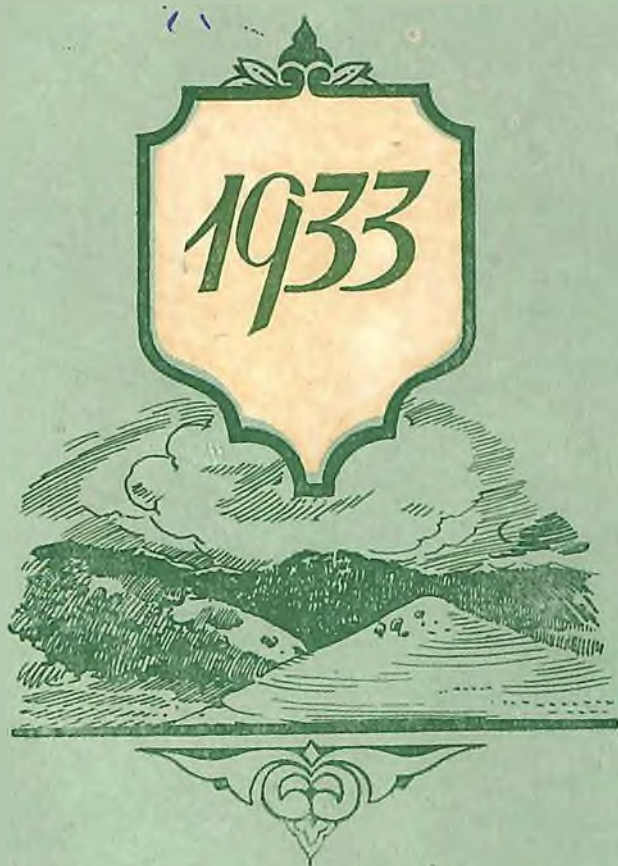

Կ Ի Ր Ո Վ Ա Կ Ա Ն Ի
ԱՆՍՅԱՄՆԻԿՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ
ՔԻՄԻԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵԱՏԻ

25
ՄԱՐԻՆ

A $\frac{11}{15}$

4.925)(09)

3 4000000 4.

24 24. 2400000

400. 4000

5m 654

АКАДЕМИЯ НАУК АРМЯНСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ .

К. С. Козмогін

25

КИРОВАКАНСКОГО
ХИМИЧЕСКОГО КОМБИНАТА
ИМЕНИ АЛ. МЯСНИКЯНА

ИЗДАТЕЛЬСТВО АН АРМЯНСКОЙ ССР
ЕРЕВАН

 1958

66(47.925)(09)

Կ-63

Կ. Ս. Կոպլոյան

Կ Ի Ր Ո Վ Ա Կ Ա Ն Ի
Ա Լ Մ Յ Ա Մ Ն Ի Կ Յ Ա Ն Ի Ա Ն Վ Ա Ն
Ք Ի Մ Ի Ա Կ Ա Ն Կ Ո Մ Բ Ի Ն Ա Տ Ի

25

Տպագրվում է Հայկական ՍՍՌ-ի Գիտությունների
ազգային ակադեմիայի Խմբագրական-հրատարակչական
խորհրդի որոշմամբ:

Ալ. Մյանսիկյան

Գ Լ ՈՒ Խ Ա Ռ ՈՒ Ա Ջ Ի Ն

ԳՈՐԾԱՐԱՆԻ ՀԻՄՆԱԳՐՈՒՄՆ ՈՒ ՇԻՆԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
(1928—1932)

Հայաստանում սովետական կարգերը նոր էին հաստատվել, երկրում դեռևս քաղաքացիական կռիվներ էին տեղի ունենում: Այդ օրերին Անդրկովկաս ժամանեց Կոմունիստական պարտիայի և Սովետական Պետության ակաճավոր գործիչ Ալեքսանդր Մյասնիկյանը, որն իր հետ բերեց Վ. Ի. Լենինի 1921 թ. ապրիլի 14-ի սլաժական նամակը՝ ուղղված «Ադրբեջանի, Վրաստանի, Հայաստանի, Դաղստանի լեռնականների ռեսպուբլիկայի կոմունիստ ընկերներին»: Այդ նամակում Վ. Ի. Լենինը գրում էր՝ «Մսկոյն աշխատել բարելավել գյուղացիների դրոթյունը և սկսե՛լ չեկոթիֆիկացիայի, ոռոգման խոշոր աշխատանքներ, Ոռոգումն ամենից ավելի է պետք և ամենից ավելի կվերատեսչի երկիրը, կվերածնի նրան, կթաղի անցյալը, կամրապնդի անցումը դեպի սոցիալիզմ»¹:

Կատարելով Վ. Ի. Լենինի պատմական ցուցումը, Հայաստանի աշխատավորները կարճ ժամանակամիջոցում կառուցեցին բազմաթիվ հիդրոէլեկտրակայաններ և ջրանցքներ. 1926 թ. Հրազդան գետի վրա շահագործման հանձնեցին Երևանի առաջին հիդրոէլեկտրակայանը, իսկ 1928 թ. Վ. Ի. Լենինի անվան

¹ Վ. Ի. Լենին, Երկեր, չորրորդ հրատարակություն, Հայպետհրատ, 1952, հատ. 32, էջ 404:

Շիրշրանցքի վրա՝ Լենինականի Գ. Կ. Օրջոնիկիձևի անվան հիդրոկայանը. երկուսն էլ էլեկտրաէներգիա մատակարարեցին Երևանում, Լենինականում գործող և նոր գործարկվող արդյունաբերական ձեռնարկություններին:

Երևանում ստեղծված էլեկտրաէներգիայի բազայի վրա 1926 թ. վերջերին շահագործման հանձնվեցին ձեթ-օճառի, իսկ 1927 թ. սկզբներին՝ կարբիդի գործարանները: Կարբիդի արտադրությունը (կրից և կոքսից) սպառում էր մեծ քանակությամբ էլեկտրաէներգիա: Տարեց-տարի աճելանալու էր կարբիդի գործարանի արտադրանքը, քանի որ նրա մի մասն էլ ծառայելու էր իբրև հոսք՝ քիմիական նյութեր ստանալու համար¹:

Երբ արգեն որոշված էր կառուցել Ձորագետի հիդրոէլեկտրակայանը, Հայաստանի Ժողկոմխորհը հարց դրեց նրա շրջակայքում կառուցել քիմիական փոքրիկ գործարան, որը պետք է արտադրեր քիմիական պարարտանյութեր:

Քիմիական գործարանի կառուցման համար 1927 թ. կատարվեցին որոշ նախապատրաստական աշխատանքներ, մասնավորապես սովետական և արտասահմանյան մասնագիտական գրականությունից հավաքեցին ցիանամիդի տեխնոլոգիայի վերաբերյալ անհրաժեշտ նյութեր: Այդ աշխատանքին մասնակցել են պրոֆեսորներ Պ. Քալանթարյանը, Ս. Ղամբարյանը, Ղ. Տեր-Ղազարյանը, Լ. Ռոտինյանը, քիմիկոս Ս. Օթարյանը, և ինժեներ Գ. Գուրպենյանը:

1928 թ. հունիսի 15-ին քիմիկոս-ինժեներ Հ. Մելիք-Աղամիրյանը նշանակվեց կառուցվելիք քիմիական գործարանի տեխնիկական ղեկավար և գործարանի նախագիծը համապատասխան կազմակերպություններում կազմելու համար նա գործուղվեց Մոսկվա:

Որոշված էր քիմիական գործարանը կառուցել Ձորագետի դիմացը գտնվող մի այգում, 35×550 մետր տարածության

¹ Հայաստանում դոյունություն է ունեցել կարբիդի փոքր արտադրություն: Սկզբում, 1918 թ., մի փոքրիկ վաճարան աշխատում էր Ալավերդում, իսկ հետագայում, 1927 թ.² Երևանում: Կարբիդի այդ վաճարանների հեղինակը եղել է ինժեներ Հ. Մելիք-Հայկազյանը:

վրա: Գործարանը տարեկան պետք է տար 10 հազար տոննա կալցիումի կարբիդ և 10 հազար տոննա կալցիումի ցիանամիդ¹: Հայաստանի կառավարության հանձնարարությամբ Մեկիք-Աղամիրյանը 1928 թ. օգոստոսին Մոսկվայում պայմանագիր է կնքում խիմստրոյի նախագծային օրգանների հետ: Նրանք էլ արտասահմանից հրավիրում են համապատասխան ֆիրմաների մասնագետներ կոնսուլտացիայի համար:

1929 թ. սկզբներին ՍՍՌՄ Առևտրական ներկայացուցչության և արտասահմանյան ֆիրմաների միջև կնքվում է պայմանագիր, ըստ որի արտասահմանյան ֆիրմաները պարտավորվում էին պատրաստել կառուցվելիք քիմիական գործարանի նախագծերը և ապահովել ցեխերի սարքավորման-մոնտաժավորման ու տեղադրման աշխատանքների տեխնիկական ղեկավարությունը:

Երբ արդեն կազմվում էին գործարանի կառուցման նախագծերը, պարզվեց, որ շինարարության համար ընտրված վայրը փոքր է և միանգամայն աննպատակահարմար գործարանի հետագա զարգացման տեսակետից: Եճնելով դրանից, Հայաստանի կառավարությունը որոշեց քիմիական գործարանը կառուցել Ղարաքիլիսայում (այժմ Կիրովական) և նկատի ունենալով, որ մեր երկիրը կալցիումի-ցիանամիդի շատ մեծ կարիք ունի, կառուցվելիք գործարանի արտադրողականությունը նախատեսվածի համեմատությամբ կրկնապատկել: 1929 թ. սկզբներին այդ որոշումը ՍՍՌՄ բարձրագույն օրգաններում հավանություն ստացավ, որով և սկսվեց գործարանի նախագծման երկրորդ շրջանը:

1929 թ. մայիսին Մոսկվայից Ղարաքիլիսա ժամանեց հատուկ հանձնաժողով Մեկիք Աղամիրյանի և խիմստրոյի նախագծային ինստիտուտի գլխավոր ինժեներ Կ. Բադաստովի Մասնակցությամբ: Հանձնաժողովի աշխատանքներին մասնակցում էին նաև համամիութենական Պետպլանի քիմիական արդյունաբերության բաժնի վարիչ պրոֆեսոր Վ. Կամզուկինը, Հայաստանի Ժողտնտխորհի նախագահի տեղակալ ինժեներ

¹ Հայկական ՍՍՌ Պետական կենտրոնական արխիվ, ֆ. 113, դ. 731, թ. 94:

2. Տեր-Աստվածատրյանը, պարտիական և սովետական օր-
դանների ներկայացուցիչներ:

Հանձնաժողովն իր ուսումնասիրության արդյունքների
մասին ղեկուցեց ՀԿ(Բ)Պ Կենտկոմին և Ժողկոմխորհին, որի
հիման վրա Հայաստանի կառավարությունը նոր որոշում ըն-
դունեց՝ Ձորաղէսի մոտ կառուցվելիք քիմիական գործարանը
կառուցել Ղարաքիլիսայում, որտեղ կային հետագա զարգաց-
ման լայն հնարավորություններ:

Գործարանի կառուցման նախնական աշխատանքները
կատարելու համար դրեհկտոր նշանակվեց Վաղինակ Ավագ-
յանը, իսկ շինարարական աշխատանքները ղեկավարելու հա-
մար Մոսկվայից ժամանեց Ճարտարագետ Ի. Գրիչենկոն, որի
ղեկավարությամբ տեղում ուսումնասիրվեցին և լուծվեցին
տեղամասի պիտանիության և ջրամատակարարման հարցերը:
1929 թ. ամռանը սկսվեցին շինարարական առաջին աշխա-
տանքները: Բանվոր-ծառայողների համար աշխատելու պայ-
մաններ ստեղծելու նպատակով Ղարաքիլիսայի, Տատանլիի և
Զիշխանդեաի միջև ընկած հարթավայրում սկսվեց պահես-
տային մի քանի շենքերի կառուցումը:

Գործարանի շինարարական աշխատանքներին ղուգըն-
թաց, խիմատրոյը 1929 թ. մշակեց քիմիական գործարանի նոր,
վերջնական նախագիծը, որը կազմվեց «Փոսֆատո-Բոյա-
դետ» և «Էլեկտրոքիմիկա» ֆիրմաների ներկայացուցիչներ
շվեդացի մասնագետ Պետերսոնի և նորվեգացի Բյունեի
մասնակցությամբ: Ըստ այդ նախագծի, որին հավանություն
էր ավել Միութենական Ժողկոմխորհը, Ղարաքիլիսայում կա-
ռուցվող քիմիական գործարանը պետք է բաղկացած լիներ
կրի չորս վառարաններից՝ տարեկան 30 հազար տոննա կրի
արտադրողականությամբ և կարբիդի երեք վառարաններից՝
27 հազար տոննա կարբիդի արտադրողականությամբ, որից
16 հազար տոննա պետք է օգտագործվեր ցիանամիդի ստաց-
ման համար, իսկ մնացածը տրվեր միութենական արդյունա-
բերական ձեռնարկություններին: Գործարանում պետք է կա-
ռուցվեր նաև էլեկտրոդային մասսայի ցեխ՝ 1,200 տոննա ար-
տադրողականությամբ, ազոտա-թթվածնային ցեխ՝ 1,600 հա-

զար խորանարդ մետր թթվածնի և չորս միլիոն խորանարդ մետր ազոտի ստացման համար (ազոտը նախատեսվում էր ցիանամիդի ստացման համար, իսկ թթվածինը, իբրև կողմնակի նյութ, արտահանվելու էր), ցիանամիդի ցեխ՝ 110 էլեկտրավառարաններով՝ 20 հազար տոննա կալցիումի ցիանամիդի արտադրողականությունը¹։ Հետագա տարիներին մեր երկրի շահերը պահանջեցին ավելացնել կարբիդի արտադրանքը և կալցիումի կարբիդի ու կալցիումի ցիանամիդի բազայի վրա կառուցել երկու նոր գործարան՝ ցիանպլավի և սինթետիկ բացախաթթվի, սակայն դրանցից կառուցվեց միայն առաջին գործարանը։

Գործարանի շինարարական աշխատանքներն սկզբնական շրջանում ղեկավարում էր Հայկական ՍՍՌ ժողտնտխորհը, իսկ 1930 թ., երբ կազմակերպվեց Անդրկովկասյան ժողտնտխորհը՝ նրան կից ստեղծված քիմիական արդյունաբերության բաժինը։ Որոշ ժամանակից հետո, երբ գործարանի շինարարությունը, մոնտաժավորման և շահագործման պատրաստելու ընդհանուր ղեկավարությունը անցավ Մոսկվայի համապատասխան օրգաններին, օգնության ուղարկվեցին մասնագետներ՝ Մ. Սաենցկերը և Կ. Միտրուկովը։

Գործարանի կառուցման տեմպերն արագացնելու նպատակով Հայտատանի կառավարությունը 1931 թ. ամռանը դիրեկտոր նշանակեց հին բոլշևիկ, աշխատանքի մեծ փորձով և կազմակերպչական բնոյունակություններով օժտված Սուրեն Շադրազովին։ Նրա հետագա աշխատանքը ցույց տվեց, որ նա տաղանդավոր կազմակերպիչ է։

1931 թ. հունիսին Մելիք-Աղամիրյանը Մոսկվայից վերադարձավ Ղարաֆիլիսա և սառնձնեց տեխնիկական դիրեկտորի պարտականությունները, մինչ այդ, նա Մոսկվայում մասնակցում էր գործարանի նախագծման աշխատանքներին։

Գործարանի վերջնական նախագիծը հիմնականում մշակվեց Մոսկվայում՝ «Խիմստրոյ» և «Գիպրոխիմ» կազմակերպությունների կողմից։ Նախագծող խմբակի ղեկավարներն

¹ Ղարաֆիլիսայի քիմիական գործարանի արխիվ, գ. 36, թ. 24։

էին՝ ինժեներներ Ի. Շվարցը և Ս. Սուլյուսը: Սրանց մեծ օգնութիւն էին ցույց տալիս ակադեմիկոսներ է. Բրիցկեան և Ս. Վոլֆկովիչը:

Նախապէս մենք ավարտելուց հետո պահանջվեց մեծ քանակութեամբ տեխնիկական և էլեկտրական առաջավոր սարքավորում, որը մեր երկրում դեռ չէր արտադրվում: Անհրաժեշտ էր, որ գործարանի շինարարութիւնը մտնէր առաջին հնգամյակում հարվածային տեմպերով կառուցվող շինարարական հսկաների շարքը: Մոսկվայում համապատասխան օրգանները, հաշվի առնելով Հայաստանի կառավարութեան միջնորդութիւնը, նախատեսան՝ Ղարաբաղի սահմանում կառուցվող քիմիական գործարանը մտցնել Միութեան մեջ կառուցվող 518 գիղանտների ցանկը. այդ հնարավորութիւնն էր տալիս արտասահմանից ստանալ մոտ մեկ միլիոն ռուբլու (ոսկով) սարքավորում՝: Գործարանի շինարարական աշխատանքներին օգնելու նպատակով տեղի պարտիական և սովետական օրգանները գործարանի ղեկավարութեանը տրամադրում էին փոխադրական միջոցներ, բանվորական ուժ և գործիքներ. սիստեմատիկաբար շաբաթօրյակներ էին կազմակերպվում, որոնց մասնակցում էին քաղաքի բանվոր-ծառայողները, կոլտնտեսականները, կոմերիտականները: Հայկական հրաձգային նախկին դիվիզիան վաշտերով, գումարտակներով սիստեմատիկաբար շաբաթօրյակներ էր կազմակերպում գործարանի տերիտորիան մաքրելու, շինարարական առաջին օբյեկտների հիմքերը փորելու և կառուցողական աշխատանքները կատարելու համար: Այդ գործում հրամանատարական կազմից առավել ակտիվ մասնակցութեամբ են ցույց տվել վաշտի հրամանատարներ Ա. Կարապետյանը, Ա. Ղազարյանը, դասակի հրամանատարներ Գ. Միքայելյանը, Ս. Դանիելյանը, վաշտի ավագ Գ. Աբրահամյանը, II զնդի կոմերիտական բլուրոյի քարտուղար Բ. Պեպելյանը և շատ ուրիշներ: Գործարանի պարտբյուրոյի քարտուղարներ Ա. Ասլամաղյանը, Պ. Վարդանյանը և շինկոմի նախագահ Մ. Զավախյանը ղիրեկցիայի, պար-

¹ Ղարաբաղի սահմանի քիմիական գործարանի արխիվ, գ. 40, թ. 76

տիական ու արհմիութենական կազմակերպությունների անու-
նից բաղմիցս շնորհակալություն են հայտնել դիվիզիայի
հրամանատարությունը, կոմերիտական շրջկոմին, բաղմաթիվ
հիմնարկ-ձեռնարկությունների ղեկավարներին՝ գործարանի
կառուցման աշխատանքներին նրանց ցույց տված օգնության
համար:

Գործարանում կատարվող շինարարական աշխատանք-
ները հիմնականում բաժանված էին երեք տեղամասերի,
որոնց ղեկավարում էին ինժեներ Ի. Գրիչենկոն և նրա օգնա-
կան երիտասարդ ինժեներ Լ. Նրզնկյանը:

Առաջին տեղամասում կառուցվում էր կրի երեք վառարան
շվեդական ֆիրմաների ուղարկած մասնագետների կոնսուլ-
տացիաներով, ինչպես նաև կարբիդի ցեխ, որը բաղկացած
էր կարբիդի վառարաններից, չորս տրանսֆորմատորների
կորպուսներից, էլեկտրոդային մասսայի, կրի և ածուխի ման-
րացման բաժնից:

Կալցիումի-ցիանամիդի ցեխը բաղկացած էր կալցիումի
կարբիդի մանրացման և սառեցման, կալցիում-ցիանամիդի
մանրացման և ծրարման բաժիններից:

Ալյուտի գործարանը բաղկացած էր ալյուտի երեք և թթված-
նի մեկ կոմպրեսորներից: Այս արտադրական օբյեկտների
շինարարական աշխատանքները ղեկավարում էր աշխղեկ
Ն. Սագինաշվիլին:

Շինարարական աշխատանքների երկրորդ ուղղությունը
9 բնակելի շենքերի կառուցումն էր, որը ղեկավարում էր շի-
նարար տեխնիկ Յ. Քոչարյանը:

Շինարարական աշխատանքների երրորդ ուղղությունն
ընթանում էր երկաթուղու և այլ կոմունիկացիաների, ջրամ-
բարների, կամրջի, ջրմուղի և այլ կառուցումների գծով, որը
ղեկավարում էր երկարամյա աշխատող տեխնիկ Կրուպինը:
Ջրի մատակարարման գործի կազմակերպումով զբաղված էր
տեխնիկ Ի. Սարանցևը:

Արտադրական կորպուսների կառուցման աշխատանքնե-
րում զգալի գործ են կատարել տեխնիկ-շինարար Մ. Վար-

դանյանը Ա. Համբարձումյանը, Ի. Օքրո-Բերիձեն, Դ. Այվազյանը, Ս. Հարությունյանը, Ս. Զարգարյանը և մասնավորապես կապիտալ շինարարության բաժնի պետ, հետագայում շինարարության գլխավոր ինժեներ՝ Կ. Մերկուրովը և շինարարության մատակարարման գծով աշխատող Ի. Հովսեփյանը:

Շինարարության աշխատանքներում հատկապես աչքի էին ընկնում հողափորները, արմնաղիբները, բետոնագործները: Սրանք հարկ եղած դեպքում աշխատում էին արտաժամյա, մի քանի անգամ պարզեցվել էին իրենց կատարած լավագույն աշխատանքի համար: Կարբիդի վառարանը պատ-բաստող բրիգադան՝ Շլիկինը, Պոպովը, Համազասպյանը, Բանանդին, ինչպես նաև ատաղձագործներ Զ. Ավետյանը, Խ. Լուսինյանը, Գ. Նախչարյանը, Կ. Կարապետյանը և Ա. Ղարաբեշլիշյանն իրենց պլանները միշտ գերակատարում էին:

1932 թ. հունվարից Ղարաբիլիսայի քիմիական գործարանի շինարարությանն անցել էր տնտհաշվարկի: Այդ նպատակով կազմակերպված էին 42 հարվածային և տնտհաշվարկային բրիգադներ, որոնց պաշարի արդյունքները նկատելի էին պլանների կատարման և աշխատանքի որակի բարձրացման դորժում: Այդ բրիգադներից 1932 թ. առաջին եռամսյակի պլանները գերակատարեցին հողագործները, ատաղձագործները, արմատուրագործները, արմնաղիբները, բետոնագործները: Տնտհաշվարկային բրիգադների ոմեկցած հաջողություններին զուգընթաց շինարարության պրոցեսում կային մի շարք թերություններ. կոլտնտեսությունները շինարարությունը ժամանակին չէին ապահովում բանվորական ուժով և տրամապորտով, աշխատավարձի «ձախ» հավասարեցումը գեոևս լիկվիդացված չէր, որի պատճառով բանվորական ուժի հստություն էր տեղի ունենում: Գործարանի որոշ օբյեկտներ ապահովված չէին շինանյութերով, որի պատճառով որոշ բրիգադներ հաճախ անգործ էին մնում:

Տնտհաշվարկի անցնելու շնորհիվ Ա. Մայսուրյանը իր պլանները միշտ գերակատարում էր. իրենց պլանները գերա-

կատարում էին նաև կարբիդի ցեխից Հ. Մարգարյանը, Վ. Հովհաննիսյանը, Հ. Պողոսյանը, Հ. Պառավյանը, Հ. Հովհաննիսյանը, բանվոր Ա. Հովհաննիսյանը, ինչպես նաև շինարարության պրոցեսում խառնուր աշխատանք կատարած հողափորներ Խ. Գասպարյանի, Մ. Իսահակյանի, Բաղդասարի, Զալալի, Սելիվանովի արտեզները, և բետոնագործներ Վ. Միսոյանի, Բ. Աղամյանի, Վ. Միրզոյանի, Ա. Գալստյանի, Ա. Ոսկանյանի, Ն. Ռեզնիկովի, Յ. Հովսեփյանի բրիգադները¹։

Քիմշենում աշխատում էին 200-ից ավելի կոմերիտականներ, որոնք բոլորն էլ քնդգրկված էին սոցմրդման մեջ և միշտ գերակատարում էին իրենց պլանները։ Կազմակերպված էին «Ավանգարդ»-ի, Թեմանի և Կոմերիտմիության 15-ամյակի անվան բրիգադներ, որոնց մեջ առավել աչքի էին ընկնում կոմերիտականներ Հ. Մխիթարյանը, Ա. Առաքելյանը, Ա. Մալումյանը, Լ. Արսենյանը, կոմերիտական տեխնիկներ Մ. Վարդանյանը, Ա. Ատատուրովը և ուրիշները։

Գործարանի շինարարական աշխատանքներում հիմնական թերությունը շինանյութի և բանվորական ուժի պակասն էր։ 1931 թ. կեսերին շինարարությունը 250 բանվորի կարիք ուներ։ Բանվորական ուժի հասունության դեմ պայքարելու, և քիմիական գործարանը բանվորական ուժով բավարարելու նպատակով Ղարաբիլիսայի կոմերիտական կազմակերպությունը վերցրեց Քիմշենի շեֆությունը։ Սխտեմատիկաբար կազմակերպվող շարաթօրյակներից բացի, գործարանի շինարարության վրա մշտական աշխատանքի համար մոբիլիզացվեցին 175 կոմերիտականներ։ Շրջանի յուրաքանչյուր կոմերիտական պարտադիր կերպով տաս օր աշխատեց Քիմշենում։ Բացի այդ, շրջանի դյուզերն ամրացված էին Քիմշենին և սխտեմատիկաբար տրանսպորտով ու բանվորական ուժով օգնում էին շինարարությանը։

1931 թ. նոյեմբերին «Ավանգարդ» թերթը գրում էր. «Ղա-

¹ Ղարաբիլիսայի քիմիական գործարանի արխիվ, տե՛ս առաջավորների ալբոմը։

րաքիլիսացի կոմսոմոլը արդարացրեց իր շեֆական կոչումը նորակառույց Քիմշենի նկատմամբ»¹։

Կոմերիտուհի Լ. Գևորգյանը գործարանի շինարարության առաջին տարում աշխատանքի եկավ իբրև հավաքարար, հետո անցավ մեխանիկական ցեխը՝ իբրև բանվորուհի, կարճ ժամկետում տիրապետելով իր գործի տեխնիկային, դարձավ խառատ. աշխատելով թմրուկի ցեխում, նա զեկավարում էր Թելմանի անվան կոմերիտական բրիգադը։ Վ. Հարությունյանը 1931 թ. աշխատանքի ընդունվեց իբրև սևագործ բանվոր և աչքի ընկավ կառուցող բանվորների մեջ։ Նրան ուղարկեցին Չերնոբեչենսկի քիմիական գործարանը՝ սովորելու Վերագառնալուց յոթ ամիս հետո նա նշանակվեց կրի վառարանի առաջին բրիգադիր։ Հետագայում նա կանգնեց կարբիդի վառարանի առաջ իբրև բրիգադիր և իր պլանները միշտ գերակատարում էր։ Ա. Հովհաննիսյանը սևագործ բանվոր էր. մասնակցեցելով տեխնիկայի տիրապետման խմբակների աշխատանքներին, նա տարեցտարի բարձրացրեց իր որակը, դարձավ փականագործ և մեկ պատյանի փոխարեն պատրաստում էր երկուսը, այն էլ բարձր որակով։ Խ. Հարությունյանը 1930 թ. ավարտելով Նրեանի մեխանիկական գործարանին կից ֆաբգործուսը, քիմգործարանում աշխատում էր իբրև փականագործ։ Տիրապետելով տեխնիկային նա 50-ի փոխարեն պատրաստում էր 70—80 առանցքակալ պտուտակ։ Այսպիսով գործարանի շինարարության տարիներին աճեցին կադրեր, որոնք սևագործ բանվորից դարձան ցեխերի վարպետներ, բրիգադիրներ, հերթափոխության պետեր, սովորեցին տարբեր մասնագիտություններ և զրանով անմիջական մասնակցություն ցուցաբերեցին գործարանի արտադրական աշխատանքներին։ Ահա դրանցից Գ. Վարդանյանը, Զ. Հովհաննիսյանը, Ս. Գրիգորյանը, Պ. Խաչատրյանը, Ս. Անդրեևը, Ա. Թարխանյանը, Մ. Աբրահամյանը, Հ. Ոսկանյանը և շատ ուրիշներ։

Գործարանի ինչպես նախագծման, այնպես էլ կրի և կար-

¹ «Ավանդարդ», օրգան Հայաստանի Լենինյան կոմերիտական կենտրոնական և Նրեանի կոմիտեների, նոյեմբերի 29, № 234, 1931։

բիդի առաջին վառարանների կառուցման աշխատանքներն ընթանում էին «Յոսֆատո—Բուլազետ» ֆիրմայի ուղարկած չորս մասնագետների՝ շվեդացի ինժեներ Գ. Պետերսոնի և բարձրորակ վարպետներ Հոլցի, Անդերսենի և Իվանսոնի կոնսուլտացիաներով։ Վերջիններից մեկը՝ կրի, մյուսները՝ կարբիդի վառարանների մասնագետներ էին։ Գործարանի էլեկտրոտղային ցեխի սարքավորման տեղադրմանն օգնելու համար Ղարաքիլիսա ժամանեց Նորվեգիայի «Էլեկտրոքիմիկա» ընկերության ներկայացուցիչ ինժեներ Բյունեն։ Հրավիրված այդ մասնագետների համար գործարանի դիրեկցիան ստեղծեց բոլոր հնարավոր պայմանները։

1932 թ. վերջերին, Ղարաքիլիսայի քիմիական գործարանի կրի և կարբիդի վառարանների փորձարկումից առաջ, Փոթի նավահանգստից 15 վազոն տղվիրուլու քարածուխ ուղարկվեց Շվեդիա, «Յոսֆատո—բուլազետ» ֆիրմային՝ նույնաճանաչ վառարաններում այդ ածուխը նախապես փորձարկելու համար։ Փորձարկման արդյունքը նրանք հայտնեցին Ղարաքիլիսայի գործարանի ղեկավարությանը, որից հետո նախապատրաստվեց կրի և կարբիդի վառարանների փորձարկումը։ Կրի և կարբիդի վառարանները հաջող փորձարկելուց հետո արտասահմանյան մասնագետների մի մասը վերադարձավ իր հայրենիքը։

Ղարաքիլիսայի քիմիական գործարանի գործարկումն արագացնելու նպատակով 1932 թ. փետրվարի 16-ին ՍՍՌՄ Ծանր արդյունաբերության ժողկոմատը և ապրիլի 9-ին Աշխատանքի Պաշտպանության հորհուրդը իրենց հատուկ որոշումներով Գիմշենը մտցրին հարվածային շինարարության ոլորտների ցանկը։ Այդ որոշումներն զգալի բեկում մտցրին գործարանի շինարարության աշխատանքներում։ 1932 թ. սեպտեմբերի 5-ին արգեն ավարտված էր ցեխերի շինարարության ոլորտը և սկսվել էր նրանց մոնտաժումը, լրիվ ավարտված էին աղոտի-թթվածնի, կարբիդի ու կրի ցեխերը և գործարանի տրանսֆորմատորային ենթակայանի աշխատանքները։

Ցեխերում մոնտաժային աշխատանքները դանդաղում էին, որովհետև միութենական մի շարք գերատեսչությունն

րից ու ձեռնարկություններից և արտասահմանյան առանձին ֆիրմաներից սարքավորման մի մասը դեռևս չէր ստացված: Ստացվելիք այդ սարքավորման ֆինանսավթյունը շատ մեծ էր, որովհետև առանց նրան ներդրված գումարը մնում էր ժամանակավորապես մեռյալ վիճակում:

ՀԿ(Բ)Պ Կենտրոնի առաջին քարտուղար Ա. Խանջյանը, այցելելով Քիմշեն և ժանոթանալով գործարանի ցեխերի սարքավորման տեղադրման աշխատանքների ընթացքին, արեց մի շարք դիտողություններ, որոնց կատարման համար 1932 թ. օգոստոսի 7-ին Ղարաքիլիսայի պարաշրջկոմի բյուրոն մշակեց միջոցառումներ: Դրանց կենսագործումով որոշ ցեխերում արագացվեցին շինարարական աշխատանքները:

Հոկտեմբերյան սոցիալիստական Մեծ ռեվոլյուցիայի տասնհինգամյակի պատվին ծավալված սոցմրցության կապակցությամբ Ղարաքիլիսայի Քիմշենի բանվորները և ինժեներա-տեխնիկական աշխատողները քննություն առնելով Լենինյորդի բանվորների կողք, պարտավորություն ստանձնեցին սահմանված ժամկետից շուտ շահագործման հանձնել կրի առաջին վառարանը, ֆիլտրը, ջրամբարը, բնակելի վեց շենքերը, և մրցման հրավիրեցին Ձորագետի բանվորական կոլեկտիվին:

Հոկտեմբերյան սոցիալիստական Մեծ ռեվոլյուցիայի 15-ամյակի առթիվ Քիմշենի բանվոր-ծառայողները հատուկ կոչով դիմեցին Սովետական Հայաստանի բոլոր բանվորներին, կոլտնտեսականներին և աշխատավոր մեկնատնտեսներին, ինչպես նաև Ձորագետը կառուցող մարտական ընկերներին: Կոչում նշված էր, որ մեր երկրում կառուցվող 518 գիգանտների թվում արդեն պատրաստ են Ղարաքիլիսայի քիմիական գործարանի կրի և կարբիդի առաջին վառարանները, կարբիդի—ցիանամիդի ցեխերն ու բանվոր-ծառայողների բնակարանները: Քիմշենցիները խոսք են տալիս էլ ավելի արագացնել կարբիդի ցեխի կառուցումն իր օժանդակ մասնակցությամբ շահագործման հանձնելը, ավարտել և գործարկել կրի երեք

վառարանները, ինչպես նաև ազոտի ցեխի կառուցման բոլոր աշխատանքները, սոցմրցման ու հարվածայնության մեջ ընդգրկել բոլոր բանվորներին ու ինժեներատեխնիկական աշխատողներին, լավացնել աշխատանքի պայմանները, վերջ տալ բանուժի հոսունությանը և արտադրությունն ապահովել որակյալ բանվորներով: Մենք ջերմորեն սղջունում ենք Ձորագէսի հերոսներին, —ասված է այնտեղ,— որոնք գործող հիգրոկայանների շարքը մացրին Ձորագէսը, որի էներգիայով գործարկվելու է մեր գործարանը: Մենք մարտական խնդիր ենք դնում Ձորագէսցիների առաջ՝ արագ թափով ավարտել 2-րդ և 3-րդ տուրբինների մոնտաժավորումն ու Ձորագէս-Ղարաքիլիսա էլեկտրահաղորդման գծի կառուցումը:

Քիմշենցիներն իրենց նամակով դիմեցին Թիֆլիսի և նրևանի մեխանիկական գործարանների, Մոսկվայի էլեկտրամիավորման արտելի, էլեկտրագործարանի, Օրելի Կոմուն-Պրոետ-Յի, Կիևի և այլ գործարանների բանվորներին, որպեսզի նրանք ամենաարագ կերպով և բարձր որակով կատարեն Քիմշենի սլավոնները: Նրանք կրկին հիշեցնում են «Քիմմաշատրոյին», «Գլավցվետմետին», «Ռիմմատրեստին» և «Նասոս-կոմպրեսոր» միավորմանը, որ իրենց սլավոնների ժամանակը վաղուց անցել է, խնդրում են արագ կատարել դրանք, որպեսզի գործարկվի Անդրկովկասի քիմիական արդյունաբերության առաջնեկը՝ Ղարաքիլիսայի քիմիական գործարանը¹:

Հոկտեմբերյան Մեծ ռևոլյուցիայի 15-ամյակի առթիվ ծավալված մրցույթունը մեծ խանդավառություն առաջ բերեց գործարանի շինարարների կողմից, որոնք այդ օրերին գործարանի ցեխերի մոնտաժավորումը հաջողությամբ կատարում էին Մոսկվայից ժամանած մի խումբ մասնագետ ինժեներներ Կրոշչիլինի, Ադամկինի և Սկարեցկիների ղեկավարությամբ:

Գլխավոր մեխանիկի պարտականությունը կատարում էր Ա. Զուբկովը, իսկ նրա օգնականն էր ինժեներ Մ. Սալիբեկյանը:

¹ «Խորհրդային Հայաստան», № 265, 14 նոյեմբերի, 1932:

1932 թ. սկզբին Ղարաքիլիսայի քիմիական գործարանում աշխատանքի է նշանակվում Մ. Տիգրանյանը, որպես բարձր լարման էլեկտրացանցի սարքավորումների շահագործման ինժեներ, իսկ զլխավոր էլեկտրիկի պաշտոնը կատարում էր ինժեներ Բ. Բարխուդարյանը:

1932 թ. երբ Զորագետը էլեկտրաէներգիա տվեց, էլեկտրիկների կոլեկտիվն ուժեղացրեց էլեկտրամեքենաների մոնտաժավորման աշխատանքները, իսկ մինչև այդ փորձարկումների համար օգտագործվում էր սեփական շարժիչ կայանը:

Կառուցված № 1 էլեկտրակենթակայանն էներգիա տվեց գործարանի կրի, կարբիդի, ցիանամիդի և ազոտի ցեխերին, բեռնավորման տակ զրվեցին մեխանիզմները, իսկ հետո կարբիդի ենթակայանն ու կարբիդի վառարանը:

Փորձարկման ենթարկվեցին կարբիդի ցեխի առաջին հերթի բոլոր բաժանմունքները, էլեկտրոգային ցեխը, շիխտայի փոխադրման, կարբիդի սառեցման և ջարդելու մեքենաները, տեսակավորման և բեռնման բաժինը: Այս փորձարկումը ցույց տվեց, որ որոշ մեքենաների ոչ բավարար սարքավորման, ինչպես նաև մի քանի կոնստրուկտիվ թերությունների պատճառով անհրաժեշտ է կատարել կարևոր փոփոխություններ, միաժամանակ պատվիրել մի քանի նոր ապարատներ: Փորձարկումն զգացնել տվեց կարբիդի ցեխում օդափոխության հարմարանքներ ունենալու անհրաժեշտությունը: Փորձարկումը մեծ դաս հանդիսացավ գործարանի բանվորների և ինժեներա-տեխնիկական աշխատողների համար, որոնք կարճ ժամկետում ոչ միայն վերացրին փորձարկման ընթացքում ի հայտ բերված թերությունները, այլև տիրապետեցին գործարանի մեքենաների աշխատանքի «պաղտնիքներին»:

Գործարանի էլեկտրական սարքավորման կոլեկտիվը հաղթահարելով մեծ դժվարություններ, մարտականորեն կատարեց իր առաջադրանքները: Այդ կոլեկտիվում առավել աչքի էին ընկնում էլեկտրամեխանիկ Խ. Մկրտչյանը, որը զբաղված էր սարքավորումների մոնտաժավորումով և նրանց գործի պեյլով, էլեկտրիկ Վ. Այվինյանը, որը զբաղվարում էր բարձր լարման ենթակայանների սարքավորման և գործարկման աշ-

խատանքները և էլեկտրիկ Բ. Կիրակոսյանը: Գ. Ալվազյանը պղնձի զոդման պրոցեսում մեծ դժվարությունների հանդիպեց: Հաղթահարելով այդ դժվարությունները նա տիրապետեց իր աշխատանքի բարդ տեխնիկային: Դրա շնորհիվ նա մեծ հմտությամբ կարողացավ կատարել ճկուն կաթեղների պոլումը կոնտակտային սլիտաններին:

Էլեկտրամոնոյտր Ս. Քալաշյանը կատարում էր բարդ և պատասխանատու հանգույցների մոնտաժավորման աշխատանքները, աշխատում էր գիշեր ու ցերեկ, սրպեսզի ժամկետին և բարձր որակով կատարի իրեն հանձնարարված դժվարին աշխատանքները:

Էլեկտրասարքավորման մոնտաժավորման գործում խոշոր ծառայություն ևն մատուցել էլեկտրամոնոյտրների բրիգադիր Ս. Շաքարյանը, անվանի վարպետ Բ. Կիրիլովը: Մոնտաժնիկների կոլեկտիվում՝ բրիգադիրներ Վ. Յատուլը, Վ. Կուլիշևը, մոնոյտրներ Ե. Արզարյանը, Ա. Սիմոնյանը, Ն. Մելքոնյանը, Կ. Սիրդոյանը, Գ. Հակոբյանը, Հ. Ալվազյանը. փերջինս աշխատանքի պրոցեսում գոհվեց պատահարից:

Համկ(բ)Պ XVII կոնֆիրմալը պահանջեց ժողովրդական տնտեսության տեխնիկական վերազինման տեմպերին համապատասխան տեխնիկական կադրեր պատրաստել սոցիալիստական արդյունաբերության համար: Բանվորների կողմից նոր տեխնոլոգիական պրոցեսների յուրացման անբաժեշտությունը, ստորին, միջին և բարձր որակի տեխնիկական կադրերի մասսայական աճման պրոցեսի արագացնելը, արտադրական տեխնիկական պրոպագանդան լայնորեն ծավալելը, պարտիական, արհմիութենական և կոմերիտական կադմակերպություններից պահանջում էր բանվոր դասակարգից պատրաստել նորագույն տեխնիկային տիրապետող բարձրորակ մասնագետներ՝ ինժեներներ, տեխնիկներ և այլ աշխատողներ:

«Տեխնիկական վերակառուցման շրջանում վճռում է ամենինչ» ասում էր Ի. Վ. Ստալինը: Տեխնիկային տիրապետելու

մարտական առաջադրանքը չափազանց անհրաժեշտ էր մեր հրկրի շինարարության տվյալ էտապում: Երկրում նորագույն տեխնիկայով աշխատող և թողարկվող ձեռնարկովյալներն առավելագույն արտադրողականությամբ աշխատեցնելու և ժողովրդական տնտեսության դարգացման տեմպերն էլ ավելի արագացնելու նպատակով պարտիան առաջ քաշեց. «սովետական մարդիկ պետք է տիրապետեն տեխնիկային», մարտական առաջադրանքը:

«Առաջին հնդամյակի ժամանակաշրջանում,—ասում էր Ի. Վ. Ստալինը,—մենք կարողացանք կազմակերպել նոր շինարարության խանդավառությունը, պաթոսը և վճռական հաջողություններ ձեռք բերել: Այդ շատ լավ է: Բայց այժմ այդ քիչ է: Այժմ այդ գործը մենք պետք է չրացնենք նոր գործաթանձների, նոր տեխնիկայի յուրացման խանդավառությամբ, պաթոսով, աշխատանքի արտադրողականության լուրջ բարձրացումով, ինքնարժեքի լուրջ կրճատումով: Այդ է ալժամ գլխավորը»¹:

Պարտիայի այս պահանջի առաջադրումը զուգահեռվում էր Ղարաքիլիսայի քիմիական գործարանի գործարկման նախօրյակին: Անհրաժեշտ էին կադրեր՝ նոր սարքավորումը գործի դնելու, ստացվելիք արտադրանքի քանակական և որակական ցուցանիշներն ապահովելու համար:

Գործարանի դիրեկցիան 7 տեխնիկի և 23 բանվորի երեք ամսով գործուղեց Գորկու մարզի Չերժինսկ քաղաքի Մ. Ի. Կալինինի անվան Չերնոբիլցինսկի քիմիական գործարանում սովորելու: Գործարանում էլեկտրամոնտյորների, կրի վառարանի և կարբիդի հոցների վրա աշխատողների համար կազմակերպվեցին տեխնիկա՞ն ուսումնասիրող խմբակներ, ուր բանվորներն ուսումնասիրում էին իրենց ցեխերի աշխատանքը և մասնագիտանում:

Կրի բաժանմունքի բրիգադիր Ռ. Ֆեոֆանովը, բանվորներ Զ. Կիրակոսյանը, Ա. Ոսկանյանը, տեխնիկ Մ. Միքայելյանը,

¹ Ի. Ստալին, Երկիր, հատ. 13, էջ 207:

Կամբոջիական երիտասարդ մի խումբը ինքնակրթական կենտրոնում: աշխատողներ

տալով կրի վառարանի առաջին արտադրանքը, սկսում են նրա սառցման տեխնիկան ավելի կատարելագործել:

Բաքվի «Վիշկա» և ՀԱՄԽ-ի «Հարվածային բանվոր» թերթերի աշակցությունը «Քիմշեն» թերթը գործարանի ցեխերի միջև, կազմակերպեց առաջավոր բանվորների փորձի փոխանակություն:

Գործարանի ցեխերում արձագանք գտավ Բաքվի Ձերինսկու անվան գործարանի բանվոր Վ. Գովինի փորձը (որ կազդաճն ու մեքենաճ ոչ մի բոլի պարապուրդ շունենան, որ այն հանձնվի մյուս հերթափոխություններին առանց կանգնեցնելու, միանգամայն սարքին), նրա մեթոդով սկսեցին աշխատել էլեկտրակայանի 9 բանվորներ, որոնք միշտ գերակատարում էին իրենց պլանները: Այստեղ հերթափոխություններում մեքենաները իրար էին հանձնում առանց կանգնեցնելու: Չնայած մեքենաների վերանորոգումների համար տրված էր 30—35 ժամ բրիգադի լավ աշխատանքի շնորհիվ մեքենաները $3\frac{1}{2}$ ամիս կանգ չառան:

Ցածր սրակ ունեցող բանվորների որակը բարձրացնելու համար գործարանում 20 իգոտովյանների կցեցին նրանց: Միաժամանակ տարբեր ցեխերում կազմակերպվեցին տեխնիկայի տիրապետման 7 խմբակներ:

Հայաստանի կառավարությունը քիմիական գործարանի ղեկավարությունը հանձնարարեց շինարարություն և սարքավորման հայթայթման ու տեղադրման պրոցեսում հետևել առաջավոր տեխնիկա ունեցող ձեռնարկություններին, օգտագործել նրանց հարուստ փորձը:

Նրիտասարդ այն կադրերը, որոնց հետ աշխատում էին արտասահմանյան մասնագետները, իրենց աշխատասիրությունը և ընդունակությունը տիրապետեցին տեխնիկային և իրենց հանձնարարված գործը պատվով կատարեցին:

Դեռ գործարանի կառուցման շրջանում, 1931 թ. Թիֆլիսի Անդրկովկասյան քիմիա-տեխնոլոգիական տեխնիկումի շրջառավարներ Օ. Մանուկողլյանը, Մ. Միքայելյանը, Մ. Սոսլախյանը, Օ. Մարտիրոսյանը, Զ. Մելիք-Բախտամյանը, Կ. Ռայնշտեյնը, Վ. Քալանթարովան, Ն. Կրասովսկայան,

Ք. Գրիգորեան, Անդրկովկասյան բիմիական արդյունաբերութեան տրեստի (Заххимтрест) կողմէյ նշանակվեցին Ղարափիլիսայի բիմիական գործարանում աշխատելու: Նախքան աշխատանքի մեկնելը, 1931 թ. հուլիսից նրանք գործուղվեցին Չերնորեչենսկու Մ. Ի. Կալինինի անվան բիմիական գործարանում որակավորվելու: Չերնորեչենսկու գործարանի կուլեկտիվից ուշի տված բացառիկ հոգատարութեան շնորհիվ 6—7 ամսում նրանք ծանոթացան կրի, կարբիդի, ազոտի և ցիանամիդի ստացման տեխնոլոգիական պրոցեսներին: Նրանցից Մ. Միքայելյանը գործուղվեց Կիւ, Ֆատտով և Բերդիչև քաղաքները, Ո. Մարտիրոսյանը՝ Յարոսլավ, Ո. Մանուկոզլյանը՝ Նովոչերկասկ՝ արագացնելու այդ քաղաքների մեխանիկական գործառններին տրված պատվերների—սարքավորումների ուղարկումը: 1931 թ. գործարանում աշխատանքի անցավ Ուրալի Բերեզնիկի բիմիական գործարանից եկած երիտասարդ մասնագետ է. Տեր-Ղազարյանը:

Ինչպես դրսում որակավորված, այնպես էլ տեղում աճած կադրերը, տիրապետելով արտադրութեան տեխնիկային, մեծ ջանք թափեցին կրի ու կարբիդի վառարանների և ազոտի ցիլի արտադրական կարողութիւնը մարքսիմալ չափի հասցնելու համար:

Տեխնիկայի տիրապետման համար մղվող պայքարի որոշակի արդյունքն այն եղավ, որ հետագա տարիներին տեղում աճած կադրերը ոչ միայն աշխատեցրին եղած սարքավորումը, այլև նախագծեցին և իրենք էլ կառուցեցին կարբիդի երրորդ հզոր վառարանը ու հասան արտադրական բարձր հաջողութիւններ:

ՀամԿ(բ)Պ Կենտկոմի 1931 թ. նոյեմբերի 19-ի որոշմամբ վերակազմվեցին պիտա-տեխնիկական և «տեխնիկական մասսաներին» ընկերութիւնները, որպիսով նրանք բարձրացնեն իրենց ընկերութեան անդամների որակը, ծանոթացնեն ՍՍՌՄ և արտասահմանյան տեխնիկայի նոր նվաճումների, ինչպես նաև արտադրութեան միջոցների տեխնոլոգիական պրոցեսների հետ, մշակեն տեխնիկական ուսուցման միջոցառումներ, ծավալեն մրցութիւնն ու հարկածայնութիւնը, սխտեմատի-

կարար կապ հաստատեն բուհ-երի և գիտա-հետազոտական ինստիտուտների հետ: Այդ պատմական որոշումը կենսագործելու համար քիմիական գործարանում կազմակերպվեց ճարտարապետ-տեխնիկների բյուրո, որի նախագահն էր ավագ աշխղեկ, գլխավոր ինժեների տեղակալ Լ. Նրզնիկյանը, բյուրոյի անդամներն էին՝ էլեկտրիկ-տեխնիկ Խ. Միրտչյանը, ինժեներ-մեխանիկ Ա. Զուրկովը, գլխավոր մեխանիկի օգնական Մ. Սալիբեկյանը և ուրիշները: Ճարտարապետ-տեխնիկների բյուրոն օգնում ու ապահովում էր տեխնիկական ղեկավարությանը շինարարության, մոնտաժավորման պրոցեսում: Բյուրոն իր խմբակների միջոցով կազմակերպում էր «տեխնիկական մասսաներին» նշանաբանով գործող խմբակներ, ուր որակավորվում էին հարյուրավոր բանվորներ, տեխնիկներ, տեխնոլոգներ: Այդ խմբակներում առաջ էին քաշում որակավորված, ձեռնհաս ընկերների: Խմբակներում որակավորված պրակտիկանտներ Յ. Քոչարյանը և Ա. Մարգարյանը դարձան ինքնուրույն աշխղեկներ, որոնք հետագայում՝ իրենց ցույց տվեցին իրրե լավագույն կազմակերպիչներ:

Ճարտարապետ-տեխնիկների բյուրոն առաջավոր բանվորներին և ինժեներա-տեխնիկական աշխատողներին ուղարկում էր Մոսկվայի, Լենինգրադի, Թիֆլիսի, Բաքվի, Նրեանի և միութենական այլ առաջավոր ձեռնարկությունները՝ արտադրական էքսկուրսիաների:

Նոր տեխնիկայի տիրապետման, աշխատանքի արտադրողականության բարձրացման, կադրերի գիտա-տեխնիկական որակավորման, աշխատանքի առաջավոր մեթոդների ստեղծման ու յուրացման համար ՍՍՄԿ Ծանր արդյունաբերության ժողովուրդը, ՀԱՄԿ-ը և ՀամԼԿԵՄ կենտրոնում 1932 թ. փետրվարից հայտարարեցին համամիութենական մրցություն¹:

Ղարափելիսայի քիմիական գործարանի ճարտարապետ-տեխնիկների բյուրոն այս ուղղությամբ ծավալում աշխատանք կազմակերպեց, որի շնորհիվ մի շարք վարպետներ, տեխնիկ-

¹ «Տեխնիկական մասսաներին» մասսայական-տեխնիկական ամսաթիվեր, հրատ. ՀԱՄԿ-ի № 1—2, 1933, էջ 19:

ներ ու ինժեներներ հանդես եկան ուսցիտնալիզատորական և ուսջարկություններով, որոնց կիրառումով շինարարության սլորոցեսում բարձրացավ աշխատանքի արտադրողականությունը և զգալիորեն խնայվեց շինանյութը:

Ռադիոնալիզատորական առաջարկությունների ներդրուման, ինչպես նաև կադրերի պատրաստման գործում առավելակալիով աշխատանք էին կատարում աշխատանքի և էկոնոմիկայի բաժնի պետ Ա. Օսիպովը, Մ. Տեր-Մկրտչյանը և Ն. Մելիք-Մկրտչյանը:

Չնայած Քիմշենի բանվորների և ինժեներա-տեխնիկական աշխատողների ջանասեր աշխատանքին, ժամկետին չապահովվեց գործարանի գործարկումը, որովհետև ուշանում էր սարքավորման մի մասի ստացումը, տնտհաշվարկը որոշ օբյեկտներում ձևական բնույթ էր կրում, բանվորական ուժի մեծ հոսունություն էր նկատվում, աշխատանքների սլորոցեսում մեխանիզացիան անբավարար էր օգտագործվում:

1932 թ. ապրիլի 20-ին կայացավ Քիմշենի հարկածայինների հավաքը, որին մասնակցում էին 250 հարվածայիններ: Այդ հավաքը լսեց դիրեկտորի օգնական Ս. Հովակիմյանի ղեկուցումը 1932 թ. առաջին եռամսյակի արդյունքների մասին: Հավաքը միջոցառումներ նշեց գործարանի առաջին հերթի ցեխերի գործարկման ուղղությամբ:

Քիմշենի բանվորներին և ինժեներա-տեխնիկական աշխատողներին օգնության հասավ ՀԿ(բ)Պ Կենտրոնական Կոմիտեն, որն իր մայիսի 23-ի նիստում քննարկելով «Պարաքիլիսայի քիմիական գործարանի շինարարության և գործարկման հարցը», կոնկրետ միջոցառումներ նշեց շինարարության տեմպն արագացնելու, շինարարական օբյեկտները շինանյութով ապահովելու, սլարտիական, արհմիութենական և կոմերիտական կազմակերպությունների աշխատանքներում բեկում մտցնելու և գործարանի առաջին հերթի ցեխերի գործարկումն ապահովելու համար:

Գործարանի շինարարության պլանները տեղում վերանայելու, կարրիդի հնոցների գործարկումը ժամկետին ապա-

հովելու և պահանջվող օգնությունը կազմակերպելու համար Քիմշեն ուղարկվեց կառավարական հատուկ հանձնաժողով՝ ինժեներ Ա. Զոհրաբյանի գլխավորությամբ: ՀԿ(Բ)Պ Կենտկոմի բյուրոյի մայիսի 23-ի որոշման կենսագործումն ապահովելու համար Ղարաքիլիսայի պարտիական շրջկոմի բյուրոն 1932 թ. հունիսի 2-ին մշակեց միջոցառումներ: Շրջանային կոմիտեն (քարտուղար Նահապետ Կուրղինյան) մոբիլիզացնելով շրջանի պարտիական կազմակերպության ուժերը, խոշոր օգնություն կազմակերպեց Քիմշենի կոլեկտիվին:

ՀԿ(Բ)Պ Կենտկոմի ցուցումները կատարելու նպատակով Քիմշենում լայն ծավալ ստացավ սոցիալիստական մրցութունը ու հարվածայնությունը: 1932 թ. կեսերին սոցիալիստական մրցության մեջ էին 461 բանվոր, բանվորության մոտ 60 %: Հարվածայինների մեջ առավել աչքի էին ընկնում Ս. Ֆարմանյանը, Ա. Ամրոյանը, Վ. Մազմանյանը, Գ. Փերիսանյանը, Ա. Ղարազյուզյանը, Մ. Միրզախանյանը, Ն. Գիատլուն և Գ. Լուքիցկին, որոնք իրենց պլանները գերակատարելու համար արժանացան «Քիմշեն» թերթի կարմիր տախտակին¹:

Քիմշենի բանվորներն ու ինժեներատեխնիկական աշխատողները պարտիական կազմակերպությունների ղեկավարությամբ, տննադոհ աշխատանք կատարելով, կրելով շատ զրկանքներ և հաղթահարելով բազմաթիվ դժվարություններ, շահագործման հանձնեցին Անդրկովկասի քիմիական արդյունաբերության առաջնեկը: Մեր ռեսպուբլիկայում այդ տարիներին չկային ինչպես տնտեսական, այնպես էլ տեխնիկական հարմարություններ՝ խոշոր կառուցումներ կատարելու համար: Գործարանի ամբողջ շինարարության պրոցեսում փորման, հողաթափման, բարձման ու բեռնաթափման, ինչպես նաև փոխադրման աշխատանքները կատարվում էին մարդկային ուժով, առանց մեքենաների: Փոխադրական ամբողջ միջոցները, տրանսպորտը, գործարանի ունեցած մի քանի տասնյակ եզան սայլերն ու ձիու փուրգոններն էին: Սբանց օգնում էին

¹ «Քիմշեն», օրգան Քիմշենի կոստրիկի և գործարկումի, № 7.

կոլանտեսությունների ուղարկած տրանսպորտն ու տասնյակ մասնավոր սալապաններն ու ֆուրգոնները:

Բանվորները մեծ դժվարությունների էին հանդիպում սարքավորման տեղափոխման և մոնտաժավորման աշխատանքներում: Առանձին մեքենաներ տեղից տեղ փոխադրելու համար լծում էին 18—20 զուլգ եղներ¹:

Այդ փոխադրումները ավելի քան դժվար էին, որովհետև գործարանի տերիտորիայում ճանապարհներ չկային:

Քիմիական գործարանի կառուցման սկզբնական տարիներին Քիմշենի բանվոր-ծառայողները խոշոր զրկանքներ են կրել. նրանցից շատ շատերն աշխատանքի էին դալիս պուլկերից և քաղաքի ծայրերից: Նրանց համար չկային աշխատանքային և կենցաղային նորմալ պայմաններ՝ ճաշարան, ախտաբ, հանրակացարան, բաղնիք և այլն: Այդ տարիներին լավ չէր կազմակերպված նրանց սննդի մատակարարման գործը, չէր չափավորված աշխատանքի տեղությունը. շատ բրիգադներ իրենց ցանկությունը աշխատում էին 12—14 ժամ, նույնիսկ բազմաթիվ բրիգադներ՝ մոնտաժողներ, զոդողներ, փականագործներ, խառատներ, և այլ աշխատողներ չէին դադարեցնում աշխատանքը, մինչև որ չէին կատարում արված առաջադրանքը: Քիմիական գործարանի դիրեկցիան պարտիական կազմակերպության օգնությամբ ու ղեկավարությամբ սկսեց կառուցել բազմաթիվ բարակներ: Բանվորների համար ստեղծվեցին որոշ պայմաններ, բացվեցին հանրակացարաններ, բայց դրանք դեռևս դուրկ էին համապատասխան կահավորումից և անհրաժեշտ հարմարություններից: Բարակներում սկսեցին կազմակերպել բանվորների սննդի, կուլտուրոստիփորական և բուժսպասարկման գործը:

Գործարանի ինժեներա-տեխնիկական աշխատողները պարտիական և արհմիութենական կազմակերպությունների

¹ Քիմշենցիների հիշողության մեջ մնացել է «Այոռա» անունով եղը, որը ցանկացած բնուր քաշում էր: Մի անգամ մի ծանր մեքենա փոխադրելիս նա բռնեում է և ջարդվում են նրա առամները: Բանվորները փոք են հավաքում և «Այոռայի» համար արծաթե առամներ են պատրաստել տալիս. երկար տարիներ այդ եղը ծանր աշխատանք կատարեց Քիմշենում:

օգնութեամբ խոշոր աշխատանք կազմակերպելին գործարանի բանվորների մեջ անդրադիտութեան վերացման ուղղութեամբ:

Յիսերում արտադրական աշխատանքի անցած ղլուղից եկած բանվորները ոչ միայն չէին տիրապետում իրենց արտադրութեան տեխնիկային, այլև անդրազետ էին:

1933 թ. այդ ուղղութեամբ մեծ աշխատանք ծավալվեց: Բացվեցին գիշերային դպրոցներ, չիկկայաններ, կատարվեցին անհատական կցումներ. մի խոսքով ձեռնարկվեց հնարավոր ամեն ինչ՝ անդրադիտութեան վերացման համար: Պ. Մազմանյանն առողջ, հաղթանակով բանվոր էր, աշխատում էր կրի ցեխում, բայց անդրադիտ էր: Նա ընդգրկվեց չիկկայան: Անցավ վեց ամիս, Պետրոսը դարձավ կիսազրազետ. անցավ մի տարի և նա արդեն զրազետ էր, հաճախում էր նաև տեխնոսոցման խմբակի պարապմունքներին: Նրա նման զրազիտութուն սովորեցին Մ. Կարապետյանը, Ա. Մուրադյանը, Անդեանյան կոլբայրները և շատ ու շատ արիշները: Այսպիսով համառ աշխատանքի շնորհիվ գործարանում վերացվեց անդրադիտութունը: Գրազետ դարձած ընկերների համար կազմակերպվեցին տեխնիկական ուսուցման խմբակներ, ուր նրանք սովորեցին և տիրապետեցին արտադրութեան տեխնիկային:

Գլուղից եկած հարյուրավոր անգրազետ բանվորներ ոչ միայն սովորեցին զրազիտութուն, տիրապետեցին տեխնիկային այլև դարձան ռացիոնալիզատորներ, բարձրացրին աշխատանքի արտադրողականութունը, իջեցրին արտադրանքի ինքնարժեքը և խնայեցին զգալի բանակութեամբ հումք և էլեկտրաէներգիա:

Ահա ինչպիսի զգալի արդյունքներում աշխատեցին Ղուրաքիչիսայի քիմիական գործարանի շինարարները, ինժեներա-տեխնիկական աշխատողները, որոնք իրենց նվիրվածութեամբ, տոկունութեամբ, անձնագործութեամբ կատարեցին առաջին հնգամյակի խոշոր կառուցումներից մեկի՝ քիմիական գործարանի շինարարութունը:

Գործարանի առաջին հերթի ցեխերը շահագործման հանձնելու նախօրյակին Հայկական ՍՍՏԻ Կենտրոնական Գործադիր

Կոմիտեի նախագահությունը Անդրֆեդերացիայի տասնամյակի հավերժացման կապակցությամբ 1932 թ. մարտի 9-ի որոշմամբ Ղարաքիլիսայի քիմիական գործարանը կոչեց պարտիական, սովետական և ուղղմական նշանավոր գործիչ Ալեքսանդր Մյասնիկյանի անունով¹:

1954 թ. մարտին արտասանած հառում Ա. Ի. Միկոյանը նշեց, ոչ Ալեքսանդր Ֆեոդորովիչ Մյասնիկյանը «եղել է Հոկտեմբերյան ռեուլյուցիայի ակտիվ մասնակիցը, Մոսկվայի պարտիական կազմակերպության ղեկավարներից մեկը, Բելուսուսիայում Կոմունիստական պարտիայի և Սովետական իշխանության կազմակերպիչներից մեկը: Այնուհետև Մյասնիկյանը ընկ. ընկ. Օրջոնիկիձեի և Կիրովի հետ ձեռք ձեռքի տված աշխատել է Անդրկովկասյան ֆեդերացիայի ստեղծման գործում, եղել է Հայաստանի ժողովրդական Կոմիսարների Սովետի առաջին նախագահը: Ալեքսանդր Մյասնիկյանի լուսավոր ճիշատակը Հայաստանի աշխատավորները հատկապես պետք է սրբությամբ պահեն իրենց սրտերում»²:

Գործարանի անվանակոչումը նոր լիցք հաղորդեց Քիմշենի բանվոր-ծառայողներին՝ կատարելու աշխատանքային նորանոր սխրագործություններ, իրենց գործարանը լենինյան դվարդիայի ականավոր գործիչ Ա. Մյասնիկյանի անվանը արժանավել արդյունաբերական ձեռնարկություն դարձնելու, նրա գործարկումը ժամկետին ապահովելու համար:

* * *

Սոցիալիստական տնտեսության զարգացումը առաջին հերթին պահանջում էր էլեկտրիֆիկացիայի զարգացում:

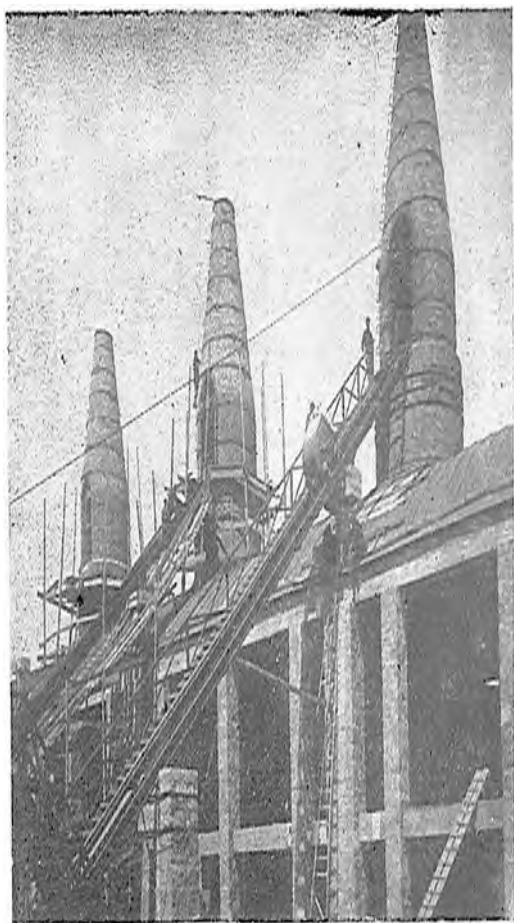
«...Միայն այն ժամանակ, — գրել է Վ. Ի. Լենինը, — երբ երկիրն էլեկտրիֆիկացվի, երբ արդյունաբերությունը, գյուղատնտեսությունն ու տրանսպորտը զբաղեն ժամանակակից խոշոր արդյունաբերության տեխնիկական բազայի վրա, միայն այն ժամանակ, մենք կհաղթենք վերջնականապես»³:

¹ Հայկական ՍՍՌ Կենտրոնական Գործադիր Կոմիտեի նախագահության 1932 թ. մարտի 9-ի № 5/22 արձանագրություն § 8:

² Ա. Միկոյան, ճաս երևանի Ստալինյան բնարական օկրուգի ընտրողների նախընտրական ժողովում, 10 մարտի 1954, Հայրենի հրատ, 1954, էջ 41—42:

³ Վ. Ի. Լենին, Երկեր, հատ. 31, էջ 654:

Կոմբինատի կրկնաբլին վառարանները

Ինչպես ողջ երկրի, այնպես էլ Սովետական Հայաստանի աշխատավորների աշխատանքի մարտական ծրագիրը դարձավ երկրի էկեկտրիֆիկացման մասին Վ. Ի. Լենինի ցուցումը։ Այդ նպատակով մշակվեց ԳՈԷԼՌՈ-ի հայտնի պլանը։

Ուսումնասիրության ենթարկվեցին ռեսպուբլիկայի դե-տերն ու լճերը և կազմվեց հիդրոէլեկտրակայանների կառուց-ման պլանը, որի իրականացման համար առաջին հնդամյա-կում ներդրվեց 37,8 միլիոն ուրբլի¹։ Հայաստանի ժողովրդա-կան տնտեսության զարգացման առաջին հնդամյա պլանում նախատեսված էր Ձորագետի վրա հիդրոէլեկտրակայան կա-ռուցել։ 1932 թ. նոյեմբերի 15-ին՝ Հայաստանում սովետական կարգերի հաստատման 12-րդ տարեդարձի նախօրյակին, շա-խաղործման հանձնվեց 11500 ձիու ուժ ունեցող առաջին ագրե-գատը, իսկ 1933—1934 թթ. մյուս երկու ագրեգատները, որոնք էներգետիկ բազա հանդիսացան Ալավերդու սղնձարդյունաբե-րության և Ղարաքիլիսայում քիմիական արդյունաբերության զարգացման համար։ Ձորագետի հիդրոէլեկտրակայանի դոր-ժարկմամբ կյանք ստացավ Ղարաքիլիսայի քիմիական դոր-ժարանը, որի շինարարական աշխատանքներն ընթանում էին Ձորագետի շինարարության հետ զուգահեռաբար։

Ձորագետը և քիմիական կոմբինատը—ասում էր Ա. Խան-ջյանը—առաջին հնդամյակի հսկա շինարարության լավագույն կոթողներն են։ Ձորագետը, երբեմնի նահապետական Լոռին, մեր երկրի ամենակույրաբան առաջատար շրջանի վերա-ծողն է։

Ձորագետը կառուցվել է ՍՍՌՄ առաջավոր գործարանների բանվորների և ինժեներա-տեխնիկական աշխատողների ամե-նալայն օժանդակությամբ։

Ձորագետի բացման օրը շինարարներն իրենց շնորհակա-լական առաջին խոսքն իրավացիորեն ուղղեցին էլեկտրիֆիկա-ցիայի դրոշակակիրներին՝ Դնեպրոստրոյի հերոսներին, Կար-միր պուտիլովցիներին, Մոսկվայի, Նարկովի էլեկտրո, Բաքվի Շմիդտի անվան, Թիֆլիսի «26-ի» անվան, Երևանի և Լենինա-

¹ „Социалистическое строительство Армянской ССР (1920—1940). Статистич. сборник“. Ереван, 1940, стр. 19.

կանի մեքենայական գործարանների բանվորներին, խնչպես նաև երկաթուղայիններին:

ՀԿ(բ)Պ Կենտկոմը, սղջունելով Ձորագետի բացումը, գրում էր. «Ձորագետը Լեռնի կարեւորագույն պատգամի իրագործման կոթողն է, սոցիալիզմի կառուցման նոր և խոշոր հաջթանակը: Ձափաղանց խոշոր է Ձորագետի նշանակութունը մեր երկրի սոցիալիստական վերակառուցման առաքելում: Ձորագետի կառուցումն ու գործարկումը երբեմնի ցարական տրորված գաղութը և ապա գաշնակցական զծխորը սպիտակ ածուխի, առաջափոր ինդուստրիայի երկրի վերածող ամենափայտն գրվազներից մեկն է»¹:

Ձորագետցիները, պատասխանելով բիմիական գործարանը կառուցող իրենց ընկերների շնորհավորանքներին, բոլշևիկյան խոստում տվին կրկնապատկել աշխատանքի տեմպերը, գործարկել կայանն ամբողջապես, կարճ ժամանակում աճցկացնել Ձորագետ-Ղարաքիլիսա էլեկտրահաղորդման գիծը և 1932 թ. վերջերին էներգիայով ապահովել Քիմշենը: Նրանք բիմշենցիներին պարտավորեցրին կրի կարբիդի վառարանների գործարկումն ապահովել մինչև 1933 թ. մայիսի մեկը:

Դեռևս 1925 թ. ՌԿ(բ)Պ XIV կոնֆերանսն իր որոշումներում նշում էր Ժողովրդական տնտեսության մեջ առանձնապես քիմիական արդյունաբերության զարգացման անհրաժեշտությունը, իսկ XVII պարտկոնֆերանսը որոշեց քիմիական արդյունաբերության զծով իսպառ վերացնել ամբողջ Ժողովրդական տնտեսության զարգացման տեմպերից հետմնալը, հատուկ ուշադրություն գարձնել հիմնական քիմիայի զարգացմանը և ամենից առաջ՝ պարարտանյութերի արտադրության վրա, որի համար ապահովել գործարանների վերասարքավորումն ու նոր շինարարության ամեն կերպ ծալալումը²:

Քիմիական արդյունաբերության զարգացումը նպաստում է Ժողովրդական տնտեսության բոլոր ճյուղերի զարգացմանը:

¹ «Խորհրդային Հայաստան», № 266, 15 նոյեմբերի, 1932:

² ՍՄԿՊ-ն համազումարների, կոնֆերենցիաների և կենտկոմի պլենումների բանաձևերում ու որոշումներում, մաս 111, Հայպետհրատ, 1933, էջ 188 - 189:

Քիմիական արդյունաբերության հիմնական խնդիրներից մեկը՝ պարարտանյութերի արտադրությունն է, որը բարձրացնում է գյուղատնտեսության բերքատվությունը:

Քիմիան վիթխարի դեր է խաղում նավթի վերամշակության, մեքենաշինության, սև և գունավոր մետալուրգիայի և թեթև արդյունաբերության մեջ: Պլաստիկ մասսաների քիմիան հնարավորություն է տալիս տնտեսել մեծ քանակությամբ արժեքավոր մետաղներ, դրանք փոխարինելով ոչ դեֆիցիտային նյութերով: Վատորակ ածուխը քիմիական ճանապարհով վեր է ածվում առաջնակարգ հեղուկ վառելանյութի և շատ արժեքավոր այլ հումքի:

Վ. Ի. Լենինը դեռևս 1918 թ. սկզբներին իր «Սովետական իշխանության հերթական խնդիրները» բրոշյուրում գրում էր՝ «Աշխատանքի արտադրողականության բարձրացումը նախ և առաջ պահանջում է տպահովել խոշոր ինդուստրիայի նյութական հիմքերը՝ զարգացնել վառելանյութի, երկաթի, մեքենաշինության, քիմիական արդյունաբերության արտադրությունը»¹:

Մեր երկրում քիմիական արդյունաբերության զարգացումը դարձավ հրատապ հարց, քանի որ մինչև սովետական կարգերի հաստատումը երկրում համարյա իսպառ բացակայում էր քիմիական արդյունաբերությունը և ինչպես արդյունաբերության շատ ձյուղերի, այնպես էլ քիմիական արդյունաբերության բոլոր հիմնական արտադրանքները բերվում էին արտասահմանից: Հսկածներից սոցիալիստական Մեծ ռեուլյուցիայի հաղթանակից հետո մեր երկրում ևս ստեղծվեց և պարզացավ քիմիական արդյունաբերությունը:

Հնգամյակի տարիներին քիմիական արդյունաբերության մեջ ներդրվեցին հսկայական միջոցներ, կառուցվեցին հարյուրավոր արդյունաբերական հսկաներ, գործարկվեցին քիմիական արդյունաբերության 58 գործարաններ, այդ թվում Ուրալի Թերեզնիկի գործարանը, որը կառուցված է տեխնիկայի վերջին խոսքով: Չերնոբեղենակում հիմնադրվեց սինթետիկ ամո-

նիակի գործարան: Համքային պարարտանյութերի գծով ստեղծվեց սուդերֆոսֆատի նոր արդյունաբերություն: Սուդիկամակում կալիումի արտադրության հետ զուգընթաց կազմակերպվեց մագնեզիումի, քլորի, ալաթթվի արտադրությունը: Այդ գործարաններն ամուր բազա ստեղծեցին երկրում քիմիական արդյունաբերության զարգացման համար: Մեր երկրում ստեղծվել է սինթետիկ կաուչուկի արտադրություն, որը համաշխարհային նշանակություն ունի: ՍՍՌՄ-ում ստեղծված մեքենաշինության բազայի վրա արագ տեմպերով զարգացան արհեստական մանրաթելերի, պլաստիկ մասսաների ացետիլցելյուլոզային, սինթետիկ ներկերի արտադրությունը, ինչպես նաև զեղագործական արդյունաբերությունը¹:

Ղարաքիլիսայի քիմիական գործարանում արտադրությունը զարգանում է ալյումին, որ ցեխերի մեջ մտնող առանձին միավորներն օրգանապես միացած են միմյանց, ամեն մի միավորի արտադրած նյութը ծառայում է որպես հիանյութ այլ միավորների համար, անհրաժեշտության դեպքում՝ նաև որպես պատրաստի ապրանք՝ վաճառքի համար:

Հայաստանի քիմիական արդյունաբերության գլխավոր բազան հիդրոէլեկտրական էներգիան է. նա կարիք ունի նաև տարբեր տեսակի վառելիքների: Իսկ վառելիքի սպառման տեսակարար կշիռը բարձր է ռեսպուբլիկայի արդյունաբերության մի շարք ձյուղերում (ցեմենտի, կրի, աղյուսի, կղմինդրի և այլն):

Հայաստանի քիմիական արդյունաբերության հումքային բազան կազմում են՝ Դավալվի կրաքարը, ջուրը, թթվածինը, ազոտը, ինչպես նաև Ալավերդու սղնձագործարանի մնացորդները:

ՀամԿ(բ) պարտիայի XVI համագումարը որոշեց քիմիացման ենթարկել դյուղատնտեսության բոլոր բնագավառները և դրա միջոցով բարձրացնել մեր հողերի բերքատվությունը, միաժամանակ մեծ ուշադրություն դարձնել նաև դյուղատնտե-

¹ Վ. Կույբիշևի զեկուցումը ՀամԿ(բ) Կենտկոմի և ԿՎՀ միացյալ պլենումում, 1933 թ. հունվարին. «Որհրդային Հայաստան» № 15 17 հունվարի, 1933:

սովյան վնասատուների և բույսերի հիվանդությունների դեմ քիմիական միջոցներով պայքար մղելու գործին, որը պակաս նշանակություն չունի բերքաուժության բարձրացման և բերքը կորուստներից պաշտպանելու տեսակետից:

Համապտմարի որոշումները կենսագործելու և ռեսպուբլիկայում քիմիական արդյունաբերությունը զարգացնելու տեսակետից Ղարաքիլիսայի քիմիական գործարանի կառուցման աշխատանքները հիանալի փորձ հանդիսացան (բարձրորակ կրի, կարբիդի, ցիանամիդի, ցիանպլավի և այլ նյութերի արտադրությունը, արևմտա-եվրոպական երկրների տեխնիկայի յուրացումը): Այս օրինակը հնարավորություն մվեց ձեռք բերած փորձն օգտագործել բնապուրլիկայում կառուցվող քիմիական արդյունաբերության այլ ձեռնարկություններում:

Այսպիսով Ղարաքիլիսայի գործարանի բանվորներն ու ինժեներա-տեխնիկական աշխատողները, պարտիական կազմակերպությունների ղեկավարությամբ հաղթահարելով մեծ զժվարություններ, հերոսական աշխատանքով շահագործման նախապատրաստեցին Անդրկովկասի քիմիական արդյունաբերության առաջնեկի կրի, կարբիդի, ցիանամիդի ցեխերը:

Ռեսպուրլիկայում ունեցած էլեկտրաէներգիան և Դավալովի բարձրորակ կրաքարի անսպառ հանքերն էլ ավելի ռացիոնալ օգտագործելու և ռեսպուրլիկայում քիմիական արդյունաբերությունը զարգացնելու նպատակով Ղարաքիլիսայի քիմիական գործարանի ղեկավարությունը Հայաստանի կառավարության հանձնարարությամբ մշակեց երեանի Ս. Մ. Կիրովի անվան ապագա գործարանի տեխնիկա-տնտեսական հիմնաքները և այն ներկայացրեց միության համապատասխան մարմինների հաստատմանը:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ե Ե Ր Կ Ր Ո Ր Գ

ԳՈՐԾԱՐԱՆԻ ԳՈՐԾԱՐԿՈՒՄԸ ԵՎ ՀԵՏԱԳԱ
ԸՆԴԱՐՁՍԿՈՒՄԸ

(1933—1941)

Առաջին հնգամյակի հիմնական խնդիրն էր մեր ազրատ և հետամնաց, միջնադարյան տեխնիկա ունեցող երկիրը վերածել ինդուստրիալ հզոր երկրի, որպեսզի վերազինվեր, վերակազմվեր ոչ միայն արդյունաբերությունը, այլև տրանսպորտն ու գյուղատնտեսությունը, դրանով պայմաններ ստեղծվեին մանր ու ցիրուցան գյուղատնտեսությունը խոշոր կոլեկտիվ տնտեսության ղեկավարի վրա փոխադրելու, միաժամանակ երկրի պաշտպանությունը առավելագույն չափով բարձրացնելու համար:

Դեռևս 1922 թ. Վ. Ի. Լենինը, խոսելով ծանր արդյունաբերության մասին, ասել է՝ Սեղ մոտ ամհրաժեշտ է ծանր ինդուստրիա. առանց ծանր արդյունաբերությունը փրկելու, մենք չենք կարող կառուցել ոչ մի արդյունաբերություն:

Վ. Ի. Լենինի պատմական ջուղումների հիման վրա, հրեղամյա պլանի հիմնական օղակը հանդիսացավ ծանր արդյունաբերությունն իր միջուկով՝ մեքենաշինությամբ: Այդ իմաստով էլ երկրորդ հնգամյա պլանի տնտեսական կմախքը հանդիսացավ ժողովրդական տնտեսության տեխնիկական վերակառուցման ավարտումը: Առաջին հնգամյակում մենք չուժեցինք արդյունաբերության պրոբլեմը, առաջ շարժեցինք նրա

կարևորագույն օգտակները, ստեղծեցինք զորեղ մեքենաշինություն, լայնորեն զարգացնելով էլեկտրիֆիկացիան, ամրացրինք երկրի վառելիքի բազան, ճապխի և տոբի արդյունաբերության զարգացման գործում հասնելով խոշոր արդյունքների, դրինք բիմիական արդյունաբերության ամուր հիմքը, այլ կերպ ասած՝ ստեղծեցինք տեխնիկապես առաջավոր խոշոր արդյունաբերության ողջ ժողովրդական տնտեսության վերակառուցման հիմքը¹:

Մեր երկրում ծանր արդյունաբերությունը զարգացնելու համար պետք էր կատարել ամենախիստ խնայողություն—ասում էր Վ. Ի. Լենինը—իսկ եթե մենք այդպիսին չկատարենք, ապա մենք որպես քաղաքակիրթ պետություն, էլ չեմ ասում՝ դեռ որպես սոցիալիստական պետություն, կորած ենք: Ուրեմն զյուղատնտեսության բերքը և թեթև արդյունաբերության լավ վիճակը մեզ համար դեռ քիչ է: Մեզ անհրաժեշտ է ծանր ինդուստրիա, խոշոր մեքենայական արդյունաբերություն, որն ընդունակ է վերակառուցելու ժողովրդական տնտեսության բոլոր ճյուղերը: ՀամԿ(բ)Պ XIV համագումարը, ղեկավարվելով Վ. Ի. Լենինի պատմական ցուցումներով, երկրի ինդուստրացման հարցի մասին իր ընդունած որոշման մեջ գրում էր՝ «տնտեսական շինարարությունը տանել այնպես, որ ՍՍՌՄ մեքենաներ և սարքավորում ներմուծող երկրից դառնա մեքենաներ և սարքավորում արտադրող երկիր, որ այդպիսով կապիտալիստական շրջապատման պայմաններում ՍՍՌՄ շղաթնա համաշխարհային կապիտալիստական տնտեսության տնտեսական կցորդը, այլ իրենից ներկայացնի մի այնպիսի ինքնուրույն տնտեսական միավոր, որը կառուցվում է սոցիալիստականորեն...»²:

Սովետական ժողովուրդը Կոմունիստական պարտիայի

¹ Վ. Կուլյուշե, չերկրորդ հնդամյա պլանը, ղեկուցում ՀամԿ(բ)Պ 17-րդ համագումարում 3—4 փետրվարի, 1934, Կուսճբառ, Խորո, 1934, էջ 6:

² ՍՄԿՊ-ն համադրումների, կոնֆերենցիաների և կենտկոմի պլենումների բանաձևերում և որոշումներում, մաս Ա, Հայպետհրատ, 1955, էջ 246:

ղեկավարությանը կենսադործելով պարտիայի XIV համագումարի պատմական որոշումները, երկրում ստեղծեց ծանր ինդուստրիա:

Ծանր ինդուստրիայի զարգացումով մեր երկրում ստեղծվեց հիմնական բազա ինչպես ժողովրդական տնտեսության մյուս ճյուղերի, այնպես էլ քիմիական արդյունաբերության զարգացման համար:

Նախասովետական Ռուսաստանում չափազանց թույլ էր զարգացած քիմիական արդյունաբերությունը, չնայած երկրի բնահերքում կային քիմիական հումուլյթի հսկայական պաշարներ: Ռուսաստանում քիմիական արդյունաբերության մեջ ներգրաված գումարների 50% ավելին պատկանում էր արտասահմանյան կապիտալիստներին: Քիմիական արդյունաբերությունը մասամբ զարգացած էր Մերձբալթյան երկրամասում և Ռվրաինայում: Այստեղ էլ, շունենալով առաջավոր սարքավորում, ցածր էր ձևնարկությունների արտադրական կարողությունը: Ռուսաստանում քիմիական արդյունաբերությունը զարգանալ չէր էլ կարող, որովհետև բացակայում էին նրա զարգացման համար անհրաժեշտ ծանր ինդուստրիան և էլեկտրիֆիկացիան:

Սովետական ժողովուրդը պարտիայի ղեկավարությանը հաղթահարելով ստեղծված դժվարությունները, առաջին հրահամայնի պլանն իրագործեց 4 տարի 3 ամսում: Առաջին հրահամայնի կենսադործումով մեր երկիրն ազրարային երկրից դարձավ ինդուստրիալ-ազրարային երկիր, արդյունաբերության արտադրանքի տեսակարար կշիռը գյուղատնտեսականի նկատմամբ 1928 թ. 42% դիմաց 1932 թ. բարձրացավ մինչև 70%¹:

Առաջին հնգամյակի տարիներին քիմիական արդյունաբերության բազմաթիվ ձևնարկություններ կառուցվեցին այն շրջաններում, որտեղ կար հում նյութ և էներգետիկ հարուստ բազա՝ Ուրալում, Ուկրաինայում, Կովկասում և Միջին Ասիա-

¹ Н. Н. Калмыков и С. А. Вайсбейн, Экономика социалистической химической промышленности, Гос. науч. техн. изд-дат. хим. литературы, Москва, 1955, стр. 45.

*Ս. Մարգարյան
Կոմրինատի նախկին գիրենկտոր*

յում: Այդ նորակառույց գործարաններն ու կոմբինատներն իրենց հերթին պայմաններ ստեղծեցին քիմիական արդյունաբերության նոր բազմաթիվ ճյուղերի զարգացման համար:

1933 թ. հունվարին ՀամԿ(բ)Պ Կենտկոմի պլենումում Ի. Վ. Ստալինն իր ղեկուցման մեջ հանրագումարի բերելով առաջին հնգամյակի կատարման արդյունքները, ասաց, որ մեզ մոտ շկար լուրջ և ժամանակակից քիմիական արդյունաբերություն. այժմ այն մեզ մոտ կա:

Քիմիական արդյունաբերության 1932 թ. արտադրանքը 1928 թ. համեմատությամբ աճել էր 3,2 անգամ: Այդ նշանակում է, որ մեր երկրում քիմիական արդյունաբերության զարգացման տեմպերը բարձր էին ոչ միայն ընդհանրապես արդյունաբերության, այլև նույնիսկ ծանր արդյունաբերության զարգացման տեմպերից: Առաջին հնգամյակում արդյունաբերության տարեկան միջին աճը կազմում էր 22%, իսկ քիմիական արդյունաբերության տարեկան միջին աճը՝ 26%: Առաջին հնգամյակի վերջում արդյունաբերության ընդհանուր հիմնական ներդրումներն աճել էին 2,2 անգամ, ծանր արդյունաբերության հիմնական ֆոնդերը՝ 2,7 անգամ, իսկ թեթև արդյունաբերությանը՝ 1,5 անգամ: Քիմիական արդյունաբերության մեջ կապիտալ շինարարության հիմնական ներդրումները 1928 թ. համեմատությամբ աճել էին 3,6 անգամ, այդ թվում հիմնական քիմիայի գծով՝ 4,6 անգամ:

Առաջին հնգամյակի տարիներին քիմիական արդյունաբերության գծով կառուցվել էին տասնյակ խոշոր ձեռնարկություններ: Նոր տեխնիկայի բազայի վրա ստեղծվել էին քիմիական արդյունաբերության նոր ճյուղեր, որոնց զարգացման համար ներդրվել էին հսկայական միջոցներ: Երկրորդ հնգամյակի տարիներին հրատապ դարձավ տեխնիկային տիրապետելը, արտադրական սարքավորման կարողությունը լրիվ և ուղիղնալ օգտագործելը: Մեր երկրի բանվորներն ու ինժեներա-տեխնիկական աշխատողները, ՀամԿ(բ)Պ ղեկավարության հաղթահարելով ամեն մի դժվարություն, պայքար ծա-

1 Н. Н. Кадыков и С. А. Вайсбейн. Экономика сов. хим. пром. шл., стр. 45-46.

վաճելով ինչպես ներքին, այնպես էլ արտաքին բոլոր թշնամի-
ներին դեմ, 2-րդ հնգամյակի արդյունաբերության արտադրան-
քի պլանը կատարեցին 4 տարի 3 ամսում. ժամկետին կա-
տարվեց նաև 2-րդ հնգամյա պլանը բիմիսական արդյունա-
բերության դժով:

2-րդ հնգամյակի վերջում, բիմիսական արդյունաբերու-
թյան արտադրանքն աճել էր 3,4 անգամ, իսկ ամբողջ արդյու-
նաբերության արտադրանքը՝ 2,2 անգամ, համեմատած 1932 թ.
հետ: 2-րդ հնգամյակում ամբողջ արդյունաբերությանն զծով
տարեկան արտադրանքի միջին աճը կազմում էր 17,1%, իսկ
բիմիսական արդյունաբերությանն զծով՝ 28%: Այսպիսով
բիմիսական արդյունաբերության զարգացման տեմպերը 2-րդ
հնգամյակում ևս ավելի բարձր էին, քան 1-ին հնգամյա-
կում¹: 2-րդ հնգամյակում բիմիսական արդյունաբերությունն
սկսեց զարգանալ նաև ազգային սեպուրիկականերում (Հալկա-
կան, Ղազախական և Նիրգիզական) ուր անցյալում բիմիսական
արդյունաբերությունը բոլորովին չէր եղել:

Բիմիսական արդյունաբերության արտադրանքն աճեց
Ուրալում, Պովոլժիեում, Չերնոբելենսկի, Վոսկրեսենսկի,
Ստալինոգորսկի բիմիսական կոմբինատներում և բիմիսա-
նաբերական այլ ձեռնարկություններում, որոնք կա-
տարվել էին 1-ին և 2-րդ հնգամյակների տարիներին:

2-րդ հնգամյակում բիմիսական արդյունաբերության մեջ
ներգրված գումարները կրկնակի ավելին էին, քան առա-
ջին հնգամյակում: Բիմիսական արդյունաբերության հիմնական
ֆոնդերը 2-րդ հնգամյակի վերջին 1932 թ. հիմնական ֆոնդե-
րի համեմատությամբ աճեցին 2,75 անգամ, նույն ժամանա-
կաշրջանում ամբողջ արդյունաբերության հիմնական ֆոնդերն
աճել էին 2,56 անգամ²:

Այսպիսով կարճ ժամանակաշրջանում բիմիսական ար-
դյունաբերությունը դարձավ մեր երկրի ժողովրդական տնտե-
սության խոշոր և առաջատար բնագավառներից մեկը: Բիմիսա-

¹ Н. Н. Калмыков и С. А. Вайсбейн, Экономика
сов. хим. промышленности, стр. 52.

² Նույն տեղում:

կան արտադրանքի թուլարկումը 1940 թ. 1928 թ. համեմատությամբ ավելացավ 15 անգամ: ՍՍՌՄ ստեղծվեց ժամանակակից քիմիական հզոր արդյունաբերություն:

Հայաստանում արդյունաբերության առաջին ձեռնարկություններից մեկը՝ Երևանի Ձեթ-օճառ գործարանն էր, որի կառուցման աշխատանքներն սկսվել էին 1924 թ., շահագործման էր հանձնվել 1926 թ. նոյեմբերի 29-ին, Հայաստանում սովետական կարգերի հաստատման 6-րդ տարեդարձի օրը: Այդ գործարանը հետագա տարիներին ընդարձակվեց և դարձավ կոմբինատ՝ ռեսպուբլիկայի արդյունաբերության խոշոր ձեռնարկություններից մեկը, ուր տարեց-տարի կատարելագործվում են սարքավորումները, բարձրանում է աշխատանքի արտադրողականությունն ու մեծանում արտադրական կարողությունը:

Դավալվի կրաքարի և ռեսպուբլիկայի էթան էլեկտրականերգիայի բազայի վրա 1927 թ. ապրիլին շահագործման հանձնվեց Երևանի կարբիդի փոքր գործարանը¹, որը ՍՍՌՄ երկրորդ կարբիդի գործարանն էր: Այդ գործարանը բարձր ցուցանիշներով կառարելով իր սլանները, մեր երկրին տալիս էր բարձրորակ կարբիդ և ստանում խոշոր եկամուտներ:

1928 թ. որոշվում է կառուցել Ղարաբախի շաղի քիմիական գործարանը, ինչպես նաև Արարատի ցեմենտի և Երևանի գաճի գործարանները:

1933 թ. գործարկվեցին Ղարաբախի շաղի և 1935 թ. Երևանի կարբիդի խոշոր գործարանները, որոնք իրենց արտադրանքով մի քանի անգամ զերազանցեցին Երևանի կարբիդի առաջին գործարանին:

1934 թ. Երևանում շահագործման հանձնվեց քրոմալիլի գործարանը², որի արտադրանքը հիմնականում օգտագործվում է կաշվի դարաղման համար: 1936 թ. շահագործման հանձնվեց մուլիաի գործարանը, որը լինելով ՍՍՌՄ միակ գործարանը,

1 ՀՍԽՀ կառավարության հաշվառության նյութեր (1929—1934) Խորհուրդների 8-րդ համագումարի ասիլով հրատ. ՀՍԽՀ ժիկե-ի, Երևան, 1935, էջ 29:

2 Т. Т. К а з а н д ж я н, Очерки по истории химии в Армении, Изд. Ереванского университета, Ереван, 1955, стр. 172.

Սիւլիթյան բոլոր ապակու դործարանների հալման վառարանները բավարարում էր հրակայուն նյութով: Մեծ քանակությամբ արտադրվող կալցիումի կարբիդի բազայի վրա ռեսպուբլիկայում սկսեց զարգանալ սինթետիկ կաուչուկի, ռեզինա-տեխնիկական իրերի, պոլիվինիլացետատի և այլ փմիական նյութերի արտադրությունը:

Կառուցվող փմիական արդյունաբերական ձեռնարկությունների համար աճեցին կադրեր, որոնք արագ տիրապետեցին տեխնիկային: Գործարաններում կազմակերպվեցին լաբորատորիաներ, որոնք դարձան ոչ միայն աշխատանքի արտադրողականությունը և արտադրանքի որակը բարձրացնող, այլև տեխնիկական պրոգրեսին օգնող օբյեկտներ:

Նրեանի պետական համալսարանում և Կարլ Մարքսի անվան Պոլիտեխնիկական ինստիտուտում բացվեցին փմիական ֆակուլտետներ: Միջին որակի փմիկոսներ պատրաստելու նպատակով 1929 թ. բացվեց Նրեանի փմիական տեխնիկումը: Ուսումնական այս հաստատություններում կազմակերպվեցին փմիական լաբորատորիաներ, որոնք հետագա տարիներին դարձան փմիական արդյունաբերությանն ակտիվորեն օգնող դիտա-հետազոտական աշխատանքների օջախներ:

Այդ ուսումնական հաստատությունները որակյալ կադրեր են տալիս ինչպես մեր, նույնպես և հղբայրական այլ ռեսպուբլիկաների զարգացող փմիական արդյունաբերությանը:

Առաջին և երկրորդ հնդամյակների տարիներին Հայաստանի ժողովրդական տնտեսության մեջ ներդրվեց 1253 միլիոն ռուբլի, որից արդյունաբերական շինարարության մեջ՝ ավելի քան 540 միլիոն: Ստեղծվեցին մեքենաշինական, փմիական, տեքստիլ, ծխախոտի, կոնսերվի, կարի, կոշիկահյւի, ձեթ-օճառի, բամբակազտիչ արդյունաբերության նոր ճյուղերը: Այդ տարիներին Հայաստանը հետամնաց երկրից վերափոխվեց ինդուստրիալ ադրարային երկրի: Արդյունաբերական արտադրանքի տեսակարար կշիռը ռեսպուբլիկայի ժողովրդական տնտեսության մեջ 1937 թ. կազմեց 71,6%¹:

¹ Գ. Բ. Հ ա ր ու թ յ ու ն յ ա ն, ՀԿ(Բ)Պ Կենտկոմի հաշվետվություններ ՀԿ(Բ)Պ 11-րդ համագումարին, Նրեան, 1938, էջ 14:

Համկ(ր)Պ և Սովետական կառավարության մի շարք որոշումների ընդունումը ղուդադիպում էր Հայաստանում ծանր արդյունաբերության առաջնկի՝ ֆիմիական գործարանի գործարկմանը: Այդ իմաստով մեծ պատասխանատվություն էր դրվում գործարանի բանվորների և ինժեներա-տեխնիկական աշխատողների վրա՝ ոչ միայն շահագործման հանձնել գործարանի կրի, կարբիդի և ցիանամիդի վառարանները, այլև տիրապետել տեխնոլոգիային, ապահովել սահմանված արտադրողականությունը, ինչպես նաև արագ կերպով ավարտել մնացած ցեխերի շինարարական աշխատանքները:

Հկ(բ)Պ Կենտկոմի բյուրոն 1933 թ. փետրվարի 14-ին բնության առաջ Դարաֆիլիսայի ցիանամիդի-կարբիդի ցեխի գործարկումը նախապատրաստելու հարցը: Կենտկոմի բյուրոն նշեց շինարարության ասպարեզում մի շարք թերություններ՝ շինանյութի ժամանակին չստացվելը, բանվորական ուժի մեծ վատնումը, բանվորների անբավարար մատակարարումը, այս հարցերի վրա. ինչպես տեղի, այնպես էլ շրջանային պարտական կազմակերպությունների կողմից քիչ ուշադրություն դարձնելը, Անդրկովկասյան ծանր արդյունաբերության ժողովմատի լիազորության կողմից Քիմշենին լուրջ օգնության բացակայությունը: Կենտկոմի բյուրոն նշեց միջոցառումներ ինչպես կրի, այնպես էլ կարբիդի վառարանների գործարկումը ժամկետին ապահովելու համար: Այդ որոշմամբ Հ. Տեր-Աստվածատրյանին և Ա. Աղամալյանին հանձնարարվեց գործարանի գործարկման մոմենտին ապահովել արդյունաբերական էլեկտրահոսանքի հաղորդումը և այդ նշանաբանով կազմակերպել Ձորապէս-Դարաֆիլիսա հաղորդման գծի աշխատանքները:

Քիմիական գործարանի գործունեության առաջին շրջանը իղել է կրի ցեխի երեք վառարանների աշխատանքները:

1933 թ. մարտի 22-ին Քիմշենի բանվորներն ու ինժեներա-տեխնիկական աշխատողները համառ աշխատանքից հետո, գործարկեցին կրի առաջին վառարանը և այդ առթիվ

զեկուցեցին Հայաստանի պարտիական և սովետական զեկավար օրգաններին:

«ՀԿ(բ)Պ Կենտկոմ: Ընկ. Ա. Խանջյանին
Ժողկոմխորհ՝ Ընկ. Ա. Տեր-Գալստյանին
«Խորհրդային Հայաստանի»-ի խմբագրությանը

Ամսի 7-ին գործարկման ֆազը փոխանցված է կրի առաջին վառարանը. մարտի 22-ի ստավոտյան ժամի 8-ին արտադրվեց աղվիբուլու ածուխով այրված մի քանի վազոնետակա կիր: Շարունակում ենք աշխատանքը տիրապետելու վառարանի նախադժային արտադրողականությանը:

Դիրեկտոր Շադրազով
Տեխնիկական Աղաժիւրյան
Կուսկուրյուրոյի քարտուղար Զուլֆալյան
Բանկոմի նախագահ Օհանյան:

Առաջին արտադրանքը տալու առթիվ ստացվեցին շնորհավորական բաղմամբիվ հեռադրեր, այդ թվում Անդրկովկասյան Ժողտնտխորհի քիմիական արդյունաբերության բաժնից: Զիմկոմբինատի Եռանկյանը

«Ողջունում ենք Ղարափրիսայի քիմկոմբինատ կառուցող հարվածային բանվորներին, ՃՏԱ-ի անդամներին և հասարակական կազմակերպություններին Անդրկովկասի սոցիալիստական գրոհի համար մղվող պայքարի ֆրոնտում ձևոր բերած առաջին բուլշևիկյան հաղթանակի համար: Յանկուսում ենք էլ ալիևի եռանդ հետագա հաղթանակների, շինարարական աշխատանքների լրիվ ավարտման և կոմբինատի ժամանակին գործարկման ասպարեզում»:

Զիչինաձե, Ալիև, Շեստակով:

Թեև մարտի 7-ին կրի վառարանը գործարկվեց, սակայն պետք էր մի քանի օր փորձարկման համար, քանի որ վառարանը

¹ «Բիմշեն», (21) 28 մարտի, 1933.

² Նույն տեղում:

րանը պատրաստված էր շվեդական կոնստրուկցիայով և հարմարեցված էր Դոնբասի քարածխին, այնինչ օգտագործվում էր տվիրույու քարածուխը: Փորձարկման շրջանում մի տոննա կրի համար օգտագործում էին մոտ 300—400 կիլոգրամ քարածուխ: Կրի ցեխի աշխատողների առաջ հառց դրվեց նվազագույնի հասցնել կիսավառ կրի տոկոսը և խնայել վառելիքը:

1933 թ. մարտի 22-ին ստացվեց 25,0 տոննա կիր, 25-ին՝ 28,5 տոննա, 31-ին՝ 30 տոննա: Այսպիսով կրի վառարանն օրական միջին հաշվով առելիս էր 29—30 տոննա կիր:

Մարտի 31-ին կայացավ Քիմշենի հարվածայինների կոնֆերանսը, ուր լավեց գործարանի գիրեկտոր Ս. Շադրազովի ղեկուցումը, կրի վառարանի գործարկման և մյուս ցեխերի շինարարության ընթացքի մասին: Հավաքում պատվոգրերով և զանազան նվերներով պարգևատրվեցին տասնյակ առաջավոր բանվորներ և ինժեներա-տեխնիկական աշխատողներ, այդ թվում գործարանի ղեկավոր ճարտարագետ Ի. Գրիշենկոն, բանկոմի նախագահ Ս. Օհանյանը, պարտկոմի քարտուղար Գ. Զուլհալյանը և շատ ուրիշներ:

Հարվածայինների կոնֆերանսը միաժամանակ արձանագրեց, որ 1933 թ. առաջին հոռմսյակի շինարարական աշխատանքները շատ անբավարար են ընթացել, եռամսյակի պլանը կատարվել է 80,3%: Շինարարների մեջ առաջավոր շարքերում էին ընթանում բետոնագործները և թիթեղագործները, որոնք եռամսյակի պլանները գերազատարել էին. հետ էին մնում քարային, արմատուրային, սվաղային, հողային և հյուսնային աշխատանք կատարող բրիգադները:

1933 թ. հունիսի 6-ին Հ(Բ)Պ Կենտկոմի առաջին քարտուղար Ա. Խաճյանը և Ժողկոմսովետի նախագահ Ս. Տեր-Գաբրիելյանը ժամանեցին Ղարաքիլիսա և ծանոթանալով Քիմշենի աշխատանքներին, բանվորների և ինժեներա-տեխնիկական աշխատողների առաջ մի շարք մարտական խնդիրներ դրեցին: Այդ խնդիրները կատարելու համար քիմշենցիները հունիս ամիսը հայտարարեցին զրոհային ամիս և անցած 5 ամսվա ձեզրվածքը փակեցին:

1933 թ. սեպտեմբերի վերջերին շահագործման հանձնվեցին ազոտի և էլեկտրոդային մասսայի ցեխերը, ստացվեց առաջին բալոն թթվածինը և առաջին էլեկտրոդային մասսան:

Դեռևս 1932 թ. դեկտեմբերի 30-ին գործարկվել էր թմբուկի ցեխը, որը պատրաստի թմբուկներ—տարա էր ուղարկում Երևանի կարբիդի փոքր գործարանին, իսկ 1933 թ. ցեխն սկսեց տարա մատակարարել կրի ցեխին:

Կրի և ազոտի ցեխերից հետո, հոկտեմբերի 23-ին շահագործման հանձնվեց կարբիդի առաջին վառարանը: Նույն օրը հեփկոյան ժամը 7-ին ստացվեց առաջին կարբիդը՝ Լաբորատորիական անալիզները ցույց տվեցին, որ ստացված կարբիդը լավ որակի է. նրան բարձր դնահատական տվեց շվեդացի մասնագետ Պետերսոնը:

Կարբիդի ցեխի գործարկման և կարբիդի սրտադրման աշխատանքներում առավել աչքի էին ընկնում ինժեներատեխնիկական աշխատողներ Մ. Սալիբեկյանը, Մ. Գուգիդիձեն, Մ. Սուլխանովը, Կ. Ռայնաշվիլին, Ն. Նոսովան, Ն. Կրասուլսկայան, Ա. Խաթակյանը, Շ. Տեր-Հովհաննիսյանը, բանվորներ Ռ. Ֆեոֆանովը (Հայաստանի առաջին կարբիդագործներից մեկը), Հ. Կիրակոսյանը, Շ. Խոյեցյանը, Հ. Ոսկանյանը, Ա. Ափինյանը, Գ. Ղազարյանը, որոնք աշխատանքային դժվարին ուղի անցնելով, հերոսական աշխատանք էին ծավալել կարբիդի ստացման ֆանակական և որակական բարձր ցույցանիշների հասնելու համար:

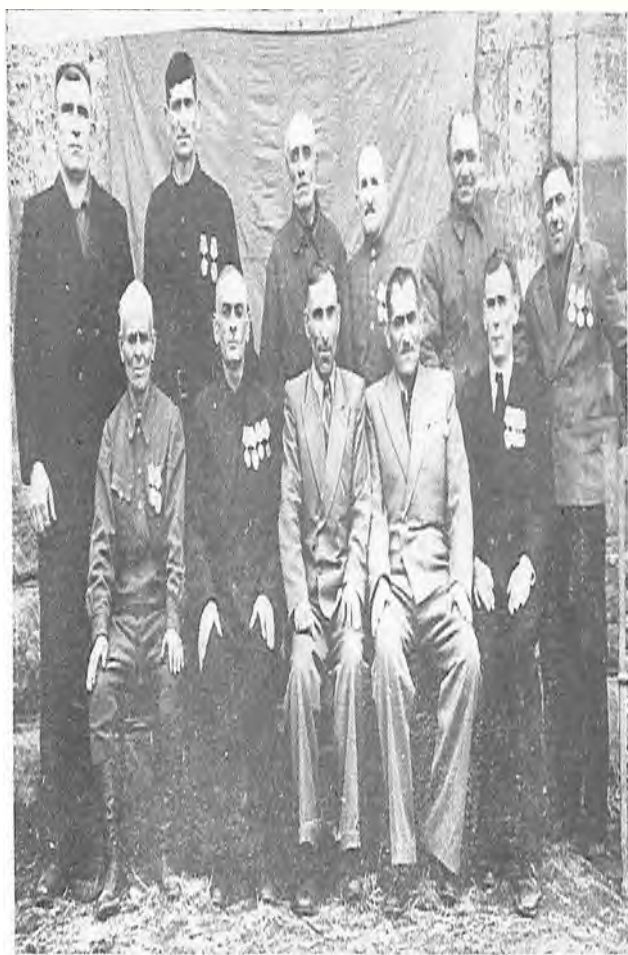
Կարբիդի ցեխի կոլեկտիվը համառ աշխատանք ծավալեց նոր տեխնիկան յուրացնելու և բարձր որակի կարբիդ ստանալու համար:

«Քիմշենի կարբիդագործներն ստացան առաջին վազոն կարբիդը և այն նվիր ուղարկեցին Բաքու, «Ազնեվթին»¹:

Այսպիսով, Քիմշենի բանվորներն ու ինժեներատեխնիկական աշխատողներն առաջին հնդամյակի տարիներին ծա-

¹ «Բանվորական իրեան», օրդան ՀԿ(Բ)Պ Երկուրի և Քաղկոթոթր-դի, № 181, 12 նոյեմբերի, 1933:

Կոմիտեն և ի խուզի հետոյն թանգրներ

վալած հերոսական աշխատանքով 1933 թ. նոյեմբերի 7-ին, Հոկտեմբերյան սոցիալիստական Մեծ ուղեւորության 16-րդ տարեդարձի օրը, շահագործման հանձնեցին զործարանի առաջին հերթին պործարկվելիք կրի, կարբիդի և ալոտի ցեխերը։ Այդ առթիվ ժողկոմխորհի նախագահ Ս. Տեր-Գարբիելյանը Ղարաքիլիսայի քիմիական գործարանի եռանկյանը գրում էր. «Շնորհավորում եմ հարվածային բանվորներին, ինժեներա-տեխնիկական անձնակազմին՝ գործարանի առաջին հերթի ցեխերի գործարկման առթիվ։ Վստահ եմ, որ կարճ ժամանակամիջոցում կտիրապետեք արտադրության տեխնիկային, բոլոր ապրանքատեսակների աշխատանքը կհասցնեք սահմանված արտադրողականությանը, կկարողանաք ոչ ուշ, քան 1934 թ. սկզբները պատվով դատվել երիտասարդ քիմիական արդյունաբերության զիպանտների շարքը¹։

ՀԱՅԷ Կենտգործկոմի նախագահությանը հատուկ որոշում՝ ընդունեց գործարանի բացման և նրա առաջավորների պատվոգրերով պարգևատրելու մասին։

ՀԱՅԷ Կենտգործկոմի նախագահությանը որոշում է.

ա) Հայաստանի խորհրդայնացման 13-րդ տարեդարձի առթիվ 1933 թ. նոյեմբերի 30-ին կատարել Ղարաքիլիսայի քիմկոմբինատի բացումը.

բ) Ղարաքիլիսայի քիմկոմբինատի բացման օրը ՀԱՅԷ Կենտգործկոմի պատվոգրին արժանացնել հետևյալ ընկերներին.

1. Խոյեցյան Շմավոն, կարբիդի վառարանի բրիգադիր
2. Ղազարյան Գևորգ, կարբիդի վառարանի բրիգադիր,
3. Ավետյան Համբարձում, հյուսն-բրիգադիր,
4. Գրիչենկո Իվան, շինարարության ճարտարապետ,
5. Պողոսյան Մեսրոպ, բրիգադիր-քարտաշ,
6. Կիրակոսյան Հայկազ, կարբիդի վառարանի վարպետ,
7. Ափինյան Արտավազ, փականագործ,

¹ «Բիւժեն», № 24 - 25 (37—38), 6 նոյեմբերի, 1933:

8. Սեւիմյան Երեմ, Կարվածային հոր փորոց,
9. Պողոսյան Հարություն, կարբիդագործ,
10. Դեմիրճյան Մանուկ, էլեկտրամոնտյոր,
11. Ստեփանյան Տիգրան, մեխանիկ վարիչ,
12. Տիգրանյան Մկրտիչ, ճարտարապետ-էլեկտրիկ,
13. Մկրտչյան Նիկիտա, աշխ. և տնտ. բաժնի վարիչ,
14. Աղախանյան Համո, հրշեջ պահակախմբի պետ,
15. Հովսեփյան Հովհաննես տեխնատի գծով աշխատող՝

գ) Ղարաքիլիսայի փմկոմբինատի շինարարության պետ ընկ. Սուրեն Շաղրազովին պարգևատրել մարգատար ավատ-մեքենայով 1934 թ. ընթացքում:

դ) Միջնորդություն հարուցել ԽՍՀՄ* Կենտգործկոմի առաջ Ղարաքիլիսայի փմկոմբինատի շինարարության պետ ընկ. Սուրեն Շաղրազովին և շինարարության տեխնիկական գիրեկ-տոր ընկ. Հ. Մելիք-Աղամիրյանին՝ պարգևատրելու «Աշխատանքի դրոշի» շքանշանով:

ե) Հանձնարարել դործարանի գիրեկցիային՝ դրամական նվերներ տալ լավագույն Կարվածայիններին և ՃՏՍ-ի անդամներին:

զ) Նշել Ղարաքիլիսայի ԼԿԽՄ* շրջանային կազմակերպության մատուցած ծառայությունը շինարարությանն ամենօրյա գործնական օգնություն ցուցաբերելու ուղղությամբ¹:

Գործարանի աշխատանքի առաջին ամիսների փորձը ցույց տվեց, որ մի շարք ցեխերում եղած օդափոխման սարքը պետք էր բարելավել, որ արտադրական ցեխերում մասնա-պետների մեծ պակասություն էր զգացվում: Երկաթե թիթեղի պեֆիցիտի պատճառով թմբուկի ցեխը չէր կարողանում լիովին ապահովել կարբիդի ցեխի արտադրանքի համար հարկավոր տարան, ազոտի գործարանում գործարկվող 250 ձիու ուժ ունեցող արտասահմանյան երկու շարժիչները ռացիոնալ

¹ Տե՛ս ՀՍԽՖ Կենտգործկոմի նախադաճության 1933 թ. նոյեմբերի 26-ին կայացած նիստի արձանագրությունը, «Սովետական Հաստատան», 29 նոյեմբերի, 1933:

չէին օգտագործւում, չէին կատարւում ցեխերի պլանները, որոշ ցեխերում ստացւում էին մեծ ձեղքվածքներ՝ ցեխերում աշխատող մարդիկ դեռևս լրիվ չէին տիրապետում տեխնիկային, ցածր էր աշխատանքային կարգապահութիւնը, որոշ ցեխերում ձեռական բնույթ էին կրում սոցմրցումն ու հարվածայնութիւնը՝ հում նյութը ժամանակին չէր հասնում և ցեխերում պարապուրդներ էին ստեղծւում: Գործարանը հում նյութով ապահովելու նպատակով բանվորներն ու ինժեներատեխնիկական աշխատողները հատուկ նամակ ուղղեցին Տղվիբուլու անվան համալսարանին, Դավալվի կրահանքի բանվորներին, Անդրերկարուլու 4-րդ շրջանի ֆաբրիկայի և տրանսպորտին՝ և արհեստագործներին, որի մեջ ասված էր. «Բաճակապին ընկերներ՝ Մենք հոկտեմբերի 23-ին գործարկեցինք Ղարաքիլիսայի քիմիական գործարանի կարբիդի առաջին վառարանը: Այսպիսով Հայաստանում սովետական կարգերի հաստատման 13-րդ տարեգարծի օրը երկրին հանձնեցինք գործարանի առաջին հերթի բոլոր ցեխերը: Մեր գործն աչժմ դանդաղում է հում նյութեր չունենալու պատճառով: Մենք պահանջում ենք ձեռնարկ, Դավալվի կրահանքերի բանվորներ և Տղվիբուլու անվան համալսարան, այսուհետե մեզ տաք պահանջված քանակով՝ բարձրորակ կրաքար և ածուխ: Ընկեր երկաթուղայիններ, մեզ տվեք անհրաժեշտ քանակի վազոններ, ինչպես հում նյութի, այնպես էլ պատրաստի կարբիդի փոխադրման համար:

Կրահանքերի ընկեր բանվորներ և անվանատներ. 1934 թ. մենք պահանջում ենք, որ մեզ տաք օրական 66 տոննա բարձրորակ կրաքար և քարածուխ, դրանով դուք կապահովեք մեր գործարանի նորմալ աշխատանքը»¹:

Տղվիբուլու անվան համալսարան 2.000 բանվորները քննարկելով քիմիագործների նամակը, ձեռնարկելով միջոցառումներ, Ղարաքիլիսայի քիմիական գործարանն ապահովեցին լավորակ քարածուխով:

Պատասխանելով քիմիագործներին կոշիչ, Անդրերկաթու-

¹ «Քիմիայի ֆրոնտում», օրդան գործարանի կուսկուրյուրոյի, վարչութան և գործարկուի, № 3-4 (43-44), 10 փետրվարի, 1934:

շու շորտորդ շահագործման շրջանի ՃՏՍ-ի անձնակազմը և վարչութիւնը նույնպէս կատարեցին նրանց պահանջը:

1934 թ. հուլիսի 30—31-ին Ղարաքիլիսայում ուժեղ փոթորիկ եղաւ, տեղացի հորդառատ անձրեւ. դրանց հաջորդեց նեղեղը, Գործարանում առաջացաւ հրդեհ և տեղի ունեցան պայթյուններ, որից կարբիդի վառարանները բարեբախտաբար չտուժեցին: Հրդեհի և ջրհեղեղի ժամանակ ինչպէս պահակային անձնակազմը, այնպէս էլ բանվորներն ու ինժեներա-տեխնիկական աշխատողները հերոսական ջանքերով գործարանը փրկեցին:

1934 թ. շահագործման հանձնված կրի երկու և կարբիդի երկու վառարանները չէին օգտագործվում ամբողջութեամբ, որովհետեւ գործարանը սնվում էր Ձորագէտի ենթակայանից, իսկ նա չէր բավարարում էներգիայի պահանջները: Մինչև 1937 թ. կրի և կարբիդի վառարաններն աշխատում էին սեղոնային դրաֆիկով՝ տարվա մեջ 5—6 ամիս: 1938 թ., երբ գործարկվեց Քանաքեռի հիդրոէլեկտրակայանը, գործարանը, ստանալով պահանջվող քանակի էլեկտրաէներգիան, սկսեց աշխատել ուժմիկ կերպով:

Միութենական ծանր արդյունաբերութեան ժողովոմատը Ղարաքիլիսայի քիմիական գործարանի համար 1934 թ. հաստատել էր հետևյալ արտադրական պլանը.

1. 10,000 տոննա կիր, որը պետք է օգտագործվեր կարբիդ ստանալու համար.

2. 10,000 տոննա կարբիդ, որից 2,400 տոննան ցիանամիդի արտադրութեան համար:

3. 1.500 տոննա էլեկտրոդային մասսա:

4. 3000 տոննա ցիանամիդ, որն ամբողջովին պետք է օգտագործվեր իբրև պարարտանյութ:

5. 240.000 խորանարդ մետր թթվածին:

Ամբողջ տարվա արտադրանքի արժեքը, 1926—1927 թթ. անփոփոխ գներով կազմելու էր 3 և կես միլիոն ռուբլի¹:

Գործարանի բանվորներն ու ինժեներա-տեխնիկական աշխատողները պայքար ծավալելով 1934 թ. պլանների կա-

¹ Քիմիայի ֆրոնտում, № 1—11 (50—51) 1 ապրիլի, 1934:

տարման համար, առաջին եռամսյակի պլանը կատարեցին կրի ցեխում 88,2%, էլեկտրոդի ցեխում՝ 41,1 կարբիդի ցեխում՝ 87,4, թթվածնի ցեխում՝ 32,8, թմբուկի ցեխում՝ 75%:

Կարբիդագործներն աստիճանաբար յուրացնելով կարբիդի արտադրության տեխնոլոգիան, մեկ վառարանի ամսական արտադրանքը զեկտեմբեր ամսում հասցրին 791 տոննայի: Կարբիդագործների որակը բարձրացնելու նպատակով կարբիդի ցեխում կազմակերպված էր տեխնիկայի տիրապետման 5 խմբակ: Խմբակներում սովորողները տիրապետելով տեխնիկային, բարձրացրին աշխատանքի արտադրողականությունը, իջեցրին խնայարժեքը: Յուրաքանչյուր հերթափոխությունում բանվորական ուժի քանակը իջեցրին 25%: Ձեռք բերած հաջողությունների համար կարբիդի ցեխը բարձրացվեց ՀամԿ(Բ)Պ 17-րդ համագումարի անվան կարմիր տախտակին:

Պարտիական կազմակերպության աշխատանքի շնորհիվ ցեխում կատարված էր կադրերի ճիշտ տեղաբաշխում, տարվում էր պայքար տեխնիկայի տիրապետման, խնայարժեքի իջեցման և հումքի խնայողության համար: Կարբիդի ցեխում պարտիայի բոլոր անդամները և կոմերիտականներն արտադրության մեջ առաջավոր էին: 25 վարպետներ և որակյալ բանվորներ կցված էին նորեկ բանվորներին՝ ցեխի բարդ սարքավորման հետ նրանց ծանոթացնելու համար: Այս ցեխում լավագույն պարտկազմակերպիչներ էին Ն. Սեւիմյանը, Լ. Արսենյակը և Վ. Հովհաննիսյանը, սրանց բրիգադները օրեկան 6-ի փոխարեն տալիս էին 7—8 տոննա հալոցք: Պարտիական խմբակները սխառեմատիկաբար քննարկում էին պլանների կատարման, կոմունիստների և կոմերիտականների ավանդարդային դերի ապահովման հարցերը:

Ինչպես արդեն ասված էր, կարբիդագործ 75 բանվորներից 25-ը ղեկավարժարանի շինարարության պրոցեսում 7 ամիս սովորեցին Ձերժինսկի քաղաքի Չերնորեչենսկու քիմիական կոմբինատում և վերադառնալով, իրենց ընկերներին սովորեցրին կարբիդ ստանալու տեխնիկան:

Նրկրին տարեկան 10 հազար տոննա կարբիդ տալու գործը ոչ միայն կարբիդագործների, այլև Ղարաքիլիսայի պար-

տիական կազմակերպության պատվի գործը դարձաւ: Ղա-
րաքիլիսայի պարտական 202 կոմունիստների մորի-
լիզացրեց և ուղարկեց կարբիդի ցեխում մշտական աշխատոն-
քի: Քիմիայի ֆրոնտում աշխատելը փառքի ու պատվի գործ
համարվեց, այդ նշանաբանով էլ կատարվեց բանվորական ու-
ժի մորթիլիզացիան:

1934 թ. հունվարին կայացած ՀԿ(Բ)Պ 9-րդ համագու-
մարում ՀԿ(Բ)Պ Կենտկոմի հաշվետու ղեկուցման մեջ առված
էր, որ չնայած որոշակի հաջողութուններ կան Ղարաքիլի-
սայի քիմիական գործարանում, բայց չի կարելի չարձանագրել
կառուցման և սարքավորման տեղադրման պրոցեսում հղած
դանդաղկոտութունը և ժամկետների խախտումը: Համագու-
մարը գործարանի բանվորների և ինժեներա-տեխնիկական
աշխատողների առաջ հարց դրեց ամենաարագ թափով առաջ
տանել ցիանամիդի ցեխի սարքավորման և յուրացման աշխա-
տանքներն այն հաշվով, որ 1934 թ. գյուղատնտեսական աշ-
խատանքների շրջանում մեր դաշտերը դեթ որոշ չափով ապա-
հովվեն քիմիական պարարտանյութերով:

Կատարելով ՀԿ(Բ)Պ 9-րդ համագումարի որոշումը, Ղարա-
քիլիսայի քիմիագործները 1934 թ. նոյեմբերի 29-ին, Հայաս-
տանում սովետական կարգերի հաստատման 14-րդ տարե-
դարձի օրը, շահագործման հանձնեցին ցիանամիդի ցեխը
18—20 հազար տոննա արտադրական կարողությամբ: Դրա-
նով ավարտվեց ցիանամիդի ցեխի շինարարության առա-
ջին էտապը և սկսվեց ցեխի զարգացման հրկրորդ էտապը՝
կալցիումի ցիանամիդի բազայի վրա ցիանալավի ցեխի շինա-
րարությունը: Գործարանի գերեկցիան դեռևս 1932 թ. Մոսկ-
վայի համապատասխան կազմակերպության հետ պայմա-
նագիր կնքեց ցիանալավի ցեխի նախագիծը կազմելու
համար: Նախագծի գլխավոր կոնսուլտանտն էր պրոֆեսոր
Մ. Մակսիմենկոն:

1934 թ. իրենց երկիրը վերադարձան ազոտի ցեխում աշ-
խատող արտասահմանյան մասնագետները: Նվաճ բարդ սար-
քավորումը մնաց երիտասարդ մասնագետների խնամքին: Ցե-
խի տեխնիկ 0. Մանուկոզլյանը կազմակերպեց տեխնիկային

տիրապետող խմբակ, որի արդյունավետ աշխատանքն ապահովեց ցեխի բարդ սարքավորման ռացիոնալ օգտագործումը:

Ադուս-Յիվաձնի ցեխում կազմակերպված էր տեխնիկային տիրապետելու 4 խմբակ, որոնց ղեկավարում էր ցեխի փորձված վարպետ Ջ. Վաղիպեղյանը: Գործարանում կազմակերպված տեխնիկոսների 16 խմբակներում ընդգրկված էին 272 բանվորներ: Այդ խմբակներն ավարտած թմբուկի ցեխի փականադարձ Վ. Փաշինյանը, զբոշմող Ա. Գրիգորյանը, Ռ. Ռուֆանյանը, Ք. Սխիթարյանը միաժամանակ աշխատում էին երկուտան մեքենաճեքի վրա: Թմբուկի ցեխի վարիչ Ա. Ալոյանը արել էր ռացիոնալիզատորական մի քանի առաջարկ, որով ոչ միայն արագացվում էր աշխատանքը, այլև խնայվում բանվորական ուժը և հում նյութը:

Քիմգործարանի հարվածայինների 1934 թ. օգոստոսի 15-ին կայացած կոնֆերանսը լսեց գործարանի դիրեկտոր Սարգիս (Սերյոժա) Մարգարյանի ղեկուցումը՝ առաջին կիսամյակի արդյունքների և երկրորդ կիսամյակի խնդիրների մասին: Կոնֆերանսն ամփոփեց սոցմարքոլոգիան ու հարվածայինություն արդյունքները. մի քանի տասնյակ առաջավորներ պարզեցվեցին:

Հստ անխաղժի կարբիդի բազայի վրա Կիրովականում պետք է կազմակերպվեին մի շարք նոր արտադրություններ՝ աքետատային մետաքսի, արհեստական քացախաթթվի և մի քանի տեսակ քիմիկատների: ՀԿ(բ)Պ Զ-րդ համագումարը, նկատի ունենալով կարբիդի հսկայական պահանջը մեր եղբայրական ռեսպուբլիկաներում, նշեց ամենակարճ ժամանակամիջոցում նախատեսված չափերից ավելի բարձր արտադրողականությունը կարբիդի նոր հնոց գործի ղեկու տնհրաժեշտությունը: Հայաստանի Ժողկոմսովետը որոշում ընդունեց առաջին և երկրորդ վառարաններից ավելի մեծ արտադրական կարողությամբ կարբիդի երրորդ վառարանը կառուցելու մասին: Այդ կապակցությամբ Ժողկոմսովետը որոշեց՝ ա) հավանություն տալ Ղարաքիլիսայի քիմգործարանում կառուցվելիք 7.500 կվտ կարողությամբ, տարեկան 15 հազար տոննա կարբիդի արտադրողականությամբ կարբիդի վառարան

կառուցելու մասին ճարտարագետ Հ. Ռ. Մելիք-Աղամիրյանի ներկայացրած նախագծին. բ) նկատի ունենալով, որ կարբիդի նախագծվող վառարանն ամենահզորն է հՍՀՄ-ում և նրա շինարարությունը ժողովրդա-տնտեսական կարևոր նշանակություն ունի, անհրաժեշտ համարել ճարտարագետ Հ. Մելիք-Աղամիրյանի գործուղումը Մոսկվա՝ մատնանշված նախագիծը համապատասխան օրդաններում պաշտպանելու և անցկացնելու համար¹։ Կարբիդի երրորդ վառարանի կառուցման համար արտասահմանյան ֆիրմայի ներկայացուցիչները պահանջում էին շատ խոշոր գումար։ Բայց գործարանի կոլեկտիվն իր ուժերով կարողացավ կատարել կարբիդի երրորդ վառարանի ինչպես նախագծման, այնպես էլ կառուցման աշխատանքները։

Հայաստանում սովետական կարգերի հաստատման 15-ամյակը արտադրական հաջողություններով դիմավորելու համար ռեսպուբլիկայի ֆաբրիկաներում, գործարաններում, հանքահորերում սկսվել էր արտադրական արշավ, որին մասնակցեցին նաև Ա. Մյասնիկյանի անվան քիմիական գործարանի բանվորներն ու ինժեներա-տեխնիկական աշխատողները։ Կարբիդի ցեխում առավել աչքի էր ընկնում Գ. Ղազարյանի բրիգադը, որը միշտ ամսական պլանները գերակատարում էր, բարձրացնում կարբիդի որակը, իջեցնում ինքնարժեքը, տալիս էր էլեկտրաէներգիայի մեծ խնայողություն։ Գ. Ղազարյանն առաջինն էր, որ առանց էներգիան կտրելու փոխեց կարբիդի վառարանի փողակը (ժոլոթը), որտեղից թափվում էր պատրաստի կարբիդի հալոցքը։ Թեև նրա բրիգադում 9 հոգու փոխարեն աշխատում էին 7 հոգի, բրիգադը միշտ գերակատարում էր իր պլանները։ Առաջավոր բանվորներ Ա. Խախանյանը, Պ. Մազմանյանը և Լ. Մալումյանը, տիրապետելով տեխնիկային, 9 հոգուց բաղկացած իրենց բրիգադը փոքրացրին մինչև 6 հոգու, չլցելով բրիգադի արտադրողականությունը։ Յոթնասուու տարեկան Ա. Ղարաբյուրյանը և Ռ. Մացակյանը աշխատում էին մեխանիկական ցեխի զարբնոցում. մտնելով Սովետական Հայաստանի 15-ամյակի անվան

¹ Տե՛ս ՀՍԽՀ Ժողկոմսովետի 1934 թ. հունիսի 4-ի նիստի № 11 որոշանադրությունը։

Հ. Աւերբ-Աղամիրյան
Նախկին տեխնիկական ղեկավար

11-12

Ժառանգական մեջ, նրանք գերակատարեցին իրենց պլանները և մի քանի անգամ պարզեցան։ Ռաբոտնիկներն Ա. Արտյանի ղեկավարությամբ միշտ գերակատարում էր պլանները. ցեխը վերացրեց խոտանը, որը նախկինում կազմում էր 20—25%։ Այդ ցեխում ժառանգական մեջ աչքի էին ընկնում Ս. Գրիգորյանի, Լ. Հարությունյանի, Մ. Սարգսյանի, Կոմերիտական Ս. Գարբիելյանի բրիգադները։ Ժառանգական շնորհիվ Քիմիական գործարանը 1935 թ. տարեկան պլանը կատարեց 104,4%, իսկ կոփ ցեխը տարեկան պլանը կատարեց հոկտեմբերի 18-ին և մինչև տարեվերջը երկրին պլանից դուրս տվեց 2.500 տոննա կիր։

Կարբիդի ցեխում պլանները գերակատարելու և բարձր որակի կարբիդ տալու համար գործարանի գիրեկցիան 20 առաջավոր կարբիդագործների, այս թվում Ռ. Ֆեոֆանովին, Շ. Խոչեցյանին, Հ. Նիկողոսյանին, Լ. Արսենյանին, Ա. Ափինյանին և Հ. Կիրակոսյանին պարգևատրեց պատեֆոններով, Յ. Դոդոյանին, Ե. Դավթյանին, Ե. Հովհաննիսյանին ժամացույցներով, Մ. Սոսնիսյանին, Կ. Ռաջաբովիչին, Լ. Նալբանդյանին՝ հեծանիվներով, իսկ Վ. Հարությունյանը և ուրիշները պարգևատրվեցին որսորդական հրաքաններով։

Կարբիդի ցեխի բրիգադիր Գ. Ղազարյանը 1934 թ. ընտրվեց Անդրկենտրոնական անգամ։ Նրան, իբրև առաջավոր բանվորի, բախտ վիճակվեց մասնակցել Հայաստանում սովետական կարգերի հաստատման 15-ամյակի կապակցությամբ կրեմլում պարտիայի ու կառավարության ղեկավարների կողմից Հայաստանի պատվիրակության ընդունելությանը։ Նա կրեմլում պարտավորություն ստանձնեց վառարանի վրա 7 հոգու փոխարեն աշխատեցնել 6 հոգի և տարեկան տալ 13 հազար տոննա կարբիդ։ Իր խոստովածը նա կատարեց 11 ամսում։

Հայաստանում սովետական կարգերի հաստատման 15-ամյակի կապակցությամբ ՍՍՌՄ Կենտրոնական խաղաղահայրենյան պարգևատրեց ռեսպուբլիկայի առաջավոր բանվորների, կոլտնտեսականների և ինտելիգենցիայի ներկայացուցիչներին, այս թվում անվանի կարբիդագործ Գ. Ղազարյանին՝ «Աշխատանքային Կարմիր Դրոշ» շքանշանով։

Այդ պարզևատրուժը մեծապես ոգևորեց նրան և նա տասն օրյա հերթափոխությունում 6 հոգու փոխարեն աշխատեցնելով 4 հոգի, 40 տոննայի փոխարեն տվեց 43 տոննա կարբիդ: Նրանից հետ չէին մնում Վ. Հարությունյանի, Հ. Ոսկանյանի հերթափոխությունները, որոնք իրենց հերթափոխության պլանները միշտ գերադատարում էին: Սրանց խոշոր օգնություն էին ցույց տալիս գործարանի գլխավոր էներգետիկ Ի. Սոչինսկին և կարբիդի ցեխի վարիչ -ինժեներ Բենետիկատովը:

1935 թ. Կիրովականի (նախկին Ղարաքիլիսայի)¹ քիմիական գործարանում հարվածայիններ ևն ճանաչվել գործարանում առաջին կին տեխնիկներ՝ Գ. Թերզյանը, Հ. Մանուշարյանը, Ս. Ասլանյանը, քարտաշ Մ. Միրզախանյանը, բրիգադիրներ Բ. Ադամյանը, Ն. Ռեզնիկովը, Չ. Հովսեփյանը, Ա. Գալստյանը, Վ. Միրզոյանը և շատ ուրիշներ:

Գործարանի ԼԿԵՄ կոմիտեի քարտուղարը կոմերիտական կազմակերպության 1936 թ. հունվարին կայացած կոնֆերանսում հանրագումարի բերելով կոմերիտականների կատարած հերոսական աշխատանքը, ցույց տվեց նրանց ալմանդարդային դերը արտադրության մեջ: Գործարանի 239 երիտասարդներից 147-ը կոմերիտականներ էին. նրանք միշտ գերադատարում էին իրենց պլանները. կոմերիտական բրիգադները երկար ժամանակ գործարանի փոխանցիկ դրոշը պահում էին իրենց ձեռքում: Կոմերիտական անվանի ստախանովականներ էին Ա. Բաղդյանը՝ (ստախանովյան շարժման առաջին տարածողներից մեկը) Ա. Գրիգորյանը, Մ. Մուրադյանը, Ա. Ղարուղյանը Բ. Մխիթարյանը: Առաջավոր բանվորներ. Վ. Համադասպյանը Ս. Իսահակյանը Մ. Մելիքյանը, Վ. Գրիգորյանը, Ա. Մարտիրոսյանը, Տ. Մեհրաբյանը, Հ. Մխիթարյանը և Լ. Խարադյանը կրկնակի նորմա էին կատարում:

¹ ՍՄԿՊ և Սովետական պետության ականավոր զործիչ Ս. Մ. Կիրովի հիշատակը հավերժացնելու նպատակով վերագրան օրգանների որոշմամբ 1935 թ. մարտ ամսից Ղարաքիլիսա քաղաքը կոչվեց Կիրովական: Տե՛ս. ՀՍԽՀ բանփորագյուղացիական կառավարության օրենքներին և կարգադրություններին ժողովածու, հունվար, № 1, 1935, էջ 26:

1936 թ. հունվարին Կիրովականի պարաշրջկոմի բյուրոն քննության առաջ ստախանովյան շարժման վիճակը քիմգործարանում: Շրջկոմի բյուրոն նշեց, որ ստախանովյան շարժումը գործարանի ցեխերում, բրիգադներում և հերթափոխություններում, մասնավորապես ինժեներա-տեխնիկական աշխատողների մեջ, լայն ծավալ չի ստացել: Որոշ ղեկավար քննիչներ, կառչելով հին նորմաներից, ստեղծել են արհեստական արգելափակներ, իսկ մի շարք ռացիոնալիզատորների առաջարկությունների կատարումը ձգձգվում է: Շրջկոմի բյուրոն նշեց ստախանովյան շարժման արգելափակները վերացնելու և այդ շարժման ծավալման համար բոլոր պայմաններն ստեղծելու միջոցառումները: Գործարանի պարտիական, արհմիութենական և կոմերիտական կազմակերպությունները տեխնիկական դիրեկտոր Արտաշես Ադիբեկ-Մելիքյանի օգնությամբ կազմակերպեցին բանվորների տեխնիկական կրթության գործը. բանվորներին որակավորելու համար բացվեց հատուկ ստախանովյան դպրոց:

Ստախանովյան շարժման լայն ծավալման շնորհիվ քիմգործարանի կոլեկտիվը 1936 թ. հոկտեմբերի 3-ին կատարեց տարեկան պլանը:

1936 թ. տարեկան պլանները ժամկետից շուտ կատարելու և մեկ միլիոն ռուբլու կուտակում տալու համար, ՀԿ(բ)Պ Կենտրոնական Կոմիտեն իր ողջունի հեռագրում գրում էր.

«Կիրովականի քիմգործարանի դիրեկտոր

ընկ. Ա. Մարգարյանին

Կուսկոմիտեի քարտուղար ընկ. Հ. Մելիքյանին

Գործարկոմի նախագահ ընկ. Մ. Մարգարյանին

Հայաստանի Կ(բ)Պ Կենտկոմը շնորհավորում է Կիրովականի քիմիական գործարանի ստախանովականներին, բանվորներին ու ինժեներա-տեխնիկական անձնակազմին, որոնք առաջինը հանրապետության մեջ ժամկետից շուտ կատարեցին տարեկան պլանը: Կենտկոմը հավատացած է, որ Կիրովականի քիմիական գործարանի բանվորները և ինժեներա-տեխնիկական աշխատողների կոլեկտիվը, շթուլացնելով տեմպը, մինչև

տարվա վերջը ծրագրից դուրս կտան առնվազն 2.000 տոննա կարբիդ:

ՀԿ(Ը)Պ ԿԵՆՏԿՈՄ»¹,

Հայաստանի Կոմպարտիայի կենտկոմի ողջույնի նամակը աշխատանքային նոր խանդավառություն առաջ բերեց գործարանի բանվորների և ինժեներա-տեխնիկական աշխատողների մեջ: Գործարանի ցեխերում մրցությունն ավելի լայն ծավալ ստացավ՝ մինչև տարևները երկրին էլ ավելի շատ արտադրանք տալու նշանաբանով: Քիմիական գործարանի բանվորներն ու ինժեներա-տեխնիկական աշխատողները սոցիալիստական մրցության մեջ մտան շքանշանակիր Սովետական Վրաստանի Տղվիբուլու ածխահատ բանվորների հետ: 1937 թ. մարտի 15-ին գործարանի պատվիրակությունը մեկնեց Տղվիբուլու հանքերը և կնքեց սոցիալիստական մրցության պայմանագիր: Ածխահատ բանվորները խոստացան 350 հազար տոննա ածխի սլանը կատարել մեկ ամիս շուտ:

Գործարանի կարբիդի ցեխի բանվորներն ու ինժեներա-տեխնիկական աշխատողները, ընդունելով ծանր արդյունաբերության ճյուղերում սոցիալիստական մրցություն ծավալելու մասին առաջավոր գործարանների կողք, մրցության մեջ մտան Երևանի Ս. Մ. Կիրովի անվան կոմբինատի կարբիդի գործարանի հետ, պարտավորություն ստանձնելով կարբիդի արտադրության տարեկան պլանը կատարել Հոկտեմբերյան սոցիալիստական Մեծ ռեվոլյուցիայի 20-ամյակի օրը, այսինքն 1937 թ. նոյեմբերի 7-ին: Օրեկան 30 տոննա կարողություն ունեցող հնոցի արտադրողականությունը քրանք հասցրին 31,5 տոննայի, իսկ 20 տոննանոց հնոցի կարողությունը՝ 21,5 տոննայի, կարբիդի լիտրաժը՝ 285-ի. յուրաքանչյուր տոննա կարբիդի ստացման համար ծախսեցին 2950 կիլովատ ժամ էներգիա. գերազանց և լավ դնահատականներով ավարտեցին ստախանովյան դպրոցի 19 սովորողներ²:

¹ «Մոցարշափ», օրդան Կիրովականի կուսըջիկոմի և շրջործկոմի, № 94, 12 նոյեմբերի, 1936.

² Կիրովականի Ա. Մյասնիկյանի անվան քիմիական գործարանի արխիվ, գ. 36, թ. 17:

Մորիլիզացնելով իրենց ուժերը, կարբիդագործները կա-
տարեցին սոցիալիստական մրցության մեջ ստանձնած պար-
տավորությունները:

Դեռևս 1935 թ. օգոստոսի 1-ից Կիրովականի քիմիական
գործարանը Գլավխիմպրոմից հանձնվեց համամիութենա-
կան ավտոգենտրեստին: Գործարանը երկրի գործարանների
համար պետք է արտադրեր կարբիդ և թթվածին: Նոր գերա-
տեսչությունը հանձնելու բացասական կողմն այն էր, որ
գործարանը զրկվում էր հետագա զարգացման հեռանկարնե-
րից, մինչդեռ Գլավխիմպրոմը մշակել էր գործարանի հիմնա-
կան զարգացման նախագծեր, որոնց համաձայն պետք է
կառուցվեին մի շարք նոր ցիխեր:

1935 թ. վերջերից նոր գերատեսչությունը հանձնելու կա-
պակցությամբ գործարանն ըստ հիմնական նախագծի կառու-
ցումները շարունակելու համար ֆինանսական միջոցներ
չստացավ: Ընդհակառակը, նոր գերատեսչությունից կար-
դագորություն ստացվեց ազոտա-թթվածնային երկու ազրեդատ-
ները հանձնել Բերեզնիկիի և Ստալինոգորսկու գործարաննե-
րին: Միայն ծանր արդյունաբերության ժողկոմ Ս. Օրջոնիկի-
ձեի միջամտությամբ հնարավոր եղավ դադարեցնել Գերմա-
նիայից ստացված ազոտա-թթվածնային ազրեդատների դե-
մոնտաժը:

1937 թ. դեկտեմբերի 7-ին ծանր արդյունաբերության
ժողկոմ Ս. Օրջոնիկիձեի № 1045 հրամանով քիմիական գոր-
ծարանը հանվեց համամիութենական ավտոգենտրեստի
ցանցից, նորից հանձնվեց Գլավխիմպրոմին: Այս որո-
շումը նոր թափ հաղորդեց քիմիական գործարանի կոչեկ-
տիլի աշխատանքներին: Որոշվեց 3-րդ հնգամյակում շարու-
նակել հիմնական նախագծով նախատեսված ցիխերի կառու-
ցումը: Ինչպես գործարանի կառուցման ու մոնտաժավոր-
ման, այնպես էլ նրա հետագա զարգացման գործում բացա-
ռիկ հոգատարություն է ցուցաբերել ՍՄԿՊ և Սովետա-
կան պետության ակադեմիկոս գործիչ, այն ժամանակվա ծանր
արդյունաբերության ժողկոմ Ս. Օրջոնիկիձեն: Գործարանի դի-
րեկտոր Մ. Մարգարյանը և տեխդիրեկտոր Ա. Ադիրեկ-Մե-

լիքյանն իրենց նվիրվածությամբ և աշխատասիրությամբ օրինակ էին ծառայում գործարանի յուրաքանչյուր բանվոր-ծառայողի համար։ Ս. Մարգարյանի ուշադրության կենտրոնում էր ոչ միայն գործարանն իր բոլոր արտադրական ցեխերով, շինարարական օբյեկտներով և այլն. նրա հոգատարության առարկան էին յուրաքանչյուր ընտանիք, յուրաքանչյուր բանվոր։ Դրա համար էլ Ս. Մարգարյանը գործարանի ծառայողներին կողմից սիրված մարդ էր, վաչելում էր ինչպես կոլեկտիվի, այնպես էլ պարտիական, արհմիութենական և այլ կազմակերպությունների սերն տւ համակրանքը։ Ս. Մարգարյանը և Ա. Ադիրեկ-Մելիքյանը Կիրովականի քիմիական գործարանում կատարել են անբասիր աշխատանք, որի համար էլ նրանց հիշատակը վառ է այս ինտերմնացիոնալ կոլեկտիվում։

* * *

Սովետական բաղձազգ ժողովուրդը կոմունիստական պարտիայի ղեկավարությամբ հաջողությամբ կատարեց 2-րդ հնգամյակի զլխավոր և վճռական տնտեսական խնդիրը՝ ՍՍՌՄ ժողովրդական տնտեսության տեխնիկական վերակառուցման ավարտումը, ինչպես նաև լուծվեց աշխատավորների նյութական-կուլտուրական մակարդակի բարձրացման խնդիրը։

Երկրորդ հնգամյա պլանի հաղթական կատարման հիման վրա 3-րդ հնգամյակում մեր երկիրը թեակոխեց անդասակարգ սոցիալիստական հասարակարգի կառուցումն ավարտելու և սոցիալիզմից կոմունիզմին անցնելու շրջանը։ ՍՍՌՄ հիմնական տնտեսական խնդիրը՝ հասնել և առաջ անցնել Եվրոպայի առավել զարգացած կապիտալիստական երկրներից ու Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներից նաև տնտեսական տեսակետից, մոտակա ժամանակաշրջանում դարձավ մեր հասարակության կարևորագույն խնդիրը¹։

Համկ(բ)Պ XVIII-րդ համագումարը ՍՍՌՄ ժողտնտեսության զարգացման երրորդ հնգամյա պլանի դիրեկտիվներում

¹ ՍԽԿՊ-ն համագումարների, կոնֆերենցիաների և կենտկոմի պլենումների բանաձևերում ու որոշումներում, մաս 3, էջ 429—431։

րիմիական արդյունաբերության գծով նախատեսում էր «րիմիական արդյունաբերությունը դարձնել երկրի ժողովրդական տնտեսության և պաշտպանության պահանջարկները լիովին բավարարող արդյունաբերության առաջատար ճյուղերից մեկը»:

Համագումարը որոշեց րիմիական արդյունաբերության արտադրանքն ավելացնել 2,4 անգամ, այսինքն՝ զգալիորեն ավելի, քան արդյունաբերության աճը ամբողջությամբ վերցրած¹:

Քիմիական արդյունաբերության հետագա զարգացման համար 3-րդ հնգամյակում նախատեսված էին այնքան ներդրումներ որքան առաջին և երկրորդ հնգամյակների տարիներին միասին վերցրած:

Ժողովրդական տնտեսության 3-րդ հնգամյա պլանում նախատեսված էր նոր շինարարության գծով րիմիական արդյունաբերության մեջ ծավալել ծծմբական թթվի նոր գործարանների կառուցումը՝ գլխավորապես գունավոր մետալուրգիայի մնացորդային գազերի օգտագործման բազայի վրա, հանքային պարարտանյութերի կոմբինատների, սոդայի, սինթետիկ կաուչուկի և գողերի գործարանների կառուցումը, գործարկելով ապակեմորոնացված սինթետիկ կաուչուկի 13—15 գործարան, կորդի 9 և գողերի 16 գործարան, կաուչեկ արհեստական հեղուկ վառելանյութի 2 գործարան, ռեզինեռատորային 2 գործարան, գողերի գործարաններին կից ռեզինեռատորային 15 ցեխ և ասբեստե առարկաների 2—3 գործարան, ստեղծել կաուչուկատու բույսերի վերամշակումը լիովին ապահովող արտադրական բազա²:

3-րդ հնգամյա պլանում նախատեսված էր զգալիորեն բարձրացնել քաղաքի և գյուղի աշխատավորության կուլտուր-կրթական մակարդակը, խոշոր քաջ կատարել բանվոր դասակարգի տեխնիկական մակարդակը բարձրացնելու, ինժեներատեխնիկական աշխատողների տեխնիկական մակարդակին հավասարեցնելու ուղղությամբ:

¹ ՄՄԿԳ-ն համագումարների, կոնֆերենցիաների և կենտկոմի պլենումների բանաձևերում ու որոշումներում, մաս 3, էջ 437:

² Նույն տեղում, մաս III, էջ 452:

3-րդ հնգամյակում քիմիական արդյունաբերության տարեկան միջին աճը կազմեց 20%, երբ ամբողջ արդյունաբերության տարեկան միջին աճը կազմում էր 14%, իսկ ծանր արդյունաբերության աճը՝ 15,7%¹։

Քիմիական արդյունաբերության հետագա էլ ավելի զարգացման համար ժողովրդական տնտեսության զարգացման 3-րդ հնգամյակի դիրեկտիվներում ասված է. «Երրորդ հնգամյակը քիմիայի հնգամյակ է»։

3-րդ հնգամյակի տարիներին Հայաստանում հետզհետե ընդարձակվեցին և իրենց արտադրանքի տեսակներն ավելացրին ռեսպուբլիկայի քիմիական արդյունաբերական ձեռնարկությունները։ Ավելի շատ արտադրանք ստանալու նպատակով ռեսպուբլիկայում կոորդինացվեցին քիմիական արդյունաբերության ձեռնարկությունների աշխատանքները, աճեցին քիմիական արդյունաբերության ցանցում աշխատող կադրերը։ Ձեռնարկություններում, գիտա-հետազոտական հիմնարկներում, բարձրագույն ուսումնական հաստատություններում կազմակերպված լաբորատորիաներն ընդարձակվեցին, հարստացան նոր սարքավորումներով և ծավալեցին գիտա-հետազոտական աշխատանքներ, պրոֆեսորներ Ս. Ղամբարյանի և Լ. Ռոտինյանի ղեկավարությամբ նրանում ներգրավելով դոցենտ Ա. Հարությունյանին, երիտասարդ մասնագետներ Հ. Չալթիկյանին, Ա. Բաբայանին, Ա. Մնջոյանին, Վ. Աղաոյանին, Լ. Ղազարյանին, Ա. Հակոբյանին, Ա. Վահրամյանին, Ա. Քանթանյանին և ուրիշներին։

Այդ տարիներին որոշ աշխատանքներ կատարվեցին նաև Կիրովականի քիմիական զործարանում։ 1938 թ. շահագործման հանձնվեց կրի չորրորդ վառարանը։ 1939 թ. օգոստոսին նորից շահագործման հանձնվեց ցիանամիդի ցեխը, որը զործարկվելուց 4 ամիս հետո դադարել էր աշխատել՝ նրա համար հոմբ հանդիսացող կալցիումի կարբիդի պահանջը երկ-

¹ Н. Н. Калмыков и С. А. Вайсбейн, Экономика соц. хм. промы., стр. 49.

Հայկական Ստալինի անվան պոլիտեխնիկական ինստիտուտ

բում շատ մեծ լինելու և այդ պատճառով արտադրվող ողջ կարբիդն այլ նպատակներով ծախսվելու պատճառով:

Քիմիական գործարանի հետագա զարգացման համար լայն հեռանկարների էին նախատեսվում 3-րդ հնգամյա պլանում: 1940 թ. ապրիլի 8-ին ՍՍՌՄ Ժողկոմսովետի որոշմամբ պետք է կառուցվեր կալցիումի արսենատի ցեխ, իսկ նույն թվականի հուլիսի 13-ի որոշմամբ՝ նաև ալյումինի ցեխ: Գործարան հազար տոննա կարողությամբ և քաղախաթվովի գործարան՝ 2400 տոննա կարողությամբ:

1938 թ. հունիսին կայացած ՀԿ(բ)Պ 11-րդ համագումարում ՀԿ(բ)Պ Կենտկոմի հաշվետու զեկուցման մեջ ասված էր, որ դանդաղ է ընթանում Կիրովականի քիմիական գործարանի շինարարությունը: Այդ գործարանի շինարարությունը կատարվում է չափազանց վատվածուրեն, որի հետևանքով չնայած կապիտալ ներդրումների մեծ ծավալին, կոլեկտիվը չի կարողացել մասնակի կերպով շահագործման հանձնել առանձին ցեխերը: 1938 թ. անհրաժեշտ միջոցներ ևն բաց թողնվել կարբիդի երրորդ վառարանի գործարկման համար, որը պետք է շահագործման հանձնվեր ընթացիկ տարում: Այդ տարի էլ հենց պետք է շահագործման հանձնվեին կրի հինգ վառարաններն ու մի քանի օժանդակ ցեխեր:

Երրորդ հնգամյակի տարիներին ռեսպուբլիկայում՝ լայն թափ ստացավ քիմիական արդյունաբերության շինարարությունը: Հարուստ հումքի և էժան էլեկտրաէներգիայի բաղադրյալ առկայությունը Երևանի կարբիդի, Ալավերդու պղնձարջասպի և ծծմբական թվովի գործարանները, Երևանի սինթետիկ կաուչուկի, Կիրովականի քիմիական գործարանները: Ռեսպուբլիկայի արդյունաբերության մեխանիկատառարգ՝ քիմիական ճյուղը Հայկական ՍՍՌ ժողտնտեսության մեջ զբաղում էր առաջատար տեղերից մեկը: 1937 թ. քիմիական արդյունաբերության ձեռնարկությունները համախառն արտադրանքի պլանը կատարեցին 80,7%, 1938 թ.՝ 97,7%, իսկ 1939 թ.՝ 107%, տալով 46 միլիոն ռուբլու արտադրանք (1937 թ.

համեմատությունը 43% աճ)¹։ Կիրովականի Ալ. Մյասնիկյանի անվան քիմիական գործարանը 1939 թ. համախառն արտադրանքի տարեկան պլանը կատարեց 119%, և 1937 թ. համեմատությունը 51% աճ²։

Քիմիական գործարանի կոլեկտիվը 1938 թ. տարեկան պլանը արտադրության բոլոր տեսակների գծով կատարեց հոկտեմբերի 22-ին. ինքնարժեքը 3,9% փոխարևն իջեցրեց 11,1%։ Մինչև տարեվերջը գործարանը պլանից դուրս երկրին տվեց 12% չափով կարբիդ, 13% չափով՝ թթվածին, 15% չափով՝ լաճն սպառման առարկաներ։

1939 թ. դեկտեմբերի 29-ին կայացավ քիմիական գործարանի ստախանովականների և հարվածայինների հավաքը, որին մասնակցում էին 300 հոգի։ Հավաքում արձանագրվեց, որ գործարանի կոլեկտիվն իբր լավ աշխատանքի շնորհիվ 1939 թ. տարեկան պլանը կատարել է 10 ամսում։ Հավաքը որոշում ընդունեց սոցիալիստական մրցության մեջ մտնել և 1940 թ. արտադրական պլանները էլ ավելի բարձր ցուցանիշներով կատարելու համար։

1939 թ. պլանները բարձր ցուցանիշներով կատարելու համար քիմգործարանի կոլեկտիվը շահեց ՍՍՌՄ Քիմիական արդյունաբերության մինիստրության և արհմիության կենտկոմի փոխանցիկ որոշը։ Քիմգործարանի կոլեկտիվի այս հաջողություններն արդյունք էին նրան, որ գործարանի պարտիական կազմակերպությունը, ելնելով պարտիայի 18-րդ համագումարի պատմական որոշումներից, վերակառուցեց իր աշխատանքները, կատարելով ազմինիստրացիայի նկատմամբ իր վերահսկողության ֆունկցիան, ռապահովեց կոմունիստների և կոմերիտականների ավանդարդային դերը, պլանների կատարման բարձր ցուցանիշները։ Արտադրության մեջ աշխատող 142 պարտիականներից 103-ը աշխատում էին անմիջապես ցեխերում։ Պարտիականներից 68 հոգին ցեխերում

¹ Գ. ր. Հ ա ր ու թ յ ու ն յ ա ն, Հի(ր)Պ կենտկոմի հաշվետվություններ Հի(ր) 13-րդ համագումարին, Պետհրատ, Երևան, 1940, էջ 10։

² Նույն տեղում էջ 20—21։

բանվորներ էին, 19 հոգի՝ ցեխի վարիչներ ու վարպետներ, 16 հոգի՝ բրիգադիրներ:

Գործարանի արտադրական կարողությունը բարձրացնելու և ունեցած սարքավորումները ռացիոնալ օգտագործելու նպատակով ամեն տարի որակավորվում էին հարյուրավոր բանվոր-ծառայողներ, ինչպես բրիգադային ու անհատական կցումների միջոցով, նույնպես և արտադրական տեխնիկական դասընթացներում, աշխատանքի առաջավոր մեթոդներ ուսումնասիրող, երկրորդ մասնագիտություն սովորեցնող խմբակներում:

Բանվորների և ինժեներա-տեխնիկական աշխատողների համար կազմակերպվում էին նաև կոնսուլտացիաներ քիմիական գիտության ԹՎԱՃումների, տեխնոլոգիական պրոցեսների ավտոմատացման և ճշգրիտ չափող գործիքների ուսումնասիրության հարցերի շուրջը: Ստեղծվեցին ինչպես հաճրակրթական, այնպես էլ տեխնիկական դպրոցներում, հեռակա տեխնիկումներում և բարձրագույն ուսումնական հաստատություններում սովորելու հնարավորություններ:

Գործարանի բանվոր-ծառայողների մեջ գիտակցական կարգապահությունը բարձրացնելու և սլաճները ժամանակին ու բարձր որակով կատարելուն նպաստելու համար գործարանի պարտական արհմիութենական ու կոմերիտական կազմակերպությունները մասսայական աշխատանք ծավալեցին ակումբում և ցեխերի կարմիր անկյուններում:

Գործարանում ծավալվեց ռացիոնալիզատորական աշխատանքը. բանվորներն ու ինժեներա-տեխնիկական աշխատողները սխտեմատիկ կերպով հանդես էին գալիս նորանոր առաջարկություններով, որոնց կիրառումը միայն 1938—1939 թթ. պետությունը տվեց 207.000 ռուբլու խնայողություն: Ինժեներ Ն. Կանանովի առաջարկության կիրառումով ոչ միայն բարձրացավ կարբիդի որակը, այլև գործարանն ունեցավ հիստոն հազար ռուբլու խնայողություն: Կիրառվեցին նաև Ա. Էնֆիաջյանի և Ս. Ղարապետյանի առաջարկությունները: 1940 թ. ռացիոնալիզատորական առաջարկ-

հերի կիրառումով գործարանն ունեցավ երկու հարյուր հազար ուրբուլ խնայողություն¹։

1940 թ. գործարանի տարեկան պլանը թերակատարվեց։ Թերակատարման հիմնական պատճառը հում նյութով ապահովված չլինելն էր։ Այդ կապակցությամբ ձեռնարկվեցին համապատասխան միջոցառումներ. Դավալվում (այժմ Արարատ) ստեղծվեց հատուկ քարհանք։ Դրա շնորհիվ աշխատանքային բեկում կատարվեց 1941 թ. առաջին եռամսյակում։ Բոլոր ցեխերը գերակատարեցին իրենց եռամսյակային պլանները. կարբիդի ցեխը՝ 117,1, կրի ցեխը՝ 111,1 ցիանամիդի ցեխը 105,5, ադոտի ցեխը՝ 133,9, թթվածնի ցեխը՝ 105,1 թմրուկի ցեխը՝ 109,1, լայնապառման ցեխը՝ 101%², իսկ գործարանն ամբողջությամբ իր համախառն արտադրանքի եռամսյա պլանը կատարեց 127,1%։ Պլանների կատարման գործում առավել աչքի ընկան Ա. Մովսիսյանը, Շ. Նուսիրյանը, Տ. Բարսեղյանը, Մ. Հովհաննիսյանը, Մ. Մուրադյանը և շատ ուրիշները։

1941 թ. մարտի վերջին կայացած գործարանի ստախանովակամանների հավաքը լսեց գործարանի ղեկավար Ս. Մելքումյանի ղեկուցումը պլանների կատարման ընթացքի մասին։ Հավաքում բաղմամբիվ առաջավորներ պարգևատրվեցին։

Գործարանի պարտիական կազմակերպությունն ապրիլի վերջին քննության առավ գործարանի աշխատանքների ընթացքի մասին ՀԿ(Բ)Պ Կենտկոմի 1941 թ. ապրիլի 8-ի և Կիրովականի շրջկոմի բյուրոյի ապրիլի 15-ի ընդունած որոշումները։ 1941 թ. մարտ ամսին ավարտվեց № 3 կարբիդի վառարանի մոնտաժը։ Այդ վառարանի նախագծումը կատարվել էր Հ. Մելիք-Աղամիրյանի ղեկավարությամբ։ Վառարանի ղուռ էլեկտրական մասը մշակեց և նախագծեց միտլենական «էլեկտրոպրոմ» կազմակերպությունը։

1941 թ. ապրիլի 2-ին ժամը 13-ին գլխավոր էներգետիկ Ա. Էնֆիաջյանի գլխավորությամբ կազմված խումբը ստուգե-

¹ ՍՄԿՊ Կենտկոմին կից Մարքսիզմ-լենինիզմի ինստիտուտի Հայկական ֆիլիալի արխիվ, ֆ. 378, կապուց, 1, գ. 19, թ. 23։

² Նույն անգում, գ. 10, էջ 35։

Ա. Աղիբեկ-Մելիքյան
Նախկին տեխնիկական դիրեկտոր

ման ենթարկեց կարբիդի № 3 վառարանը, որից հետո ժամը 10-ին Զորագլխի ենթակայանից ստացվեց էլեկտրական հասանք, իսկ ժամը 16 անց 30 ր. այն միացվեց վառարանի էլեկտրոդներին: Դրանով հաջողությամբ շահագործման հանձնվեց կարբիդի № 3 վառարանը: Աստիճանաբար ավելացնելով վառարանի բեռնավորումը, ապրիլին այն հասցվեց 5.719 կիլովատի, հունիսին՝ 5000 և հուլիսին իր լրիվ կարողությամբ՝ 6800 կիլովատի:

Կարբիդի երրորդ վառարանի ինչպես նախադժուրը, այնպես էլ կառուցումն ու մոնտաժը կատարեցին գործարանի մասնագետները. նրանք ոչ միայն սովորեցին արտասահմանյան մասնագետներից, այլև ստեղծագործորեն կիրառելով իրենց գիտելիքները, որոշ կատարելագործումներ մտցրին վառարանի կառուցման պրոցեսում և հասան նոր հաջողությունների: Կարբիդի երրորդ վառարանն իր հզորությամբ այն ժամանակ ամենամեծն էր Միության մեջ: Վառարանի փորձարկման պրոցեսում մտցված որոշ կատարելագործություններն ավելի բարձրացրին վառարանի արտադրական կարողությունը:

Շահագործման հանձնված նոր վառարանների ու նոր ցեխերի շնորհիվ տարեց-տարի աճեց գործարանի արտադրանքը: Եթե 1934 թ. գործարանը արտադրել էր 8693 տոննա կարբիդ, 10437 տոննա կիր, 652 տոննա էլեկտրոդային մասսա, 70 հազար խորանարդ մետր թթվածին, ապա 1940 թ. արտադրել էր 18043 տոննա կարբիդ, 16748 տոննա կիր, 696 տոննա էլեկտրոդային մասսա, 356 հազար խորանարդ մետր թթվածին¹:

Այսպիսով 2-րդ և 3-րդ հնգամյակներին տարիներին ցեխերում ներգրվող առաջավոր սարքավորման և տեխնոլոգիական պրոցեսների կատարելագործման շնորհիվ քիմիական գործարանում տարեց-տարի աճեց գործարանի արտադրական կարողությունը: Գործարանի բանվորներն ու ինժեներա-տեխնիկական աշխատողները տիրապետեցին արտադրության

¹ Այ. Մյասնիկյանի անվան քիմիական գործարանի արխիվ
դ. 36, թ. 9:

տեխնիկային, հմտորեն ղեկավարեցին ապարատների ու ազ-
րեղատների աշխատանքը, բարձրացրին աշխատանքի ար-
տադրողականությունը, Բրիտագործների ստեղծագործական
նախաձեռնության և անձնվեր աշխատանքի շնորհիվ 1940 թ.
գործարանի տարեկան համախառն արտադրանքը կազմեց
տասներկու միլիոն ռուբլի՝ 1934 թ. երեք միլիոն ռուբլու դի-
մաց, այսինքն քառապատկվեց¹:

---

¹ Ալ. Մյասնիկյանի անվան Իստիսկան զործարանի արխիվ.
դ. 36, թ. 10:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ե Ր Ր Ո Ր Գ

ԳՈՐԾԱՐԱՆԻ ԿՈՂԵԿՏԻՎԸ ՀԱՅՐԵՆԱԿԱՆ ՄԵԾ
ՊԱՏՆԵՐԱԶՄԻ ՏԱՐԻՆԵՐԻՆ

(1941—1945)

Հայրենական Մեծ պատերազմն սկսվելու կապակցությամբ Պաշտպանության Պետական Կոմիտեի նախագահ Ի. Վ. Ստալինը 1941 թ. հուլիսի 3-ին ապրիլյով հատուկ դիմում ուղղեց սովետական ժողովրդին, որի մեջ ասված էր. թիկունքում պետք է ամհապալ ամբողջ աշխատանքը վերականգնել ռազմական ձեռք, ամեն ինչ ենթարկել ռազմաճակատի շահերին, թշնամու ջախջախումը կազմակերպելու խնդիրներին համապատասխան: Պետք է բազմակողմանի օգնություն կազմակերպել Կարմիր Բանակին, ապահովել նրա շարքերի համալրությունը և ռազմաճակատն ապահովել անհրաժեշտ ամեն ինչով: Հայրենական Մեծ պատերազմն անհրաժեշտարար պահանջում էր ամենաարագ կերպով վերականգնել ինչպես ժողովրդական տնտեսության բոլոր ճյուղերը, այնպես էլ քիմիական արդյունաբերությունը՝ երկրի պաշտպանության շահերին համապատասխան:

Քիմիական արդյունաբերության աշխատանքները ռազմական ուժերի վրա փոխադրելու համար պահանջվում էր

¹ Ի. Ստալին, Սովետական Միության Հայրենական Մեծ պատերազմի մասին, Հայպետհրատ, Երևան, 1950, էջ 15:

հաղթահարել առանձնահատուկ դժվարություններ: Քիմիական արդյունաբերության շատ ձեռնարկություններ հաբավից և կենտրոնական արդյունաբերական շրջաններից փոխադրվեցին Արևելք, իսկ այդ խախտեց անընդհատ արտադրանք տալու գործը: Բանվորների և ինժեներա-տեխնիկական աշխատողների անձնազուհ աշխատանքի շնորհիվ էվակուացված ձեռնարկությունները շատ շուտով տվին իրենց արտադրանքը. ոչ միայն հասան, այլև անցան խաղաղ ժամանակաշրջանում թողարկվող արտադրանքի քանակից. 1942 թ. երկրին տվին ավելի շատ քիմիական արտադրանք, քան 1940 թ.¹:

1943 թ. Ստալինգրադի տակ տարած պատմական հաղթանակից հետո, երբ սկսվեց մեր երկրի տերիտորիայի ազատագրումը գերմանական զավթիչներից, Գոթեբաուում և Ուկրաինայում քիմիական արդյունաբերության գործարանները վերականգնելու հնարավոր պայմաններ ստեղծվեցին իսկ 1944—1945 թթ. արդեն սկսվեց տասնյակ ույլ գործարանների ու կոմբինատների վերականգնումը: Վերականգնված ձեռնարկություններում տարեց-տարի ավելանում էր արտադրանքը, որը բավարարում էր ինչպես ռազմաճակատի, այնպես էլ թիկունքում՝ ժողովրդական տնտեսության պահանջները:

Հայրենական պատերազմի առաջին տարում Հայկական ՍՍՌ-ն սկսեց իր իրական արդյունաբերության մեջ ղգալի չափով բարձրացավ ռազմական արտադրանքի տեսակարար կշիռը: Քիմիական և մետաղամշակման արդյունաբերության ձեռնարկություններն ամբողջապես անցան ռազմական արտադրանքի թողարկման²: Արդյունաբերության մյուս ճյուղերն էլ սկսեցին աշխատել՝ «ամեն ինչ ռազմաճակատի, ամեն ինչ հաղթանակի համար» նշանաբանով:

Ռեսպուբլիկայի արդյունաբերական ձեռնարկություններ

¹ Н. Н. Калмыков и С. А. Вайсбейк. Экономика соц. хим. промыш., стр. 65.

² Հ. Թ ու մ ա ն յ ա ն, Հայկական ՍՍՌ-ի կոնստիտուցիոնալ հատկանիշները, պատերազմի շրջանում և նրա զարգացումը հետպատերազմյան առաջին հնգամյակում, Երևան, Պետհամալսարանի հրատարակություն, 1953, էջ 9:

գործարանի պաշտպանական աշխատանքների մասին: Այս ժողովներում մշակվեցին միջոցառումներ գործարանի պարտիական, արհմիութենական և կոմերիտական կազմակերպությունների աշխատանքները վերակառուցելու համար:

Ռազմաճակատ մեկնած տղամարդկանց փոխարինելու համար գործարան եկան բազմաթիվ տնային տնտեսուհիներ՝ Ա. Կարապետյանը, Ֆ. Դարմասյուկը և տառնյակ ուրիշ կանայք: Բանվորուհիներ Ա. Ակիմենկոն, Ա. Ռովմասյանը, Ա. Գյուղչյանը, Ն. Ավագյանը, Մ. Խորոբովան, Շ. Մկրտչյանը և շատ ուրիշներ սովորեցին տարրեր մասնագիտություններ և կանգնեցին մեքենաների առաջ: Սրանց օրինակին հետևեցին բազմաթիվ տնային տնտեսուհիներ և աշխատանքի անցան գործարանի տարբեր ցեխերում:

Բանվորական ուժի որոշ պակասը լրացրին գործարանին կից ֆաբրիկա-գործարանային դպրոցի սաները, որոնք արագ կերպով մասնագիտանալով, կատարում ու գերակատարում էին իրենց պլանները:

Հայրենական պատերազմի տարիներին գործարանի ղեկավարին ցեխերում, ուր աշխատանքը ծանր էր, կաճայր կատարում էին տղամարդկանց աշխատանքը: Գործարանում եղած, ինչպես նաև նոր համալրված բանվորներին որակավորելու համար կազմակերպվեցին տեխնիկայի տիրապետման խրմբակներ, որոնց ղեկավարում էին ինժեներա-տեխնիկական աշխատողներն ու փորձված վարպետները: Այդ խմբակներում որակավորված Ա. Ռովմասյանը, տիրապետելով տեխնիկային և տալով գերազանց քննություն, նշանակվեց հերթապահ էլեկտրիկի օգնական, Ա. Սարգսյանն աշխատանքի նշանակվեց աղտոտի ցեխում, Մ. Խոտենան և Ռ. Հովհաննիսյանն աշխատանքի անցան № 27 ցեխի լաբորատորիայում, ցիանամիդի ցեխում աշխատանքի անցան Մ. Իվանովան, Լ. Ռադսեան և Ս. Հովսեփյանը, Կարբիդի ցեխում՝ Վ. Կոլյազևովան, որը սկզբում բանվորուհի էր, իսկ որակավորվելով, լաբորատորիայում աշխատեց իբրև լիտրաժնիկ: Մ. Ժիլնավաևովան, Ն. Խատարյանը, Լ. Հովհաննիսյանը և Գիմարսիան տեխ-ուսուց-

ման խմբակներում՝ որակավորվեցին և տնցան տարբեր աշխատանքների:

1942 թ. գործարանում աշխատանքի տնցան Երևանի Կ. Մարքսի անվան պոլիտեխնիկական ինստիտուտի շրջանավարտներ Ի. Կուլյուկինյան, Հ. Ամատունին, Մ. Շեկոյանը, Ա. Ավագյանը, է. Չախմախազյանը: Ի. Կուլյուկինյան կարրիզի ցեխի հերթափոխության պետից նշանակվեց № 27 ցեխի տեխնիկական ղեկավար, Հ. Ամատունին՝ ցիանամիդի ցեխի հերթափոխության պետ, ապա գործարանի տեխնիկական վերահսկողության բաժնի պետ: Քիմիկոս ինժեներ Ա. Ավագյանն աշխատեց որպես պլանավիկ, կարճ ժամանակում աճեց ու դարձավ ցեխի տեխնիկական ղեկավար, ապա գործարանի տեխնիկական բաժնի ավագ ինժեներ: Գործարանում երկարամյա աշխատող Մ. Բաբայանն սկզբում աշխատեց որպես հերթափոխության պետ, ապա լաբորատորիայի վարիչ. արդեն երկար տարիներ նա աշխատում է որպես № 27 ցեխի տեխնիկական ղեկավար:

1942 թ. հունվարի 25-ին գործարանի բանվորներն ու ինժեներա-տեխնիկական աշխատողները բացահայտեցին 1941 թ. պլանների թերակատարման պատճառները, նշեցին միջոցառումներ պլանները կատարելու համար:

1942 թ. երբ ահավոր վտանգ էր կախվել մեր հայրենիքի վրա, մեր արդյունաբերությունը չէր նոր էր սկսել վերականգնել իր աշխատանքը ռազմաճակատի պատվերները կատարելու, Սովետական Զինված Ուժերին անհրաժեշտ ամեն ինչով ապահովելու համար: Այդ օրերին գործարանի կոլեկտիվը զրկվեց հում նյութ՝ քարածուխ, կոքս, անտրացիտ, թիթեղ ստանալու հնարավորությունից: Վագոնների բացակայության պատճառով կրաքարը ևս նորմալ չէր ստացվում: Գործարանի կադրերի մի մասը մեկնել էր ռազմաճակատ: Այդ պատճառով էլ գործարանի 1942 թ. պլանը կատարվեց միայն 44,8%: Այսուհի արդեն օգնության հասան գործարանի ռացիոնալիզատորները, փորձված ու անվանի ինժեներները, վարպետները, ցեխերի վարիչներն ու հերթափոխության պետերը, որոնք, ռազմական պայմաններին հա-

մապատասխան, անցում հում նյութի ռեզերվներ գտան և ապահովեցին զործարանի հաջորդ տարիների պետական պլանների կատարումը:

Կոքս և անտրացիտ շտանալու պատճառով կանգ էր առել կարբիդի արտադրությունը, որի կարիքը շատ էր զգում ռազմաճակատը: 1942 թ. զործարանի ղիրեկտոր Մեկքումյանի և կարբիդի ցեխի վարիչ Խաժակյանի առաջարկով կարբիդ ստանալու համար կոքսի և անտրացիտի փոխարեն օգտագործվեց Տղվիրուլու քարածուխը: Փորձարկումը ավելի զրահան արդյունք, միայն այն տարբերությամբ, որ էլեկտրաէներգիան ավելի շատ էր սպառվում: Մեր Միության մեջ առաջին անգամն էր, որ Տղվիրուլու քարածուխով կարբիդ էր ստացվում: Վրացական ՍՍՏԲ Զեստաֆոնիի Ֆերրոսիլիցիումի զործարանի մի խումբ մասնագետների օգնությամբ Կիրովականի քիմգործարանում կոքսի փոխարեն Տղվիրուլու քարածուխ օգտագործելով ստացվեց նաև Ֆերրոսիլիցիում և յուրացվեց նրա ստանալու տեխնոլոգիան:

1942 թ. առաջադրանք ստացվեց Ստալինգրադ ուղարկելիք վազոն կարբիդ: Գործարանի կողակտիվը, մասնավորապես կարբիդագործները, հերոսաբար կատարեցին այդ մարտական առաջադրանքը՝ պլանից դուրս ռազմաճակատ ուղարկեցին պահանջվող 6 վազոն կարբիդ:

Ռազմաճակատին զինամթերք տալու նպատակով 1941 թ. գործարանում կազմակերպվեց մի նոր ցեխ, որ սարքավորման պատրաստումն ու նրա տեղադրումը կատարեցին մեխանիկական ցեխի բանվորները, անվանի վարպետ Ս. Ղարաղյուզյանի ղեկավարությամբ: Ցեխի երիտասարդ բանվորուհիների ջանասեր աշխատանքի շնորհիվ ռազմաճակատ տղարկվեցին մի քանի վազոն ռազմամթերք: Այդ ցեխում առավել աչքի էին ընկնում Ս. Փաշինյանը, Ս. Մարկոսյանը, Ա. Գոզչաճյանը և շատ ուրիշները:

Կարբիդի վառարանները երկար աշխատեցնելու հետևանքով կոնտակտային էլեկտրասալերը փշաքել էին: Նրկրի ալքաղաքներից այդ մասերն ստանալ հնարավոր չէր: Գործարա-

նի մեխանիկական ցեխի հնագույն բանվորներն ապահովեցին աչդ մասերի ձուլումը տեղում:

Կրի վառարանների համար կրաքարը պետք էր մանրացրենել, իսկ աչդ շատ բանվորական ուժ էր պահանջում: Գործարանի մեխանիկական ցեխի բանվորները ցեխի պետ Ս. Ղարապետյանի նախագծով պատրաստեցին քար ջարդող մեքենա, որը ոչ միայն կրի վառարաններն ապահովեց կրաքարով, այլև խնայեց մեծ քանակությամբ բանվորական ուժ:

1941 թ. սեպտեմբերի 24-ին № 27 ցեխի հերթավոխություն պետ Մ. Բաբայանը և վարպետ Խ. Մինասյանն ստացան ցիանայլովի առաջին հալոցքը: Աչդ ցեխը մինչև շահագործման հանձնելը մեծ դժվարությունների առաջ էր կանգնած, բանվորները դեռևս չգիտեին արտադրության տեխնոլոգիան: Չերնորեչենսկու գործարանից Կիրովական ժամանեցին փորձված մասնագետ Ն. Վոլկովը և վարպետներ Մուրադլին, Նիկոլաևը և Բ. Նիկիտինը: Սրանք ցեխի աշխատողներին սովորեցրին արտադրության տեխնոլոգիան: Մ. Շեկոյանը, Է. Չախմատսաղյանը, Ինչպես նաև Մոսկվայի Մենդելևի անվան քիմիա-տեխնոլոգիական ինստիտուտի շրջանավարտ Փ. Ղազարյանը դեռ նոր էին աշխատանքի նշանակվել Կիրովական քիմիական գործարանում: Այս երիտասարդ մասնագետները հերթավոխության վարպետներ Բ. Դավթյանի, Վ. Գևորգյանի, Տ. Բարսեղյանի հետ հաղթահարելով մեծ դժվարություններ, ապահովեցին սարքավորման բարձր արտադրողականությունը:

Չերնորեչենսկու քիմիական գործարանից եկած Ն. Վոլկովը նշանակվեց № 27 ցեխի վարիչ, իսկ Հ. Միքայելյանը՝ նույն ցեխի տեխնիկական ղեկավար: Աչդ ցեխի հիմնադիր բանվորներից են Հ. Սարգսյանը Պ. Ասատրյանը, Մ. Թադևոսյանը, Ա. Առաքելյանը: Ցեխը շահագործման նախապատրաստող առաջավոր բանվորներից են Հ. Գալստյանը, Ա. Մովսիսյանը, Ե. Միտոյանը, Մ. Թամարյանը, Հ. Կանանովը, Ի. Ավետիսյանը. սրանք սովորելով տարբեր մասնագիտություններ, մնացին նույն ցեխում աշխատելու:

Պատերազմի պատճառով գործարանը № 27 ցեխի համար զրաֆիտյա էլեկտրոդներ չէր ստանում, և ցեխը պետք է կանգներ։ Օգնության հասավ մեխանիկական ցեխը, որի բանվորներն ու ինժեներա-տեխնիկական աշխատողները պատրաստ-տեցին զրաֆիտյա էլեկտրոդներ և ապահովեցին ցեխի անխա-փան աշխատանքը։

№ 27 ցեխի համար Մոսկվայից ինքնաթիռով ստացվեց մանրացնող մեքենա։ Այդ մեքենան ցածր կարողություն ունե-նալու պատճառով չէր բավարարում ցեխի պահանջները։ Ան-վանի վարպետ Ս. Ղարադյուզյանի նախաձեռնությամբ գործա-րանի մեխանիկական ցեխի կոլեկտիվը պատրաստեց մուրճա-յին աղաց և դրանով կանխեց պլանների կատարման համար սուռջացած վտանգը։

1942 թ. մայիսին երկրով մեկ սկսվեց համամիութենա-կան սոցիալիստական մրցությունը, որի առաջին նախաձեռ-նողները եղան մետալուրգիայի, տանկաշինության, ինքնա-թիռաշինության և քիմիական արդյունաբերության գործա-րանների բանվորները։ Սրանց արձագանքեցին ինչպես ողջ երկրի, այնպես էլ Կիրովականի քիմիական գործարանի բան-վորներն ու ինժեներա-տեխնիկական աշխատողները, որոնք հետևողական պայքար ծավալեցին պլանների կատարման և հումքի, վառելիքի ամուրասման ու ինքնարժեքի իջեցման հա-մար։

Կիրովականի քիմիական գործարանի բանվորներն ու ին-ժեներա-տեխնիկական աշխատողները, արձագանքելով առա-ջավոր ձեռնարկությունների կոչին, մրցության մեջ մտան Չերժինսկ քաղաքի Մ. Ի. Կալինինի անվան քիմիական գործա-րանի կոլեկտիվի հետ, ստանձնեցին կոնկրետ պարտավորու-թյուններ։ Կոմերիտականներ Ռ. Տուֆանյանը և Մ. Մուրադ-յանը կազմակերպեցին կոմերիտական ճակատային բրիգադ-ներ և իրենց պլանները կատարեցին 130—145%։

Ի. Տիմոֆեևը միշտ գերակատարում էր իր պլանները։ Երբ պատերազմն սկսվեց, նա թողնելով արտադրությունը, կա-մավոր մեկնեց բանակ։

1942 թ. պլանները 200 և ավելի տոկոսով էին կատարում
Ե. Գրիգորյանը, Տ. Վոլնովան, Ա. Բաղդյանը, Ս. Անդրեևը,
Վ. Գրիգորյանը և շատ ուրիշները:

1943 թ. հուլիսի 1-ին կայացավ գործարանի առաջավոր-
ների հավաք, ուր ամփոփվեցին 1943 թ. առաջին կիսամյակի
արդյունքները: Գործարանում ստախանովականների ճանաչ-
վեցին տասնյակ բանվորներ և ինժեներա-տեխնիկական աշ-
խատողներ:

Կարբիդի ցեխի էլեկտրիկ Ն. Անանյանը մինչև բանակ գնա-
լը գերազանց էր աշխատում: Նա մեկնեց ռազմաճակատ և
աջնատեղից իր ընկերներին ահա թե ինչ էր գրում. «Քիմգոր-
ծարանի ընկերներ, որքան կարող եք շատ արտադրանք տվեք,
միթ խնայի ձեր ուժերը հերոսաբար կռվող Կարմիր Բանակի
մարտիկներին օգնելու համար, որպեսզի շուտ ջախջախենք
գերմանական ֆաշիստներին, ազատագրենք մեր սրբազան
հայրենիքը: Ես ձեզ խոստանում եմ իմ օգաչու եղբոր՝ Սիշիկի
հետ միասին հերոսաբար կռվել, անձնազոհություն և կատարել
տրված մարտական առաջադրանքը»¹:

Մրցության մեջ առաջնությունն շահելու հետ գործարանի
փոխանցիկ զրոշը գտնվում էր № 27 ցեխի հերթափոխության
ինժեներների Ղազարյանի և Շեկոյանի ղեկավարած հերթա-
փոխությունների ձեռքում²: Այս ցեխում առավել աչքի ընկան
ապարատչիկ Ա. Ռոստոմյանը, բանվորներ Վ. Հակոբյանը,
Ս. Օսիբյանը, Հ. Խաչատրյանը: Աշխատանքի լավագույն ցու-
ցանիշներ էր ձեռք բերել Ա. Ավագյանի ղեկավարած ցեխը:
Մյուս ցեխը մրցում էր Ա. Աֆոնսենկոյի ցեխի հետ և բազմիցս
շահել էր միջցեխային փոխանցիկ զրոշը: Այս ցեխերում աշ-
խատողների ճնշող մեծամասնությունը կոմերիտականներ

1 ՍՄԿԳ Կենտկոմին կից Մարքսիզմ-լենինիզմի ինստիտուտի
Հայկական ֆիլիալի արխիվ, ֆ. 378, գ. 38, թ. 37:

2 Հայկական ՍՍՌ ԳԱ Պատմության ինստիտուտ, Հայրենա-
կան պատերազմի պատմության կարխնետի արխիվ, ֆ. 30, գ. 7,
թ. 9:

էին: Արանցից կոմերիտական կազմակերպիչ Շ. Նասիրջանը, կեմերիտականներ Մ. Շահրազյանը, Վ. Սարգսյանը, Լ. Ասատըրջանը և շատ ուրիշներ իրենց պլանները կատարում էին 110—125 %: Այս ցեխերում շկային կոմերիտականներ, որոնք զերակատարած շիինին իրենց նորմաները: Գործարանում երկուհարչութականներ էին Գ. Մկրտչյանը, մեխանիկական ցեխի կոմերիտական կազմակերպիչ Գ. Յարալուվը, Գ. Կոստանյանը և շատ ուրիշներ:

Գործարանի կեմերիտական կազմակերպության օգնության շնորհիվ առաջավորների շարքերն անցան մեխանիկական ցեխից Ա. Պետրոսյանը, Ա. Բոշարյանը, որոնք իրենց պլանները թերակատարում էին: Կարբիդի ցեխում կոմերիտական կազմակերպիչ Հ. Մարգարյանը, տեխնոլոգիական պրոցեսի տմենադժվարին պայմաններում միշտ գերակատարում էր իր պլանները: Սրանից հետ շէին մնում ֆարբիկա-գործարանային դպրոցն ավարտած Ն. Աթաբեկյանը, Զ. Անտոնյանը, մեխանիկական ցեխից Լ. Նալբանդյանը, փականագործ Օ. Բարիսյանը և շատ ուրիշներ:

Կարբիդի ցեխի զոգող Ա. Մալումյանն ամենադժվարին պայմաններում կատարում էր կոնտակտային էլեկտրասալերի զոգումը և էլեկտրոդների վերանորոգումը, կանխելով կարբիդի վառարանների պարսպուղը: Կարբիդագործ Զ. Իսմայիլ Օղլին մեծ հմտությամբ մի քանի անգամ հարբիդը վառարանից բռնաթափել է կարճ երկաթաձողերով:

Հայրենական պատերազմի տարիներին աչքի էր ընկնում Ն. Մելքոնյանը, որը նախքան պատերազմը աշխատել էր կարբիդի ցեխի ենթակայանում իրրե էլեկտրիկ: էլեկտրիկներ Ս. Կաբապետյանը, Ա. Բուդաղյանը, Ա. Էլբակյանը և շատ ուրիշներ նրա պատրաստած կաղրերն են, որոնք միշտ գերակատարում են իրենց օրվա առաջադրանքը:

Մրցության մեջ առաջնություն են շահել Գ. Հարությունյանի, Ա. Զահրաբյանի, Պ. Անդրեեկի հերթափոխությունները, Ժ. Ղարապոզյանի, Մ. Աղլխանի բրիգադները և շատ ուրիշներ:

Գործարանի պարտիական կազմակերպությունը գլխավորում էր ողջ կոլեկտիվի աշխատանքը, նրա ուշադրության կենտրոնում էին պլանների կատարման, աշխատանքի արտադրողականության բարձրացման հարցերը: Պարտիական կազմակերպությունը խորանալով արտադրության յուրաքանչյուր մանրուքի մեջ, ուղղման կատարողի պատվերների կատարման համար մոբիլիզացնում էր բանվոր-ծառայողների ողջ ուժերը: Հատկապես առավել աչքի էր ընկնում կարբիլի ցեխային պարտիական կազմակերպությունը, որը ամենօրյա հսկողություն էր սահմանել հերթափոխության պլանների կատարման վրա:

Գործարանի պարտիական կազմակերպությունը քննեց Դավալվի հանքերի բանվորների աշխատանքի վիճակը և բանվորական ուժի օգտագործման հարցը: Պարտիական կազմակերպությունը գործարանի պիլեկցիայի ուշադրությունը հրավիրեց այն բանի վրա, որ Դավալվի կրաքարի հանքերում աշխատանքները վատ են ընթանում. գործիքներ, սարքավորում և համապատասխան քանակի տրանսպորտ չկա, եղած գույքի նկատմամբ էլ բացակայում է պահանջվող հոգատարությունը, գործարանի ղեկավար ընկերներն այնտեղ քիչ են լինում: Հանքերում նորմալ աշխատանք կազմակերպելու համար պարտիական կազմակերպությունը ձեռնարկեց կանկրետ միջոցառումներ, որոնք դրական արդյունք տվեցին:

Հայրենական պատերազմի տարիներին գործող տեխնիկայի փրակետային խմբակներում, ստախանովյան դպրոցներում, երկրորդ, երրորդ մասնագիտություն սովորող խմբակներում ընդգրկված էին 535 հոգի: Դրանցից ավարտեցին 493-ը, որոնք արտադրության մեջ իրենց արդարացնում էին:

Գործարանում առաջավոր շատ բանվորներ, վարպետներ, բրիգադիրներ, տեխնիկներ և ինժեներներ հանդես էին գալիս իրենց ռացիոնալիզատորական առաջարկներով, որոնց կիրառումը հարյուր-հազարների օգուտ էր բերում գործարանին:

1941 թ. կիրառվել է 26 ռացիոնալիզատորական առաջարկ, որը տվել է 304.415 ռուբլու տնտեսում, 1943 թ. 43,

որը տվել է 174,507 ռուբլու անտեսում, 1945 թ.¹ 8 առաջարկ, որը տվել է 705 հազար ռուբլու անտեսում¹։

Գործարանում աչքի ընկնող ռացիոնալիզատորներ էին Ս. Ղարապյոզյանը, Ա. Աֆոնենկոն, Հ. Փուլյանը, Ա. Փահլեվանյանը, Ա. Գայեակին և ուրիշներ։

Գործարանին երիտասարդ կադրեր էր տալիս Կիրովականի ֆաբրիկան, որն իր լավագույն աշխատանքի համար շահել էր Հայկական ՍՍՌ Մինիստրների Սովետին առընթեր աշխատանքային ռեզերվների վարչության փոխանցիկ կարմիր դրոշը։ Ֆաբրիկանը Հայրենական պատերազմի տարիներին տվել է տարրեր մասնագիտության 1241 շրջանավարտ։ Ֆաբրիկանի վարպետներ Ա. Բարսեղյանը, Բ. Աղալյանը և Մ. Պողոսյանը շատ ջանքեր էին թափել բարձր որակի երիտասարդ կադրեր զատիարակելու համար։ Ֆաբրիկանի շրջանավարտներից գործարանում աչքի էին ընկնում Ա. Խրոմովը, Ն. Հովհաննիսյանը, Ա. Գևորգյանը, Գ. Մաթևոսյանը և ուրիշները։

Հայրենական պատերազմի տարիներին գործարանի կուլեկտիվը համամիութենական սոցիալիստական մրցության մեջ քիմիական արդյունաբերության դժուր երկու անգամ գրավել է առաջին տեղը և ստացել է 190 հազար ռուբլի գրամական պարգև, մեկ անգամ՝ երկրորդ տեղը²։ Էլեկտրաէներգիայի խնայողության դժուր երկու անգամ գրավել է երրորդ տեղը և ստացել է 25 հազար ռուբլու գրամական պարգև³։

Դեռ Հայրենական պատերազմը չէր ավարտվել, երբ ՍՍՌՄ Ժողովրդավետը որոշում ընդունեց ընդարձակել Կիրովականի քիմիական գործարանը՝ գյուղատնտեսության համար ազոտային պարարտանյութեր արտադրելու նպատակով։ 1943—1944 թթ. սկսվեցին այդ նոր գործարանի շինարարական աշխատանքները։

¹ Ալ. Մյասնիկյանի անվան քիմգործարանի տեխիվ, արտադրատեխնիկական բաժին, գ. 38, թ. 11։

² Նույն տեղում, գ. 36։

³ Նույն տեղում։

Գործարանի բաժնիկներն ու ինժեներա-տեխնիկական-աշխատողները, ունենալով տերմիկական խմբի ցեխերի կա-ուուցման ու մոնտաժավորման հարուստ փորձ, տեղական պարտիական և սովետական օրգանների ղեկավարությամբ ձեռնամուխ եղան ազոտային խմբի ցեխերի կաուուցման աշ-խատանքներին: Հաղթահարելով դժվարությունները, շինա-րարները պատվով կատարեցին այդ գործարանի շինարարա-կան աշխատանքները:

1945 թ. մարտ-ապրիլ ամիսներին ռեսպուբլիկայում ծավալվեց սոցիալիստական մրցություն ի պատիվ Հայաստա-նում սովետական կարգերի հաստատման 25-ամյակի: Կիրո-վականի քիմիական գործարանի բաժնիկներն ու ինժեներա-տեխնիկական աշխատողները, արձագանքելով Ս. Մ. Կիրովի անվան կոմբինատի կոլեկտիվի մրցականին, 1945 թ. մարտ-դեկտեմբեր ամիսների պլանը կատարեցին հիմնական ար-տադրանքի դժով 102%, իսկ երկրորդ տեսակի արտադրանքի դժով՝ 101%, կրահանքերի պլանը՝ 105%, ապահովեցին հումքի, վառելիքի և էլեկտրաէներգիայի խնայողությունը 3—5%, տեխմիկամոմի ուսուցմամբ պատրաստվեցին և վե-րապատրաստվեցին 200 հոգի: Բարելավվեցին գործարանի բանվոր-ծառայողների կուլտուր-կենցաղային պայմանները:

Գործարանի կոլեկտիվը հերոսական պայքար ծավալեց Հայաստանում սովետական կարգերի հաստատման 25-ա-մյակի պատվին ծավալված սոցմրցությունում ստանձնած պարտավորությունները կատարելու համար: Գործարանի գի-րեկտոր Ս. Մելքոնյանը և գլխավոր ինժեներ Բ. Լեբեգևը պարտիական կազմակերպության ղեկավարությամբ տոն և ուղղություն էին տալիս կոլեկտիվի ողջ աշխատանքներին՝ պատերազմի պատճառով առաջացած դժվարությունները հաղթահարելու համար: Գործարանի բաժնիկներն ու ինժեներա-տեխնիկական աշխատողները ռազմաճակատի պատվեր-ները կատարելու համար աշխատում էին գիշեր-ցերեկ: Նրանք չէին հեռանում գործարանից մինչև որ չկատարեին օրվա ա-ռաջադրանքը:

Հայաստանի, այդ թվում նաև Կիրովականի քիմիադործ-
ներն, արձագանքելով մեր երկրի առաջավոր քաղաքների աշ-
խատավորների նախաձեռնությունը, պատերազմի տարիներին
ռազմաճակատ՝ Սովետական Ձինված Ուժերի մարտիկներին
ու հրամանատարներին ուղարկեցին 571 ծանրոց: Ռազ-
մաճակատից ստացված համակնների թվում էր № 11341 միա-
վորման մարտիկների համակը, ուր գրված էր՝ «Բանկադին
բնկերնհ'ր, բանվորնհ'ր, բանվորուհինհ'ր, ինժեներնհ'ր,
տեխնիկնհ'ր. մենք ստացանք ձեր ուղարկած ծանրոցը. որա
համար մեր կողմից ջերմ շնորհակալություն ընդունեցիք: Մեր
նկատմամբ ցուցաբերած հոգատարությունը, ինչպես նաև
թիկունքում ձեր կատարած հերոսական աշխատանքը, մեզ
նոր ուժ ու նոր եռանդ է ներշնչում հերոսաբար կռվելու գեր-
մանական լավթիչների դեմ, մոտալուտ դարձնելու հաղթա-
նակի օրը»¹:

Գործարանի բանվոր-ծառայողները սլաշտպանական դա-
նազան ֆոնդերը մուծեցին 115.611 ռուբլի, փոխառություն
դրվեցին 699.641 ռուբլի գումարով: Գործարանի անվանի
վարպետ Ս. Ղարապետյանն իր անձնական խնայողությունից
10 հազար ռուբլի մուծեց տանկային շարասյան ֆոնդը, որի
համար արժանացավ Պաշտպանության Պետական Կոմիտեի
նախագահ Ի. Վ. Ստալինի և Կարմիր Բանակի շնորհակալու-
թյանը²: Նույնպիսի շնորհակալական հեռագրեր ստացան
Ա. Աֆոնսենկոն և Հ. Նարոյանը, որոնք իրենց անձնական
խնայած գումարները մուծեցին երկրի պաշտպանության
ֆոնդը:

Գործարանի աշխատողներն ու նրանց ընտանիքի ան-
գամները հաղարավոր ձեռնոցներ, դուպլաներ, վալենկաներ,
մուշտակներ, գլխարկներ, սպիտակեղեն և այլ տաք հա-
գուստեղեն ուղարկեցին ռազմաճակատ: Այդ առթիվ գործա-

¹ ՍՄԿՊ Կենտկոմին Կից Մարքսիզմ-լենինիզմի ինստիտուտի
Հայկական ֆիլիալի արխիվ, ֆ. 378, դ. 38, թերթ 40:

² Նույն տեղում:

វិទ្យាល័យព្រះបាទសីហនុ

քանի բաղմամբիւ բանվորներ ու ինժեներա-տեխնիկական աշխատողներ շնորհակալական նամակներ ստացան Սովետական Բանակի մարտիկներից և հրամանատարներից:

Գործարանի դիրեկցիան, պարտիական և արհմիութենական կազմակերպությունները մեծ օգնություն էին ցույց տալիս ճակատայինների ընտանիքներին: Նրանց տրվել է 8955 մետր մանուֆակտուրա, 512 զույգ կոշիկներ, 440 հատ հագուստներ, մոտ 2600 խորանարդ մետր վառելիք, մի քանի հարյուր տոննա կարտոֆիլ ու բանջարեղեն և տասնյակ հազարների զրամական օգնություն¹:

Գործարանի բանվոր-ծառայողների ընտանիքներին օգնելու նպատակով բանվորական մատակարարման բաժնին կից կազմակերպված էր օժանդակ տնտեսութուն, որն իր տրամադրության տակ ուներ 47 հեկտար հողամաս, որից 34 հեկտարը տրված էր բանվոր-ծառայողներին՝ իրեն անհատական բանջարանոց: Գործարանի օժանդակ տնտեսութունն ուներ 13 հեկտար հող, 24 կով, 32 խոզ, 133 ոչխար, 49 փեթակ: Ստացված եկամուտը տրվում էր գործարանի բանվոր-ծառայողներին, առաջին հերթին ճակատայինների և էվակուացիայի ենթարկված ընտանիքներին²:

Հայրենական պատերազմի տարիներին գործարանի կոլեկտիվը բաղմիցս հանդիպումներ է ունեցել ռազմաճակատից եկած Կարմիր Բանակի մարտիկների ու հրամանատարների՝ Սովետական Միության Հերոս Ա. Անտինյանի, Թամանյան հերոսական դիվիզիայի գնդի հրամանատար գնդապետ Խ. Պալազատյանի, տանկային դիվիզիայի գվարդիայի մայոր Կ. Շեկլյովի և ուրիշների հետ: Այդ հանդիպումները և ռազմաճակատից ստացված նամակները նոր լիցք էին տալիս գործարանի բանվորներին և ինժեներա-տեխնիկական աշխատողներին:

* * *

Նրբ սկսվեց Հայրենական մեծ պատերազմը, մեր ողջ երկրի շատ բանվորների հետ միասին իրենց հաստոցները

¹ Հայկական ՍՍԻ ԳԱ Պատմության ինստիտուտի Հայրենական պատերազմի պատմության կարիսեստի արխիվ, ֆ. 230, գ. 7, թ 11:
² Նույն տեղում:

զենքով փոխարինեցին նաև Կիրովականի քիմիադոր՝ բան-
վորներ Մ. Մարգարյանը, Հ. Բաղդասարյանը, Բ. Խաչիկյանը,
Լ. Մելոյանը, Ս. Պետրոսյանը, Ա. Բարսեղյանը և շատ ու
շատ ուրիշներ: Մոսկվայի, Լենինգրադի, Ստալինգրադի և
Կովկասի պաշտպանությունյան համար մղված մարտերում, Սև-
ծովյան նավատորմում, Ղրիմի, ինչպես նաև Սևաստոպոլի և
Կերչի հատվածներում ՍՍՌՄ բազմազգ ժողովուրդների զա-
վակների հետ կողք կողքի, հերոսաբար կռվում էին քիմիա-
դոր՝ բանվորներ Ա. Պողոսյանը, Մ. Ղուկասյանը, Ա. Հով-
հաննիսյանը, Թ. Առաքելյանը, Շ. Ազարյանը և շատ ուրիշ-
ներ:

Գործարանի բանվոր Ա. Մկրտչյանը 1941 թ. մեկնեց բա-
նակ, 409-րդ հայկական դիվիզիայի մարտական շարքերում
հերոսաբար կռվեց Մոզդոկի, Վորոշիլովգրադի և այլ քաղաք-
ների ազատագրման համար: Հայկական 89-րդ դիվիզիայի
մարտական շարքերում Մկրտչյանը հերոսական ուղի անցավ,
մասնակցելով Նովորոսիյսկի և Բամանյան թերակղզու մար-
տերին:

Գործարանի պարտեյուրոյի քարտուղար Բ. Սարգսյանը
Կարմիր Բանակի հերոսական միավորումների շարքում անցել
է Բեսարաբիա, Ռումինիա, Հունգարիա, Ավստրիա, Չեխոսլո-
վակիա, ապա Գերմանիայի Դրեզդեն քաղաքը: Բ. Սարգսյանը
Հայրենական պատերազմին մասնակցել է մինչև 1945 թվա-
կանի մայիսի 9-ը՝ հաղթանակի օրը: Ավագ լեյտենանտ, վաշ-
տի հրամանատար Բ. Սարգսյանը պարգևատրվել է մի շարք
մեդալներով և շնորհակալագրերով:

Զորող բանվոր Ա. Հովհաննիսյանը, մեկնելով Սովետա-
կան Բանակ, կռվել է Մերձբալթյան ռադմաճակատում: Նա
մասնակցել է Խարկով, Վորոնեժ և Բելգրադ քաղաքների ազա-
տագրման մարտերին. ծանր վիրավորվել է Սոմ քաղաքի
ազատագրման համար մղած մարտերում: Հոսպիտալում բուժ-
վելուց հետո, Ա. Հովհաննիսյանը մեկնել է Արևելք, մասնակ-
ցել ճապոնական զավթիչների դեմ մղվող մարտերին: Այդ

¹ Հայկական ՍՍՌ ԳԱ Պատմության ինստիտուտի Հայրենական
պատերազմի պատմության կարեկնտի արխիվ, ֆ. 230, դ. 7, թ. 13:

օրերին նրա ջոկատին հանձնարարվում է գետի վրա կամուրջ պեղել: Այդ մարտական առաջադրանքը նա իր ջոկատով կատարում է, ապահովելով միավորման անցումը: Դրա համար Ա. Հովհաննիսյանը պարգևատրվում է «Կարմիր Աստղի» շքանշանով¹:

Կարմիր Բանակի շարքերը համալրած Շ. Առաքելյանը, Մ. Գալստյանը, Ա. Մուրադյանը, Պ. Պետրոսյանը, Վ. Պեսպանյանը, Ա. Ղարաքեշիշյանը հերոսաբար զոհվեցին Հայրենիքի ազատագրության համար մղված մարտերում: Բիմգործարանի բանվոր-ծառայողները չեն մոռանում իրենց ընկերների պայծառ հիշատակը:

Կրի ցեխի բանվոր Ա. Բադալյանը 1942 թ. մեկնեց բանակ, համալրեց Անդրկովկասյան օդային պաշտպանության № 300 միավորումը, 1943 թ. իբրև հրետանավոր մասնակցեց մարտերին և վիրավորվեց: Կիրովի մարզի Կատինիչ քաղաքի հոսպիտալում բուժվելուց հետո, 1945 թ. հունվարին նա նորից մեկնում է ռազմաճակատ և մասնակցում Պետրոզավոդսկի ուղղությամբ մղվող մարտերին: Ա. Բադալյանը, լինելով № 99 հրետանային բրիգադում, մասնակցում է Շապուխայի դեմ մղվող հերոսական մարտերին: Իր մարտական մասնակցության համար նա պարգևատրվում է «Կարմիր Աստղի», «Կարմիր Դրոշի» շքանշաններով ու մի քանի մեդալներով: Հայրենական պատերազմի հաղթանակից հետո նա նորից վերադառնում է իր հարազատ կոլեկտիվը²:

Գ. Հովհաննիսյանը մանկույթսճ դառն օրեր է ապրել, մեծացել է որբանոցներում: 1930 թ. նա համալրում է քիմիական գործարանի բանվորների շարքերը, ապա սովորելով մասնագիտություն, աշխատում է կարբիդի ցեխում իբրև ապարատավար: Երբ սկսվեց Հայրենական պատերազմը, նա մեկնեց ռազմաճակատ, հերոսաբար մասնակցեց մի շարք մար-

¹ Հայկական ՍՍՌ ԳԱ Պատմության ինստիտուտի Հայրենական պատերազմի պատմության կարինեաի արխիվ, ֆ. 230, գ. 7, թերթ 15:

² Նույն տեղում:

տեղի: Իբրև պարաշյուտիստ Ն. Գվարդիական օդային բրիգադայի կազմում նա կատարում է մի շարք հանձնարարություններ: Մարտերում նա ծանր վիրավորվում է և կորցնում մի ոտքը: 1946 թ. վերադառնալով Կիրովական, նորից աշխատում է կարբիդի ցեխում՝ իբրև կարգավորող:

Հայրենական պատերազմի տարբեր ռազմաճակատներում մղված մարտերին մասնակցել են գործարանի ծառայող Ս. Աբովյանը, կարբիդագործ Գ. Սահակյանը, Ա. Ղազարխանյանը, Պ. Սարգսյանը, Ա. Մկրտչյանը, Ա. Ավագյանը և ուրիշները:

Կարբիդի ցեխի բանվոր Ա. Պողոսյանը մարտական ուղի է անցել Հայկական 409-րդ դիվիզիայում իբրև հետախույզ: Նա պատվով է կատարել իր մարտական առաջադրանքները: Հերոսաբար մասնակցել է Կովկասի պաշտպանության մարտերին, 4 անգամ վիրավորվել է, բուժվելուց անմիջապես հետո նորից համալրել սովետական մարտիկների շարքերը, հերոսաբար կռվել գերմանական ֆաշիզմի դեմ:

Հայրենիքի ազատության ու անկախության համար մղված մարտերում զոհված հերոսների թվումն են քիմիական գործարանի բանվորներ Ա. Դանիելյանը, Վ. Սամվելյանը, Հ. Հարությունյանը, Շ. Ջնդեմյանը, Ա. Մուրադյանը և ուրիշները:

Գործարանի բանվոր Լ. Նալբանդյանը Հայրենական պատերազմի սկզբին իբրև կամավոր մեկնել է բանակ, մասնակցել մի շարք ռազմաճակատներում մղվող մարտերին: Իր մարտական առաջադրանքներն օրինակելի կատարելու և հաստատակամությամբ ու անձնազոհությամբ ցուցաբերելու համար պարգևատրվել է «Հայրենական պատերազմի երկրորդ աստիճանի» և «Կարմիր Աստղի» շքանշաններով, «Կովկասի պաշտպանության» ու «Գերմանիայի դեմ հաղթանակի համար» մեդալներով և մի շարք շնորհակալագրերով:

Իրենց մարտական առաջադրանքը կատարելիս հերոսաբար զոհվեցին գործարանի պարտկոմի քարտուղար Պարույր Վարդանյանը, հայր և որդի Մկրտիչ և Արարատ Սամսոնյան-

*Պաշտրյուբոյի բարաուզար Պ. Վարդանյան
(զոհված Հայրենական պատերազմում)*

1871

1872

1873

ները, ավտովարորդ Ա. Հովհաննիսյանը, Մ. Առաքելյանը, Ա. Մուրադյանը, Ա. Առաքելյանը:

Հայրենական պատերազմի առաջին օրվանից ռազմաճակատ է մեկնել կարբիդի ցեխի հերթափոխության պեստ լեյան-նանտ Ա. Պողոսյանը: Նա մասնակցել է երկրորդ բելոռուսական և կովկասյան ռազմաճակատներում մղված մարտերին, Լենինգրադի պաշտպանությանը, Քյոնիգսբերգի (Կալինինգրադի) և Վարշավայի ավատագրման մարտերին: 1945 թ. նոյեմբերին Ա. Պողոսյանը վերադարձել է իր հարազատ կուլեկտիվը և անցել աշխատանքի իրի ցեխում, իբրև ցեխի վարիչ:

Գործարանի պարտիական կոմիտեի նախկին քարտուղար Պ. (Պեսո) Պողոսյանը 1941 թ. հունիսի 22-ին մեկնում է բանակ և նշանակվում № 44 բանակի հատուկ պոմարտակում քաղաշխատող: 1942 թ. վերջին № 51 բանակի կազմում նա մասնակցում է Ղրիմի հերոսական մարտերին:

Նրբ սկսվեց Հայրենական պատերազմը, կարբիդադործ Խ. Սուքիասյանն աշխատում էր որպես հերթափոխության պեստ: Նա առաջին օրվանից մեկնեց ռազմաճակատ: № 32 բանակի միավորման շարքերում հերոսաբար կռվեց Ղրիմում, որտեղ ծանր վիրավորվեց: Կրասնոդարում բուժվելուց հետո նա մասնակցում է Ռոստովի ուղղությամբ տարվող մարտերին, երկրորդ անգամ վիրավորվում Մատվեև-Կուրգանում: Բուժվելուց հետո մեկնում է Կովկասյան ռազմաճակատ: Սովետական Ձինված Ուժերի միավորման շարքերում Խ. Սուքիասյանն անցնում է Կուբանը, Ուկրաինան, Բեսարաբիան, Ռումինիան, Հունգարիան: Հետագա մարտերում նա նորից ծանր վիրավորվում է և 1945 թ. սեպտեմբերին զորացրվում: Նրա կտրծքը զարդարում են «Կարմիր Աստղ» և «Հայրենական պատերազմի երկրորդ աստիճանի» շքանշանները, «Արիության համար» և «Մարտական ծառայությունների համար» չորս մեդալները, ինչպես նաև մի շարք ուրիշ մեդալներ:

Այսպիսով ռեսպուբլիկայի քիմիական արդյունաբերության ձեռնարկությունների, այդ թվում Կիրովականի քիմիա-

կան գործարանի բանվորներն ու ինժեներա-տեխնիկական
աշխատողները մորիլիզացնելով իրենց ողջ ուժերը, Հայրենա-
կան պատերազմի տարիներին պատվով կատարեցին իրենց
պարտքը մեր ժողովրդի և սրբազան Հայրենիքի հանդեպ, ինչ-
պէս ռազմաճակատում, ափսոսւ էլ թիկունքում:

Գ Լ Ո Ւ Խ Զ Ո Ր Ր Ո Ր Գ

ԱՐՏԱԴՐԱԿԱՆ ՆՈՐ ՑԵՆԵՐԻ ՇԻՆԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ,
ԳՈՐԾԱՐԱՆԻ ՎԵՐԱԾՈՒՄԸ ԿՈՄԲԻՆԱՏԻ
(1946—1950)

Հայրենական Մեծ պատերազմն ավարտվեց ՍՍՌՄ բազմազգ ժողովրդի պատմական հաղթանակով: Մեր երկրի աշխատավորները, ՍՄԿՊ-ի ղեկավարությամբ ձեռնամուխ եղան խաղաղ շինարարական աշխատանքների: Կազմվեց ՍՍՌՄ ժողովրդական տնտեսության զարգացման շորրորդ հնգամյա պլանը, որի առաջադրանքն էր՝ վերականգնել պատերազմից տուժած շրջանները, արդյունաբերությունը, երկաթուղային տրանսպորտն ու գյուղատնտեսությունը, և ոչ միայն վերականգնել նախպատերազմյան մակարդակը, այլև զգալիորեն գերազանցել այն: Առաջին հերթին անհրաժեշտ էր վերականգնել ծանր արդյունաբերությունը, այդ թվում նրա առաջատար ճյուղերից մեկը՝ քիմիական արդյունաբերությունը: Չորրորդ հնգամյակում քիմիական արդյունաբերության աշխատողների հիմնական խնդիրն էր՝ կարճ ժամանակամիջոցում ամբողջովին վերականգնել քիմիական արդյունաբերության բոլոր բնագավառների ավերված ձեռնարկությունները, ապահովել նրանց հետագա զարգացումը, տեխնիկական առաջադիմությունը, ապահովել այդ ձեռնարկությունների արտադրանքի ինչպես քանակական, այնպես էլ որակական ցուցանիշների կատարումը: Չորրորդ հնգամյակում քիմիական արդյունաբերության տարեկան միջին աճը կազմեց 23%, մինչդեռ ամբողջ արդյունաբերության տարեկան միջին աճը կազմում էր 20%:

Միության քիմիական արդյունաբերության 163 ձեռնարկություններ ժամկետից շուտ կատարեցին իրենց հնգամյա պլանը¹, այդ թվում 100 ձեռնարկություններ իրենց հնգամյա պլանները կատարեցին 1949 թ.², իսկ քիմիական արդյունաբերության առանձին ճյուղեր զգալիորեն գերազանցեցին նախապատերազմյան տարիների արտադրանքը:

Ժողտնտեսության զարգացման չորրորդ հնգամյակի տարիներին էլ ավելի մեծացավ Հայկական ՍՍՌ էներգետիկ բազան: Մեծ չափով զարգացան գունավոր մետալուրգիան և մեքենաշինական արդյունաբերությունը: Կառուցվեցին և գործարկվեցին կաբելի, էլեկտրամեքենաշինական, փոքր հիդրոէներգետիկայի, ճշգրիտ էլեկտրասարքերի դործարանները, ընդարձակվեցին գունավոր մետալուրգիայի գոյություն ունեցող ձեռնարկությունները և ծավալվեց լեռնահանքային կոմբինատների շինարարությունը:

Կապիտալ ներդրումների պլանը Հայկական ՍՍՌ ժողովրդական տնտեսության բոլոր ճյուղերում ամբողջությամբ լերացված գերակատարվեց:

Հայկական ՍՍՌ քիմիական արդյունաբերության մեջ զգալի զարգացում ստացավ սինթետիկ կաուչուկի, ավտոդեղերի, կաուստիկ սոդայի և հանքային պարարտանյութերի արտադրությունը³:

Բացի նրանի և Կիրովականի գործարաններից, շահագործման հանձնվեցին Ալավերդու պղնձարդյունաբերության բազայի վրա կառուցված ծծմբական թթվի, պղնձարջասպի,

1 Н. Н. Калмыков и С. А. Вайсбейн. Эконом. сои. хим. промыш., стр. 71.

2 Նույն տեղում, էջ 72:

3 Հայկական ՍՍՌ Պետական պլանային հանձնաժողովի և վիճակագրական վարչության հաղորդագրությունը Հայկական ՍՍՌ 1946—1950 թվականների չորրորդ (հետպատերազմյան առաջին) հնգամյա պլանի կատարման արդյունքների մասին, «Սովետական Հայաստան», № 12, 13 հունվարի, 1951:

ինչպես նաև սուպերֆոսֆատի գործարանները։ Ծծմբական թթվի գործարանը մեծ ծառայություն է մատուցում եղբայրական ռեսպուբլիկաներին, մասնավորապես Ադրբեջանի նավթարդյունաբերությանը, իսկ պղնձարջասպի գործարանը՝ Անդրկովկասի ալյուրոթուլյամբ զբաղվող կոլտնտեսություններին և սովխոզներին։ 1945—1946 թթ. շահագործման հանձնվեց Ալավերդու սուպերֆոսֆատի գործարանը, որը Հայաստանի գյուղատնտեսությանը մատակարարում է շատ կարևոր պարտանյութ։

Երևանում 1945 թ. իր արտադրանքը տվեց ավտոդռների գործարանը, որը բավարարում էր Անդրկովկասյան եղբայրական ռեսպուբլիկաների պահանջները։ 1946 թ. դրսից բերվող հում նյութի բազայի վրա շահագործման հանձնվեց պոլիֆինիլացետատ գործարանի առաջին ցեխը, արտադրելով պլաստմասսային իրեր։ Հետագա տարիներին այդ գործարանն ընդարձակվեց քիմիական բարդ պրոցեսներ կատարող նոր ցեխերով։

1950 թ. հիմնականում շահագործման հանձնվեց Քանաբեռի ալյումինի գործարանը, որն իր տեխնիկական ու տնտեսական ցուցանիշներով համարվում է Միության առաջավոր ձեռնարկություններից մեկը։

Հայկական ՍՍՌ Քիմիական արդյունաբերության զարգացման հետ միասին, աճեցին այդ բնագավառում աշխատող կադրերը։ Քիմիկոսների շարքերում աճեցին մի շարք ինժեներ-ռացիոնալիզատորներ։ Նրանցից Ս. Մ. Կիրովի անվան գործարանի ինժեներ Ա. Գասպարյանը, 1947 թ. իր կատարած շատ կարևոր առաջարկության համար, որը ներգրվել է արտադրության մեջ, արժանացավ Ստալինյան մրցանակի լաուրեատի կոչման։

Երևանի ապակու սարայի գործարանը առաջինը մեր երկրում յուրացրեց էլեկտրահալման տեխնոլոգիան։ Այդ գործարանի ղիրեկտոր քիմիկոս-ինժեներ Մ. Բաբաջանյանը և քիմիկոս-տեխնոլոգ Վ. Մինասյանը նույնպես արժանացան Ստալինյան մրցանակի լաուրեատի կոչման։

Հաղթանակից հետո իրենց հարավատ Կիրովականի գործարանը վերադարձան Հայրենական պատերազմի տարբեր ռազմաճակատներում հերոսաբար կռվող տասնյակ քիմիա-գործներ, որոնք ողջ կոլեկտիվի հետ նոր եռանդով լծվեցին ստեղծագործ աշխատանքի:

1945 թ. մայիսին գործարանի կոլեկտիվը, քննարկելով Մակեեևայի մետալուրգիական գործարանի բանվորների դիմումը, մտավ համամիութենական սոցիալիստական մրցության մեջ և մրցման հրավիրեց Երևանի կարբիդի և Ալավերդու քիմիական գործարանների կոլեկտիվներին: 1946 թ. առաջին եռամսյակում ամփոփվեցին այդ մրցության արդյունքները. առաջնությունը գրավեց Կիրովականի քիմիական գործարանի կոլեկտիվը:

Չորրորդ հնդամյակի առաջին տարում այստեղ արտադրական խոշոր վերելք սկսվեց: 1946 թ. հունվար ամսվա համախառն արտադրանքի պլանը կատարվեց 104,2%, փետրվար ամսինը՝ 105,1%, մարտինը՝ 107,2%: Գործարանի առանձին ցեխեր իրենց եռամսյակի պլանները գերակատարեցին. օրինակ, № 27 ցեխն իր պլանը կատարեց 198,9, ալոտաթթվածնի ցեխը՝ 121, մեխանիկական ցեխը՝ 145%, իսկ կարբիդի ցեխում ուժեղ պայքար էր ծավալվել ոչ միայն պլանները գերակատարելու, այլև արտադրության տեխնոլոգիան կատարելագործելու ուղղությամբ: Այդ ցեխում առավել աչքի էին ընկնում Խ. Սուբիասյանի հերթափոխությունը, Ս. Ամիրխանյանի, Բ. Գրիգորյանի, Մ. Թադևոսյանի և Ա. Սուլեյմանովի բրիգադները:

Այսպիսով գործարանի կոլեկտիվը 195,1% կատարելով 1946 թ. առաջին եռամսյակի պլանները, տվեց էլեկտրաէներգիայի 0,8% խնայողություն, որի համար ստացավ ՀԱՄԿԽ-ի և ՍՍՄԲ Քիմիական արդյունաբերության մինիստրության Փոխանցիկ էարմիր գրոշը:

Բանվորներն ու ինժեներա-տեխնիկական աշխատողներն

րը, ոգևորված ձևով բերած հաջողություններով, 1946 թ. վեց ամսվա պլանը կատարեցին 104%, ազոտա-թթվածնային ցե-խը պլանը կատարեց 151,9, կարբիդի ցեխը՝ 169, ցիանամիդի ցեխը՝ 125,7, թմրուկի ցեխը՝ 123,7, կրի ցեխը՝ 117,7%:

Մեխանիկական ցեխի կոլեկտիվը ժամկետից շուտ կա-տարեց իր ստանձնած պարտավորությունները և ապահովեց № 2 ցեխի ագրեգատի, օժանդակ տնտեսության և գյուղա-տնտեսական գործիքների վերանորոգման աշխատանքները: Նույն ժամանակաշրջանում 5 վագոնիկների փոխարեն պատ-րասանց 8 վագոնիկ: Ցեխի առաջավոր բրիգադիւրներից էր Խ. Վոլնովը, որն իր տարեկան պլանը կատարեց 179,3%: Այդ ցեխում առավել աչքի էին ընկնում Ռ. Հովհաննիսյանի և Ռ. Ղարապետյանի կոմերիտական բրիգադները, որոնք ոչ միայն գերակատարեցին 1946 թ. պլանը, այլև 1947 թ. պլա-նը կատարեցին 10 ամսում: Իրենց պլանները միշտ գերա-կատարում էին հայրենադարձներ Ն. Բոսինյանը, Ա. Մանկի-կյանը:

Արագ կերպով կառուցվում էին ազոտի գործարանի շենքերը՝ գործարանի գլխավոր ճարտարագետ Կ. Մերկուրո-վի ղեկավարությամբ: Մոնելով սոցիալիստական մրցության մեջ, գործարանի շինարար բանվորները միշտ գերակատա-րում էին իրենց պլանները: Որմնագիր Ե. Գոզլյանի բրիգադն իր ամսական պլանները կատարում էր 160—170%, իսկ որմ-նագիրներ Հ. Ավետիսյանը, և Ս. Հարությունյանն օրեկան եր-կուկական նորմա էին կատարում: Քարտաշ Հ. Սարգսյանը նախատեսված պլանից երկու անգամ ավելի տաշած քար էր հանձնում: Հայրենադարձ Ե. Տարախչյանն իր երեք որդիների հետ միասին աշխատում էր ազոտի գործարանի շինարարու-թյան վրա, իրենց նորման կատարելով 130—140%: Օրվա պլանները միշտ գերակատարում էր հայրենադարձ Հ. Բոշկա-րյանի ղեկավարած բրիգադը:

Նուանդուն աշխատանք էին կատարում նաև մոնտաժող-ները: Մետաղի կոնստրուկցիաների հավաքման ցեխում աշխատող Խ. Ժիլկովի բրիգադը և Հայրենական պատերազմի

մասնակից, շքանշանակիր Մ. Լեոնովը միշտ գերակատարում էին իրենց պլանները, իսկ էլեկտրազոդող Պ. Կլիմենտը, խառատ Ֆ. Նլխովը, էլեկտրիկ Ա. Լուբաձեն կրկնակի նորմա էին կատարում:

Քիմիական գործարանի բանվոր-ծառայողների մեջ լայն արձագանք գտավ սոցիալիստական մեքենաշինության ճորտարար, Ուրալի Կիրովի անվան գործարանի տեխնոլոգ Ալեքսանդր Իվանովի և Մոսկվայի «Փարիզյան կոմունա» կոշիկ գործարանի ձևող բանվոր Վասիլի Մատրոսովի փորձը: Սրանց օրինակով գործարանում բազմաթիվ արժեքավոր ուսցիռնալիզատորական առաջարկություններ արեցին ինժեներները, Նիկոլաևը, մեխանիկ Ա. Առաքելյանը, ազոտա-թթվածնային ցեխի վարիչ Ա. Աֆոնենկոն, ցեխի վարիչ Ա. Գաիսկին, Ա. Խաչատրյանը և ուրիշները: Սրանց արած առաջարկությունները ոչ միայն թեթևացնում էին աշխատանքը, բարձրացնում սարքավորման կարողությունը, այլև տալիս էին հոմքի և էլեկտրաէներգիայի խնայողություն:

1946 թ. գործարանում ստացվել էր 43 առաջարկություն, որոնցից կիրառվել էր 4-ը, խնայվել էր 370 հազար ռուբլի, 1947 թ. 90 առաջարկությունից կիրառվել էր 27-ը և տնտեսվել մեկ միլիոնից ավելի ռուբլի: 1948 թ. ստացված 240 առաջարկությունից կիրառվել էր 57-ը, խնայվել էր ավելի քան երկու միլիոն ռուբլի: 1949 թ. ստացվել էր 177 առաջարկ, ընդունվել 124-ը, կիրառվել՝ 76-ը, որը ավել էր մի քանի միլիոն ռուբլու խնայողություն:

Ռադիոնալիզատորական առաջարկություն անող 88 հոգուց 54-ը բանվորներ էին, իսկ մյուսները ինժեներա-տեխնիկական աշխատողներ: Դրանց մեջ առավել աչքի էին ընկնում Ժ. Փուսկովյանը, Հ. Պողոսյանը, Ե. Նասիբյանը, Ե. Դավթյանը: Վերջինս ութ առաջարկ է արել, որից վեցը կի-

¹ Ալ. Մյասնիկյանի անվան քիմիական գործարանի արխիվ, արտադրա-տեխնիկական բաժնի գ. 20, թ. 21:

² Նույն տեղում:

Իւմ Գրինատի հնազանդին մէջ խումբի ղեկավար աշխատողներ

բառվել է: Ե. Մանուկյանն արել է 10 առաջարկ, իսկ Ե. Գոր-
բունսը՝ 21 առաջարկ:

Էլեկտրաէներգիայի խնայողության համար հայտարար-
ված մրցանակաբաշխության համամիութենական հանձնաժո-
ղովը Կիրովականի քիմիական գործարանի կարբիդի ցեխի
պետ Պ. Օհանյանին շնորհեց 4-րդ կարգի մրցանակ 1949 թ.
կալցիի կարբիդի արտադրության ինտենսիֆիկացիայի մասին
կատարած նրա առաջարկության համար, իսկ ազոտային ար-
դյունաբերության զլխավոր վարչությունը կարբիդի ցեխն
արժանացրեց «գերազանց որակի ցեխ» կոչման¹:

1949 թ. 4-րդ եռամսյակում Կիրովականի քիմիական
գործարանում բարձր որակի արտադրանք տալու գործում նա-
խաձեռնություն ցուցաբերելու համար ՍՍՌՄ քիմիական ար-
դյունաբերության մինիստրությունը ընկ. ընկ. Կ. Տեր-Ակո-
պովին, Պ. Ղազարյանին, Պ. Օհանյանին, Ա. Պետրոսյանին,
Հ. Մելիք-Աղամիրյանին, Ա. Էնֆիաջյանին և Ա. Խաժակյանին
պարգևատրեց «քիմիական արդյունաբերության սոցիալիս-
տական մրցության գերազանցիկ»-ի կրծքանշանով և մեկ
ամսվա աշխատավարձով: Մինիստրության նույն հրամանի
համաձայն գործարանի ղիրեկտոր Ա. Ժավորոճյանին 5000
ռուբլով պարգևատրեց առաջավոր բանվորներին և վարպետ-
ներին²:

Ժողովրդական տնտեսության զարգացման չորրորդ հըն-
դամյակի պլանների կատարման համար համամիութենական
սոցիալիստական մրցության մեջ մտան քիմիական արդյունա-
բերության մի շարք ձեռնարկություններ՝ Չիրչիկի Աշխատան-
քային Կարմիր Դրոշի շքանշանակիր, Ստալինի անվան Էլեկտ-
տրա-քիմիական, Ֆրունզեի անվան Դորոգոմիրովսկի, Օխ-
տևսկու Աշխատանքային Կարմիր Դրոշի շքանշանակիր քի-

¹ Ալ. Մյասնիկյանի անվան քիմիական գործարանի արխիվ,
գ. 30, թ. 13:

² Ալ. Մյասնիկյանի անվան քիմիական գործարանի արխիվ
ՍՍՌՄ քիմիարդյունաբերության մինիստր Մ. Պերվուխինի 1949 թ.
նոյեմբերի 12-ի № 814 հրամանը:

միական դործարանները, ինչպես նաև Կիրովականի Ալ. Մյասնիկյանի անվան քիմիական գործարանը: Այդ գործարանների բանվոր-ծառայողները պարտավորություն ստանձնեցին շորորդ հնգամյակը կատարեն և շուտ տարում: Քիմիագործները 1946 թ. տարեկան պլանը կատարեցին 100,6%, իսկ 1947 և 1948 թթ. պլանները թերակատարեցին¹:

Պլանների թերակատարման հիմնական պատճառը կրաքարը և էլեկտրաէներգիան անկանոն ստանալն էր ու թիթեղ չունենալը: Չնայած գործարանի պլանների թերակատարմանը, ռեսպուբլիկայի քիմիական արդյունաբերական ձեռնարկությունները տնտեսական տարին փակեցին բարձր ցուցանիշներով: 1948 թ. նոյեմբերին կայացած ՀԿ(Բ)Պ 14-րդ համագումարում ՀԿ(Բ)Պ կենտկոմի հաշվետու զեկուցման մեջ նշված է ռեսպուբլիկայի քիմիական արդյունաբերության ձեռնարկությունների լավ աշխատանքը, որոնք ոչ միայն կատարում էին համախառն արտադրանքի պլանը, այլև սխտեմատիկաբար բարելավելով արտադրության որակական ցուցանիշները, արդեն ապահովում էին պլանային կուտակումները: Համագումարը միաժամանակ ցույց տվեց այդ ձեռնարկությունների արտադրանքի հիմնական տեսակի. թերակատարման պատճառները և քիմիական արդյունաբերության մեջ աշխատող բանվոր-ծառայողներից պահանջեց շարունակել հաստատակամ աշխատանքն արտադրության տեխնիկա-տնտեսական ցուցանիշների հետագա բարելավման ուղղությամբ այն հաշվով, որ եղած հնարավորությունները լիովին օգտագործվեն հումքի, նյութերի և էլեկտրաէներգիայի ծախսման գործակիցն իջեցնելու համար:

ՀԿ(Բ)Պ 14-րդ համագումարի որոշումներով ոգևորված, հնգամյակը շուտ տարում կատարելու նպատակով, գործարանի արտադրության երիտասարդ աւաջավորները հատուկ կոչ ուղղեցին գործարանի բանվոր-ծառայողներին և ինժեներ-

¹ Ալ. Մյասնիկյանի անվան քիմիական գործարանի արխիվ, գ. 36, թ. 29:

րա-տեխնիկական անձնակազմին մտնելու նախամայիսյան սոցիալիստական մրցության մեջ՝ հնգամյակը 4 տարում կատարելու համար:

Գործարանի արտադրության առաջավորները, հետևելով բոլորին հայտնի Նիկոլայ Ռոսիյսկու, Վասիլի Մատրոսովի և ուրիշների օրինակին, մշտապես կատարում և գերակատարում էին արտադրական սլանները: Գործարանի ավելի քան 120 երիտասարդներ մտնելով սոցմրցման մեջ, 1948 թ. ապրիլին արդեն աշխատում էին 1948 թ. երկրորդ կիսամյակի հաշվին: Տասը անվանի կոմերիտականներ աշխատում էին 1949—1950 թթ. հաշվին, այդ թվում Ս. Փաշինյանը, Հ. Զաղապանյանը, Գ. Ամիրխանյանը, Վ. Նրիցյանը, Մ. Բարաթյանը, Ս. Համբարձումյանը, Ռ. Հովհաննիսյանը և ուրիշները: Սակայն արտադրության մեջ դեռևս կային այնպիսի բանվորներ, որոնք շարունակում էին թերակատարել սլանները:

Մենք կոչ ենք անում մեր գործարանի բանվորներին և ինժեներա-տեխնիկական աշխատողներին, ասված է կոչում, որտեղ էլ աշխատելիս լինեն նրանք, պայքարել արտադրության մեջ եզուղ կորուստների դեմ, խնայել մետաղը և էլեկտրաէներգիան, բարձրացնել աշխատանքային կարգապահությունը, պայքարել որակի բարձրացման և երկրին էժան արտադրանք տալու համար:

Մեր գործարանի բանվորները պետք է իրենց պատվի գործը համարեն հնգամյակը չորս տարում կատարելու խնդիրը:

Քիմիադո՛րծ ընկերնե՛ր, մայիս ամիսը մեր գործարանի համար վճռական ամիս է 1948 թ. առաջին կեսի սլանների կատարման գործում, գիտակցորեն պայքարեցե՛ք ինչպես մայիսի, այնպես էլ հնգամյակի սլանների կատարման ու գերակատարման համար:

Այդ կոչը ստորագրել են հերթավորիս էլեկտրիկ, ՍՍՌՄ Գերազույն Սովետի ղեպուստատ՝ Ա. Գյոզչյանը, գործարանի ԼԿՆՄ կոմիտեի քարտուղար՝ Կ. Համադասպյանը, երիտասարդական բրիգադի բրիգադիր՝ Մ. Շահբաղյանը, հերթավոր-

խության պետ՝ Մ. Նազարյանը, առաջավորներ՝ Ֆ. Իսախան-
յանը, Վ. Երիցյանը, Ա. Մաշկովան, մեխանիկական ցեխի
վարպետ հայրենադարձ Ա. Մանկիկյանը:

Աշխատելով Ալեքսանդր Չուտկիխի օրինակով, գործա-
րանում գերադասեց որակի բարձր կոչման արժանացան 10
ցեխեր, 12 հերթափոխություններ և 14 բրիգադներ¹:

1949 թ. երկրորդ մասնագիտության տիրապետման խմբ-
բաղներում աշխատել են 70 հոգի, որոնցից 64 ավարտել են, իսկ
որակավորման խմբաղերում՝ 295 հոգի, որոնցից ավարտել են
181 հոգի²:

Մասնագիտական ուսուցման գործում բեղմնավոր աշ-
խատանք են կատարել Գ. Աղաբաբյանը, Ե. Աբգարյանը,
Մ. Բաբայանը, Գ. Պետրոսյանը:

Գործարանի ցեխերում լայն ծավալ էր ստացել Վլադի-
միր Վոլոշինի հայրենասիրական նախաձեռնությունը՝ սոց-
մրցությունը արտադրության բարձր կուլտուրայի համար: Այդ
պայքարում № 27, թմբուկի, աղոտի, կարբիդի, ցիանամիդի
ցեխերը գրավեցին առաջավոր տեղերը: Այդ ցեխերի բանվոր-
ները կարգի բերեցին սարքավորումներն ու աշխատամասի
շրջակայքը:

1948 թ. նոյեմբերի 8-ին ՍՍՌՄ Գերագույն Սովետի նա-
խագահությունը որոշում ընդունեց քիմիական արդյունաբե-
րության առաջավոր պրոֆեսիայի բանվորներին, վարպետնե-
րին, ղեկավարներին և ինժեներա-տեխնիկական աշխատող-
ներին՝ երկարամյա ծառայության և անբասիր աշխատանքի
համար մեդալներով և շքանշաններով պարգևատրելու մասին:

Քիմիական արդյունաբերության մինիստր Մ. Պերվուխի-
նի 1948 թ. նոյեմբերի 13-ի № 633 հրամանով Կիրովականի
քիմիական գործարանի բաղմաթիվ հնագույն և անբասիր աշ-
խատողներ ներկայացվեցին կառավարական պարգևատրե-
ման: Մինչև 1950 թ. դեկտեմբերը գործարանի առաջավոր

¹ Ալ. Մյասնիկյանի անվան քիմիական գործարանի աշխիվ,
արտադրա-տեխնիկական բաժին, գ. 15, թ. 9:

² Նույն տեղում:

բանվոր-ծառայողներից 10 հոգի պարգևատրվեցին «Աշխատանքային Կարմիր Դրոշ»-ի շքանշանով, 31 հոգի՝ «Աշխատանքային արիության համար» մեդալով և 24 հոգի՝ «Աշխատանքի գերազանցության համար» մեդալով¹։

ՍՍՌՄ Գերագույն Սովետի նախագահության 1950 թ. հունվարի 5-ի հրամանագրով քիմիական արդյունաբերության մեջ երկարամյա ծառայության և անբասիր աշխատանքի համար Լեճինի շքանշանով պարգևատրվեցին Ա. Մյասնիկյանի անվան քիմիական գործարանի պլանավոր հաշվապահ Վ. Սերուխինը, «Աշխատանքային Կարմիր Դրոշ»-ի շքանշանով՝ կարբիդի ցեխի բրիգադիր Մ. Բադետյանը, էլեկտրոդային մասսայի ցեխից՝ Բ. Ղազարյանը, կարբիդի ցեխից՝ Ո. Կարգանյանը, «Աշխատանքային արիության համար» մեդալով 30 հոգի, աչդ թվում՝ պլանրաժնի ավագ տնտեսագետ Ա. Մայակյան, կարբիդագործ Ո. Բարայանը և ուրիշները, «Աշխատանքային գերազանցության համար» մեդալով՝ 25 հոգի։

Գործարանի բոլոր ցեխերը, հերթափոխությունները և բրիգադները, մոնեղով սոցիալիստական մրցության մեջ, Հոկտեմբերյան սեուլուցիայի 32-րդ տարեդարձի օրերին համախառն արտադրանքի 1949 թ. տարեկան պլանը կատարեցին 102%։

Գործարանի մի շարք առաջավորներ, կատարելով հետպատերազմյան առաջին հնգամյա պլանը, աշխատում էին 1951 թ. հաշվին։

1950 թ. պետք է գործարկվեին ալոտոային խմբի ցեխերը։ Քանի դեռ աչդ ցեխերն աշխատում էին փակ պրոցեսով, անհրաժեշտ էր կազմակերպել հսկիչ, կարգավորող և չափող գործիքների ցեխ։ Դրա համար անհրաժեշտ էին համապատասխան սարքավորում և պատրաստի կադրեր։ Այս խնդրի կատարումը բավականաչափ բարդություններ առաջացրեց։ Ստալինոգորսկից հրավիրվեցին մասնագետներ Կ. Սինչովը և Վ. Կրավյուկը։ Նրանք տեղում, մեկ ամսվա ընթացքում

¹ Ա. Մյասնիկյանի անվան քիմիական գործարանի արխիվ, արտադրական բաժին, գ. 15, թ. 9, էջ 27։

պատրաստեցին պահանջված առաջին կազրերը, որոնք ապահովեցին ազոտային խմբի ցեխերի թողարկումը:

Չափող և կարգավորող գործիքների տեխնիկան յուրացնելու մեջ առավել աչքի ընկան Վ. Քալաշյանը, Հ. Սանթրոսյանը, Ս. Մեհրաբյանը, Ս. Մաթևոսյանը և ուրիշները: Չափող ու կարգավորող գործիքների ցեխի վարիչ աշխատում է գործարանի հնագույն բանվոր, սացիոնայիգատոր Հ. Փուլյանը:

Կիրովականի քիմիական գործարանում նոր կառուցված ազոտային խմբի ցեխերի գործարկման կապակցությամբ ՍՍՌՄ քիմիական արդյունաբերության մինիստր Ս. Տիխոմիրովի 1950 թ. հուլիսի 21-ի № 322 հրամանով գործարանի թերմիկ և ազոտային գործարանները միացվեցին և նախկինում Կիրովականի քիմիական գործարանն անվանվեց Ալ. Մյասնիկյանի անվան քիմիական կոմբինատ¹:

1951 թ. մարտին կալացած ՀԿ(բ)Պ 15-րդ համագումարը հանրագումարի բերեց չորրորդ հնգամյակի արդյունքները և նշեց, որ ռեսպուբլիկայի ամբողջ արդյունաբերությունը 1950 թ. համախառն արտադրանքի պետական պլանը կատարել է 103%: զրանով իսկ հնգամյա պլանով նախատեսված մակարդակը, միջպատերազմյան 1940 թ. համեմատությամբ, 2,1 անգամվա փոխարեն, գերազանցել էր 2,4 անգամ, իսկ քիմիական արդյունաբերության ձևարկությունները 1950 թ. պլանը կատարել էին 99,6%: 1950 թ. համախառն արտադրանքը 1948 թ. համեմատությամբ աճել էր 73%:

«Ռեսպուբլիկայում քիմիական արդյունաբերության ձևարկությունների պլանի թիրախատարման հիմնական պատճառը բացատրվում է Կիրովականի Մյասնիկյանի անվան կոմբինատի անհամաչափ աշխատանքով:

Կոմբինատի ղեկավարությունը և, մասնավորապես, գիրեկտոր ընկ. Ժավորտնիովը բավարար հմտություն չցուցաբերեցին արտադրական պրոցեսը կազմակերպելու գործում՝ ձևու-

¹ Ալ. Մյասնիկյանի անվան քիմիական կոմբինատի արխիվ, տե՛ս ՍՍՌՄ քիմիական արդյունաբերության մինիստր Ս. Տիխոմիրովի հրամանը:

նարկության էլեկտրամատակարարման մեջ տեղի ունեցած մասնակի ընդհատման պայմաններում: Փոխանակ էլեկտրա-
էներգիան առավելագույն չափով օգտագործելու այն ժամա-
նակ, երբ կոմբինատին անսահմանափակ էներգիա էր մա-
տակարարվում, գործարանը լրիվ չէր ստանում Հայէներգոյի
կողմից բաց թողնվող էլեկտրաէներգիան, էլ շենք խոսում,
որ կոմբինատը, ունենալով բոլոր հնարավորությունները,
չկատարեց ցիանամիդի և նրանից մշակվող այլ նյութերի
արտադրության պլանը¹:

ԶԿ(Բ)Պ 15-րդ համագումարը քիմիական արդյունաբե-
րության ձեռնարկությունների պարտիական կազմակերպու-
թյունների, բանվորների, ինժեներա-տեխնիկական աշխա-
տողների առաջ խնդիր դրեց էլ ավելի մեծ ուշադրություն
դարձնել արտադրանքի նոր տեսակների թողարկման հարցե-
րին, բանվորների ուշադրությունը դարձնել յուրացման ժամ-
կեսները կրճատելու և որակյալ արտադրանք թողարկելուն:
Համագումարը շինարարական կազմակերպությունների առաջ
խիստ պահանջ դրեց ժամանակին ավարտել ռեսպուբլիկայի
մի շարք քաղաքներում կատարվող քիմիական արդյունաբե-
րության ձեռնարկությունների շինարարական աշխատանքնե-
րը և Կիրովականի քիմիական կոմբինատի շինարարական
տրեստի ղեկավարներից պահանջեց ասպահովել ազոտային
պարարտանյութերի արտադրության համար նախատեսվող
ցեխերի այն կորպուսների շինարարության ավարտումը, ո-
րոնք ծրագրվում են շահագործման հանձնել ընթացիկ տա-
րում:

¹ Դ. Բ. Հ ա ր ու թ յ ու ն յ ա ն, Հաշվետու զեկուցում Հայաստանի
Կ(Ը)Պ 13-րդ համագումարում ԶԿ(Բ)Պ կենտրոնական կոմիտեի աշ-
խատանքի մասին, Երևան, Հայպետհրատ, 1951, էջ 19—20:

Գ Լ Ո Ւ Խ Լ Է Ի Ն Գ Ե Ր Ո Ր Դ

ԱԶՈՏԱՅԻՆ ԽՄԲԻ ՅԵՆԵՐԻ ԳՈՐԾԱՐԿՈՒՄՆ ՈՒ ԱՐՏԱԴՐԱՆՔԻ
ՆՈՐ ՏԵՍԱԿՆԵՐԻ ԹՈՂԱՐԿՈՒՄԸ

(1951—1955)

ՍՄԿՊ XIX համագումարում հաստատված ՍՍՌՄ Ժողովրդական տնտեսության զարգացման 1951—1955 թթ. հինգերորդ հնգամյա պլանում նախատեսված էր ապահովել Ժողովրդական տնտեսության բոլոր ճյուղերի հետադա վերելքը, Ժողովրդի նյութական բարեկեցության, առողջապահության և կուլտուրական մակարդակի նշանակալի աճը: Հնգամյակում նախատեսված էր քիմիական արդյունաբերության մեջ ապահովել հանքային պարարտանյութերի, սողաչի և սինթետիկ կաուչուկի արտադրության աճման առավել բարձր տեմպեր, հատուկ ուշադրություն դարձնելով նավթային դազերի օգտագործման բազայի վրա կաուչուկի արտադրությունն ա մեն կերպ զարգացնելու գործին, ավելացնել պլաստիկ մաս սաների, ներկերի, արհեստական մետաքսի համար հումքի արտադրությունը և ընդլայնել քիմիական ալլ արտադրանքների ասորտիմենտը, զարգացնել գունավոր մետաղներին փոխա րինող սինթետիկ նյութերի արտադրությունը, նախատեսել ա մոնիակ, ծծմբական թթու, սինթետիկ կաուչուկ, սինթետիկ սպիրտ, սոդա, հանքային, հատկապես գրանուլացված, պա րարտանյութեր և գյուղատնտեսական բույսերի վնասատուների դեմ պայքարելու քիմիական միջոցներ թողարկող արտադ րական կարողությունների ավելացում, լայնորեն արմատավո

Ռ. Ֆեոֆանով
Հայաստանի առաջին կարբիդադորձ

րի թիվածինն արդյունաբերության տարրեր ճշուղերի տեխնո-
լոգիական պրոցեսներում, և առաջին հերթին՝ ունեւ գունավոր
մետալուրգիայի մեջ, ամփից դադի արտադրության, ցիլուլո-
զի և ցեմենտի արդյունաբերության մեջ¹:

Վերջին տարիներին Հայաստանում զգալի շափով զար-
գացել է քիմիական արդյունաբերությունը, մասնավորապես
կաուչուկի, ավտոդողերի, կաուստիկ սոդայի և հանքային
պարարտանյութեր արտադրող ձեռնարկությունները, որոնք
տեխնիկապես վերակառուցվել են:

Հայաստանի քիմիական արդյունաբերության գլխավոր
հումքը կարբիդն է, նրանից ստացվող ացետիլենը, որից ժա-
մանակակից քիմիան ստեղծում է 300 տեսակի արտադրանք:
Երևանի Ս. Մ. Կիրովի անվան սինթետիկ կաուչուկի գործա-
րանը, որը միութենական քիմիական արդյունաբերության
խոշոր ձեռնարկություններից մեկն է, առաջինն է, որ կաու-
չուկ ստանում է ոչ թե պարենամթերքից (կարտոֆիլից —
սպիրտից), այլ հանքանյութից: Առաջին անգամ գործարա-
նը կալցիումի կարբիդից սինթետիկ կաուչուկ ստացավ
1940 թ.: Ներկայումս գործարանն օրական մի քանի տասնյակ
վագոն հումք է մշակում և տալիս է մեծ քանակությամբ սին-
թետիկ կաուչուկ, կաուստիկ սոդա և այլ արտադրանք:

Քիմիական արդյունաբերության մյուս խոշոր ձեռնար-
կությունը «պոլիվինիլացետատ» գործարանն է, որն արտա-
դրում է պոլիվինիլ բուտիրալ, քացախաթթու, խեժեր և լաքեր:

Ավտոդողերի գործարանը, որը շահագործման է հանձ-
նրվել 1943 թ., մինչև 1949 թ., բացի ավտոդողերից, արտա-
դրում էր նաև կրկնակոշիկ և ուտինե այլ իրեր, իսկ 1950 թ.
սկսած արտադրում է քացառապես ավտոդողեր:

Երևանի ուտինա-տեխնիկական առարկաների գործա-
րանը հինգերորդ հնգամյակում երկրին ավելց 130 միլիոն
ռուբլու արտադրանք: Գործարանի եռահարկ արտադրական
նոր կորպուսի շինարարության ավարտումով և նորագույն
տեխնիկայի տեղադրումով կրկնապատկվեց նրա արտադրան-

¹ ՍՄԿԴ-ն համադումարների, կոնֆերենցիաների և կենտրոմի
պլենումների բանաձևերում և որոշումներում, մաս 3, էջ 710:

էր, յուրացվեց զանազան տեսակի ուստի՞նէ խողովակների և խաղալիքների նոր տեսակների արտադրութիւնը:

Տարեց-տարի իր արտադրանքն ավելացնում է նրեանի դերմանտին-մոմլաթի ֆաբրիկան, որը մոմլաթից պատրաստված սեղանի ծածկույցներից վատ, արտադրում է մի շարք գալանտերեկական իրեր:

Իր արտադրանքը տարեց-տարի ընդարձակում է նրեանի լաքերի ու ներկերի գործարանը, որը պատրաստում է 35 տեսակի լաքեր և ներկեր, որոնք ոչ միայն բավարարում են ուսպուլիկայի պահանջներն, այլև ուղարկվում են նրա սահմաններից դուրս:

Ռեսպուբլիկայում քիմիական արդյունաբերութիւնը զարգացել է կայացումի կարբիդի բազայի վրա, որը հսկայական չափով էլեկտրաէներգիա է պահանջում: Այժմ նրեանի շրջակայքում հայտնաբերված քարաղի հսկայական պաշարները հնարավորութիւն են տալիս այն օգտագործել քիմիական արդյունաբերութիւնի հետագա զարգացման համար: Դա կպահանջի շատ ավելի քիչ էլեկտրաէներգիա¹:

Գյուղատնտեսութիւնի բերքաւորութիւնի բարձրացման համար խոշոր նշանակութիւն ունեցավ Ալավերդու քիմիական գործարանում արտադրվող պղնձարջասպը: Այդ գործարանը տարեց-տարի ավելացնում է իր արտադրանքը: Վերջին տարիներին գործարանը պղնձարջասպ է մատակարարում նաև ժողովրդական դեմոկրատիայի երկրներին:

Ալավերդու քիմիական գործարանը միութեան մեջ երկրորդ գործարանն է, ուր պղնձարջասպն ստացվում է պղնձի կոմբինատի հեռացող զաւերի բազայի վրա: Ալավերդու քիմիական գործարանը ոչ միայն հայտնի է իր պղնձարջասպով, այլև լարձրորակ հանքային պարարտանյութի՝ սուլպերֆոսֆատի արտադրութեամբ, որի զարգացման համար Ռեսպուբլիկայում յայն հեռանկարներ կան:

Հայկական ՍՍՌ-ում 1950 թ. քիմիական արդյունաբերութիւնի արտադրանքը 1940 թ. համեմատութեամբ աճել է զգալի

¹ Ս. Ս ա ե փ ա ն յ ա ն, Արդյունաբերական ներանը, «Սովետական զրահանութիւն» ամսագիր, 1957 թ. նոյեմբեր, № 11:

կերպով, իսկ 1955 թ., 1950 թ. համեմատությամբ՝ մի քանի անգամ:

Հայկական ՍՍՌ ժողովրդական տնտեսության զարգացման մեջ լուրջ սխալ է թույլ տրվել արդյունաբերության էներգետիկ բաղադրի աճման և էներգատար ձեռնարկությունների զարգացման հարաբերությունները որոշելու մեջ: Տարիներ շարունակ ձգձգվել է Սևան—Հրազդան կասկադի էլեկտրակայանների շինարարությունը, որը հանգեցրել է արդյունաբերական արտադրանքի կարևոր տեսակների թողարկման սահմանափակվելուն, իսկ Սևանա լճից բաց թողած ջրերն օգտագործվել են միայն մասամբ և մեծ չափով շռայլվել անօգուտ: Հաշվի առնելով այդ, ՀԿ(Բ)Պ 17-րդ համագումարը 1954 թ. սկզբին հասուկ որոշում ընդունեց այն մասին, որ ռեսպուբլիկայում ժողովրդական տնտեսության մեջ անհրաժեշտ է զարգացնել արդյունաբերության ոչ-էներգատար ճյուղեր, մասնավորապես ճշգրիտ մեխանիկան¹...: Առավել արագ տեմպով պետք է զարգանա մեքենաշինությունը, մասնավորապես սարքաշինությունը, էլեկտրատեխնիկական և ռադիոտեխնիկական արդյունաբերությունը, որոնց զարգացումով էական փոփոխություն կմտցվի ռեսպուբլիկայի արդյունաբերության զարգացման ուղղության մեջ: Վեցերորդ հնգամյակում մեքենաշինական ձեռնարկությունների արտադրանքի արտադրությունը կաճի 2,7 անգամ²:

Կիրովականի քիմիական կոմբինատը հետպատերազմյան տարիներին մեծ թափով սկսեց զարգանալ: Հինդերորդ հնգամյակի առաջին տարում շահագործման նախապատրաստվեցին ազոտային խմբի ցկխերը:

Կոմբինատի ազոտային խմբի արտադրական բոլոր օր-

¹ Ս. Թ ո վ մ ա ո յ ա ն Սովետական Հայաստանը Մեծ հսկանքների ձեռնդն է, Հայպետհրատ, Երևան, 1957, էջ 105:

² Նույն տեղում, էջ 110:

յեկտները նախագծերը կազմվել են Մոսկվայում, Բիմիական արդյունաբերության մինիստրության, ազոտային արդյունաբերության գլխավոր վարչության նախագծային ինստիտուտում: Նախագծումը կատարվել է Վ. Զարուլուգովսկու ընդհանուր ղեկավարությամբ, իսկ ճարտարապետական մասը՝ ճարտարագետ Կ. Բարանովի ղեկավարությամբ:

1945—1946 թթ. կոմբինատի շինարարական աշխատանքները կատարում էր Հայքիմշինի Կիրովականի բաժանմունքը, որին գլխավորում էր ճարտարագետ Հ. Աբրահամյանը: 1947 թ. սկզբներին ստեղծվեց քիմիական արդյունաբերության շինարարական-մոնտաժային հատուկ տրեստ, որի աշխատանքները մինչև 1949 թ. գլխավորեց Կ. Դախնոն, իսկ 1949—1951 թթ. Ն. Մինինը: Արամբ, լինելով շնորհալի ճարտարագետներ, հատուկ ծառայություն մատուցեցին կոմբինատի արտադրական կորպուսների շինարարությանը: Ազոտային խմբի ցեխերի շինարարությանը խոշոր օգնություն ցույց տվեցին ՌՍՖՍՐ քիմիական արդյունաբերության սիստեմի № 6 մոնտաժային տրեստի մասնագետները՝ Ֆ. Կուկյավցիի ղեկավարությամբ:

Ազոտային խմբի արտադրական օբյեկտների շինարարության ասպարեզում խոշոր ծառայություն մատուցեցին Կ. Մերկուրովը և Գ. Մերվելյանը, ինչպես նաև շինարար ինժեներ Ա. Ավագյանը և աշխույժ Դ. Անանյանը:

1951 թ. Հայքիմարդշին տրեստը հիմնականում ավարտելով Կիրովականում կատարվող աշխատանքները, տեղափոխվեց Երևան, տեղում թողնելով իր բաժանմունքը: 1945 թ. Հայքիմարդշին տրեստի կառավարիչն էր Երևանի պոլիտեխնիկական ինստիտուտի շինարարական ֆակուլտետի շրջանավարտ Գ. Սարգսյանը, որը քիմիական արդյունաբերության զարգացմանը մատուցած ծառայության համար պարգևատրվել է շքանշանով և բազմաթիվ պատվոգրերով:

Կիրովականի քիմիական կոմբինատի ազոտային խմբի կորպուսների մոնտաժավորման աշխատանքները ղեկավարում էին գլխավոր ինժեներ Գ. Ավետյանը և կոմբինատի

գլխավոր Լենրգետիկ Խ. Ամիրբեկյանը, իսկ սարքավորումների բաժանմունքը՝ Ա. Գարբուշովու:

Ջրի և դուրընու ցեխի մոնտաժավորումն ընդունեցին Բերեզնիկի ազոտային պարարտանյութերի գործարանից եկած Ե. Գարբանոսը, Ստալինոգորսկուց եկած Ի. Վասիլևը և Վ. Վոլկովը. վերջինս հետագայում նշանակվեց նույն ցեխի պեռ: Սրանք ապահովեցին ցեխի բարեհաջող գործարկումը՝ Այդ ցեխի հիմնադիր բանվորներից են՝ Կ. Տասպարյանը, Ղ. Արազյանը, Զ. Հարությունյանը, Ա. Բարայանը, Գ. Գումալյանը, Ա. Սաբանյանը և ուրիշները:

ՍՍՌՄ Քիմիական արդյունաբերության մինիստրության ազոտային արդյունաբերության գլխավոր վարչության այն ժամանակվա պեռ ընկ. Ա. Ռյասպենկոն, ծանոթանալով ցեխի մոնտաժային աշխատանքներին (աշխղեկ Լ. Նիկանորով), շատ բարձր գնահատական տվեց նրանց: Ա. Լավոիչենկոն, Վ. Աստաֆեևը, Վ. Նաումովը, մեխանիկ Վ. Իվանցովը, հերթափոխության պետեր Ե. Բասարկինան, Ս. Սամարյանը, Մ. Կուրչենիցկին, ընդունելով այդ գերազանց կատարված մոնտաժային աշխատանքները, ապահովեցին ցեխի բարեհաջող գործարկումը:

№ 3 և № 5 ցեխերի մոնտաժավորման աշխատանքները ղեկավարում էին ցեխի պեռ Վ. Գորգոն և ցեխի տեխնիկական շեփավար Դ. Սաննիկովը, № 5 ցեխի տեխնիկական ղեկավար Լ. Կրազինովան, ինչպես նաև մեխանիկ Վ. Տատարինովը և ուրիշները: № 5 ցեխում առաջավոր բանվորներ են Լ. Նազլուխանյանը, Ս. Բեկչյանը, Շ. Ռամամյանը, Վ. Աբրահամյանը, Ա. Մուրադյանը, Գ. Վարդանյանը և է. Մարկոսյանը, իսկ № 3 ցեխի հիմնադիր բանվորներից են Ք. Մխիթարյանը, Հ. Հովսեփյանը, Մ. Շաքարյանը, Ֆ. Հակոբյանը, Ա. Բրուսյանը, Կ. Հակոբյանը և ուրիշները:

№ 1 ցեխի մոնտաժավորումը, որ կատարել է Պ. Ռակաշովը, ընդունեցին Դնեպրո-Ջերժինսկի ազոտային պարարտանյութերի գործարանից եկած Ի. Նաումովը և տեխնիկական ղեկավար Բ. Կրուդովը, սինթեզի բաժանմունքի ղեկավար Տ. Գրիգորյանը, ինժեներ-էլեկտրիկ Դ. Յամպոլսկին, օգի

բաժանման բաժնի պետ Ա. Լեպստյան, հեղուկ ամոնիակի բաժանմունքի պետ Ա. Կուրմաշովը, ցեխի ալագ մեխանիկ Ի. Ավրամովը, հերթափոխության պետեր Լ. Դիմիարենկոն, Գ. Մարչուկը և Մ. Գալշենան: Սրանք ապահովեցին ցեխի բարեհաջող գործարկումը: № 1 ցեխի հիմնադիր բանվորներից են Ա. Անտոնյանը, Ա. Մարտիկյանը, Ա. Ասատրյանը, Ա. Ավագյանը, Գ. Օհանյանը, Գ. Ալավերդյանը, էլեկտրիկ Վ. Մխիթարյանը, փականագործ Ա. Գևորգյանը և ուրիշները, որոնք թողարկման օրից աշխատում են նույն ցեխում: Յեխը մոնտաժավորման շրջանումն էր, երբ մի խումբ բանվորներ՝ Խ. Գալստյանը, Ա. Ավետիսյանը, Գ. Չարխչյանը և ուրիշները 4 ամսով գործուղվեցին Ուղբեկստանի Չիրչիկի էլեկտրաբիմիական կոմբինատում աշխատելու՝ № 1 ցեխի տեխնոլոգիային տիրապետելու համար:

Ավտոային խմբի գործարանի շինարարությանը հատուկ ծառայություն են մատուցել հարյուրավոր շինարար-բանվորներ, այդ թվում որմնադիրներ Ե. Գողչյանը, Է. Ավետիսյանը, ատաղձագործներ Բ. Լուկեցյանը, Ա. Մալումյանը, հայրենադարձ ծնփագործներ Ն. Բոյաջյանը, Օ. Զատիկյանը, ճարտարապետական ձևավորումներ կատարող վարպետ Կ. Չիլինգարյանը, մոնտաժող Գ. Գալստյանը, մեխանիկմաների վրա աշխատող Ա. Գրիգորյանը և շատ ուրիշները:

Հետպատերազմյան շրջանում ավտոային խմբի արտադրական օբյեկտների շինարարական աշխատանքները մեծ թափ ստացան 1950 թ. վերջերին, իսկ 1951 թ. սկզբներին ավարտվեցին այդ ցեխերի թե՛ շինարարական աշխատանքները, թե՛ մոնտաժավորումը:

1950 թ. շահագործման հանձնվեց գոլորշու ցեխը, իսկ 1951 թ. հսկումներին՝ №№ 5, 3, 1 և մի շարք ուրիշ օժանդակ ցեխեր:

Ինչպես կոմբինատի մյուս ցեխերի գործարկմանը, այնպես էլ ավտոային խմբի ցեխերի գործարկմանը խոշոր օգնություն կազմակերպեցին ՍՍՌՄ քիմիական արդյունաբերության րազմաթիվ ձեռնարկությունները՝ Նրանք օգնելու համար ուղարկեցին մասնագիտական կադրեր, որոնց մի մա-

ւը հետագայում կոմբինատում անցավ մշտական աշխատանքի:

Քիմիական կոմբինատի ազոտային խմբի ցեխերի շինարարական աշխատանքները և մոնտաժավորումը կատարվեց հիմնականում գործարանի զիրենկոտորներ Ս. Մելքումյանի, Ա. Ժավորոնկովի և զլխավոր ինժեներներ Ուստինովի, Հախնաղարյանի ու արտադրատեխնիկական բաժնի պետ Վ. Նիկիֆորովի ղեկավարությամբ: Արանք խոշոր դեր խաղացին նաև շինարարության, կադրերի պատրաստման և այդ խմբի ցեխերի արտադրանքի հաջող թուղարկման գործում: Եշված ցեխերի գործարկմանն ակտիվ մասնակցություն են ցուցաբերել նաև գործարանի զլխավոր մեխանիկ Ժ. Փուսկուլյանը, զլխավոր էներգետիկ Ա. Էնֆիաջյանը և ավագ էլեկտրիկ ինժեներ Է. Մալյանը:

ՍՍՌՄ Քիմիական արդյունաբերության մինիստրությանը և Ազոտային արդյունաբերության զլխավոր վարչությանը հանրագումարի բերելով Կիրովականի քիմիական կոմբինատի ազոտային խմբի ցեխերի գործարկման արդյունքները, նշեցին, որ կոմբինատի բանվորների և ինժեներատեխնիկական աշխատողների անձնուրաց աշխատանքի շնորհիվ միանգամայն բարենհաջող կերպով ավարտվել են շինարարական և մոնտաժավորման աշխատանքները, ապահովվել ցեխերի նորմալ գործարկումը: Դրա համար էլ գործարանի տասնյակ բանվոր-ծառայողներ սպարզևատրվեցին շնորհակալությունով, կրճառնշաններով և գրամական պարգևներով:

Քիմիական արդյունաբերության մեջ երկարամյա և անբախիր աշխատանքի համար ՍՍՌՄ Գերագույն Սովետի Նախագահության 1951 թ. հունվարի 25-ի հրամանագրով «Աշխատանքային Կարմիր Դրոշ»-ի շքանշանով պարգևատրվեցին 11 հոգի, այդ թվում կոմբինատի զիրենկոտոր Ա. Ժավորոնկովը, կրի ցեխի փակադուգործ Ե. Մանուկյանը, կարբիդի ցեխից՝ Խ. Սահակյանը և Ս. Նալբանդյանը, «Աշխատանքային արիության» մեդալով՝ 25 հոգի, այդ թվում կարբիդագործ Վ. Ասատրյանը, կենտրոնական լաբորատորիայի վարիչ Գ. Կոտեյնիկովը, հնոցատան Ս. Մխիթարյանը, կրի ցեխից՝

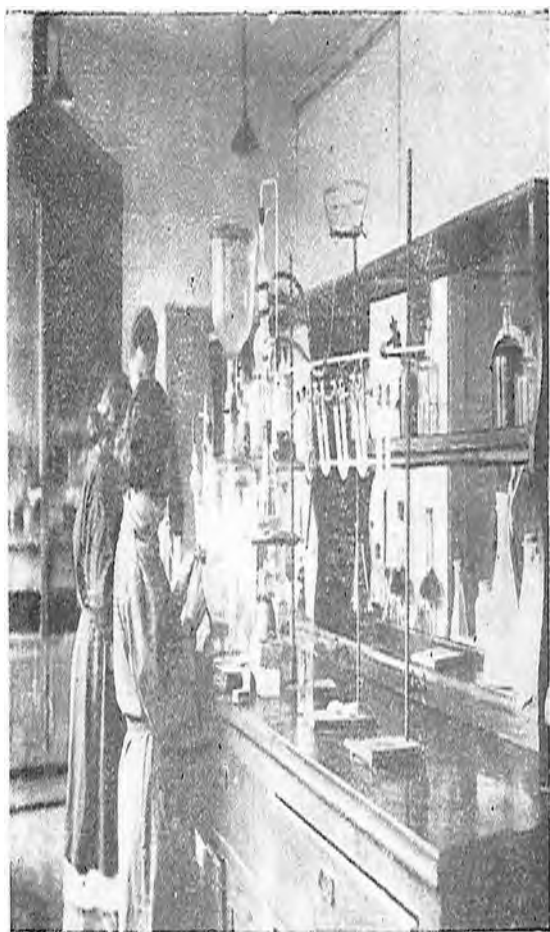
Բ. Նովրուզովը, զործարկումի նախագահ Ս. Սարգսյանը։ Այդ հրաժանագրով կոմբինատի 39 բանվոր-ծառայողներ պարգևավարձվեցին «Աշխատանքային գերազանցության համար» մեդալով։

Քիմիական արդյունաբերության մեջ երկարամյա աշխատանքի նամար 1949 թ. Սովետական կառավարության կողմից սահմանվեց միանվագ վարձատրություն։ Այդ կապակցությամբ կոմբինատի բանվոր-ծառայողները 1950 թ. ստացան 800 հազար, 1953 թ.¹ 1,072 հազար, 1955 թ.¹ 1,410 հազար, 1956 թ.¹ 1,560 և 1957 թ.¹ 1,513 հազար ռուբլու միանվագ վարձատրություն¹։ Օրինակ՝ 1956 թ. ցեխի պետ Պ. Ռհանյանն ստացավ միանվագ վարձատրություն 6520 ռուբլի, հերթափոխության պետ Ի. Արրահամովը՝ 3931 ռուբլի, կարբիդի բեռնաթափող Ի. Բոդրարյանը՝ 2130 ռուբլի, Վ. Նրեմյանը՝ 2146 ռուբլի, ապարատավարներ Ա. Առաքելյանը՝ 3351 ռ., Ա. Ղեոնդյանը՝ 3155 ռուբլի, ցիանամիդի ցեխի մեխանիկ Զ. Խաչատրյանը 4438 ռուբլի, փականագործ Դ. Վոլնովը՝ 2735 ռուբլի, ծրարող Ա. Կարապետյանը՝ 1439 ռուբլի և այլն¹։

Քիմիական արդյունաբերության մեջ երկարամյա և անբասիր աշխատանքի համար ՍՍՌՄ Գերագույն Սովետի նախագահությունը 1951 թ. նոյեմբերի 28-ին ևս պարգևատրեց բազմաթիվ աշխատողներին։ Կիրովականի քիմիական կոմբինատի բանվոր-ծառայողներից 8 հոգի պարգևատրվեցին «Աշխատանքային Կարմիր Դրոշ»-ի շքանշանով, այդ թվում № 5 ցեխի պետ Վ. Կարտոն, կարբիդի ցեխի բրիգադիւրներ Ի. Ռեշետնյակը, Կ. Նղառայանը, կարբիդի ցեխից Տ. Մկրտըչյանը. «Աշխատանքային արիության համար» մեդալով պարգևատրվեցին 10 հոգի՝ Դ. Սոֆյանը, Ռ. Միքայելյանը, Լ. Մանուկյանը, Ա. Ավետիսյանը և ուրիշները։ «Աշխատանքային գերազանցության համար» մեդալով պարգևատրվեցին կոմբինատի 27 բանվոր-ծառայողներ, որոնց թվում բազմաթիվ կոմերիտականներ։

¹ Տվյալները վերցված են Ալ. Մյասնիկյանի անվան քիմիական կոմբինատի հաշվապահությունից։

Կոմյունիստական լաբորատորիայի աշխատանք

1952 թ. կոմբինատում աշխատող 492 կոմերիտականներից արտադրության մեջ աշխատում էին 338 հոգի, որից 49-ը ինժեներա-տեխնիկական աշխատողներ էին: Կոմերիտական բրիգադներն իրենց պլանները միշտ գերազատարում էին. օրինակ, մեխանիկական ցեխի կոմերիտական Լ. Մելիքոս-թյանը, Հ. Զրաղացպատյանը, Ա. Համբարձումյանը, մեկ ու կեսից — երկու նորմա էին կատարում և տալիս էին բարձր որակի արտադրանք: Կոմերիտականներ Վ. Չավուշյանը, Վ. Կենդրջյանը, Գ. Գուսարովան, Վ. Տատարինովը և ուրիշներն իրենց պլանները գերազատարելու համար պարգևատրվեցին ՀԼԿԵՄ կենտկոմի պատվոգրով:

Արտադրության տեխնիկային տիրապետելու համար կազմակերպված տեխուսուցման 23 խմբակներում սովորող 287 հոգուց մեծ մասը կոմերիտականներ և արտամիտոթեանական երիտասարդներ էին: 19 ցեխային կոմերիտական կազմակերպություններում ընդգրկված կոմերիտականները պայքար էին ծավալում պլանների կատարման համար. նրանցից այդ գործում առավել արժանի գործ են կատարում №№ 1, 3, մեխանիկական և կարբիդի ցեխերի կոմերիտական կազմակերպությունները: 1953—1954 թթ. կարբիդի և թմբուկի ցեխերում կազմակերպվեցին կոմերիտական-երիտասարդական բրիգադներ: Կարբիդի ցեխում Վ. Չավուշյանի և թմբուկի ցեխում՝ Մ. Յարալյանի կոմերիտական բրիգադներն իրենց պլանները կատարում էին 120—140%: Այդ կապակցությամբ 23 առաջավոր կոմերիտականներ պարգևատրվեցին ՀամԼԿԵՄ կենտկոմի Պատվոգրով:

Կոմբինատի կոմերիտական կազմակերպությանը լսեց կոմբինատի դիրեկտոր Ս. Թևոսյանի ղեկուցումը «Կոմերիտական կազմակերպության անելիքները պլանների կատարման ուղղությամբ» թեմայով: Միջոցառումներ ձեռնարկվեցին կոմերիտականներին և երիտասարդությանը արտադրության պլանների կատարմանը էլ ավելի ակտիվ մասնակից դարձնելու համար:

Կարբիդի, ցիանամիդի, № 27 և № 1 ցեխերի կոմերիտական կազմակերպություններն ակտիվ պայքար էին մղում

արտագրանքի թողարկման պլանը դերակատարելու, աշխատանքի արտագրողականությունը բարձրացնելու ուղղությամբ: Հատկանշական է կարբիդի ցեխի կոմերիտական կադմակերպության խրախուսելի նախաձեռնությունը: Կոմբինատի ԼԿՄ կոմիտեն նամակ ստացավ Աստրախանի Հոկտեմբերյան սոցիալիստական Մեծ ռևոլյուցիայի 10-րդ տարեդարձի անվան նավանորոգման զործարանի կոմերիտականներից, որոնք խնդրում էին նավագնացությունը լավ սկսելու ճապատակով արագացնել 18 տոննա կարբիդի առաքումը: Աստրախանցիների նամակը քննության առնվեց ցեխի կոմերիտական ժողովում: Կոմերիտականները որոշեցին կոմերիտական հերթափոխության կանգնել ու պլանից դուրս տալ 18 տոննա կարբիդ և այն ուղարկել աստրախանցիներին: Նրանք կատարեցին իրենց խոստումը¹:

Արտագրության մեջ իրենց լավագույն աշխատանքով կոմերիտականներից աչքի էին ընկնում և վաչելում էին կոմբինատի երիտասարդության համակրանքը Ա. Ասատրյանը, (կարբիդի ցեխ), Հ. Սանթրոսյանը (ԿԻՊ), Ա. Գևորգյանը (№ 1 ցեխ), Ա. Բյարիմովը (№ 3 ցեխ), Յու. Ֆուրաժկինը (№ 1 ցեխ), Վ. Մատինյանը (ցիանամիդի ցեխ) և ուրիշները:

ԼԿՄ կոմիտեի նախաձեռնությամբ №№ 1, 3, 5 ցեխերում ստեղծվել էին կոմերիտական-երիտասարդական հերթափոխություններ, որոնք դարձել էին ցեխերի առաջամարտիկները: № 1 ցեխի կոմերիտական-երիտասարդական հերթափոխությունը, որի պետև էր կոմերիտական Մանյա Բաբայանը, իր ձեռքում էր պահում «Կոմերիտական-երիտասարդական հերթափոխությունների մեջ հաղթող» ԼԿՄ կոմիտեի փոխանցիկ կարմիր դրոշը: Հերթափոխության լավագույն աշխատողներից 30 հոգի պարգևատրվեցին ՀԼԿՄ Կիրովականի քաղաքային կոմիտեի գովասանագրերով:

1952 թ. տարեկան պլանները կոմբինատը կատարեց 105,7%, տալով 5,242 հազար կիլոգրամ ժամ էլեկտրաէներգիա-

¹ Ա. Մյասնիկյանի անվան թիմիական կոմբինատի արխիվ, 4. 36, թ. 11:

յի խնայողությունն և այդ կապակցությամբ արժանացավ Քիմիական արդյունաբերության մինիստրության և արհմիության կենտկոմի առաջին մրցանակին, ստացավ Փոխանցիկ կարմիր դրոշմը: Համամիութենական մրցության մեջ կոմբինատի կողեկավր 1952 թ. գրավեց մեկ անգամ առաջին և մեկ անգամ՝ երկրորդ տեղը, իսկ էլեկտրաէներգիայի խնայողության գծով սեսպուրլիկացում շահեց առաջին տեղը: Մրցողների մեջ ըստ մասնագիտության լավագույն աշխատողների կոչում են ստացել 119 հոգի, պատվո տախտակին են արժանացել և պատվոգիր են ստացել՝ 93 հոգի:

1952 թ. նոյեմբերի 5-ին կոմբինատի բանվոր-ծառայողների հանգիսավոր նիստում ՀԱՄԿԽ-ի նախագահության և ՍՍՌՄ Քիմիական արդյունաբերության մինիստրության ներկայացուցիչ ընկ. Ա. Ռուկավիշնիկովը, ողջունելով քիմիական կոմբինատի կոլեկտիվին, 1952 թ. երրորդ եռամսյակում սոցիալիստական մրցության մեջ հաղթող ձանաչվելու և առաջին կարգի մրցանակի արժանանալու համար, նրան հանձնեց ՍՍՌՄ Քիմիական արդյունաբերության մինիստրության և ՀԱՄԿԽ-ի Փոխանցիկ կարմիր դրոշմը:

Կոմբինատի կոլեկտիվը պատվով կատարեց ՍՄԿՊ XIX համագումարի պատվին ծավալված սոցիալիստական մրցության մեջ իր ստանձնած պարտավորությունները: Կոլեկտիվը խոստացավ վեց օր շուտ՝ 1952 թ. հոկտեմբերի 5-ին, պարտիայի XIX համագումարի բացման օրը, կատարել տաս ամսըվա արտադրական պլանը: Կոլեկտիվը տնտեսել էր երեք միլիոն կիլոմատ ժամ էլեկտրաէներգիա, արտապլանային կուտակումները կազմում էին 2,350 հազար ռուբլի, աշխատանքի արտադրողականությունը բարձրացել էր 13,4 %: Հանրոք են ծավալելով նախահամագումարյան մրցությունը, կարբիդադործները, աղտոի, կրի, ցիանամիդի և թթվածնի ցեխերի բանվորները ցույց տվեցին աշխատանքային սխրագործության փայլուն օրինակներ:

Չնայած նախատեսված էր արտադրել 2-րդ և 3-րդ տե-

¹ Ալ. Մյասնիկյանի անվան քիմիական կոմբինատի արխիվ, դ. 36, թ. 18:

սակի հանքային պարարտանյութ, պարարտանյութի ցեխի կուլ-
լեկտիվը, կատարելով մրցության մեջ ստանձնած պարտավո-
րությունները, թողարկեց մեծ քանակով առաջին տեսակի
պարարտանյութ. 1952 թ. արտադրանքի կեսից ավելին առա-
ջին տեսակի պարարտանյութ էր: Բացառապես առաջին տի-
սակի՝ դերադանց որակի արտադրանք էին տալիս նաև կար-
բիդադործները:

1953 թ. մարտին Վրացական ՍՍՌ Ռուսթավիի քիմիական
գործարանի կոլեկտիվի ներկայացուցիչները եղան Կիրովակա-
նի քիմիական կոմբինատում: Նրկու ռեսպուբլիկաների քի-
միադործները կնքեցին սոցիալիստական մրցության պայմա-
նագիր, հինգերորդ հնգամյակի երրորդ տարվա պլանները
ժամկետից շուտ կատարելու համա՝ Ընդունելով Ռուսթավիի
քիմիադործների մրցահրավերը, կիրովականցիները պարտա-
վորություն ստանձնեցին և 1953 թ. տարեկան պլանը կատա-
րեցին դեկտեմբերի 25-ին, աշխատանքի արտադրողականու-
թյունը պլանով նախատեսվածի դիմաց բարձրացրին 3%,
տնտեսեցին 3 միլիոն կիլովատով էլեկտրաէներգիա, հում-
քի, նյութերի և էլեկտրաէներգիայի տնտեսման հաշվին երկ-
րին լրացուցիչ տվին 450 տոննա հանքային պարարտանյութ:
Ինքնարժեքի իջեցման միջոցով լրացուցիչ տվին մեկուկես
միլիոն ռուբլու արտապանային կուտակում, բարձրացնելով
թողարկվող ամոնիակային սելիտրայի որակը, պլանով սահ-
մանված 50% -ի փոխարեն թողարկեցին 60% առաջին տեսակի
արտադրանք, 1953 թ. ընթացքում իրացրին նոր առաջավոր
տեխնոլոգիան՝ ցիանամիդի վառարանների տեխնոլոգիական
պրոցեսը, ուսումնասիրեցին և կենսադործեցին արտադրու-
թյան նորարարների փորձը, կապիտալ շինարարությամբ պլա-
նը կատարեցին 103%¹:

1953 թ. պլանները գերակատարեցին նաև կրի ցեխի
բանվորները: Կրի յուրաքանչյուր վառարանի վրա աշխատում
էր երեք հերթափոխություն, 8-ական ժամով, յուրաքանչյուր

¹ Տե՛ս Կոմբինատի արհմիության գործադրումի աշխիվում 1963 թ.
սոցմրցման արդյունքները:

Ա. Առաքելյան
Դաճարի գետի մեծանիկ

վառարանի արտադրողականությանը հասնում էր 29 տոն-
նայի:

Կրի ցեխում շատ շատերն են աչքի ընկնում իրենց լա-
վադույն աշխատանքով: Նրանցից Ի. Նրիցյանը, կրի ցեխի հիմ-
նադրման օրերին աշխատել է որպես սեագործ բանվոր, ապա
դարձել է ցեխի վարպետ. անբասիր ու երկարամյա աշխա-
տանքի համար 1956 թ. պարգևատրվել է Լենինի շքա-
նշանով: Ցեխում աչքի է ընկնում նախկին սեագործ բան-
վոր, այժմ նույն ցեխի անվանի բրիգադիր, «Աշխատանքային
Կարմիր Դրոշի» շքանշանակիր Հ. Մկրտչյանը: Այդ ցեխում է
աշխատում Հայաստանի հնագույն կարրիդագործ, կրի ցեխի
բրիգադիր, Լենինի և «Աշխատանքային, Կարմիր Դրոշի»—շքա-
նշանակիր Հ. Կիրակոսյանը:

Կրի ցեխի վարիչ Ա. Պողոսյանը գործարան է եկել
1935 թ. Կեսերին, աշխատել է իբրև հերթափոխության պետ և
10 տարի է, որ աշխատում է որպես ցեխի վարիչ: Բ. Նովրուզո-
վը 16 տարեկան հասակում գործարան է մտել իբրև սեագործ
բանվոր-բետոնագործ, այժմ աշխատում է իբրև գեներատորա-
վար և իր պլանները միշտ գերակատարում է: Հ. Աշուղյանը
եկել է Փամբակի գրաճիտի գործարանից իբրև քար ջարդող
բանվոր. արդեն 10 տարի է, որ նա աշխատում է նույն տեղում
և ցեխի պարտկազմակերպության քարտուղարն է: Իրենց
առավել աշխատասիրության ցեխում աչքի են ընկնում
բրիգադիր Բ. Մարգարյանը, դիտորդներ Հ. Գևորգյա-
նը, Գ. Սահակյանը, մեքենավար Օ. Մամեդովը, Ս. Հովսե-
փյանը, քար ջարդող Բ. Առաքելյանը և շատ ուրիշներ:

1953 թ. սոցմրցման մեջ առաջավոր էր նաև Կոմբինատի
էլեկտրաէներգիա մատակարարող Հալէներգոյի Կիրովականի
բաժանմունքի կոլեկտիվը, որը սերտ կերպով կապված է Կոմ-
բինատի ողջ կոլեկտիվի հետ:

Հալէներգոյի Կիրովականի բաժանմունքի կոլեկտիվը
1956 թ. վերջերից 20 ամիս է ինչ աշխատում է Կոմիտասի
վթարի: ՀԱՄԿ-ը և ՍՍԻՄ էլեկտրակայանների և էլեկտրա-
արդյունաբերության մինիստրությունը, ամփոփելով 1953 թ.
համամիութենական սոցմրցության փետրվար ամսվա ար-

դյունքները, հայէնեղոյի Կիրովականի բաժանմունքի կողիկ-
տիվին շնորհեց առաջին կարգի մրցանակ, նրան թողնելով
Փոխանցիկ կարմիր դրոշը: Կիրովականի էներգետիկները
1957 թ. ընթացքում 7 ամիս շահել են առաջնությունը:

ՍՍՌՄ Գերադույն Սովետի նախագահության 1953 թ.
մարտի 5-ի Հրամանագրով «Աշխատանքային Կարմիր Դրոշի»
շքանշանով պարգևատրվեցին 7 հոգի, այդ թվում կարբիդի
ցեխից փականագործ Տ. Աղսմյանը, Հ. Նարոյանը, Ս. Նիկողո-
սյանը և ուրիշները. 10 հոգի պարգևատրվեցին «Աշխատան-
քային արիության համար» մեդալով, այդ թվում կենտրոնա-
կան լաբորատորիայի ավագ լաբորանտուհի Վ. Հարությունյա-
նը, № 5 ցեխի ղոդող՝ Ս. Վասինյանը, № 1 ցեխի պետ՝ Ի. Նա-
ումովը, № 1 ցեխի լաբորատորիայի վարիչ՝ Դ. Ցեյտլինսան:
«Աշխատանքային գերազանցության համար» մեդալով պար-
գևատրվեցին 8 հոգի:

Քիմիական արդյունաբերության բանվորների արհմիու-
թյան կենտրոնական կոմիտեն և Աղստային արդյունաբերու-
թյան գլխավոր վարչությունը «Աղստային արդյունաբերու-
թյան լավագույն ապարատավար»-ի կոչման արժանացրին և
Քիմիական արդյունաբերության մինիստրության ու արհմիու-
թյան կենտկոմի պատվոգրերով և դրամով պարգևատրեցին
ամոնիակային արտադրության 30 ապարատավարների, այդ
թվում Կիրովականի քիմիական կոմբինատի ապարատավար
Ա. Գևորգյանին, Ապարատավար Ա. Գևորգյանի աշխատանքի
փորձի մասին տպագրված է ՍՍՌՄ Քիմիական արդյունաբե-
րության և Աղստային արդյունաբերության վարչության լույս
ընծայած բյուլետենում, որն ուղարկված է երկրի բոլոր քի-
միական գործարաններին ու կոմբինատներին:

Սոցիալիստական մրցության մեջ քիմիական արդյունա-
բերության կարբիդի ցեխերի մեջ առաջավոր տեղ զբաղեց ին-
ժեներ-տեխնոլոգ Ա. Զոհրաբյանի հերթափոխությունը: Նա
աշխատանքի է գալիս 30—40 րոպե շուտ, ստուգում է իր
ազդեպատների մեխանիզմները և վառարանները, հատուկ
ուշադրություն է դարձնում բովանառմուրդի (շիխտայի) որա-

կի վրա. 10 րոպեի ցուցում տալով իր հերթափոխության ան-
դամներին, կազմում է հերթափոխության իր պլանը, հետևում
աշխատանքային պրոցեսին, նյութերի օգտագործմանը, տեխ-
նոլոգիական ռեժիմը ճշգրիտ կիրառելուն, նա իր հերթափո-
խության բանվորներին դաստիարակում է աշխատանքային
պատասխանատվության, սահմանված հրահանգների կատար-
ման ոգով: Նա իր հերթափոխության պլանները կատարում է
105—110%, տալով 281—290 միջին լիտրաժի կտրրիդ, 2—5
տոկոսով խնայում սահմանված էլեկտրաէներգիան¹:

Խոշոր հաջողությունների հասավ նաև կարրիդագործ
Գ. Հարությունյանի հերթափոխությունը, որը Բիմիական ար-
դյունաբերության մինիստրության և արհմիության կենտկոմի
կողմից արժանացավ «Աշխատանքի արտադրողականության
բարձրացման ղեկավարների հերթափոխության» բարձր կոշ-
ման²,

Նրկար տարիներ քիմիական կոմբինատում է աշխատում
առաջավոր բրիգադիր Ս. Ամիրխանյանը. ղեկավարեց տի-
րապետելով տեխնիկային, նա պատրաստել է շատ կարրիդա-
գործներ: Ս. Ամիրխանյանի բրիգադը Հետպատերազմյան
տարիներին սոցմրցության նախաձեռնողներից մեկն է եղել և
ստացել է «Գերազանց արտադրանքի բրիգադ»-ի կոչում:
Նրա բրիգադն սպասարկում էր մեծ վառարանը:

Ս. Ամիրխանյանը 1948 թ. մայիսին մասնակցել է երկրի
առաջավոր կարբիդագործների խորհրդակցությանը: Այնտեղ
նա ծանոթացել է Կարապանդայից և այլ վայրերից եկած
կարբիդագործների աշխատանքի առաջավոր փորձին և մեթոդ-
ներին: Այդ առաջավոր փորձը Ս. Ամիրխանյանը փոխադրեց
իր ղեկավարած բրիգադը և 1952 թ. տարեկան պլանը կատա-
րեց ժամկետից 2,5 ամիս շուտ: Բրիգադի թողարկած ամբողջ
արտադրանքն ընդունվեց որպես ղեկավարեց տրակի:
Նրա բրիգադի անդամներից յուրաքանչյուրը տիրապե-

¹ П. Е. К а з а р я н, Опыт работы новаторов и стэх новцев в карбидной промышленности, Москва, Госхимиздат, 1953, стр. 25—26.

² Նույն տեղում:

տում է 2—3 մասնագիտությամբ, Բրիգադի աշխատանքի փորձի մասին գրվել է դեռևս 1949 թ. լույս տեսած հատուկ աշխատության մեջ¹։ Ս. Ամիրխանյանն ամեն օր կազմակերպում է 10 բույս տեղեկությամբ խորհրդակցություն բրիգադի անդամների հետ, նրանց ծանոթացնում է վառարանի սարքավորմանը, նախազգուշացնում թերությունների մասին։ Նույնը նա պահանջում է հերթափոխության և ցեխերի պետերից։ Ճշգրիտ կատարելով տեխնոլոգիական սահմանված ռեժիմը և ապահովելով բովանառնությունը որակը, իր բրիգադով պլանները միշտ գերակատարում է։ Տարեկան պլանի միջին կատարողականը հասնում է 113—129%, կարբիդի լիտրաժը 281—290-ի, 1949—1952 թթ. բրիգադը խնայել է մեկ միլիոնից ավելի կիլովատտժամ էլեկտրաէներգիա²։ Կոմբինատում բարձր ցուցանիշների են հասել Ի. Ռեշետնյակի, Մ. Օհանյանի, Մ. Բաբայանի, Ս. Հակոբյանի բրիգադները³։

ՍՍՌՄ Գերագույն Սովետի նախագահության 1953 թ. նոյեմբերի 10-ի Հրամանագրով երկրի քիմիական արդյունաբերության ձեռնարկություններում երկարամյա և անբասիր ծառայության համար պարգևատրվեց բանվորների մի մեծ խումբ, այդ թվում Քիմիական կոմբինատի ցիանամիդի ցեխից Մ. Գրիգորյանը, կարբիդի ցեխի բրիգադիր Բ. Մանուկյանը, էլեկտրոդի ցեխի աղացող Բ. Ղազարյանը և № 27 ցեխի ապարատավար Ա. Մարտիրոսյանը պարգևատրվեցին լենինի շքանշանով։

Կարբիդի ցեխի բաժանմունքի պետ Շ. Խոյեցյանը, Ե. Բադոյանը, էլեկտրամոնտյոր Հ. Մինասյանը և ուրիշները նույն հրամանագրով պարգևատրվեցին՝ «Աշխատանքային կարմիր դրոշ»-ի շքանշանով Գ-ր, «Աշխատանքային արիության համար» մեդալով՝ 23, «Աշխատանքային գերազանցության համար» մեդալով՝ 21 հոգի։

1954 թ. օգոստոսի 26-ին Քիմիական արդյունաբերու-

¹ «Стахановские методы труда передовых рабочих карбидных заводов». Ереван, 1949, стр. 25—27.

² П. Е. К а з а р я н, Опыт работы новаторов и стахановцев карбидной промышленности, стр. 28.

³ Նույն տեղում, էջ 29։

իյան մինիստրությունը և արհմիության կենտկոմն իրենց համատեղ նիստում ամփոփելով բարձր որակի արտադրանք տալու համար համամիութենական սոցիալիստական մրցության արդյունքները, նշեցին մի շարք քաղաքների քիմիական արդյունաբերության գործարանների, ցեխերի և հերթափոխությունների լավ աշխատանքը, այդ թվում նաև Կիրովականի Ալ. Մյասնիկյանի անվան քիմիական կոմբինատի № 27 ցեխի հերթափոխության պետ Գ. Վանլյանի, № 5 ցեխի Ա. Կուրմաշովի և Ս. Աղաբաբյանի գերազանց աշխատանքն ու նրանց պարգևատրեցին Քիմիական արդյունաբերության մինիստրության և արհմիության կենտկոմի պատվոգրերով:

Քիմիական արդյունաբերության մեջ երկարամյա և անբասիր աշխատանքի համար ՍՍՌՄ Գերագույն Սովետի նախագահությունը 1954 թ. նոյեմբերի 5-ի հրամանագրով պարգևատրեց մի մեծ խմբի, այդ թվում Կիրովականի Ալ. Մյասնիկյանի անվան քիմիական կոմբինատի բաղմամբիվ բանվոր-ծառայողներին:

Կարբիդի ցեխից Ս. Ափինյանը, մեխանիկ Ա. Առաքելյանը, բրիգադիր Վ. Դարչինյանը, № 1 ցեխի վարպետ Ա. Լեվոնյանը, № 2 ցեխի ղողող Ա. Մալումյանը, բրիգադիր Մ. Թադևոսյանը և վարպետ Ռ. Ֆեոֆանովը պարգևատրվեցին Լենինի շքանշանով, 17 հոգի պարգևատրվեցին «Աշխատանքային Կարմիր Դրոշի շքանշան»-ով 31 հոգի՝ «Աշխատանքային արիության համար» և 21 հոգի՝ «Աշխատանքային գերազանցության համար» մեդալով:

Սոցիալիստական մրցությունը գլխավորում էին արհմիութենական գործարանային կոմիտեն և ցեխային արհմիության կազմակերպությունները, որոնք սխտեմատիկաբար գտնաբերում էին արհմիության ժողովներ, ուր քննարկում էին արտադրական բաղմամբիվ հարցեր՝ պլանների կատարման, տեխնիկայի աիրապետման, աշխատանքի արտադրողականության բարձրացման և աշխատանքային կարգապահության վերաբերյալ:

Արհմիության գործարանային կոմիտեն, ղեկավարվելով սոցիալիստական մրցության կազմակերպման գործում եղած

Թերությունները վերացնելու մասին 1954 թ. հունիսի 31-ի ՀԱՄԿԽ-ի նախագահության ընդունած որոշումով, ուղղեց կոմբինատի ցեխերում անցյալում թույլ տրված սխալները:

Դեռևս 1954 թ. սկզբներին կոմբինատի ազոտային խմբի ցեխերում լայնորեն մասսայականացվել էր Չիրչիկի էլեկտրաքիմիական կոմբինատի հայտնի ապահատավար Մասլո-վայի և Յարոսլավլի ավտոգոլերի գործարանի բրիգադիր Պողոյանյակովի աշխատանքի առաջավոր փորձը:

Այդ փորձի կիրառումով Կիրովականի քիմիական կոմբինատի ցեխերում զգալիորեն բարելավվեց տեխնոլոգիական ռեժիմի վարումը, գերակատարվեցին պլանները:

Մրցության արդյունքներն ամփոփելիս առաջավոր ճանաչվեցին №№ 1, 3, 5 էլեկտրավերանորոգման ցեխերն ու կենտրոնական լաբորատորիան, իսկ հերթափոխություններից՝ №3 ցեխի Ա. Գյուղալյանի, ցիանամիդի ցեխից՝ Ֆ. Իսախանյանի, № 27 ցեխից՝ Բ. Դավթյանի հերթափոխությունները: Ըստ մասնագիտությունների սոցմրցության մեջ լավագույն աշխատողի կոչում ստացան 167 հոգի, Առաջավորներից 90 հոգի արժանացան պատվոտախտակի¹: Կոմբինատը 1954 թ. տարեկան պլանը կատարեց 101%, իսկ բաղմամբով ցեխեր էլ ավելի գերակատարեցին իրենց պլանները²:

1955 թ. մայիսին արդյունաբերության աշխատողների համամիութենական խորհրդակցության մասնակիցների դիմումում հանրագումարի է բերված մեր երկրի արդյունաբերության ձեռք բերած վիթխարի հաջողությունները և հանձնարարություններ է տրված արդյունաբերության տարրեր ճշուդերում աշխատող բանվորներին ու ինժեներատեխնիկական աշխատողներին, այդ թվում քիմիական արդյունաբերության աշխատողներին, որպեսզի նրանք ավելի արագորեն ընդլայնեն քիմիական արտադրանքի նոր տեսակների արտադրությունը, բարձրացնեն նրանց որակը, արտադրության

¹ Տե՛ս կոմբինատի կադրերի բաժին, սլարգատրվածների գործ, Թ. 64.

² Ալ. Մյոսնիկյանի անվան քիմիական կոմբինատի արխիվ. տե՛ս արհմիության գործադրոմի 1954 թ. հաշվետու գեկուցումը, էջ 27:

մեջ արմատավորեն դիտության և առաջավոր փորձի նվաճումները, լիովին օգտագործեն վերամշակման կողմնակի նյութերը և դադերը՝ երկրին ավելի շատ արտադրանք տալու համար¹։

«Թանկագին բնկերներ,—ասված է այդ դիմումում,— մենք, արդյունաբերության աշխատողների համամիութենական խորհրդակցության մասնակիցներս... կոչ ենք անում ավելի լայնորեն ծավալել սոցիալիստական մրցությունը՝ հինգերորդ հնգամյակի առաջադրանքները և 1955 թվականի պետական պլանը ժամկետից շուտ կատարելու համար»²։

Արդյունաբերության աշխատողների համամիութենական խորհրդակցության դիմումի քննարկումն արտադրական նոր վերելք առաջ բերեց Կիրովականի Ա. Մյասնիկյանի անվան քիմիական կոմբինատում, տեխնիկական առաջադիմության և արտադրական տարածության յուրաքանչյուր քառակուսի մետրից էլ ավելի շատ արտադրանք ստանալու համար։

Կոմբինատի ռացիոնալիզատորներն իրենց բազմաթիվ առաջարկություններով սխտեմատիկաբար բարելավում էին արտադրության տեխնոլոգիական պրոցեսները։ Ռացիոնալիզատորներ է. Մալյանի, Պ. Օհանյանի, Գ. Աղաբաբյանի և Ս. Խանգելյանի առաջարկով կարբիդի № 2 վառարանի տրանսֆորմատորի կարողությունը բարձրացնելու շնորհիվ էլեկտրաէներգիայի ծախսը մեկ տոննա արտադրանքի համար զգալիորեն իջավ։ Ս. Օհանյանի և Կուրմաշովի առաջարկությամբ արսորբցիոն աշտարակներին դիֆերենցիալ կարգով թթվածին մատակարարելու կամ ճուշն աշտարակներում նիտրոզային գազերի մղումը վերելից կատարելու միջոցով բարձրացավ արտադրանքի որակը, միաժամանակ կատարվեց մի քանի հարյուր հազար ռուբլու խնայողություն։

1955 թ. կոմբինատում արվել է 691 ռացիոնալիզատորական առաջարկ։ 1954 թ. համեմատությամբ 1955 թ. ռացիոնալիզատորներն ավելացել են 422 հոգով։ Սակայն կոմբինատի տեխնիկական խորհրդի և գյուտարարական—ռացիո-

¹ «Սովետական Հայաստան», № 120, 22 մայիսի, 1955։

² Նույն տեղում։

նալիզատորական հանձնաժողովի ոչ բավարար աշխատանքի շնորհիվ ստացված առաջարկությունների փորձարկման և ներդրման գործը դանդաղում է: Այդ է պատճառը, որ ստացված 691 առաջարկներից ներդրվել է 391-ը: Գործի չեն վերածվում ռացիոնալիզատորների հավաքում ընդունված որոշումները: Այդ որոշումների կատարմանն անբավարար են օգնում կոմբինատի լաբորատորիան և նրա գիտա-հետազոտական բաժինը, ինչպես նաև տեխնիկական կարինետը:

Կիրովականի Ալ. Մյասնիկյանի անվան քիմիական կոմբինատի կոլեկտիվի ներկայացուցիչներն ալյեկեցին Ռուսթավի քիմիական գործարանը՝ մրցության 1955 թ. առաջին կիսամյակի արդյունքներն ամփոփելու համար: Հաղթող ճանաչվեց Կիրովականի քիմիական կոմբինատի կոլեկտիվը, որը 1955 թ. առաջին կիսամյակի սլանը կատարել էր 105,9%, ինքնարժեքը 2,1% իջեցնելու փոխարեն իջեցրել էր 4,5%: Առաջին տեսակի արտադրանքն ավելացնելու շնորհիվ ստացվել էր 805 հազար ռուբլու արտապլանային օգուտ: Այդ նույն ժամանակաշրջանում շահագործման էր հանձնվել 420 քառակուսի մետր բնակելի տարածություն և զգալի օգնություն էր ցույց արվել Կիրովականի շրջանի ժգանովի անվան ենթաշենքի գյուղի կոլտնտեսությանը:

Կոմբինատի բանվորներն ու ինժեներա-տեխնիկական աշխատողները 1955 թ. տարեկան համախառն արտադրանքի սլանը կատարեցին ղեկտեմբերի 14-ին և տվեցին մի քանի միլիոն ռուբլու լրացուցիչ արտադրանք, այդ թվում կիր, կարբիդ, քիմիկատներ և այլ արտադրանք¹:

Հիմ 18-րդ համագումարը (1956 թ.) նշեց, որ Կիրովականի քիմիական կոմբինատն արտադրության կազմակերպումը բարելավելու, տեխնոլոգիական պրոցեսները կատարելագործելու, հումքն ու նյութերը խնայողաբար ծախսելու շնորհիվ

¹ Ալ. Մյասնիկյանի անվան քիմիական կոմբինատի արխիվ. տե՛ս արհմիության գործարանային կոմիտեի 1954 թ. 20 հունվարից 1955 թ. դեկտեմբերի 26-ը բնկած ժամանակաշրջանի հաշվետու ղեկուցումը՝ արհմիության կազմակերպության 5-րդ կոնֆերանսում:

վզալիորեն ավելացրել է հանքային պարարտանյութերի արտադրանքը, իջեցրել ծախսային գործակիցը, 1955 թ. անտեսել մոտ 7 միլիոն կիլովատ ժամ էլեկտրաէներգիա¹:

Կոմբինատի բոլոր ցեխերն ու հերթափոխություններն ընդգրկվեցին ՍՄԿՊ XX համագումարի պատվին ծավալված սոցիալիստական մրցության մեջ: Այդ մրցությունը մեր երկրում վերածվեց համաժողովրդական շարժման, որի մեջ մտած Ռուսթավիի ազոտի, Ալավերդու քիմիական գործարանի և Կիրովականի քիմիական կոմբինատի կոլեկտիվներից հաղթող ճանաչվեց Կիրովականի քիմիական կոմբինատի կոլեկտիվը, որը ստանձնած 13 կետերից 11-ը կատարել էր. միաժամանակ այդ կոլեկտիվն էլեկտրաէներգիայի խնայողության գծով Հայաստանի արդյունաբերական ձեռնարկությունների մեջ գրավեց 2-րդ տեղը: Միջցեխային և հերթափոխության բրիգադային մրցության մեջ առաջավոր ճանաչվեցին № 3 ցեխի կոլեկտիվը. որը 1955 թ. ընթացքում 4 անգամ դրավել էր առաջին տեղը, 3 անգամ՝ երկրորդ տեղը և մեկ անգամ երրորդ տեղը, ինչպես նաև № 5 և № 1 ցեխերի կոլեկտիվները: Ֆիանամիդի ցեխը 1955 թ. տարեկան պլանը կատարեց նոյեմբերի 29-ին, Հայաստանում սովետական կարգերի հաստատման 35-ամյակի օրը, կրի ցեխը՝ դեկտեմբերի 3-ին, № 27 ցեխը՝ դեկտեմբերի 22-ին, կարբիդի ցեխը՝ դեկտեմբերի 12-ին: Կարբիդի ցեխի ՍՄԿՊ XX համագումարի անվան Ա. Հարությունյանի հերթափոխությունը 4 անգամ գրավեց առաջին տեղը, իր տարեկան պլանը կատարեց 109,2%, արտադրանքի որակը հասցրեց 289,2 լիտրածի, յուրաքանչյուր տոննա կարբիդի արտադրանքի համար տվեց 37 կիլովատ ժամ էլեկտրաէներգիայի խնայողություն: Նույնպիսի բարձր հաջողությունների հասան № 27 ցեխից Լ. Դասոյանի, № 1 ցեխից՝ Ե. Բասարկինյանի, Մ. Բաբայանի, ցիանամիդի ցեխից՝ Ա. Ծառուկյանի, № 5 ցեխից՝ Ֆիլատովի, Կուլչինիցկու և ուրիշների հերթափոխությունները:

Կոմբինատի ցեխերում իրար հետ մրցում էին կարբիդա-

¹ Ս. Թ ո վ ա ս յ ա ն, ՀԿՊ Կենտկոմի հաշվետու ղեկուցումը ՀԿՊ 18-րդ համագումարին, Երևան, 1956, էջ 23—24:

գործները, ցիանամիդագործները, ազոտի խմբի ապարատավարները և մեքենավարները: 1955 թ. արհմիության գործառնային կոմիտեն, գիրեկցիայի հետ միասին, ամփոփելով մրցության արդյունքները, մասնագիտության լավագույն աշխատողների բարձր կոչման արժանացրին 15 հոգու: Լավագույն ապարատավարի կոչման արժանացան № 3 ցեխից Բրուսյանը, № 1 ցեխից՝ Ա. Գևորգյանը և Շ. Ֆատիկան: Լավագույն մեքենավարի կոչման արժանացան № 1 ցեխից Մ. Շահբազյանը, Ի. Իվանովը, Վ. Հակոբյանը, Կ. Խաչատրյանը և ուրիշները: Ինչպես լավագույն ապարատավարները, այնպես էլ լավագույն մեքենավարներն արժանացան քիմիական արդյունաբերության բանվորներին արհմիության կենտկոմի և ազոտային արդյունաբերության պլանավոր վարչության պատվոգրերին և դրամական պարգևին:

1955 թ. անհատական սոցմրցության մեջ առավել աչքի ընկան էլեկտրավերանորոգման ցեխից՝ Վ. Նրիցյանը, № 27 ցեխից՝ Ռ. Խաչիկյանը, Գ. Կիրակոսյանը և Ս. Սարսյանը, № 3 ցեխից՝ Ս. Թամրազյանը, Լ. Պողոսյանը, № 5 ցեխից՝ Պ. Սամվելյանը և Ս. Բեկչյանը, № 1 ցեխից՝ Ա. Ջիլավյանը և Ա. Անատնյանը, զարաժից՝ Ս. Մանուկյանը և ուրիշները:

Առաջավոր 11 բանվորները պրանցվեցին կոմբինատի պատվոգրում:

Այսպիսով հինգերորդ հնդամյակի տարիներին Կիրովականի քիմիագործները հաջողությամբ կատարելով ՀԿ(բ)Պ 15-րդ համագումարի մարտական ցուցումները, շահագործման հանձնեցին ազոտային խմբի գործարանի բոլոր ցեխերը, կոմբինատում ծավալելով սոցիալիստական մրցութունը, երկրին ավին ավելի մեծ քանակությամբ նոր տեսակի արտադրանք, մասնավորապես սոցիալիստական գյուղատնտեսության համար հանքային պարարտանյութ:

---

¹ Այ. Մյասնիկյանի անվան քիմկոմբինատի արխիվ. տե՛ս արհմիության գործարկումի հաշվետու զեկուցումը 1965 թ. դեկտեմբերին կայացած 6-րդ կոնֆերանսում, էջ 34:

Արտադրական աշխատանքներին խոշոր ծառայություն են մատուցում կոմբինատի օժանդակ գեխերն, այդ թվում կենտրոնական լաբորատորիան, որը հիմնադրել են Շ. Հովհաննիսյանը, Ա. Խաժակյանը, Ն. Ամիրխանյանը և Ժ. Գևորգյանը: Լաբորատորիան ունի երեք հիմնական բաժին՝ անալիտիկ, արտադրության հսկողության և հետազոտական: Անալիտիկ բաժնում կատարում են ջրերի, յուղերի, մետաղների անալիզները, գիտա-հետազոտական բաժնում ուսումնասիրում են արտադրության պրոցեսում կատարված խախտումները, առաջացած դժվարությունները և առաջարկում նրանց վերացնելու կոնկրետ միջոցառումները: Լաբորատորիան միաժամանակ ակտիվ կերպով մասնակցում է կոմբինատում ռադիոնալիզատորական առաջարկությունների ներդրմանը և մեծ օգնություն է ցույց տալիս բոլոր ցեխերի աշխատանքներին:

Կենտրոնական լաբորատորիայից բացի, №№ 1, 2, 3, 27, ցիանամիդի, կարբիդի և կաթսայական ցեխերում ևս կան ցեխային լաբորատորիաներ, որոնք հսկում են արտադրական աշխատանքներին և նրանց որակին:

Կենտրոնական լաբորատորիայի անալիտիկ բաժնում 1949 թ. աշխատում էին իրենց մասնագիտության մեջ հմուտացած ավագ ինժեներներ Լ. Սարգսյանը և Ն. Ստանկիչը, իսկ բաժնի վարիչ աշխատում էր Կ. Զաղեթյանը: Գիտահետազոտական սեկտորում տերմիկական խմբի գծով 1949 թ. աշխատում էր ավագ ինժեներ Ս. Ժամկոչյանը: Այստեղ հնագույն լաբորանտներ են քիմիկոս-տեխնոլոգներ Վ. Հարությունյանը, Հ. Մնացականյանը, ցիանամիդի ցեխի լաբորատորիայում՝ Ռ. Մնոչյանը, որը երկար տարիներ աշխատել է նույն ցեխում իբրև հերթափոխ ինժեներ. № 5 ցեխի լաբորատորիայում՝ Վ. Մարջանյանը, № 1 ցեխի լաբորատորիայի վարիչ Ֆ. Ֆեյտլինան: Կոմբինատի լաբորատորիան գոյություն ունի 1933 թ., այն ընդարձակվել է 1949 թ.՝ շնորհիվ Ուկրաինայից

եկած քիմիկոս Գ. Կատեղնիկովի, որը հանդիսացավ կենտրոնական լաբորատորիայի կազմակերպիչն ու 1949—1955 թթ. նրա վարիչը։ 1955 թվականից որպես կենտրոնական լաբորատորիայի վարիչ աշխատում էր տեխնիկական գիտությունների թեկնածու Հ. Մելիք-Աղամիրյանը, իսկ 1957 թվականից՝ աշխատում է երիտասարդ քիմիկոս-ինժեներ Ս. Օհանյանը։

Արտադրությունը միջին որակի կադրեր էր տալիս դործարանին կից ֆաբրիկա-գործարանային ուսումնարանը, որը տվել է հազարից ավելի աշխատող 1948 թ. այդ ուսումնարանն ավարտել են 251 հոգի՝ ապարատավարներ, սլոմպավարներ, հյուսներ, քարտաշներ, մոնտյորներ, փականագործներ, խառատներ և այլն։ 1949 թ. ուսումնարանը վերակառուցվեց և դարձավ արհեստագործական ուսումնարան, որի երկամյա դասընթացներում սովորում էին 100 հոգի, իսկ վեցամսյա դասընթացներում՝ 120 հոգի։ Ուսումնարանի շրջանավարաններից աչքի են ընկնում Հ. Բեկչյանը, Հ. Հովհաննիսյանը, Բ. Սարոյանը, չափող գործիքների ցեխում՝ ավագ վարպետ Գ. Մաթևոսյանը, հերթափոխության պետ Ա. Բաղյանը, № 5 ցեխի ապարատավար Պ. Սամվելյանը, ցիանամիդի ցեխում՝ փականագործ Ա. Թամարյանը և ուրիշները։

Քիմիական կոմբինատի շինարարության առաջին օրերից գոյություն ունի մեխանիկական ցեխը, որը տարեց-տարի ընդարձակվել է և հարստացել նորագույն տեխնիկայով։ Մեխանիկական ցեխը կոմբինատի արտադրական ցեխերին մատակարարում է զետալներ, մեխանիզմներ ու առանձին մեքենաներ։

Ցեխի հիմնադիր բանվորներից են՝ դարբին Ռ. Մացակյանը, փականագործ Ա. Ղազարյանը, ձուլող Մ. Նալբանդյանը, խառատներ Ա. Համբարձումյանը, Հ. Զրադացյանը և Հ. Վարդերեսյանը։ Սրանք իրենց ուժն ու հոսանքը մերդրել են ցեխի ընդարձակման, պլանների գերակատարման և նոր կադրերի աճեցման գործում։ Սրանցից յուրաքանչյուրն օրեկան կատարում է մեկ և կեսից-երկու նորմա։ Մեխանիկական ցեխի կոլեկտիվն իրեն առանձնապես դրսևորեց Հայրենական

Մեծ պատերազմի տարիներին: Այդ տարիներին բանվորները Ռինչե շէին կատարում իրենց տրված առաջադրանքները, ցեխից չէին հեռանում: Հետպատերազմյան տարիներին բանվորները հերոսական աշխատանք կատարեցին գործարանի ազդու աշխի խմբի ցեխերի կառուցման ասպարեզում: Այդ աշխատանքներում աչքի ընկան փակաճաղարժ Ռ. Երիցյանը, խառատ Ա. Մնխչյանը, զոգողներ Ի. Վոլնովը, Ժ. Մարգարյանը և ուրիշները, որոնք իրենց լավագույն աշխատանքի համար բազմիցս պարգևատրվել են: Մեխանիկական ցեխում աշխատում են բազմաթիվ հայրենադարձ հայեր, դրանցից են Մ. Զատիկյանը, Ն. Մեկրոնյանը, Բ. Մանուկյանը և Ա. Մանկիկյանը. վերջինս նույն ցեխում դարձել է ցեխի վարպետ և ապա ստանալով տեխնիկ-մեխանիկի կրթություն, նշանակվել՝ նույն ցեխի վարիչ: Մեխանիկական ցեխում իր օրինակելի աշխատանքով աչքի է ընկնում Ի. Վոլնովը, որը զոգող բանվորից դարձել է ցեխի վարպետ:

Կոմբինատի մեխանիկական ցեխի կոլեկտիվն ինչպես նախապատերազմյան ու Հայրենական պատերազմի, այնպես էլ հետպատերազմյան տարիներին պատվով է կատարել իր առաջադրանքները, ապահովել է կոմբինատի ցեխերի անխափան աշխատանքը:

Թմբուկի ցեխը կազմակերպվել է գործարանի շահագործման հանձնելու սարվանից: Այդ ցեխը մի ժամանակ սպասարկել է Երևանի կարբիդի գործարանին, ապա իր գործարանի կարբիդի ցիանամիդի և № 27 ցեխերին: Կոմբինատի մեծացման հետ միասին 1951 թ. Թմբուկի ցեխն ընդարձակվեց: Այնտեղ զբաղվեցին նոր մեքենաներ, որոնց շնորհիվ մի քանի անգամ բարձրացավ աշխատանքի արտադրողականությունը: Այս ցեխի հիմնադիրներից են Ա. Ալոյանը, Ե. Նոսիբյանը, Մ. Մուրադյանը, Թ. Մազմանյանը, Մ. Սոֆյանը և Ա. Գրիգորյանը: Այս ցեխը բազմիցս շահել է Փոխանցիկ կարմիր դրոշ և արժանացել խրախուսանքի: Թմբուկի ցեխի բանվորներն իրենց դրսևորեցին Հայրենական պատերազմի տարիներին, երբ թիթեղ քիչ էր ստացվում, իսկ ստաց-

վածն էլ անորակ էր լինում: Կոլեկտիվը մեծ ջանք թափելով ապահովում էր ցեխերի պահանջները: Այս ցեխում առավել աչքի են ընկնում Վ. Կարապետյանը, Վ. Սինաոյանը, Ս. Գևորգյանը, բանվորներ Ս. Հարությունյանը, Հ. Հախինյանը, Գ. Հովհաննիսյանն ու Վ. Քոչարյանը:

Մինչև 1949 թ. կոմբինատի էներգոծառայության մեջ մտնում էին էլեկտրավճարանորոգման, բարձր լարման կոնստրուկտիվ, սանտեխնիկական և կապի ցեխերը: Սանիտարական տեխնիկական ցեխը, գոլորշու ցեխի շահագործման հանձնելուց հետո մտավ վերջինիս մեջ և ալդ օրվանից կոչվեց ջրի-գոլորշու ցեխ, որը ղեկավարում էր հմուտ ինժեներ Ե. Գորբանոսը. նա այստեղից 1955 թվականին պարտիայի կոչով դյուղ մեկնեց որպես կոլտնտեսության նախագահ:

Էլեկտրական վերանորոգման ցեխը, որը կազմակերպվել է կոմբինատի մոնտաժի օրերից, մինչև օրս շատ կադրեր է կուփել: Նրա սաներից են՝ Ե. Արաճամյանը, Ա. Գաևսկին, Ե. Աբգարյանը, որոնք աշխատում են որպես ցեխի վարիչներ:

№ 1 կոնստրուկտոր նուշնպես հանդիսացել է էլեկտրիկ կադրեր պատրաստող դարբնոց: Այդ կոնստրուկտորի պատրաստած լավագույն կադրերից մեկն է կոնստրուկտորի աշխատանքի պետ Ս. Խանգելյանը:

Էլեկտրական վերանորոգման ցեխում 1943 թ. աշխատանքի անցան երկու անչափահաս աշակերտներ՝ Վ. Նրիցյանը և Մ. Բարաթյանը: Այժմ երկուսն էլ ճանաչված վարպետներ են: Այդտեղի խմբի ցեխերին էլեկտրական էներգիա մատակարարելու նպատակով մոնտաժվեց և շահագործման հանձնվեց № 2 կոնստրուկտոր, կոնստրուկտորի բաց թողման օրվանից հերթապահ էլեկտրիկի պաշտոնում աշխատում է բազմապատկե մայր Գ. Պողոսյանը:

Ջրի և գոլորշու ցեխի շինարարական աշխատանքներն սկսվել էին 1947 թվականից: Ցեխի հիմնադիր բանվորներից են փականագործներ Լ. Մելոյանը, Տ. Վարդանյանը, էլեկտրիկ Ա. Բարսեղյանը, բանվոր Մ. Համբարձյանը, Պ. Սահակյանը և ուրիշները: Այս ցեխում իրենց պլանների կատարումով աչքի են ընկնում ջրի մատակարարման բաժնի վարիչ Ե. Դավթյանը,

հերթափոխութեան պէտք Մ. Բաբիչեան, տեխնիկական դեկավար Պ. Տրոխաշովը, ավագ հնոցապահներ Ա. Յակովլեան և Պ. Ռուզյամյոտիկինը, տեխնիկ Ա. Տատարինովան, որոնք առաջ են քաշվել իբրեւ հերթափոխութեան պետեր: Այդ ցեխում լավագույն աշխատանք են կատարում էլեկտրիկ-մոնտորներ Հ. Հակոբյանը, Կ. Մելիքսեթյանը, հնոցապահներ Ռ. Բաբայանը, Ա. Բուրտինը, հնագույն բանվոր Ա. Սվալչանը, փակահագործ Ռ. Քոչարյանը, լաբորանտ Ռ. Պետրոսյանը և ուրիշները:

Քիմիոմբինատի շինարարական վերանորոգման ցեխը գոյություն ունի կոմբինատի կառուցման օրվանից: Ցեխը կատարել և կատարում է ինչպես արտադրական, աճնպես էլ օժանդակ ցեխերի բոլոր տեսակի շինարարական վերանորոգումները: Այս ցեխի հնագույն աշխատողներ են եղել վառարանագործներ Ե. Զուլը, Ա. Բարխանյանը և Պ. Խաչատրյանը: Ե. Զուլը և Խաչատրյանը ներկայումս ստանում են ծերութեան թոշակ: Զուլը եղել է ցեխի առաջավոր և հմուտ վառարանագործը: Նա բազմիցս պարգևատրվել է, հանգես է եկել ռաջիոնալիզատորական առաջարկութուններով: Նրա անունը դրանցված է կոմբինատի Պատվո գրքում: Այս ցեխի հնագույն և առաջավոր բանվորներից են՝ հյուսն Փ. Ղուկասյանը և ցեխի վարպետ Հ. Մանուկյանը: Չնայած իրենց հասակին, նրանք ներկայումս էլ ջանք չեն խնայում որպէսզի ցեխի կատարելիք բոլոր վերանորոգումները կատարվեն ժամանակին և բարձր որակով:

Շինվերանորոգման ցեխում լավ աշխատանք են կատարում հյուսն Յ. Բեկչյանը, Բ. Բաղդասարյանը, սղոցավար Ա. Դալլաբյանը, վառարանագործներ Վաղարշակ և Իվան Ափինյանները, որոնք իրենց լավ աշխատանքի համար բազմիցս խրախուսվել են: Այդ ցեխը գլխավորում է կոմբինատի հնագույն աշխատողներից մեկը՝ Շ. Մարկոսյանը:

Քիմիական կոմբինատի օժանդակ ցեխերից երկաթուղային և ավտոտրանսպորտային ցեխերն սպասարկում են բոլոր տեսակի բեռների փոխադրումները: Կիրովականի երկաթուղային կայարանից մինչև կոմբինատի ցեխերն անց է կացված

11 կիլոմետր երկարությամբ երկաթուղագիծ, տրի բուրդ տեսակի վերանորոգումները կատարվում են ցեխի աշխատողների միջոցով: Այդ ցեխի հիմնադիր բանվորներ են՝ բեռնակիրներ Ի. Կոռյանը, Ս. Զուրարյանը, տասնապետ Ա. Բեղլոյանը և ուղեկցող Լ. Նալբանդյանը: Այդ ցեխում կրկնակի նորմաներ են կատարում բեռնակիրներ Հ. Ավետյանը, Ս. Շահբաղյանը, Ս. Կարպանյանը և Հ. Ափինյանը, ներդադրած Ն. Կոնդրեջյանը: Երկաթուղային ճյուղում բարեխիղճ աշխատանքով աչքի էին ընկնում կայարանի պոստի հերթապահ Գ. Անանյանը, սևաքավառներ Մ. Բեգլարյանը, Կ. Հովհաննիսյանը, դժի աշխատող Ք. Բեկտաշներ: Այդ ցեխի վարիչն է Ռ. Թամազյանը, իսկ վարպետը Հ. Պողոսյանը:

Ավտոգարաժի հիմնադիրներն են եղել Կ. Յուսուֆյանը, Մ. Դարիբյանը և Բ. Վանյանը: Ավտոգարաժի ռասնյակ մեքենավարների մեջ հարյուր հազարականներ են՝ Ս. Սարգսյանը, Ա. Եթիմյանը, Ի. Թամազյանը, Հ. Հովսեփյանը, Մ. Առաքելյանը, որոնք բազմիցս պարգևատրվել են:

Այսպես առավել օգտակար աշխատանք են կատարում վերանորոգող Ս. Մանուկյանը, հայրենադարձ Գ. Բասմաջյանը և Պաժիտանը:

Գործարանը միշտ էլ ունեցել է հեռախոսային կապ, թեև սկզբում հեռախոսային քիչ կետերով: Կոմբինատի ցեխի ղեկավար, ավանի բարդավաճման հետ միասին աճել է նաև կապի ցանցի ընդլայնման պահանջը: Մինչև Հայրենական պատերազմը գործարանն ուներ մեկ կոմբուտոր. 1946 թ. դրվեց նաև Լեկորոզը: Հետպատերազմյան հնգամյակի տարիներին գործարանն ընդարձակվեց. ունեցած կապի ցանցը չէր բավարարում նոր պահանջները, ուստի 1952 թ. փետրվարին նույն կայանում դրվեց ավտոմատ հեռախոսային հար կոմբուտոր: Ավտոմատ հեռախոսային կայանի սարքավորման տեղադրման և մոնտաժավորման գործում առավել աչքի ընկնող աշխատանք կատարեցին կապի բաժանմունքի պետ Ա. Մանթաշյանը, ինժեներ Գ. Հայրապետյանը, Ի. Տոմոչևը, Վ. Ստրախովը և կապի տեխնիկ Մ. Շահինյանը, իսկ դժային մասում՝ գծի մոնտորներ Մ. Պեսանյանը և Ա. Երիցյանը: Կոմբին-

Գիվեապոլիսի թանկիւն շէնքերը Ստալինի անվան պողոտայի վրայ

նաւան աշխատում ունի կապի կենտրոնական ավտոմատ կայան և մի քանի օժանդակ կայաններ: 1940 թ. կոմբինատում ստեղծվեց էլեկտրաժամացուցային կայան, որը ղեկավարում է ռե-
խերում և նրա տերիտորիայում աշխատող ժամացույցների
աշխատանքը: Կապի կայանն սպասարկում է ինչպես կոմբի-
նատի վարչական, այնպես էլ ցեխային ստորաբաժանումնե-
րին և աշխատող անձնակազմի բնակարանները:

Կոմբինատի դիրեկցիան ամեն տարի միջոցառումներ է
ձեռնարկում և ֆինանսական խոշոր հատկացումներ է կատա-
րում ցեխերում աշխատանքային պայմանները բարելավելու
համար: Կոմբինատի բոլոր ցեխերում ապահովված է օդափո-
խությունը, վերջին տարիների ընթացքում օդափոխության
սարքավորումներն զգալիորեն կատարելագործվել են և վնաս-
ակար դադարի քանակը ցեխերում և առանձնապես № 27
ցեխում պակասել է:

Մի շարք ռացիոնալիզատորների առաջարկությամբ կար-
րիդը վառարաններից երեք անցքի փոխարեն բեռնաթափում
են մի անցքից. դրա հետևանքով պակասել է ջերմության ճա-
ռագայթների ազդեցությունը բանվորների վրա:

Աշխատանքի պաշտպանության և տեխնիկայի անվտան-
գության լավագույն կազմակերպումը հանդիսանում է ար-
տադրության նորմալ աշխատանքի կարևորագույն պայման-
ներից մեկը: Այդ ուղղությամբ դիրեկցիայի գործունեության
նկատմամբ վերահսկողություն սահմանելու նպատակով աշ-
խատում են գործարանային կոմիտեի և արհմիութենական ցե-
խային կազմակերպություններում ընտրված աշխատանքի
պաշտպանության հանձնաժողովները:

Դժբախտ դեպքերը կանխելու նպատակով գործարանի
բոլոր ցեխերում գտնվող մեքենաները ցանցապատված են:
Հրդեհ խումբը սխտեմատիկաբար հետևում է ցեխերում հա-
կահրդեհային կանոնների կիրառելուն և ձեռնարկում պրոֆի-
լակտիկ միջոցառումներ ցեխերում հրդեհը կանխելու համար:
Այժմ վերակառուցման են ենթարկվել ցիանամիդի ցեխի օդա-
փոխության սարքավորումները: Նախապատրաստվում է բան-
վորների արտահագուստները լվանալու փոխարեն կազմակեր-

պել նրանց քիմիական մշակումը: Վնասակար ցեխերում աշխատող բանվորներն աւ ինժեներա-տեխնիկական աշխատողները գործարանի հաշվին ստանում են համապատասխան որակի և քանակի հատուկ սնունդ:

Կոմբինատի գազափրկիչ կայանի աշխատողներն աշխատանք են կատարում բանվոր-ծառայողների կյանքի անվտանգութեան պահպանման գծով: Մինչև 1951 թ. օգոստոս ամիսը գազափրկիչ կայանը եղել է № 27 ցեխին կից. դրանից հետո կոմբինատի գլխավոր ինժեներ Լ. Հախնազարովի և Վ. Գևորգյանի նախաձեռնութեամբ այդ կայանը № 27 ցեխից անջատվեց, դառնալով ինքնուրույն կայան, որը սպասարկում է ամբողջ կոմբինատը: Կայանի հնագույն աշխատողներն են՝ հերթափոխութեան հրահանգիչներ Խ. Ղազարյանը, Ս. Դավթյանը, գազափրկիչներ Ժ. Դավթյանը, վարպետ Վ. Զաքարյանը: Ցեխի անձնակազմի աշակուրջ աշխատանքի շնորհիւ կոմբինատում թունավորման ոչ մի լուրջ դեպք տեղի չի ունեցել:

Քիմկոմբինատի կառուցման առաջին տարիներից զոյու-թյուն ունի հրշեջ խումբ, որի կազմակերպիչները եղել են կոմբինատի հիմնադիրներից մեկը բոլորի կողմից սիրված Հ. Աղախանովը և Ա. Ղազարխեցյանը: Այս խմբի հնագույն մարտիկներն են Լ. Մելոյանը, Վ. Գոգոբյանը, Ս. Միրզոյանը, Կ. Խանդիլյանը, Վ. Ավագյանը, Մ. Տեսլենկոն, Ս. Մինասյանը:

Շնորհիւ հրշեջ խմբի մարտիկների լավ աշխատանքի, կոմբինատի տեխնոլոգիայում առաջացած հրդեհները ժամանակին մարվել են և պետական գույքի մեծ կորուստ չի եղել: Հրշեջ խումբը բաղմիցս օգնութեան է հասել ինչպես քաղաքին, այնպես էլ հարևան շրջաններին:

Պետական գույքի պաշտպանութեան գործում իրենց չափագույն աշխատանքն են կատարում կոմբինատի պահակախմբի անձնակազմը՝ խմբի պետ Վ. Վարդանյանը, Ա. Մանուկյանը, Բ. Կիրակոսյանը, Ղ. Դոխտրյանը, որոնք կոմբինատի հնագույն աշխատողներից են: Պահակախմբում իրենց պարտականութենները լավ են կատարում պահակներ՝ Վ. Համբարձումյանը, Ա. Գալուսյանը, Ն. Մելիքսեթյանը, Գ. Մկրտչյանը, Հ. Սիմոնյանը, Լ. Ոսկանյանը և ուրիշները:

Կոմբրինատի կարևոր օբյեկտներից մեկն էլ նախագծային բյուրոն է, որը գոյություն ունի 1930-ական թվականներից: Կոմբրինատի աճման հետ միասին աճել է նաև այդ բյուրոյի աշխատակիցների կազմը: Տասնյակից ավելի աշխատող անձնակազմից 6-ը մեխանիկ-կոնստրուկտորներ են: Նախագծային բյուրոյում մշակվում են կոմբրինատի ցեխերում տեխնոլոգիական պրոցեսների վերականգնման նախագծերը և նոր տեխնիկայի ներդրման հարցերը: Նախագծային բյուրոն կատարում է բոլոր տեսակի գեոդեզիական աշխատանքները կապված ինչպես կոմբրինատի, այնպես էլ կոմունալ-կենցաղային և բնակելի շենքերի շինարարության հետ: Վերջին տարիներին նախագծային բյուրոն խոշոր աշխատանք է կատարել կոմունալ շենքերի, կոմբրինատի բանվոր-ծառայողների անհատական բնակարան կառուցողների տների, այնպես էլ քիմիադործների թաղամասի բարեկարգման հետ կապված բոլոր տիպի նախագծերը կազմելու տեղդրությամբ: Նախագծային բյուրոյի ճարտարապետական խմբի ղեկավարն է ՍՍՌՄ Ճարտարապետների Միության անդամ Ռ. Գևորգյանը, որը հեղինակ է մի շարք օբյեկտների: Ռ. Գևորգյանն է նախագծել Ստալինյան պողոտայի վրա կառուցված ինժեներա-տեխնիկական աշխատողների բնակելի շենքը, Քիմիական կոմբրինատի ստադիոնը, մանկական հիվանդանոցը, մսուրը, մանկապարտեզի շենքերը, ինչպես նաև քիմիա-գործների նոր ավանի բարեկարգումը:

Նախագծային բյուրոյում իրենց օրինակելի աշխատանքով աչքի են ընկնում՝ կոնստրուկտորներ Լ. Տեր-Վարդանյանը, գեոդեզիստ Ա. Շիրինյանը, պատճենահանող Լ. Հարությունյանը և մեխանիկ-կոնստրուկտոր Կ. Լեվաշովը: Վերջինս իր ընդունակություների շնորհիվ առաջ է քաշվել կոմբրինատի գլխավոր մեխանիկի տեղակալ: Նախագծային բյուրոյի աշխատանքները ղեկավարում է Գ. Առաքելովը, որն իր լուրման ունի կոմբրինատի ցեխերում ներդրվող ուսցիոնալիզատորական բազմաթիվ առաջարկություների նախագծման և ներդրման մեջ:

Այսպիսով կոմբրինատի օժանդակ ցեխերի բանվորներն ու

ինժեներա-տեխնիկական աշխատողները վճռական դեր են կատարում ջերմային և սւլոտային խմբերի գործարանների ցանկերի ռիթմիկ աշխատանքն ապահովելու և աշխատանքի արտադրողականութունը բարձրացնելու գործում։ Դիրեկցիան և պարտիական ու արհմիութենական կազմակերպություններն առանձնահատուկ ուշադրություն են դարձնում օժանդակ ցանկերում տարվող աշխատանքներին, մասնավորապես՝ տեխնիկական սլոգգրեսի հարցերին։

Գ Լ Ո Ւ Խ Վ Ե Ց Ե Ր Ո Ր Դ

ՔՐԻՄԻԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵՆԱՏՐ 1956—1965 ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻՆ

Ժողովրդական տնտեսության զարգացման հինգերորդ հնգամյա պլանի կենսագործումն ստեղծեց բոլոր պայմանները՝ ոչ միայն արտադրության միջոցների արտադրությունը այլև ժողովրդական սպառման առարկաների արտադրությունն արագ տեմպերով զարգացնելու, հանրային հարստությունը զգալիորեն բազմապատկելու համար:

ՍՍՌՄ ժողովրդական տնտեսության զարգացման վեցերորդ հնգամյա պլանի խնդիրները դարձան՝ ծանր արդյունաբերության առավել զարգացումը, տեխնիկական անընդհատ պրոգրեսի և աշխատանքի արտադրողականության բարձրացման բազայի վրա ժողովրդական տնտեսության բոլոր ճյուղերի հետագա հզոր աճի ապահովումը, գյուղատնտեսության արտադրության շեշտակի վերելքի իրականացումը և դրա հիման վրա սովետական ժողովրդի նյութական բարեկեցության և կուլտուրական մակարդակի զգալի բարձրացումը:

Ժողովրդական տնտեսության մեջ տարեց-տարի աճում է ֆիմիական արդյունաբերությունը, որի արագ զարգացումը վաղուց արդեն տեխնիկական պրոգրեսի անհրաժեշտ պայմանն է դարձել: Այդ իմաստով ֆիմիական արդյունաբերության ներկա վիճակը համարելով անբավարար, վեցերորդ հնգամյա պլանում նախատեսվում է այդ ճյուղի ավելի արագ զարգացումը:

Քրիմիական արդյունաբերության կարևոր խնդիրն է.—աս-ված է վեցերորդ հնդամյա պլանի գիրեկտիվներում.— սինթե-տիկ սպիրտի, սինթետիկ կաուչուկի, լուծիչների, լարերի, օճառի բարձրորակ փոխարինիչների և նավթից ու բնական գազերից ստացվող այլ քիմիական նյութերի արտադրության լայն զարգացումը։ Այժմ այդ նպատակների համար մենք ծախսում ենք հացահատիկ, կարտոֆիլ և սննդամթերք։ Նավթից ու բնական գազերից ստացվող սինթետիկ պրոպիլա-ների արտադրությունը թույլ կտա վեցերորդ հնդամյակում մեծ չափով կրճատել, իսկ հետագայում նաև լիովին դադարեցնել հացահատիկի և բուսաշուղների ծախսումը տեխնիկական նպա-տակներով¹։

Քրիմիական արդյունաբերության աշխատողները մեծ մասշտաբներով ծավալում են լայն սպառման աշխարհի ապ-րանքների պատրաստման համար անհրաժեշտ հումքի ար-տադրությունը, ինչպիսիք են արհեստական մետաքսը, կոշ-կեղենը, գալանտերեյան, Արհեստական թելի մշակման համար սինթետիկ նյութերի արտադրությունը վեցերորդ հնդամյակի ընթացքում կավելանա գրիթե 6 մմ. դամ²։

Արդյունաբերության հետագա տեխնիկական պրոգրեսի համար խոշոր նշանակություն ունի արդյունաբերության քի-միացումը, որը նպաստում է քիմիական արդյունաբերության զարգացմանը, ինչպես նաև բնական հարստությունների ու-ցիտնալ օգտագործմանը, արտադրության տեխնոլոգիական պրոցեսների կատարելագործմանը։

Քիմիան վերաձևավորում է արտադրության հիմքերը, էման հումքի նորանոր աղբյուրներ է բաց անում, ավելի հասարակ նյութական ռեսուրսներից ստեղծում է խոշոր նյութական արժեքներ։

Մենք ապրում ենք քիմիայի ինտենսիվ զարգացման շրջանում, ասում է ակադեմիկոս Ե. Ֆերսմանը. սակայն այդ

¹ Զեկուցում ՍՄԿՊ XX համագումարի գիրեկտիվների մասին ՍՍՌՄ ժողովրդական զարգացման 1936—1960 թ. 6-րդ հնդամյա պլանի վերաբերյալ, էջ 28։

² Նույն աեղում, էջ 28—29։

միայն նախադուռն է քիմիական մտքի այն ծաղկման, որն սովելի լայն և լայն կերպով պետք է ընդգրկի գիտությունը, արդյունաբերությունը, տնտեսությունը, կլինի, ինչպես ասում ենք գիտության և տեխնիկայի քիմիացում: Մենք կարծում ենք, որ գալիս է քիմիալի դարը, դար, երբ Մենդելևի ամբողջ աշխատավորության ոտքերի տակ, կարթնացնի ատոմի ողջ ուժը և կօգտագործի յուրաքանչյուր մոլեկուլ, յուրաքանչյուր ատոմում, յուրաքանչյուր էլեկտրական կծիկում թաքնված էներգիայի հսկայական պաշարները»¹:

Քիմիական արդյունաբերությունը խոշոր դեր է կատարում սև մետալուրգիայի պրոցեսների ինտենսիվացման, գունավոր և հազվագյուտ մետաղների ստացման, վառելիքի արդյունաբերության քիմիացման, արհեստական և բնական գազերի արտադրության, արտադրական տեխնիկական նպատակներով օգտագործվող պարենային հումքը սինթետիկ նյութերով փոխարինելու գործում: Այդ իմաստով էլ մեր երկրում հետպատերազմյան տարիներին քիմիական արդյունաբերության հետագա զարգացման համար մեծ աշխատանք կատարվեց: 1957 թ. քիմիական արդյունաբերության համախառն արտադրանքի ծավալը 1940 թ. համեմատությամբ մեծացել է 5 անգամ, իսկ 1913 թ. համեմատությամբ՝ 112-անգամ: Այժմ Սովետական միությունը քիմիական արտադրանքի արտադրությամբ աշխարհում ԱՄՆ-ից հետո զբաղում է երկրորդ տեղը²:

ՍՄԿՊ Լենինյան ազգային քաղաքականության շնորհիվ Հայաստանում սովետական իշխանության տարիներին կառուցվել են և շահագործման հանձնվել են 580 սիետական ձեռնարկություն, որոնք տարեկան տալիս են 6 միլիարդ ուրբու արտադրանք ինչպես նաև 700 խոշոր և միջին կառույցների Ռեսպուբլիկայի արդյունաբերության համախառն ար-

¹ „Наука и жизнь“, № 12, 1950, стр. 28.

² Ն. Ս. Խրուշչևի զեկուցումը ՍՄԿՊ Կենտկոմի պլենումում 1958 թ. մայիսի 6-ին (Տե՛ս Վոլեոսկան Հայաստան, 1958, մայիսի 10—11, № 109—110):

տադրանքը 1956 թ. 1913 թ. համեմատությամբ աճել է 45 անգամ: Առավել արագ տեմպերով են զարգացել մեր էկոնոմիկայի հիմքերի հիմքը կազմող ծանր ինդուստրիայի ճյուղերը: Միայն հինգերորդ հնգամյակում գտնավոր մետալուրգիայի ձեռնարկություններն իրենց արտադրանքն ավելացրել են 3,3 անգամ, քիմիական արդյունաբերության ձեռնարկությունները՝ 2,7 անգամ, մեքենաշինական ձեռնարկությունները՝ 3,4 անգամ և այլն¹:

1957 թ. ռեսպուբլիկայի արդյունաբերության համախառն արտադրանքի պլանը կատարվեց 102,2%: 1957 թ. արդյունաբերական արտադրանքի աճը 1955 թ. համեմատությամբ կազմեց 20%: Այդ աճը տեղի ունեցավ ինչպես նոր կառուցվող ձեռնարկությունները շահագործման հանձնելու հետևանքով, այնպես էլ հների ընդլայնման և վերակառուցման, գործող ձեռնարկություններում տեխնոլոգիական պրոցեսները կատարելագործելու, արտադրական ռեզերվներն ավելի լավ օգտագործելու և աշխատանքի արտադրողականությունը բարձրացնելու հաշվին:

Հոկտեմբերյան սոցիալիստական Մեծ ռեվոլյուցիայի 40—ամյակի պատվին ծավալված սոցիալիստական մրցության շնորհիվ ռեսպուբլիկայի արդյունաբերությունը ժամկետից շուտ կատարեց 1957 թ. պետական պլանը և պլանից դուրս տվեց 134 միլիոն ռուբլու արտադրանք²:

«Հետպատերազմյան շրջանում ծանր արդյունաբերության նշանակությունը և տեսակարար կշիռն ավելի մեծացավ շնորհիվ կալցիումի կարբիդի հետագա վերամշակման, ավտոդեղերի և տեխնիկական ռետինի թողարկման, կաբելային արտադրության ստեղծման, մեքենաշինության կազմակերպման, ալյումինային և վերամշակող այլ արտադրության ծավալման: Ծանր արդյունաբերությունը ռեսպուբլիկայի ժողովրդական տնտեսության մեջ բռնեց առաջին տեղը և իր հիմնական ճյու-

¹ «Սովետական Հայաստան», № 176, 27 հուլիսի, 1957:

² Ս. Թովմասյան, ԿՊ Կենտկոմի հաշվետու զեկուցումը ՀԿԳ XIX համագումարին, Նրեան, 1958, էջ 10:

զերով մասնագիտացվեց, կարևոր տեղ դրավելով ՍՍՌՄ արդյունաբերական արտադրության մեջ»¹։

Հետապատերազմյան տարիներին Հայաստանի ինդուստրիալ զարգացման բնորոշ գծերից մեկը՝ քիմիական արդյունաբերության բազմակողմանի զարգացումն է։ Քիմիական արդյունաբերության զարգացումն է բնագութիկայի ծանր արդյունաբերության առաջավոր ճյուղերից մեկը, նրա արտադրանքի տեսակարար կշիռն էլ ավելի բարձրանում ողջ խոշոր արդյունաբերության արտադրանքի մեջ²։

ՍՄԿՊ Կենտկոմի և ՍՍՌՄ Մինիստրների Սովետի 1956 թ. հունիսի 29-ի որոշմամբ քիմիական արդյունաբերության և գունավոր մետալուրգիայի պրոցեսների ավտոմատացման սարքեր արտադրելու համար Հայաստանում ստեղծվեց «Ավտոմատիկա» գործարանը։ Մաթեմատիկական մեքենաների պատրաստման, նմուշների մշակման և փորձարկման համար ստեղծվեց մաթեմատիկական հաշվիչ մեքենաների գիտահետազոտական ինստիտուտ։ Ռեապուրիկայում այդ մեքենաների սերիական արտադրությունը կազմակերպելու համար ստեղծվեց ավտոմատիկա գիտահետազոտական ինստիտուտ, որը մշակելու է քիմիական արդյունաբերության և գունավոր մետալուրգիայի արտադրության պրոցեսների ավտոմատացման տեխնոլոգիան։ Քիմիական արդյունաբերության և գունավոր մետալուրգիայի պրոցեսների ավտոմատացման սարքերի փորձնական նմուշների կոնստրուկցիաներ մշակելու և պատրաստելու համար Կիրովականում ստեղծվեց «Ավտոմատիկա» ինքնուրույն կոնստրուկտորական բյուրո³։

Քիմիական արդյունաբերության զարգացմանը զուգընթաց տարեց-տարի աճեցին բարձրագույն կրթություն ունեցող

¹ «Մեծ հոկտեմբերի դրոշի ներքո» (հոգվածների ժողովածու) Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի հրատարակչություն, Երևան, 1957, էջ 147։

² Հ. Թոմասյան, Հայկական ՍՍՌ էկոնոմիկան Հայրենական պատ. շրջանում և նրա զարգացումը հետպատերազմյան 1-ին հնգամյակում, էջ 82։

³ Ս. Թովմասյան, Սովետական Հայաստանը Մեծ Հոկտեմբերի ծնունդն է, էջ, 112։

ժառանգեալները՝ Ստեղծվեցին դիտա-հետազոտական այնպիսի խոշոր օջախներ, ինչպիսիք են Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի Քիմիական ինստիտուտը, որը ժողովրդական հետազոտման հետ քաժանվել է երկու նոր ինստիտուտների՝ Օրգանական և Անօրգանական քիմիայի ինստիտուտների, ինչպես նաև Գիտությունների ակադեմիայի Նուրբ օրգանական քիմիական ինստիտուտը, որոնք բեղմնավոր աշխատանք են կատարում քիմիական դիտություն և ռեսպոնդենտի քիմիական արդյունաբերության զարգացման համար։ Հարուստ սարքավորումներով լաբորատորիաներ են ստեղծվել նաև Պետական համալսարանում՝ և մի շարք ինստիտուտներում, քիմիական արդյունաբերության խոշոր ձեռնարկություններում։ Գիտա-հետազոտական հիմնարկներում և արտադրության մեջ աշխատող առաջավոր գիտնականները, ինժեներատեխնիկական աշխատողները համատեղ լուծում են բազմաթիվ ակտուալ հարցեր և օգտակար աշխատանք կատարելով քիմիական գիտության զարգացման մեջ, դարձել են ռեսպոնդենտական անվանի գիտնականներ, դոկտորարհներ, ռադիոնալիզատորներ և արտադրության և գիտության պրոգրեսին օգնող մարդիկ։

Մինչև 1930-ական թվականները Հայաստանում Հողօգտագործություն և ժողովրդական իրավունքների կից Կենտրոնական միացյալ լաբորատորիան (գիտական գեկավար պրոֆեսոր Պ. Քալանթարյան) համարվում էր միակ խոշոր գիտական ձեռնարկությունը, որտեղ կատարվում էին ոչ միայն միկրոբիոլոգիական բնույթի, այլև ընդհանուր անալիտիկ և օրգանական քիմիային, Հայաստանի բազմաթիվ շինանյութերին, երկրի խալտաբեռ հողային ծածկոցին և սանիտարիային վերաբերող գիտա-հետազոտական աշխատանքները¹։ Այդ լաբորատորիայի գիտական պործունեությունը մեծապես նպաստեց կարճ ժամանակամիջոցում ժողովրդական տնտեսության տարբեր ճյու-

¹ Հ. Փանոսյան, Միկրոբիոլոգիայի հաջողություններն ու նրա զարգացման հեռանկարները Սովետական Հայաստանում, տե՛ս Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի «Տեղեկագիր» (Բիոլոգիական և դուրյալտեսական գիտություններ, № 11, 1957, էջ 35)։

չերի համար գիտահետազոտական լուսամասի վ լարորատու-
րիաներ ու ինստիտուտներ ստեղծելուն:

Քիմիական գիտությունների վարդապետ, մասնավորապես կա-
րերի պատրաստման համար բեղմնավոր աշխատանք են կա-
տարում Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի ակա-
դեմիկոսներ Հ. Բունիաթյանը, Լ. Մնջոյանը, Ակադեմիայի
թղթակից անդամներ Ա. Բաբայանը, Վ. Թառայանը, դոկտոր
պրոֆեսորներ Ա. Ալչուջյանը, Մ. Դանդյանը, Մ. Դարբինյանը,
Գ. Թադևոսյանը, Ա. Հարությունյանը, Տ. Ղազանչյանը, Լ. Ղա-
զարյանը, Հ. Չալիկյանը, Ս. Վարդանյանը: Ռեսպուբլիկա-
յում կան քիմիական գիտությունների մոտ 70 թեկնածուներ,
որոնց մի մասը զբաղված է արտադրության հարցերով:

Քիմիական գիտությունների թեկնածուներից Ռ. Մելիքյա-
նը ղեկավարում է Երևանի Կիրովի անվան գործարանի գիտա-
հետազոտական լաբորատորիան, իսկ Ն. Հակոբյանը, Հ. Սա-
յադյանը պոլիվինիլացետատի գործարանում կատարել են
մի կարևոր աշխատանք, որը մոտ մեկ միլիոն ռուբլու օգուտ է
տվել գործարանին:

1958 թ. հունվարին կայացած ՀԿՊ XIX համագումարը
որոշեց «էլ ավելի վարդապետել քիմիական արդյունաբերությու-
նը, հատկապես արհեստական հումքի, արհեստական և սին-
թետիկ թելերի, պլաստմասսաների և արհեստական կաշվի,
ապակյա մեկուսիչ նյութերի և ապակու թելի արտադրությու-
նը: Թեթև արդյունաբերությունն ապահովել հումքով աշխարհի
շափերով, որն անհրաժեշտ է ժողովրդական սպառման ապ-
րանքների ասպարեկում բնակչության պահանջմունքները լրիվ
ապահովելու համար»¹:

Վեցերորդ հնգամյակում ռեսպուբլիկայում քիմիական
արդյունաբերության համախառն արտադրանքը կաճի երկու
անգամ՝ գլխավորապես ձեռնարկությունների վերակառույ-
ման, առաջավոր տեխնոլոգիայի արմատավորման, ինչպես
նաև նոր օբյեկտներ շահագործման հանձնելու հաշվին: Զգա-

¹ «Սովետական Հայաստան», № 31, փետրվարի 8, 1958, տե՛ս ՀԿՊ
XIX համագումարի բանաձևը ՀԿՊ Կենտկոմի հաշվետու գեկուցման
առթիվ, 27 հունվարի 1958:

լի շափերով կավելանա նախրիտի, ավտոդողերի, հանքային պարարտանյութերի, պղնձարջասպի, հատիկավոր պղնձի և ծծմբական թթվի արտադրությունը:

Ծրագրված է ոչ միայն կրկնապատկել ավտոդողերի թողարկումը, այլև զգալիորեն ավելացնել նրանց դիմացկունությունը, նախրիտի հիման վրա կաղմակերպել ռետինատեխնիկական շինվածքների արտադրություն:

Քիմիական արդյունաբերությունը կթողարկի արտադրանքի նոր տեսակներ:

*

Անդրկովկասյան ռեսպուբլիկաների քաղաքների և արդյունաբերական ձեռնարկությունների մեջ լայն մրցություն էր ծավալվել 1948 թվականից մրցության մեջ են լենինական, Կիրովաբադ և Քուլթայիսի և Կիրովական-Ռաթումի քաղաքները, Ռումանյան-Ռուսթավի ալյուսագործները, Ալավերդի-Ջեստաֆոնի հանքադործներն ու մետալուրգները, Սանահինի-Գուրջանի-Աղստաֆայի երկաթուղայինները և 1953 թվականից՝ նաև Կիրովականի և Ռուսթավի քիմիադործները:

1956 թ. ապրիլի 9-ին Կիրովականում հանրագումարի բերվեցին 1955 թ. համար մրցող երկու կողմերի ստանձնած պարտավորությունների կատարման արդյունքները: Պարզվեց, որ Կիրովականի քիմիադործները ստանձնած 9 պարտավորություններից ամբողջովին կատարել են 5 և մասամբ՝ 3, իսկ բոլորովին չեն կատարել մեկը, իսկ Ռուսթավցիները ստանձնած 14 կետերից կատարել են 4, մասամբ կատարել են 2 կետ և բոլորովին չեն կատարել 8: Երկու կողմերից կաղմված ստուգող հանձնաժողովը մրցության մեջ առաջին տեղը տվեց Կիրովականի քիմիական կոմբինատի կոլեկտիվին, որը 1955 թ. դեկտեմբերի 28-ին կատարել էր կոմբինատի համախառն արտադրանքի տարեկան պլանը, արտապլանային կարգով տվել էր մի քանի հարյուր տոննա կալցիումի կարբիդ և ամոնիակային սելիտրա: Պլանով նախատեսվածից դուրս աշխատանքի արտադրողականությունը բարձրացրել էր ևս 0,5%, լճաբար-

Է. Ման

Կոմբինատի գլխավոր էնկրգետիկ

ժեքն իջեցրել 0,5%, արտապլանային կարգով տվել մի քանի տասնյակ հազար ռուբլու արտադրանք¹:

Քիմիական արդյունաբերության մինիստրությունը, արհմիությունն և կենտկոմը և ազոտային արդյունաբերության գլխավոր վարչությունը 1956 թ. ապրիլի 25-ի իրենց համատեղ նիստում հանրագումարի բերելով առաջավոր պրոֆեսիայի բանվորների սոցիալիստական մրցության 1956 թ. առաջին եռամսյակի արդյունքները, հաղթող ճանաչեցին 30 ապարատավարների, այդ թվում Կիրովականի քիմիական կոմբինատից ապարատավարներ Ա. Գեորգյանին, Մ. Պավլենկոյին և Ա. Ավագյանին²:

Սոցմրցության պարտավորությունների մեջ շատ կարևոր տեղ է տրված էլեկտրաէներգիայի խնայողաբար ծախսմանը: Այդ ուղղությամբ որոշակի հաջողությունների են հասել ազոտային խմբի ցեխերը, որոնք 7 ամսում տնտեսել են մի քանի միլիոն կիլովատ ժամ էլեկտրաէներգիա:

Սոցիալիստական մրցության մեջ ստանձնած պարտավորությունները կատարելու համար կոմբինատի բանվոր-ծառայողները հեաևոգակաճ պայքար ծավալեցին և կրճատեցին սշարտադրողական ծախսերը, ավելացրին արտադրանքի թողարկումը, իջեցրին ինքնարժեքը: Այդ են վկայում կարբիդի, ցիանամիդի, սլարարտանյութերի և այլ քիմիկատների արտադրությունն ավելացնելու ուղղությամբ ունեցած հաջողությունները: Սակայն այդ բնագավառում գոյություն ունեին մի շարք թերություններ: Կարբիդի ցեխում ապրանքային կարբիդի ջարդման ու ծրարման աշխատանքները կատարվում էին անհամաչափ. եթե ամսվա առաջին տասնօրյակում սլանը կատարվում էր 20—25%, ապա երրորդ տասնօրյակում այդ ցուցանիշները հասնում էին 55—60%, արդյունքը լինում էր այն որ երրորդ տասնօրյակում արտադրական մեկ միավորի վրա ավելի միջոցներ էին ներդրվում, քան առաջին տասնօր-

¹ Այ. Մյասնիկյանի անվան քիմիական կոմբինատի արխիվ, տե՛ս արհմիության գործարանային կոմիտեում սոցմրցման դորժեքում 1956 թ. պարտավորությունների կատարողականը:

² Այ. Մյասնիկյանի անվան քիմիկոմբինատի արխիվ, տե՛ս արտադրատեխնիկական բաժնի դ. 19, թ. 31:

յակում, սարքավորումն օգտագործվում էր գերծանրարեւոն-վածությամբ: Ոչ արտադրողական ծախսեր ստեղծելու մյուս պատճառն էլ պատրաստի արտադրանքը ժամանակին չարտահանելն էր, որը մեծ վնասներ էր պատճառում ոչ միայն մատակարարվողին, այլև մատակարարողին Անարտադրողական ծախսեր էին առաջանում խոտանի թողարկման, արտադրանքի սորտայնության խախտման, մեքենաների և սարքավորումների կյանքի տևողության կրճատման և վարչական ապարատի հաստիքների ուռճացման հետևանքով, որը հաճախ էր պատահում քիմիական կոմբինատում: Ձեռնարկության ռիթմիկ աշխատանքին երբեմն խանգարում էր երկաթուղային կամ ավտոտրանսպորտը: Երկաթուղու անկանոն աշխատանքով 1956 թ. քիմիական կոմբինատն ունեցել է մի քանի տասնյակ հազար ռուբլու ոչ արտադրողական ծախսեր:

1956 թ. մայիսին Կիրովական ժամանեց Ալավերդու պղնձագործների գեղեգացիան, որը քիմիագործների հետ միասին ամփոփեց 1955 թ. սոցմրցությամբ ստանձնած պարտավորությունների կատարման արդյունքները և 1956 թ. համար կնքեց նոր պայմանագիր:

Երևանի Կիրովի անվան, Հայէլեկտրո, Ավտոդողերի, «Կանազ», էլեկտրաճշգրիտ գործիքների, Թիթեղաղանման, Գաջի գործարանների, Կարի № 1 ֆաբրիկայի, Ձեթ-օճառ կոմբինատի, հիդրոէլեկտրակայանների № 1 կասկադի և երկաթուղային հանգույցի կոլեկտիվների դիմումը ուղղված Հայկական ՍՍՌ արդյունաբերության և տրանսպորտի բոլոր աշխատողներին: Այդ դիմումում կոչ է արված ավելի լայնորեն ծավալել սոցիալիստական մրցությունը՝ Մեծ հոկտեմբերի տոնն արժանավայել դիմավորելու համար, գտնել և գործողության մեջ դնել բոլոր ռեզերվներն ու հնարավորությունները սոցիալիստական էկոնոմիկայի հետագա զարգացման և սովետական ժողովրդի նյութական բարեկեցության ու կուլտուրական մակարդակի բարձրացման ասպարեկով ՍՄԿՊ XX համագումարի առաջադրած խնդիրները հաջողությամբ կատարելու համար¹:

¹ «Սովետական Հայաստան», № 33, 8 փետրվարի, 1957:

Այդ դիմումը ջերմ արձագանք գտավ ինչպես ռեսպուբլիկայի արդյունաբերական ձեռնարկություններում, երկաթուղային տրանսպորտում, այնպես էլ Կիրովականի քիմիական կոմբինատում:

Կիրովականի քիմիական կոմբինատի բանվոր-ծառայողները 1957 թ. ապրիլի 10—15-ը ցնխերում, ագրեգատներում և հերթափոխություններում քննարկեցին Վոսկրեսենսկի Կուլբիշևի անվան քիմիական կոմբինատի, Դնեպրոդներսկի ազոտային պարարտանյութերի, Յարոսլավլի ավտոդողերի, Վորոնեժի Ս. Մ. Կիրովի անվան Սինթետիկ կաուչուկի, Մոսկովայի «Կաուչուկ», Տամբովի անիլինային ներկերի գործարանների և «Սեննի ապատիտ» լեռնա-քիմիական կոմբինատի կոլեկտիվների դիմումը՝ ուղղված Բիմիական արդյունաբերության ձեռնարկությունների բոլոր աշխատողներին:

«Թանկագին բնկերներ, — ասված է այդ դիմումում. — Հոկտեմբերյան սոցիալիստական Մեծ ռեուլյուցիայի 40-րդ տարեդարձի տոնակատարության նախապատրաստման մասին ՄՄԿՊ Կենտկոմի որոշումը մեր երկրի աշխատավորների մեջ առաջ բերեց աշխատանքային նոր վերելք: Քիմիական արդյունաբերության ձեռնարկություններում սոցիալիստական մրցության լայն ծավալման, նորարարների ստեղծագործական նախաձեռնության շնորհիվ քիմիական արդյունաբերության արտադրանքը 1956 թ. 1955 թվի համեմատությամբ ավելացավ 13,3%-ով, համախառն արտադրանքի 1956 թ. սլանը կատարվեց ժամկետից շուտ, սլանից դուրս արտադրվեցին 604,5 միլիոն ռուբլու քիմիկատներ և ռետինա-տեխնիկական առարկաներ: Հոկտեմբերյան սոցիալիստական Մեծ ռեուլյուցիայի 40-րդ տարեդարձն արժանավայել դիմավորելու համար երկրի քիմիական արդյունաբերության ձեռնարկությունների բանվոր-ծառայողները մեր ողջ երկրի աշխատավորների հետ միասին ստեղծել են աշխատանքային նոր վերելք»¹:

¹ «Սովետական Հայաստան», № 83, 7 ապրիլի, 1957:

Ալ. Մյասնիկյանի անվան քիմիական կոմբինատի բան-
վորներն ու ինժեներա-տեխնիկական աշխատողները, Հոկ-
տեմբերյան սոցիալիստական Մեծ ռևոլյուցիայի 40-րդ տա-
րեդարձն արժանավայել դիմավորելու համար մտան համա-
միութենական սոցիալիստական մրցության մեջ:

Կոմբինատի դիրեկցիան, պարտիական ու արհմիութենա-
կան կոմիտեները յուրաքանչյուր ամիս ամփոփում էին սո-
ցիալիստական մրցության արդյունքները: Առաջին խմբի ցե-
խերի մեջ ապրիլ-մայիս ամիսներին առաջին տեղը բռնեց
ցիանամիդի ցեխի կոլեկտիվը, նվաճելով կոմբինատի փո-
խանցիկ կարմիր դրոշը: Երկրորդ տեղը բռնեց № 3 ցեխի կո-
լեկտիվը: Հոնիս ամսում առաջնությունը շահեց № 3 ցեխի կո-
լեկտիվը և ստացավ գործարանային փոխանցիկ կարմիր
դրոշը: Երկրորդ տեղը բռնեց № 5 ցեխի կոլեկտիվը: Մայիս և
հունիս ամիսներին առաջնությունը շահեցին նաև № 3, 27, 5
ցեխային հերթափոխությունները:

Կոմբինատի բանվոր-ծառայողները պարտիական կադ-
մակերպության ղեկավարությամբ հետևողական պայքար ծա-
վալեցին սոցիալիստական մրցության մեջ ստանձնած պար-
տավորությունների կատարման ուղղությամբ և հասան զգա-
լի հաջողությունների: Ամփոփելով արդյունաբերական ձեռ-
նարկությունների, շինարարական և առևտրական կազմակեր-
պությունների 1957 թ. երկրորդ եռամսյակի սոցիալիստական
մրցության արդյունքները, Կիրովականի քաղաքային Սովետի
գործկոմին կից ժյուրին որոշեց քաղաքային Սովետի գործկո-
մի և ՀԿՊ Կիրովականի քաղաքային կոմիտեի փոխանցիկ կար-
միր դրոշը արդյունաբերական ձեռնարկությունների առաջին
խմբից հանձնել Ալ. Մյասնիկյանի անվան քիմիական կոմբի-
նատի կոլեկտիվին, որը 1957 թ. երկրորդ եռամսյակի համա-
խառն արտադրանքի պլանը կատարել է 103%, ապահովել է
ասորտիմենտի առաջադրանքի կատարումը, աշխատողների ար-
տադրողականությունը բարձրացրել 3,2%, արտադրանքի
ինքնարժեքն իջեցրել 2,71%:

Միաժամանակ ժյուրին որոշեց մի շարք ձեռնարկու-

Հովհաննեսը մի խումբի անդամների հետ

թյունների թվում համաքաղաքային պատվո տախտակին արժանացնել նաև քիմիական կոմբինատը¹։

Հաջողությամբ կատարելով 1957 թ. առաջին կիսամյակի արտադրական պլանները, Մյասնիկյանի անվան քիմիական կոմբինատի բանվորներն ու ինժեներա-տեխնիկական աշխատողները համամիութենական սոցիալիստական մրցության մեջ շահեցին երկրորդ տեղը, ստանալով ՍՍՌՄ Քիմիական արդյունաբերության մինիստրության և արհմիության կենտկոմի փոխանցիկ կարմիր դրոշը և 126 հազար ռուբլի գումար²։

Հոկտեմբերյան սոցիալիստական Մեծ ռեվոլյուցիայի 40-ամյակի պատվին ծավալվող մրցությունը մեծ ոգևորություն առաջ բերեց նոր շահագործման նախապատրաստվող նիկեյապատման ցեխում։

Քիմիական արդյունաբերության մեջ դետալների նիկեյապատումը որոշակի տեղ է զբաղում։ Չունենալով նիկեյապատման հատուկ հնարավորություններ, կոմբինատը մինչև 1957 թ. վերջերն անհրաժեշտ դետալների նիկեյապատումը պատվիրում էր երկրի հեռավոր վայրերի համապատասխան ձեռնարկույթյուններին, որը կապված էր խոշոր գծվարությունների և նյութական մեծ հատկացումների հետ։ Կոմբինատի մասնագետները, որոշեցին այդ աշխատանքային պրոցեսի կատարումը ապահովել տեղում։ 1953 թ. սկսվեց նիկեյապատման ցեխի շինարարությունը, իսկ 1954 թ. սարքավորման տեղադրումն ու մոնտաժավորումը։ Բանվորներ Ս. Մնացականյանը, Ս. Սարգսյանը, Հ. Առաքելյանը, Մ. Միրզոյանը, Վ. Պապյանը, Ա. Թովմատյանը և Վ. Բեկտեխինը մեկ ամսով զործուղվեցին Ուլբեկական ՍՍՌ Չիրչիկի էլեկտրաքի-

¹ Աշխատավորների ղեկավարողների կիրովականի քաղաքային սովետի գործկոմի արխիվ. տե՛ս 1957 թ. առաջին կիսամյակի սոցմրքոյթյան արդյունքները ամփոփագիրը քաղաքի արտադրական ձեռնարկույթյուններում։

² Ալ. Մյասնիկյանի անվան քիմկոմբինատի արխիվ. տե՛ս արհմիության գործարանային կոմիտեում սոցմրքման գործերը 1957 թ. I կիսամյակի արդյունքները։

միակամ կոմբինատը՝ արտադրական պրակտիկայի, ուր ծա-
նոթացան նիկելապատման ցեխի տեխնոլոգիական պրոցես-
ներին և ստացան ավագ սպարաւորական կոշտով փերադա-
նալուց հետո հատուկ մասնագետներ նրանց հետ պարապ-
մունքներ ունեցան տեսական և պրակտիկ հարցերի շուրջը:
1957 թ. վերջերին շահագործման հանձնվեց տեղի նիկելա-
պատման ցեխը:

Հոկտեմբերյան սոցիալիստական Մեծ ռեուլուցիայի 40-
ամյակի և կոմբինատի 25-ամյակի պատվին ծավալված մըր-
ցութեան շնորհիւ Կիրովականի քիմիագործները 1957 թ. տա-
րեկան պլանը կատարեցին դեկտեմբերի 25-ին, տվին մի քա-
նի հարցուր հազար ռուբլու արտապլանային արտադրանք:
կոմբինատի բանվորներն ու ինժեներա-տեխնիկական աշխա-
տողները կատարեցին կարբիդի № 1, 2, 3 վաւարանների
վերանորոգումը, ինչպէս նաեւ որոշ նախապատրաստա-
կան աշխատանք կատարեցին ազոտային խմբի № 3 և 5 ցե-
խերում՝ արտադրական պրոցեսների ավտոմատացման հա-
մար¹:

Կոմբինատի ռացիոնալիզատորներն ու զոտարարները
հայտնաբերել և գործի են դրել ներքին սեղանները, որի
շնորհիւ 1953 թ. ծախսերի նորմայի իջեցման հաշիւն տըն-
տեւել է կես միլիոն, իսկ 1955 թ.՝ մեկ ու կես միլիոն ռուբ-
լի. 1953—1955 թթ. տնտեսւել է 12,400 հազար կիլովատ
ժամ էլեկտրաէներգիա, 14860 մեդա կալորիա շոգի կամ 2800
տոննա պոլիմանական վառելանյութ: 1955 թ. կարբիդի ար-
տադրութեան մեջ օգտագործվող թանկարժեք կոքսը փոխա-
րինվեց անտրացիտով, որը ոչ մի վնաս չհասցնելով տեխնո-
լոգիական պրոցեսին, տարեկան տվեց մոտ կես միլիոն ռուբ-
լու օգուտ: Ծախսվող նորմաների սխառնմատիկ իջեցումը և
էժան հումքով փոխարինելը հնարավորութեւն տվեց մեկ
տոննա կարբիդի ինքնարժեքը 1953 թ. 503 ռ. դիմաց 1956 թ.

¹ իլ. Մյասնիկյանի անվան քիմիական կոմբինատի արխիւ. տե՛ս
արհմիութեան գործարանային կոմիտեում 1957 թ. սոցմրցութեան
արդյունքները:

իջեցնել 440 ո., իսկ ամոնիակինը՝ 996 ո. զիմաց՝ իջեցնել 750 ուրբլու:

Հումքի և նյութերի խնայողարար օգտագործումը, արտագրանքի ինքնարժեքի սխտեմատիկ իջեցումը բացառիկ կարևոր նշանակություն ունի կոմբինատի օգուտներն ավելացնելու համար: Վեցերորդ հնգամյակի դիրեկտիվներում նախատեսված է արտադրության մեջ ընդլայնել երկրորդային հումքի գործադրությունը, ինչպես նաև խնայողարար ծախսել նյութերի նոր տեսակները և խիստ կրճատել կորուստները:

Կոմբինատի արտադրության ծախսերը հետևյալներն են՝ աշխատավարձ 25%, վառելանյութ-էներգիա 55%, ամորտիզացիոն հատկացումներ 15%, այլ ծախսեր 5%: Այս ցույց է տալիս, որ արտադրանքի ինքնարժեքը դռնաբաց է հիմնականում նյութերի ծախսերից և աշխատավարձից: Հետևաբար ինքնարժեքի իջեցման ուղիները պետք է լինեն նյութերի խնայողարար ծախսումը, արտադրական մնացուկների օգտագործումը, թանկարժեք նյութերն ավելի էժան նյութերով փոխարինումը, սարքավորումների արտադրողականության բարձրացումը, ինչպես նաև աշխատատար պրոցեսների մեքենայացումը:

Ծավալելով սոցիալիստական մրցությունը, 1958 թ. առաջին կիսամյակում քաղաքի արդյունաբերական ձեռնարկությունների հետ միասին զգալի հաջողությունների է հասել նաև Կիրովականի քիմիական կոմբինատի կուլեկտիվը: Կիրովական—Բաթումի—Սուխոմի քաղաքների միջև սոցիալիստական մրցության պայմանագրով ընդունված պարտավորությունների կատարման շնորհիվ կոմբինատի կուլեկտիվը 1958 թ. առաջին կիսամյակին համախառն արտադրանքի պլանը կատարել է 103,8%, աշխատանքի արտադրողականությունը բարձրացրել է 5,2% և տվել է 100.000 ուրբլու արտապլանային կուտակում: Կոմբինատի կուլեկտիվն ամբողջովին անցել է 7-ժամյա աշխատանքի: Ձեռք բերած այդ հաջողությունների համար քիմիագործների կուլեկտիվն ստացավ Վրաստանի Կոմպարտիայի Բաթումիի Քաղկոմի և Աշխատավորների դեպուտատների Քաղսովետի Գործկոմի փոխանցիկ

կարմիր դրոշը՝ Ստանալով այդ դրոշը, բիմիագործները պարտավորություն ստանձնեցին ավելի շատ արտադրանք տալու մեր հայրենիքին:

Կոմբինատի արտադրանքն ապահովում է ոչ միայն մեծ Միութենական ռեսպուբլիկաների պահանջը, այլև նրա մի մասն արտահանվում է ժողովրդա-դեմոկրատական երկրներ՝ Չինաստան, Կորեա, Ալբանիա, Ռումինա, կապիտալիստական երկրներից՝ Աֆղանստան և Պարսկաստան: Կոմբինատի արտադրած թթվածնով ապահովվում է ողջ Անդրկովկասը: Ամոնիակային սելիտրայի արտադրության դժուր կոմբինատի տնտեսարար կշիւր մեծ չէ, սակայն առաջժմ կոմբինատը միակն է, որը սելիտրա է մատակարարում Հայաստանին ու Ադրբեջանին: Մեծ է ամոնիակային սելիտրայի դերը սոցիալիստական պոլուտնտեսության մեջ և պատահական չէ, որ կոլտնտեսականները այն անվանում են «հողի պինիցիլին»:

Բիմիական կոմբինատն արտադրում է ալյւրան սելիտրա, որը երկրին լրացուցիչ տալիս է 20 միլիոն փուֆ հացահատիկ կամ մի քանի միլիոն տոննա կարտոֆիլ կամ շաքարի ճակնդեղ:

* * *

Մեր երկրի առաջընթացի շատ կարևոր նախապայմաններից մեկը՝ տեխնիկական պրոգրեսն է, դիտություն ու տեխնիկայի նվաճումների օգտագործումը ժողովրդական տնտեսության մեջ:

Արտադրության միջոցների համաժողովրդական սեփականությունը, յուրաքանչյուրին ըստ իր աշխատանքի բաշխման սկզբունքի կիրառումը և մեր երկրի ժողովրդական տնտեսության պլանային բնույթը անսպառ հնարավորություններ են ստեղծում արտադրության վերելքի և տեխնիկական պրոգրեսի համար:

ՍՍՌՄ յուրաքանչյուր բանվորի և ինժեներա-տեխնիկական աշխատողի համար լրիվ հնարավորություններ են ստեղծված արտադրության մեջ դրսևորելու իր ընդունակությունները: Ուստի մեր երկրի արտադրական ձեռնարկու-

թյուններում կատարվում են աշխատանքային սխրագործություններ, ստեղծվում են աշխատանքի նորանոր ձևեր, շատ աշխատատար պրոցեսներ մեքենայացվում են, Բանվորական ուժի խնայողարար ծախսումը հնարավորություն է ստեղծում կրճատելու աշխատաժամերի տեղումնությունը, իսկ նյութական արժեքների առատությունը պայմաններ է ստեղծում բարձրացնելու բանվոր-ծառայողների կենսամակարդակը: Հայտնի է, որ կապիտալիստական հասարակարգում տեխնիկական պրոգրեսը վստացնում է բանվորների վիճակը, մեծացնում գործազուրկների քանակը:

«...Տեխնիկայի կատարելագործումը, որ նշանակում է աշխատանքի արտադրողականության մեծացում ու հասարակական հարստության աճում, բուրժուական հասարակության մեջ իրենով պայմանավորում է հասարակական անհավասարության աճումը, ունեւորների և շունեւորների միջև եղած տարածության ավելացումը և գոյություն մնապահույնության ու վանադան տեսակի գրկանքների աճումը՝ ավելի ու ավելի լայն աշխատավորական մասսաների համար»¹: Ահա թե ինչու սովետական երկրի բանվորը շահագրգււլած է արտադրության տեխնիկական պրոգրեսով, իսկ կապիտալիստական երկրի բանվորը՝ ոչ:

Ինչպես Հայկական ՍՍՌ քիմիական արդյունաբերության մեջ, այնպես էլ Կիրովականի քիմիական կոմբինատում արտադրության հիմնական պրոցեսները մեքենայացված են, իսկ օժանդակ պրոցեսներին՝ բարձրան, դատարկման, տեղափոխման և նյութերի նախապատրաստման պրոցեսների մեքենայացման մակարդակը դեռևս շատ ցածր է:

Կոմբինատի ազոտային խմբի ցեխերում մեքենաների կառավարումն ամբողջովին ավտոմատացված է, աշխատանքը կատարվում է հատուկ մեխանիզմների միջոցով. այստեղ բանվորի դերը կայանում է նրանում, որ հսկի նրանց աշխատանքին, կարգի բերի մեքենաները:

Քիմիական արդյունաբերությունը յուրահատուկ կողմեր

¹ Վ. Ի. Լենին, Երկեր, հատ. 24, էջ. 391:

ունի՝ տեխնոլոգիական պրոցեսների (քիմիական ռեակցիաների) զերակշռող մասը կատարվում է փակ ագրեգատների ու ապարատների մեջ, էլեկտրաէներգիայի, ջերմության, փուրջու, ցրտության և ճնշման օգնությամբ: Պրոցեսների մեծ մասը, հատկապես ագլոտային խմբի ցեխերում, ավտոմատացված է և բանվորի ֆիզիկական աշխատանքն աշնտեղ փոքր տեսակարար կշիռ ունի:

Կոմբինատում էլեկտրական էներգիան ոչ միայն օգտագործվում է մեքենայական շարժիչներն աշխատեցնելու համար, այլև անմիջական մասնակցություն է ունենում արտադրանքի ստացման մեջ: Այդ պատճառով էլ կոմբինատի բանվորների և ինժեներա-տեխնիկական աշխատողների խնդիրն է՝ լավ տիրապետել տեխնոլոգիական պրոցեսներին, սարքավորումները հմտորեն ղեկավարելու համար խստորեն պահպանել տեխնոլոգիական ռեժիմը, ժամանակին կռահել ու էանխել խափանումները, կատարելագործումների միջոցով կրճատել էներգիայի ծախսը: Ին որքան մեծ գործադրությունն ունի էլեկտրաէներգիան մեր ռեսպուբլիկայի քիմիական արդյունաբերության մեջ երևում է հետևյալից. ռեսպուբլիկայի քիմիական արդյունաբերությունն սպառում է Հայէներգոյի սիստեմի էլեկտրակայանների արտադրած էներգիայի 66,7%, իսկ Կիրովականի քիմիական կոմբինատը, երևանի Ս. Մ. Կիրովի անվան ու աշխույնի գործարանները միասին վերցրած՝ սպառում են Հայէներգոյի սիստեմի կայանների արտադրած էներգիայի 64,9%¹:

Ինչպես ռեսպուբլիկայի քիմիական արդյունաբերության մյուս ձեռնարկություններում, այնպես էլ Կիրովականի քիմիական կոմբինատում տարեց-տարի կատարելագործվում են սարքավորումները, մեքենայացվում են որոշ աշխատատար սրոցեսներ, ավելացվում է սարքավորումների հզորությունը, արմատավորվում է նոր, ավելի բարձր տեխնոլոգիա.

¹ Կ. Պ ա պ յ ա ն, Տեխնիկական պրոգրեսը Հայկական ՍՍՌ Քիմիական արդյունաբերություն մեջ, էջ 38:

դրանց շնորհիվ ավելանում է կոմբինատի աշխատամասերի արտադրողականությունը:

Կարբիդի արտադրությունը մինչև օրս էլ եղել և մնում է սրպես ամենաաշխատատար, ծանր, թույլ մեխանիզացված արտադրություն: Իր տեխնիկական հագեցվածությամբ նա դրեթե նույնն է, ինչ եղել է 25 տարի առաջ: Չնայած դժվարություններին, ռացիոնալիզատորների ակտիվ օգնության շնորհիվ անցկացված տեխնիկա-կազմակերպչական միջոցառումներով կարբիդի ցեխը հասել է որոշակի հաջողությունների ինչպես թողարկվող արտադրանքի քանակի ավելացման, այնպես էլ տեխնիկա-տնտեսական ցուցանիշների, աշխատող անձնակազմի աշխատանքային պայմանների բարելավման ուղղությամբ:

Եթե կարբիդի ցեխի արտադրական կարողությունը 1935 թ. ընդունենք 100%, ապա 1945 թ. ցեխի այդ հզորությունն աճել է 20%, 1955 թ.՝ 225%:

Մի խումբ հեղինակների առաջարկությամբ կարբիդի հալման գործողության հաճախականությունն ավելացնելով, № 2 և № 1 վառարանների տրանսֆորմատորների վերակառուցման և մի շարք այլ միջոցառումների շնորհիվ, մեծացել է նրանց արտադրական կարողությունը:

Կարբիդի արտադրության նորարարները, սերտ համագործակցելով ինժեներա-տեխնիկական անձնակազմի հետ, տիրապետեցին կարբիդի հանման գործին, Երևանի Ս. Մ. Կիրովի անվան գործարանից էլ շուտ յուրացրին մեկ դատարկման անցքից պատրաստի կալցիումի կարբիդի թողարկման պրոցեսը, որի հետևանքով զգալի կերպով փոխվեցին և լավացան հալոցապանների աշխատանքային պայմանները:

Հալոցքի քանակը կրճատվեց 50—60% և այդ կապակցությամբ կրճատվեցին կարբիդի հալոցքի վրա կատարվող աշխատանքային ծախսերը: Այրող ապարատների, վազոնիկների և կաղապարների վերանորոգման աշխատանքները կրճատվեցին երեք անգամ. կարբիդի հոսեցման բաժնում ներդնելով բոլորների ջարդման ստացիոնար սարքավորում,

անհամեմատ թեթևացավ բանվորների ձեռքի ծանր աշխատանքը:

Կրաքարի մեքենայացված մանրացման (ջարդման) հետև-վանքով, 95% վերացավ բանվորների ծանր, ֆիզիկական աշխատանքը: Շարավոր բահի ներդրման հետևանքով մեքենայացման ենթակվեց բարածուխի լցնումը վադոնիկների մեջ, կրի մեքենայացված պահեստի կառուցումով լավացան բանվորների աշխատանքային պայմանները, խնայվեցին բանվորական ուժը և ավտոտրանսպորտը:

1953 թ. լրիվ վերակառուցվեց ցիանամիդի ցեխը, դրվեցին լրացուցիչ կարողություններ և կալցիումի ցիանամիդի տարեկան արտադրանքը հասցվեց հազարավոր տոննայի: Ժապավե-նավոր փոխակրիչը (տրանսպորտյորը), որով տեղափոխվում է կալցիումի ցիանամիդը, փոխարինվեց խողովակային շնիկով:

Կալցիումի ցիանամիդի ջրման ու չուղման բաժնի վերակառուցման և վառարաններում բովախառնուրդի (շխիտայի) թափահարման մեքենայացման շնորհիվ թմրուկների մեջ փոշիացրած ցիանամիդի լցնումը կատարվում է առանց փոշի բարձրացնելու: Անհամեմատ լավացան և անվտանգ դարձան բանվորների աշխատանքային պայմանները, կրճատվեց արտադրանքի կորուստը:

ՆՅՔ մուրճային ջարդիչը, որը ներդրված է և ներկայումս փորձարկման պրոցեսում է, դրական արդյունք տա, ապա կվերանա ջարդելու համար գործադրվող ծանր ֆիզիկական աշխատանքը, կալցիումի ցիանամիդի բլոկները կջարգվեն մեքենայացված ձևով, կբարելավվեն աշխատանքային պայմանները:

Կոմբինատի ազոտային մասը, որը շահագործման հանձնվեց 1951 թ., սարքավորված է նոր, կատարելագործված տեխնիկայով, աչնակի բոլոր պրոցեսները մեքենայացված են:

Ցեխերի թողարկման օրից մինչև օրս էլ անընդմեջ կատարվում են նորանոր կատարելագործումներ և արտադրու-թյան պրոցեսներն ավելի ինտենսիվ են դարձվում, բարձրաց-վում է արտադրողականությունը, իջնում արտադրանքի խն-հարժեքը:

Արտադրության առաջավորները նրկար ժամանակամի-

չոցում ուսումնասիրեցին և սովորեցին աշխատանքի տեխնիկան, բարձրացնելով իրենց որակը, տեխնոլոգիական պրոցեսները վարում են ավելի կատարելագործված մեթոդներով, որի հետևանքով ապահովվում է արտադրանքի աճը, թիչ ծախսերի միջոցով երկարացվում են սարքավորումների միջվերանորոգման ժամկետները:

Մի խումբ հեղինակների առաջարկությամբ օգարաժանիչ ապարատների արտադրողականությունը բարձրացավ 25%, ամոնիակային ցիկլի և որ սխեմայի ներդրումով կրճատվեց հեղուկ ամոնիակի ցնդեցման վրա ծախսվող գոլորշու ծախսը: Ստեղծված են պահեստային ամոնիակային կոմպրեսորներ և աշխատանքի ավելի անվտանգ պայմաններ:

Սինթեզի բաժնում միջկատալիտիկ ապարատներում բարձր ջերմային կատալիզատորները ցածր-ջերմային կատալիզատորներով փոխարինելու շնորհիվ վերացավ էլեկտրաէներգիայի այն ծախսը, որը կատարվում էր միջկատալիզային պրոցեսի վրա:

Ամոնիակ սինթեզելու աշտարակի վրա շժանդոսվող պողպատից նոր, ավելի կատարելագործված կցափողի (նասադկա) տեղադրումով սինթեզի ազդեցատների արտադրողականությունը բարձրացավ, իսկ աշտարակներն անցան ավտոմատիկ աշխատանքի: Տանկային գուլերի կլանման համար տեղադրված է երկու կլանման աշտարակ, որի շնորհիվ ապահովվում է խիտ ամոնիակաջրի ստացումը, իսկ վերջինս օդատադործվում է ամոնիակային սելիտրայի արտադրության համար:

Ադոտա-ջրածնային խառնուրդի խառնման պրոցեսը ենթարկված է ավտոմատիզացիայի, որի հետևանքով խառնուման կաշանի աշխատող անձնակազմն ամբողջապես կրճատված է և սինթեզի ազդեցատներն ապահովված են գուլերի հավասարաշափ խառնուրդով:

Ամոնիակային սելիտրայի ցեխում ազի շորացման սարքավորման վերակառուցման հետևանքով ապահովվեց առաջին տեսակի ամոնիակային սելիտրայի ստացումը: Նոր կոնստրուկցիայի 3-րդ ապարատի տեղադրումով բարձրացվեց

հալվացքի խտությունը (կոնցենտրացիան) և այդ պատճառով հնարավորություն ստեղծվեց օգտագործելու գոլորշին, որը տալիս է ԻՏԵՆ ապարատը, միաժամանակ կրճատվեց թարմ-գոլորշու ծախսը ՍՍ ապարատից:

Կիրովականի «Ավտոմատիկա» գիտա-հետազոտական ինստիտուտը թեև կազմակերպվել է միայն 1957 թ. բայց արդեն ղեկավար աշխատանք է կատարել քիմիական արդյունաբերության արտադրական պրոցեսների ավտոմատացման ուղղությամբ: Արդեն ավարտվել է քիմիական կոմբինատի №№ 3 և 5 ցեխերի ավտոմատացման նախագծումը: Նրա ավտոմատացումը հնարավորություն կտա կրճատել արտադրության ցիկլը, կայունացնել քիմիական պրոցեսների ընթացքը և ապահովել տեխնիկական անվտանգությունը:

Չնայած կոմբինատում նորագույն տեխնիկայի արմատավորման ուղղությամբ ձեռք բերված հաջողություններին, դեռևս անբավարար են օգտագործվում եղած հնարավորությունները, ոչ միշտ է, որ դիրեկցիայի ուղադրության առարկան են դառնում տեխնիկայի արմատավորման, գործող ցեխերի արտադրական պրոցեսների մեքենայացման, սարքավորումների, տեխնոլոգիական պրոցեսների կատարելագործման և գիտա-հետազոտական աշխատանքների կազմակերպման հարցերը:

6-րդ հնգամյակի վերաբերյալ ՍՄԿՊ XX համագումարի ընդունած դիրեկտիվներով ինչպես ողջ ժողովրդական տեխնոլոգիան, այնպես էլ քիմիական արդյունաբերության բնագավառի աշխատողներից պահանջվում է վերացնել գիտության ու տեխնիկայի նորագույն նվաճումների ներդրման գործում հետ մնալը:

Այդ որոշումների կենսագործման գործում մեծ է գործարանային և ցեխային լաբորատորիաների դերը, որոնք աջակցում են ռացիոնալիզատորների առաջարկությունների կիրառմանը, տեխնոլոգիական պրոցեսների կատարելագործմանը, դիտության և արտադրության միջև եղած կտպն է՝ ավելի սերտ դարձնելուն:

Գիտության ու տեխնիկայի նորագույն նվաճումներն արտադրության մեջ արմատավորվելու նպատակով կոմ-

բինատի տեխնիկական ինֆորմացիայի բաժինը 1956 թ. հրատարակել է 5, իսկ 1957 թ.՝ 3 տեխնիկական բյուլետեն, որոնք ուղարկվել են Միության քիմիական արդյունաբերական ձեռնարկություններին: 1957 թ. մայիսից, երբ կոմբինատում սկսեց լույս տեսնել «Կիրովականի քիմիագործ» բազմատիրաժ շաբաթաթերթը, բյուլետենների հրատարակումը դադարեցվեց բանի որ թերթը յուրաքանչյուր համարի մեկ էջը հատկացնում է տեխնիկական պրոպերսի հարցերին:

Կենտրոնական լարտրատորիայում կատարվում են որոշ դիտա-հետազոտական աշխատանքներ: Լաբորատորիայի գիտա-հետազոտական բաժինը Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի Օրդանակաճ քիմիական ինստիտուտի հետ միասին գիտա-հետազոտական աշխատանք է կատարում սինթետիկ մանրաթելիկների մի տեսակի արտադրության ճորագույն տեխնոլոգիան ուսումնասիրելու ուղղությամբ, ինչպես նաև Վրացական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի Մետաղի և լեռնային դործի ինստիտուտի հետ համագործակցված լաբորատոր փորձեր է կատարում №5 ցեխում՝ վերջնադաղերի մեջ ազոտի օքսիդների կլանման ուղղությամբ:

1953 թ. հունիսին տեղի ունեցած Նրևանի Պետ. համալսարանի քիմիական ֆակուլտետի և Քիմկոմբինատի գիտա-տեխնիկական խորհրդի երկրորդ համատեղ սեսիան, որին մասնակցում էին դասախոսներ, ինժեներներ, տեխնիկներ և արտադրության բազմաթիվ առաջավորներ, քննարկեց կոմբինատի զլխավոր ինժեներ Լ. Հախնազարովի և ինժինե-տեխնոլոգ Ո. Խաժակյանի ղեկուցումները՝ կոմբինատի հեռանկարների և ցեխերից մեկում տեխնոլոգիական բարեփոխություններ մտցնելու ուղղությամբ կատարվող գիտական հետազոտությունների մասին: Սեսիայում լավիցին ճառ արոճեսորներ Զ. Չալթիկյանի, Մ. Դանդյանի, քիմիական գիտությունների թեկնածու Լ. Գյուլբուդաղյանի և դոցենտ Գ. Հովհաննիսյանի ղեկուցումները՝ իրենց կողմից կատարվող գիտա-հետազոտական աշխատանքների մասին:

Կիրովականի քիմիագործները քննարկեցին արտադրության ուղիղալիզատորների, գլուտարարների և նորարարների

րի համամիութենական խորհրդակցության մասնակիցների դիմումը՝ ուղղված Սովետական Միության բոլոր բանվորներին և բանվորուհիներին ինժեներա-տեխնիկական աշխատողներին և ծառայողներին, գիտական ու տեխնիկական գործիչներին: Այդ դիմումով կոչ էր արվում ուժեղացնել ստեղծագործական աշխատանքը, ամրոգչ հռանդով պայքարել հանուն նոր տեխնիկայի ստեղծման, գործող սարքավորումների կատարելագործման, նոր նյութերի և արտադրության առաջավոր մեթոդների արմատավորման: Արտադրության մեջ տեխնիկական նվաճումների կիրառումը կապահովի աշխատանքի արտադրողականության բարձրացումը, որը, ինչպես ասում է Վ. Ի. Լենինը, վերջին հաշվով ամենակարևորն է նոր հասարակարգի՝ կոմունիզմի հաղթանակի համար: Այնուհետև այդ դիմումում ասված է՝ «Քիմիական արդյունաբերության աշխատողներ, ավելի արագորեն չլրացրե՛ք նոր տեսակի քիմիական արտադրանքի թողարկումը, արտադրության առավել կատարյալ եղանակները, ավելի հաստատակամորեն արմատավորեցե՛ք արտադրական պրոցեսների ինտենսիվացումն ու ավտոմատացումը: Ավելացրե՛ք դյուղատնտեսական կուլտուրաների բերքատվության բարձրացման համար անհրաժեշտ խտացված հանքային պարարտանյութերի արտադրությունը: Առավելագույն շափով օգտագործեցե՛ք բնական նավթագազերն ու նավթամթերքները կաուչուկ, սպիրտ, ճարպ, արհեստական թել և ուրիշ արժեքավոր մթերքներ արտադրելու համար, որպեսզի Ռ-ը հնդամյակի ընթացքում սինթետիկ հումքով լիովին փոխարինենք տեխնիկական նպատակով ծախսվող սննդամթերքները»:

Կոմբինատի գիտա-տեխնիկական խորհրդին կից կազմակերպված են 17 ցեխային հանձնաժողովներ, որոնք ուսումնասիրում են ռացիոնալիզատորական առաջարկությունները: 1952 թ. սկսած տարին երկու անգամ հրավիրվում է տեխնիկական կոնֆերանս՝ արտադրության առաջավորների և երիտասարդ մասնագետների մասնակցությամբ: Տեխնիկական

¹ Սովետական Հայաստան, № 250, 26 հոկտեմբերի, 1956:

խորհրդի նիստերում քննության են առնվում ռաջիոնալիզատորական առաջարկությունները:

Կոմբինատի բոլոր ցեխերում տարեց-տարի հանգես են փալիս նորանոր ռաջիոնալիզատորներ, որոնք իրենց առաջարկություններով կատարելագործում են եղած սարքավորումը, ավելացնում կոմբինատի արտադրական կարողությունը: Այժմ 1934 թ. գործարանում եղել են 14 ռաջիոնալիզատորներ, որոնք արել են 19 առաջարկություն, դրանցից արտադրության մեջ արմատավորվել է 11, և ստացվել է 53,900 ռուբլու օգուտ, ապա 1940 թ. 30 ռաջիոնալիզատորներ արել են 52 առաջարկություն, որոնցից արտադրության մեջ արմատավորվել է 18 և ստացվել է 235 հազար ռուբլու օգուտ, 1950 թ. 150 հոգի արել են 240 առաջարկություն, արմատավորվել է 44, ստացվել է կես միլիոն ռուբլու օգուտ, 1957 թ. արվել է 565 առաջարկություն, ներդրվել է 273, ստացվել է մոտ երկու միլիոն ռուբլու օգուտ:

Այսպիսով կոմբինատի զոյություն 25 տարում մոտ 800 հոգի մացրել են ռաջիոնալիզատորական 5674 առաջարկ, որից արտադրության մեջ ներդրվել է 2862-ը և դրանցից ստացվել է 16, 108 հազար ռուբլու օգուտ¹:

Բանվորների ու ինժեներատեխնիկական աշխատողների կուլտուր-տեխնիկական մակարդակը բարձրացնելուն և արտադրության նորարարներին մեծ չափով օժանդակում է կոմբինատի տեխնիկական դրադարանը, որը կազմակերպվել է 1950 թ.: Նրա գրքային ֆոնդը հասնում է մոտ տաս հազար կտորի: Գրադարանում ստացվում են մեծ մասամբ տեխնիկական ամսագրեր Քիմիան և քիմիական արդյունաբերությունը, Քիմիան և քիմիական տեխնոլոգիան», «Էլեկտրականություն» և այլ մասնագիտական 90 ամսագրեր ու թերթեր: Գրադարանից օգտվում են մոտ 500 հոգի:

Գործարանի թողարկման առաջին օրերից այնտեղ արտադրական պրակտիկայի են դալիս հարյուրավոր ուսանող ուսանողուհիներ Միության միջնակարգ ու բարձրագույն ու-

¹ Ա. Մյասնիկյանի անվան Քիմիոմբինատի արխիվ. տե՛ս արտադրական-տեխնիկական բաժին, «Գյուտարարները, նորարարները և ռաջիոնալիզատորները» գործը, էջ 47:

սումնական հաստատություններից՝ Մոսկվայի Մենդելեևի աշ-
վան քիմիա-տեխնոլոգիական, էներգետիկ, Նովոչերկասկի,
Քբիլիսիի, Երևանի պոլիտեխնիկական ինստիտուտներից և
Երևանի քիմիական տեխնիկումից: 1951 թ. հետո Կոմբինատ՝
արտադրական պրակտիկան անցկացնելու են դալիս Լենին-
գրադի, Լվովի, Կիևի, Ռոստովի, Տոմսկի, Օդեսայի և այլ քա-
ղաքների բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների
բարձր կուրսերի ուսանողները՝ տարեկան 200—250 հոգի:
Այդ ուսանողներին կցում են հմուտ վարպետներ և ինժեներներ,
որոնք իրենց գիտելիքները սիրով տալիս են երիտասարդ
մասնագետներին: Պրակտիկանտ-ուսանողներից շատերն ակ-
տիվ մասնակցությամբ են ցուցաբերում կոմբինատի աշխա-
տանքներին: Պրակտիկանտներ Գ. Պետրոսյանը, Ժ. Ման-
թաշյանը, Ա. Յահյանը, Կ. Վարդանույան և ուրիշները, ար-
տադրական պրակտիկան անցկացնելով Կոմբինատում, հետո
աշխատանքի նշանակվելցին այնտեղ:

Կոմբինատում ամեն տարի 600—700 բանվորներ սովոր-
ում են տեխնիկական ուսուցման խմբակներում, բարձրացը-
նում իրենց որակը: Հանրակրթական կրթություն ստանալու
նպատակով մոտ 200 բանվորներ սովորում են գիշերային և
երկհերթի բաներիս դպրոցներում, իսկ 57 հոգի սովորում են
միջնակարգ և բարձրագույն մասնագիտական դպրոցներում:
Սրանցից № 3 և № 27 ցեխերի հերթափոխության պետեր
Վ. Գլոզդալյանը և Գ. Բաղդասարյանը Երևանի պոլիտեխնիկա-
կան ինստիտուտի հեռակա բաժնի 3-րդ կուրսի, իսկ Ա. Ռուս-
կիսը՝ Մոսկվայի էներգետիկ ինստիտուտի 2-րդ կուրսի ուսա-
նողներ են: Նիկեյապատման ցեխի պետ Վ. Հովսափյանը,
№ 27 ցեխի լաբորանտ Ա. Թովմասյանը, № 1 ցեխի ապարա-
տավար Մ. Շահբազյանը, № 27 ցեխից Դ. Մաղաբյանը և ու-
րիշները Մոսկվայի քիմիական տեխնիկումի հեռակա բաժնի
վերջին կուրսի ուսանողներ են:

Միայն վերջին 5 տարում տեխնիկական ուսուցման
խմբակներում սովորել ու իրենց արտադրական որակավորու-
մը բարձրացրել են ավելի քան 4000 բանվորներ: Առանց ար-
տադրությունից կտրվելու բարձրագույն դպրոցն ավարտել չնձ

Լ. Արզուշյանը, Մ. Կիրեշյանը, Մ. Հովհաննիսյանը, իսկ միջ-
 նակարդ դպրոցը՝ Հ. Փաշեցյանը, Վ. Քալաշյանը, Ղ. Աբաղյանը
 և ուրիշները: Ինժեներա-տեխնիկական աշխատողներին տեխ-
 նիկական գիտելիքներով ղինելու նպատակով կոմբինատի
 տեխնիկական խորհուրդը կազմակերպում է ցիկլային դա-
 սախոսություններ, զեկուցումներ և համատեղ նիստեր՝ գիտա-
 կան հիմնարկների հետ, որտեղ քննարկվում են ինչպես քի-
 միական արդյունաբերության տեսական այնպես էլ արտադ-
 րության կազմակերպման նորագույն մեթոդների ու եղանակ-
 ների հարցերը: Դասախոսություններով հանդես են գա-
 լիս ինչպես կոմբինատի մասնագետները, այնպես էլ Մենդե-
 լենի անվան քիմիա-տեխնոլոգիական, Հայկական ՍՍՌ
 Գիտությունների ակադեմիայի Օրգանական քիմիայի և Պոլի-
 տեխնիկական ինստիտուտների, Պետական համալսարանի գի-
 տական աշխատողներն ու դասախոսները: Այս աշխատանքնե-
 րը ղեկավարում է կոմբինատի գլխավոր ինժեներ Լ. Հախնա-
 վարովը: Նա 1934 թ. ավարտելով Իվանովոյի Քիմիա-տեխնո-
 լոգիական ինստիտուտը, աշխատանքի է անցնում Ստալինո-
 գորսկի քիմիական կոմբինատում իբրև հերթափոխության ին-
 ժեներ, ապա ցեխի պետ, իսկ 1940—1944 թթ. աշխատում է
 Չիրշիկի էլեկտրա-քիմիական կոմբինատում՝ որպես ամոնիա-
 կային արտադրության բաժնի պետ: 1944 թ. նա տեղափոխ-
 վում է Հայաստան և աշխատանքի անցնում Կիրովականի քի-
 միական կոմբինատում որպես շինարարության գլխավոր ին-
 ժեներ: 1946 թ. նա մեկնում է Բեռլին և մինչև 1950 թ. աշխա-
 տում որպես Բեռլինի № զործարանի գլխավոր գիրեկտոր:
 1950 թ. մինչև օրս նա աշխատում է Կիրովականի քիմիական
 կոմբինատում որպես գլխավոր ինժեներ: Ունենալով տեսա-
 կան անհրաժեշտ պատրաստականություն և աշխատանքի
 մեծ փորձ, ընկ. Լ. Հախնավարյանը իրեն, զրոսերով է որպես
 շնորհալի ինժեներ և գլխավորում է կոմբինատի արտադ-
 րական աշխատանքները:

Կոմբինատի արտադրա-տեխնիկական բաժնի պետը և
 կոմբինատի գլխավոր ինժեների տեղակալը Ի. Նաումովն է, իսկ
 նրա տեղակալներն են Գ. Մեծատոռյանը և Տ. Գրիգորյանը,

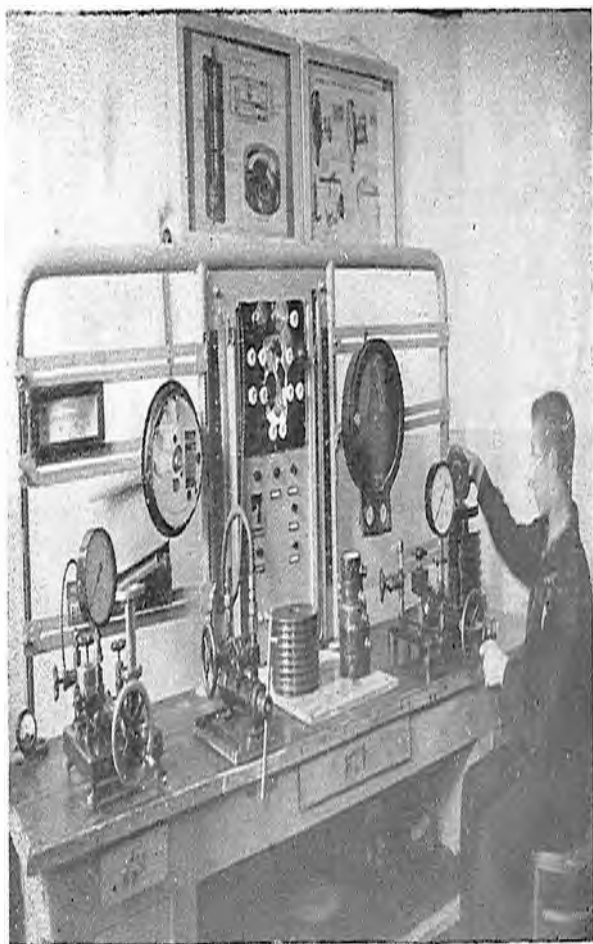
որոնք ղեկավարում են ցեխերի աշխատանքը: Այդ բաժնում կադրերի տեխնիկական ուսուցումը կազմակերպում է ավագ ինժեներ Ս. Ասլանյանը, ռացիոնալիզատորների և գյուտարարների հարցերով զբաղվում է Դ. Վարդանովան, իսկ անվտանգութան տեխնիկական հարցերով՝ ավագ ինժեներ Ս. Աղաբաբյանը:

* * *

1954 թ. հոկտեմբերի 4-ին Կիրովականի քիմիագործները երկաթուղային կայարանում հանդիսավոր կերպով դիմավորեցին Չինաստանի Գիրլին քաղաքում նոր կառուցվող կարբիդ-ցիանամիդի գործարանի տեխնիկական անձնակազմին, գործարանի ղեկավոր ինժեներ, կոմունիստ Յոլյան Ֆոխենի գլխավորությամբ, որը Կիրովական էր եկել մեկ տարի ժամանակով:

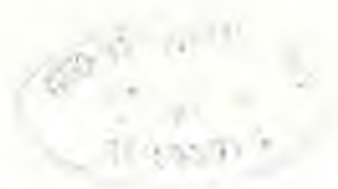
Հյուրերին համապատասխանաբար բաժանեցին ըստ առանձին ցեխերի, նրանց կցեցին փորձված վարպետներ և ինժեներներ: Չինացի ընկերների համար կազմակերպվեց ուսաց լեզուն ուսումնասիրող խմբակ. մի քանի ամիս շանցած նրանք հաղթահարելով դժվարությունները, գործարանի բանվոր-ծառայողների հետ արդեն ուսերեն էին խոսում:

Չինաստանից Կիրովական ժամանած ընկերների կազմում էին՝ Գիրլինի գործարանի արտադրատեխնիկական բաժնի պետ, կոմունիստ Յյան Վեյ-սունը, ղեկավոր մեխանիկ Շեն Յուչ-սյունը, ղեկավոր էներգետիկ Յան Շի-սյունը, կենտրոնական լաբորատորիայի և տեխնիկական հսկողության բաժնի պետ կոմունիստուհի Սուն Խուեյ-յուն, ապահովության և անվտանգության բաժնի պետ Չժան Յզի-հն, չափիչ և ստուգող գործիքների բաժնի պետ Չժան Յին-վենը: Սրանք ոչ միայն գործնականորեն սովորում էին իրենց մասնագիտությունը, պրակտիկա էին ձեռք բերում, այլև մասնակցում էին տեսական պարապմունքների՝ արտադրության տեխնոլոգիայի, էլեկտրատեխնիկայի, անվտանգության տեխնիկայի և այլ հարցերի շուրջը: Կարբիդի ցեխում որակավորվում էին Գիրլինի գործարանի կարբիդի ցեխի պետ Յուչ Լյան-ցզին, տեխնիկա-

(146) զմեծի մասնական արհեստանոց

կան ղեկավար Գառ Գո-ցվյանը, վարպետ Լի Չան-դեն, մեխանիկ Ֆու Յա-ժենը, հերթափոխության պետ Չժան-տուն, իսկ ցիանամիդի ցեխում ցեխի պետ Դայ Ժին-չուն և վարպետ Լյու Դե-շենը:

Մեկ տարի անընդհատ աշխատելով կրի, կարբիդի և կալցիումի ցիանամիդի ցեխերում, շինացի ընկերները տիրապե-տեցին աշխատանքի տեխնիկային, տեխնոլոգիական պրոցես-ների ղեկավարման ձեերին և դարձան մասնագետներ: 1955 թ. հոկտեմբերի 26-ին նրանք մեկնեցին Չինաստան՝ նորակա-ույց քիմիական գործարանն աշխատեցնելու համար: 1955 թ. նոյեմբերի 4-ին Կիրովակաճի քիմիական կոմբինատ ժամա-նեց շին մասնագետների մի նոր խումբ: Այս երկրորդ խումբը հիկել էր սովորելու կարբիդի և ցիանամիդի արտադրության տեխնիկան: Այս խմբի մեջ էին՝ կարբիդի ցեխի բաժնի պե-տեր, կոմունիստներ Յան Սին-ցզին, Չժաո Յզի-վենը, ցիանա-միդի բաժնի պետ Սյուչ Ժուն-չան և ցիանամիդի հերթափոխ կոմբերտականներ Տաո Յուն-գայը, Ցի Լին-սեճը, Վուն Են-յուանը, և Յան Լայն-սին: Ինչպես առաջին, այնպես էլ երկրորդ խմբի շինացի ընկերների համեստությու-նը ու աշխատասիրու-թյունը հիացմունք էր պատճառել Կիրովականի քիմիագործ-ներին:

Այդ ընկերները ևս մասնագիտանալով, մեկ տարի հետո՝ 1956 թ. նոյեմբերին, մեկնեցին իրենց հայրենիքը: Գիրինի գործարանի կաուսցմանը և սարքավորմանը տեղում մասնա-գիտական օգնությու-նը ցույց տալու նպատակով կոմբինատի գլխավոր էներգետիկ էրենսա Մալյանը 1955 թ. մեկնեց Չի-նաստան և մինչև 1958 թ. մայիս ամիսը գտնվում էր այնտեղ:

Չինացի ընկերների ջանքերը հաջողությամբ պսակվեցին: Նրանք 1957 թ. մայիսին շահագործման հանձնեցին Գիրինի քիմիական գործարանը: Այդ առթիվ նրանք գրում են:

«Հայկական ՍՍՌ, Կիրովական. քիմիական կոմբինատի զիբեկտոր ընկ. Ս. Թեոսյանին.

Սովետական մասնագետների օգնությամբ 1957 թ. մայի-սի 28-ի ժամը 17-ին շահագործման հանձնվեց մեր գործա-րանի կարբիդի վառարանը: Ոգևորված ձեռք բերած հաջողու-

թյուններով, զեկուցում ենք Ձեզ հաճելի նարություն: Արտա-
հայտում ենք մեր խորին շնորհակալությունը Ձեզ, մեզ ցույց
տրված օգնության համար:

Չինաստանի ժողովրդական ռեսպուբլիկայի Գիրին քաղա-
քի կարբիդա-ցիանամիդի գործարանի պրեկտոր Լի Իմեն,
գլխավոր ինժեներ Յվյան Գու-խին¹:

Կիրովականի քիմիական կոմբինատի բանվորներն ու ին-
ժեներա-տեխնիկական աշխատողները շեն մոռանում չինացի
ընկերներին, նրանց միջև նամակագրական կապ է հաստատա-
վել: Կոմբինատի արտադրա-տեխնիկական բաժնի աշխատակ-
ցուհիներից Ս. Ասլանյանը պատմում է, որ չինացի ընկերնե-
րին հիշելիս կարոտից հրեմն ուզում է արտասվել, միշտ
մտածում է՝ արգյոք հնարավոր կլինի՞ նորից հանդիպել նրանց:
Չինացի ընկերներից մեկը Ս. Ասլանյանին գրում է. — «Ճա և
Ֆան Լյան-սին գիշերվա ժամը 11-ին հասանք Մոսկվա, Սովե-
տական Միության սիրտը: Մենք ապրում ենք «Մետրոպոլ»
հյուրանոցում: Մեր ղեկավարությանը ինձ հայտնեցին, որ ես
շտապ պետք է վերադառնամ Չինաստան, որպեսզի մասնակ-
ցեմ մեր գործարանի շինարարությանը: Ցավոք սրտի ալլա
Կիրովական վերադառնալ չեմ կարող: Ինձ համար շատ դժվար
է բաժանվել ձեզանից և ինձ այնքան մտերիմ բարեկամներից,
որոնք բացառիկ հոգատարությամբ էին շրջապատել մեզ՝ չի-
նացիներին: Մնաք բարով, երկրորդ հայրենիք՝ քաղաք Կիրո-
վական և նրա քիմիագործ ընկերներ: Չինաստան հասնելուն
պես ձեզ նորից կգրեմ»²:

Հոկտեմբերյան սոցիալիստական Մեծ ռեվոլյուցիայի 40-
ամյակի տոնակատարության օրերին կոմբինատում ստացվեց
ՍՍՌՄ-ում Չինական ժողովրդական ռեսպուբլիկայի արտա-
կարգ և լիազոր գեսպան Լյու Սյաոյի ռզուլմի հեռագիրը, ուր
գրված է.

«Հայկական ՍՍՌ, քաղաք Կիրովական, Քիմկոմբինատի
պրեկտոր ընկ. Ս. Թևոսյանին.

Հոկտեմբերյան սոցիալիստական Մեծ ռեվոլյուցիայի 40-

¹ «Կիրովականի քիմիագործ», 30 մայիսի, 1957:

² Ալ. Մյասնիկյանի անվան Քիմկոմբինատի արխիվ, դ. 36, ք. 707:

աժյակի տոնակատարության սուֆիլ թույլ տվեք ՍՍՌՄ-ում Չինական ժողովրդական ուսուցիչական գիտությունների և անձամբ իմ կողմից շնորհավորելու հանձինս ձեզ բանվորների ու ծառայողների ողջ կոլեկտիվին և ցանկանալ աշխատանքներում հետագա հաջողություններ:

Հոկտեմբերյան սոցիալիստական Մեծ ուղեւորի ամբողջ աշխարհի բանվոր դասակարգի և աշխատավորության վերջնական ազատագրման ուղի հարթեց: Նա մարդկության պատմության մեջ ազատագրության նոր դարաշրջան բացեց:

40 տարվա ընթացքում սովետական ժողովուրդը կոմունիստական պարտիայի և Սովետական Միության կառավարության ղեկավարությամբ սոցիալիզմի կառուցման և կոմունիստական հասարակակարգի շինարարության գործում հսկայական հաջողությունների հասավ:

Հոկտեմբերյան Մեծ ուղեւորի և սովետական ժողովրդի 40 տարվա փայլուն հաջողությունները շինական ժողովրդին ոգևորեցին ոչ միայն ազգային և սոցիալական ազատագրության, պայքարում, այլև հենց այժմ երկրում սոցիալիստական հասարակության կառուցման գործում խոշոր հավատ են ներշնչում:

Ձեր կոմբինատը մեր երկրում սոցիալիստական հասարակարգ կառուցելու գործում մեծ օգնություն և աջակցություն պույլ տվեց: Ձեր աշխատանքի առաջավոր փորձն ու ինտերնացիոնալիստական, ոգին հրաշալի օրինակ են հանդիսանում մեր ժողովրդի համար:

Թույլ տվեք այս մեծ տոնի օրը սրտանց շնորհակալություն հայտնել ձեր եղբայրական օգնության համար:

Ցանկանում եմ ձեզ մեծ հաջողություններ կոմունիզմի կառուցման գործում: Թող ամբապնդվի ու զարգանա շին և սովետական ժողովուրդների մեծ և անխախտ բարեկամությունը:

Լյու Սյաո¹:

(ԶԺՌ արտակարգ և լիազոր գեսպան):

Կոմբինատի գլխավոր էնեքգետիկ է. Մալյանը 3 տարի է ինչ գտնվում էր Չինաստանում: Նա մասնակցում էր Գիրին

¹ «Կիրովականի քիմիադոր» № 29, 16 նոյեմբերի, 1957:

քաղաքի քիմիական գործարանի շինարարության և գործարկման նախապատրաստման աշխատանքներին: Գործարանի կոլեկտիվը գործարկման առթիվ հատուկ նամակով շնորհակալական առաջին խոսքերն ուղղում է Սովետական մասնագետներին, այդ թվում նաև է. Մալյանին:

«Թանկազին Մալյան. Ձեր և մեր պետությունները հարազատ հղբայրներ են, մենք բոլորս ապրում ենք սոցիալիստական լավերի համերաշխ ընտանիքում: Սովետական Միությունը մեր ավագ հղբայրն է, իսկ մենք նրա կրտսեր հղբայրը: Դուք եկել եք մեր երկիրը՝ օգնելու մեզ մեր հայրենիքում կատարվող սոցիալիստական շինարարությանը. դա ամենավաղ կայություն է հղբայրական ժողովուրդների բարեկամության: Այսօր գործարկվեց մեր Գիրինի քիմիական գործարանը. շնորհիվ սովետական մասնագետների, այդ թվում նաև Ձեզ. որի համար շնորհակալական սրտաբուխ խոսքերը ուղղում ենք սովետական մարդկանց»¹:

Չինական Ժողովրդական Ռեսպուբլիկայի կառավարությունը, բարձր գնահատելով երիտասարդ մասնագետ է. Մալյանի ծառայությունը Չինաստանում քիմիական արդյունաբերության զարգացման դորժում, նրան պարգևատրել է «Չին-սովետական բարեկամության» մեդալով: Պարգևաթերթիկով գրված է՝

«Ընկե՛ր է. Մալյան.

Մեր երկրի սոցիալիստական շինարարությանը տնկեցած Ձեր ազնիվ ու անձնվեր մասնակցության համար հանձնում եմ Ձեզ «Չին-սովետական բարեկամության» մեդալը:

ՉԺՌ Պետական հորհրդի Պրեմիեր

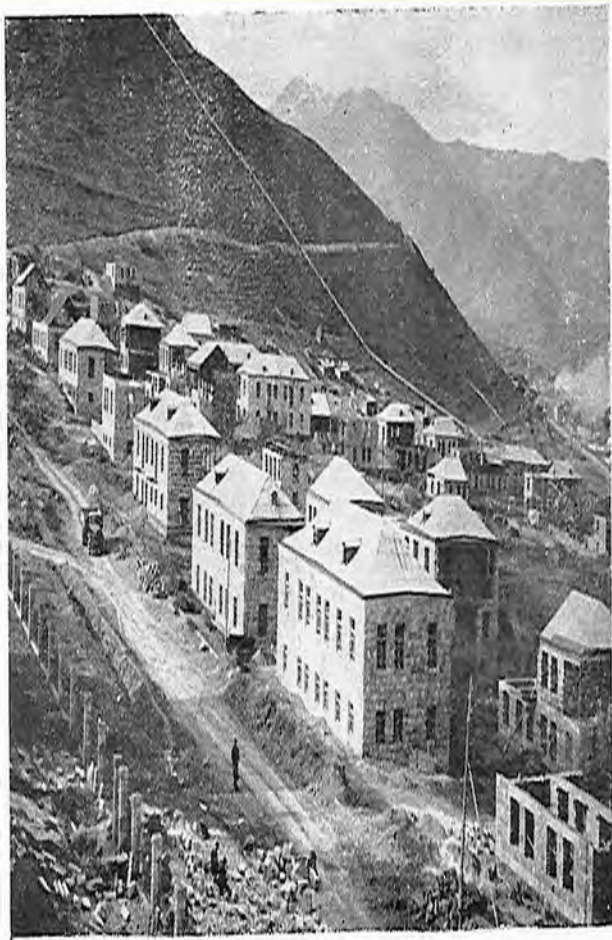
Չժոու էն-լայ»²:

Կիրովական ժամանեցին Ռումինական Ժողովրդական Դեմոկրատական Ռեսպուբլիկայի Տիրնովին քաղաքի ցիանամիդի գործարանի պլանավոր ինժեներ Կրյանզան և երիտասարդ տեխնոլոգ Ֆարան: Նրանք ծանոթացան կարբիդի և ցիանամի-

¹ Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի Պատմություն Խնտիրոտուտի արխիվ. ֆ. 16, թ. 4:

² Նույն տեղում:

Քիմիադրժների նորակառույց թաղամաս

դի արտադրութեան հետ, կատարեցին փորձի փոխանակութիւն:

Այսպիսով Կիրովականի քիմիական կոմբինատի ինժեներա-տեխնիկական աշխատողները խոշոր օգնութիւն են ցուց տալիս ժողովրդա-դեմոկրատական երկրներից հկած մասնագետների արտադրական տեխնիկական ուսուցումը կազմակերպելու նրանց քիմիական արդյունաբերական ձեռնարկութունների սարքավորման, տեղադրման, մոնտաժավորման և գործարանների բարեհաջող գործարկումը կազմակերպելու ուղղութեամբ:

1958 թ. օգոստոսին Չեխոսլովակիայի Ժողովրդական դեմոկրատական Ռեսպուբլիկայի Արհմիութեան խորհուրդը ՀԱՄԽ-ին է ուղարկել 8 կարմիր դրոշ՝ ռեսպուբլիկայի առաջավոր ձեռնարկութուններին հանձնելու համար: Դրոշներից մեկն ստանալու պատիւին է արժանացել քիմիական կոմբինատի կուլեկտիվը:

Քիմիագործների կուլտուրայի պալատում ՀԱՄԽ-ի ներկայացուցիչ ընկ. Հ. Նալբանդյանը կոմբինատի դիրեկտոր ընկ. Ս. Թևոսյանին է հանձնում Լիտումիշլ քաղաքի Սովետա-չեխոսլովակյան բարեկամութեան օկրուգային կոմիտեի ալ-կարմիր մետաքսայա դրոշը, որի մի երեսին ասեղնագործված է՝ «Սովետական Միութեան հետ հավերժ միասին»: Ընդունելով մեծ բարեկամութեան այդ դրոշը, ընկ. Ս. Թևոսյանը նախ շնորհակալութիւն է հայտնում և ապա հավաստիացնում, որ կոմբինատի կուլեկտիվը կլարի իր բոլոր ուժերը՝ ՍՄԿՊ Կենտկոմի Մայիսյան պլենումի տրոշումները կենսագործելու, ինչպէս նաև ժողովրդական դեմոկրատիայի երկրներում զարգացող քիմիական արդյունաբերութեան օգնութիւն ցուց տալու համար:

*

Քիմիական կոմբինատում աճել են կադրեր, որոնք դարձել են ռեսպուբլիկայի, ինչպէս նաև ռեսպուբլիկայից դուրս պարտիական սովետական գործիչներ, տնտեսական ղեկավարներ, գիտութեան ու տեխնիկայի բնագավառի աշխատողներ և բարձրագույն դպրոցների դասախոսներ:

Կոմբինատի նախկին աշխուկ և ապա դիրեկտոր Ս. Մե-

քառյաճնն առաջ քաշվեց ՀԿՊ կենտկոմի արդյունաբերության բաժնի վարիչ։ Այժմ նա աշխատում է Մոսկվայում, իբրև ՍՍՌՄ Մինիստրների Սովետին առընթեր Հայկական ՍՍՌ կուլտուրային մշտական ներկայացուցիչ։

Կոմբինատի պարտիական կոմիտեի նախկին քարտուղար Հ. Մելքոնյանն առաջ քաշվեց ՀԿՊ Երևանի Կիրովյան շրջկոմի քարտուղար։ 1941 թ. նա մեկնեց ռազմաճակատ, մասնակցեց Հայրենական Մեծ պատերազմին. բանակից՝ վերադառնալով՝ նա աշխատեց որպես ՀԿՊ Կիրովականի շրջկոմի քարտուղար. ապա ՀԿՊ Կենտկոմի ազմինիստրատիվ բաժնի վարիչ. այժմ նա Հայկական ՍՍՌ՝ Ներքին գործերի մինիստրն է։

Կոմբինատի նախկին գլխավոր էներգետիկ, ապա գլխավոր մեխանիկ Ի. Սոշինսկին առաջ քաշվեց ՀԿՊ կենտկոմում արդյունաբերության գծով քարտուղար, ախուհետև երկար տարիներ աշխատեց որպես տեղական արդյունաբերության մինիստր։ Այժմ նա աշխատում է Հայկական ՍՍՌ ժողտնտխորհում իբրև մեքենաշինական և հաստոցաշինական վարչության պետ։

Կոմբինատի նախկին ավագ աշխուղեկ Լ. Երզնկյանը առաջ քաշվեց որպես Երևանի Ս. Մ. Կիրովի անվան գործարանի սրտադրական-շինարարության պետ, ապա Ժողկոմսովետին կից շինարարության տրեստի և ապա Հայպետշինի կառավարիչ, տեղական արդյունաբերության, դպրական և քաղաքային շինարարության մինիստրի տեղակալ։ Այժմ նա աշխատում է որպես Հայկական ՍՍՌ ժողտնտխորհի նախագահի առաջին տեղակալ։

Աշխատավորների գեպուտատների Կիրովականի քաղաքային Սովետի գործկոմի ինչպես նախկին նախագահ Վ. Ավչյանը, այնպես էլ այժմյան նախագահ Ա. Շովգարյանը կոմբինատի նախկին աշխատողներ են։

Գործարանի նախկին աշխատողներ Մ. Գոգիդիձեն այժմ Վրաստանի հանքային ջրեր տրեստի («Գրուզմինվոդ»-ի) վարչության պետ է, Բ. Լեբեգեը Ռիգայի ծծմբական թթվի ու սուպերֆոսֆատի գործարանի ղեկավարն է, Հ. Մանուկողլյանն Վրացական ՍՍՌ նախագծային ինստիտուտում առաջավոր

ինժեներ է, Մ. Տիգրանյանը Երևանի կարելի գործարանի գիրեկատուն է, Կ. Տեր-Ակոպովը Երևանի պոլիտեխնիկական գործարանի գլխավոր ինժեներն է, Իրենց մասնագիտական մկրտությունը Կիրովականի քիմիական կոմբինատում են ստացել Երևանի Ս. Մ. Կիրովի անվան գործարանի բաժնի վարիչներ և ցեխերի պետեր՝ Ն. Կանանովը, Մ. Միքայելյանը, Մ. Նազարյանը, Զ. Մարգարյանը, Տ. Հովհաննիսյանը և գլխավոր մեխանիկ Մ. Սալիբեկյանը։ Կիրովականի կոմբինատի հերթափոխության նախկին պետ Մ. Առվիսանովն ալժմ քիմիկոս, Ստալինյան մրցանակի լաուրեատ է, հղել է Երևանի Մուլխոի գործարանի գիրեկատոր, ալժմ աշխատում է շինանյութերի վարչության արտադրատեխնիկական բաժնում որպես ալժմ ինժեներ-տեխնոլոգ։ Կոմբինատի նախկին գիրեկատոր Վ. Մանվելովն ալժմ Մոսկվայի կաուչուկի խոշոր գործարաններից մեկի գիրեկատորն է։ Կոմբինատի շինարար, նախկին տեխնիկ Մ. Վարդանյանն ալժմ Մոսկվայում գլխավորում է շինարարական մի խոշոր տրեստի աշխատանքը։ Կոմբինատի նախկին քիմիկոս-տեխնիկ է. Տեր-Ղազարյանը, աշխատելով մեր երկրի քիմիական մի շարք գործարաններում, նշանակվեց սկզբում Երևանի Ս. Մ. Կիրովի անվան, հետագայում Ադրբեջանական ՍՍՌ—Սոսդաիթի քիմիական կոմբինատներում գլխավոր ինժեներ, նա առանց արտադրությունից կտրվելու ստացավ բարձրագույն կրթություն և զարձակ տեխնիկական գիտությունների թեկնածու։ Ալժմ նա Կիրովականում կազմակերպված «Ավտոմատիկա» զիտա-հետազոտական ինստիտուտի գիրեկատորն է։ Տեր-Ղազարյանն իրեն դրսևորում է իր և տաղանդավոր ինժեներ։

Հ. Կոստանյանը երկար տարիներ աշխատել է իբրև քիմիկոմբինատի կարրիդի ցեխի պետ, գործարանային պարտիական կոմիտեի քարտուղար¹, ապա Կիրովականի «Ավտոմատիկա» գործարանի գիրեկատոր։ Ալժմ նա ղեկավարում է

¹ Գործարանային պարտիական կոմիտեի քարտուղարներ են ձգել Ա. Ասլամադյանը, Գ. Զուլհալյանը, Պ. Վարդանյանը, Պ. (Պեպո), Պողոսյանը, Հ. Մելքոնյանը, Բ. Սարգսյանը, Ն. Կանանովը, Պ. Օհանյանը, Վ. Ավչյանը, Հ. Կոստանյանը, Գ. Գրիգորյանը, Վ. Հովասափյանը և Ն. Թադևոսյանը։

սրհետական թանկարժեք քարերի գործարանի շինարարությանը ու մոնտաժավորման աշխատանքները:

Կիրովականում կազմակերպված «Ավտոմատիկա» կոնստրուկտորական բյուրոյի ղիրեկտորն է կոմբինատի նախկին գլխավոր մեխանիկ Ժ. Փյունկուլյանը: Կիրովականի մորթումուշտակի գործարանի ղիրեկտորն է նախկին քիմիագործ Ս. Պետրոսյանը:

Կոմբինատի բազմաթիվ բանվոր-ծառայողներ ձեռք բերելով բարձրագույն կրթություն, զարձան գիտական աշխատողներ և դասախոսներ:

Կոմբինատի պլանային բաժնի նախկին պետ Ա. Հովսեփյանը այժմ գիտությունների դոկտոր է, աշխատում է Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի էներգետիկ ինստիտուտում իրրե ավագ գիտական աշխատող: Կոմբինատի նախկին աշխատողներ Զ. Մելիք-Աղամիրյանը, Խ. Փորձկան, Օ. Մարտիրոսյանը տեխնիկական գիտությունների թեկնածուներ են. նրանցից վերջինը դասախոսում է Երևանի Կարլ-Մարքսի անվան պոլիտեխնիկական ինստիտուտում, իսկ Գ. Իսահակյանը տնտեսագիտական գիտությունների թեկնածու է, աշխատում է Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի Տնտեսագիտական ինստիտուտում իրրե ավագ գիտաշխատող: Կոմբինատի նախկին տեխնիկ Ա. Համբարձումյանը դասախոս է Մոսկվայի շինարարական-տեխնիկական ինստիտուտում:

Այսպիսով Կիրովականի քիմիական կոմբինատը ոչ միայն կադրեր է պատրաստել քիմիական արդյունաբերության համար, այլև աճեցրել է մարդիկ, որոնք բեղմնավոր աշխատանք են կատարում ժողովրդական տնտեսության տարրեր ճանաչողներում, սովետական և պարտիական ապարատներում:

1929 թ., երբ սկսվեցին գործարանի շինարարական աշխատանքները, գործարանում նախ կազմակերպվեց կոմբինատական բջիջ, իսկ մի առ ժամանակ հետո՝ պարախմբակ, որը կարճ ժամանակում աճեց և 19 հոգով կազմվեց պարտիական բջիջ, որի առաջին քարտուղարն է եղել Վ. Հովհաննիսյանը:

Տարեց-տարի աճեց գործարանի կոլեկտիվը: Անցավ 25 տարի. այժմ՝ կոմբինատում կա 19 սկզբնական պարտիական կազմակերպուելթյուն և 21 պարտիական խումբ, որոնց մեջ ընդգրկված են 404 պարտանդամ-թեկնածուներ: Կոմբինատում կա 17 կոմերիտական սկզբնական կազմակերպություն՝ 364 կոմերիտականներով, որոնցից 352-ը արտադրության մեջ աշխատողներ են:

Կոմբինատում կոմունիստներն ու կոմերիտականներն իրենց անձնվեր ու ստեղծագործող աշխատանքով, նորանոր նախաձեռնություններով ապահովում են իրենց առաջավոր դերը, տոն և ուղղութիւն են տալիս գործարաններում և ցեխերում տարվող աշխատանքներին, գլխավորում են բանվորների խանդավառությունն ու նախաձեռնությունը պլանների կատարման, ինքնարժեքի իջեցման, հումքի, էներգիայի խնայողության և տեխնիկական պրոգրեսի համար մղվող պայքարում:

Պարտիական կազմակերպությունը լուրջ ուշադրություն է դարձնում կոմունիստների և կոմերիտականների դադափարական և տեխնիկական մակարդակը բարձրացնելու գործին: Կոմբինատում գործում են կոնկրետ էկոնոմիկան, քաղաքատնտեսությունը և բնթաղիկ քաղաքականությունն ուսումնասիրող տասնյակ խմբակներ ու սեմինարներ: Շատ կոմունիստներ ու կոմերիտականներ զբաղվում են մարքսիզմի-լենինիզմի ինքնուրույն ուսումնասիրությամբ, քաղաքական ինքնակրթություն: Հարյուրից ավելի ադիատտորների քաղաքական-մասսաչական աշխատանք են ծավալում քիմիագործների մեջ, նրանցից յուրաքանչյուրին հասցնում պարտիայի ու կառավարության որոշումները, մոբիլիզացնում նրանց բոլոր ուժերը տարեկան պլանները ժամկետից շուտ և բարձր որակով կատարելու համար:

Կոմբինատի արտադրական յուրաքանչյուր հաջողություն աշխատանքային ուր վերելք է ստեղծում, բարձրացնում բանվորների և ինժեներատեխնիկական աշխատողների քաղաքական ակտիվությունը: Կոմունիստներից շատերը գերակա-

տարեկով իրենց առաջադրանքները, հայտնի դարձան ամբողջ կոմբինատում:

Տեխնիկական պրոգրեսի արմատավորման գործում խոշոր դեր է կատարում կոմբինատի պարտիական կազմակերպությունը, որն իր նիստերում բազմիցս քննարկել է տեխնիկական պրոգրեսի և տեխնոլոգիական պրոցեսների կատարելագործման հարցերը: Ընդունված որոշումների կատարման մեջ կոմունիստներն առաջավոր դեր են խաղացել: Կոմբինատի պարտիական կազմակերպությունը, զլխավորելով արտադրական ցեխերում բանվորական բաժնի ճիշտ տեղաբաշխման, կադրերի նպատակահարմար օգտագործման հարցերը և ամրապնդելով միանձնյա ղեկավարությունը, բարձրացնում է ցեխերի, հերթափոխության պիտերի և այլ օբյեկտների ղեկավարների պատասխանատվությունը պլանների կատարման, ինքնարժեքի իջեցման և հումքի խնայման գործում: Պարտիական կազմակերպությունը սիստեմատիկ հսկողություն սահմանելով արտադրական բոլոր ցեխերի աշխատանքների վրա, բեղմնավոր գործունեություն է ծավալել էկոնոմիկայի, տեխնիկայի ուսումնասիրության, բանվոր-ծառայողների տեխնիկական մակարդակի բարձրացման ուղղությամբ:

Խամ ու խոսպան հողերի յուրացման գործում, մեր երկրի երկրասարգության հետ միասին, իրենց մասնակցությունն ունեցան նաև Կիրովսկանի քիմիագործները: Նրանցից 23 հոգի 1957 թ. մեկնեցին Ղազախստան, աշխատեցին Կուստանայի մարզի Օկտյաբրսկի շրջանի Այդարշինսկու հացահատիկային սովխոզում, որն ուներ 42 հազար հեկտար հողամաս:

Սովխոզում ավտոմոբիլային կշեռքները սարքին շէին, նորոգող մասնագետներ էլ չկային: Օգնության հասան № 1 ցեխի խառատ Ռ. Շահինյանը և ցիանամիդի ցեխի էլեկտրիկ Ա. Բուզադյանը, կշեռքների վերանորոգման հրատապ աշխատանքները կատարեցին սեղմ ժամկետում և բարձր որակով: Սովխոզում անվանի էին դարձել № 1 ցեխի մեքենավար, խոսպանում կոմբայնավար Դ. Պետրոսյանը, բրդազավար Ա. Վարդանյանը, Վ. Սալոմինը, Վ. Շապովալովը և ուրիշները, որոնք անձնուրաք աշխատանք էին կատարում:

Կիրովականից Ղազարխանյան մեկնած կոմերիտական էշեկունը ղեկավարում էր կոմբինատի ԼԿԵՄ կոմիտեի քաբուուդար Ռ. Չարչյանը¹։

Կոմբինատի կողեկտիվը մրցության մեջ է եղբայրական վրաստանի և Ալավերդու քիմիական գործարանների կողեկտիվների հետ։ Պարտիական կազմակերպության ղեկավարությամբ և օգնությամբ գործարանային արհմիութենական կազմակերպությունը դիտավորում է սոցիալիստական մրցության մեջ ստանձնած պարտավորությունները կատարելու գործը։

1932 թ. մարտին գործարան Եկավ Ս. Սարգսյանը, որն աշխատում էր շինարարության վրա, իբրև սևագործ բանվոր։ 1933—1937 թթ. նա աշխատեց կարբիդի մանրացման բաժնում իբրև բրիգադիր, 1937 թ. կեսերին ընտրվեց գործարանային ԼԿԵՄ կոմիտեի քարտուղար, իսկ 1939 թ. վերջերից արհմիության գործարանային կոմիտեի նախագահ²։ Աճելով տեղում, ճանաչելով գործարանի յուրաքանչյուր բանվոր-ծառայողի և ձեռք բերելով աշխատանքի խոշոր փորձ, Ս. Սարգսյանը, ուժ ու եռանդ չի խնայում կոմբինատի պլանների կատարման և բանվոր-ծառայողների կուլտուր-կենցաղային պայմանները բարելավելու համար։

1957 թ. արհմիությունների հիտոմամյակի կապակցությամբ ռեսպուբլիկայից կառավարական շքանշաններով պարգևատրվեցին բազմաթիվ աշխատողներ, նրանց թվում արհմիությունում երկարամյա և անբասիր աշխատանքի համար «Պատվո նշան» շքանշանով պարգևատրվեց նաև Ս. Սարգսյանը։ Այդ առթիվ ՀԱՄԿԽ-ի նախագահ ընկ. Գրիշինը դրում է՝ «ՀԱՄԿԽ-ը սրտագին շնորհավորում է Ձեզ՝ արհմիությունների 50-ամյակի առթիվ կառավարական «Պատվո նշան»

¹ Գործարանի ԼԿԵՄ կոմիտեի քարտուղարներ են եղել Գ. Վահանյանը, Ս. Սարգսյանը, Պ. Օհանյանը, Ս. Պետրոսյանը, Մ. Շեկոյանը, Ա. Մովսիսյանը, Գ. Ուզունյանը, Հ. Մարգարյանը, Ս. Հարությունյանը, Կ. Համպոստյանը, Ա. Հովսեփյանը, Բ. Հարությունյանը, Ս. Ասաբեկյանը, և Ռ. Չարչյանը։

² Արհմիության գործարանային կոմիտեի նախագահներ են եղել Մ. Ջավախյանը, Ս. Օհանյանը, Գ. Սարգսյանը, Մ. Մարգարյանը, Հ. Պողոսյանը և Ս. Սարգսյանը։

շքանշանով պարգևատրվելու առթիվ: Յանկանժամ հնք ձեզ հաջողություններ ձեր հետագա աշխատանքներում»¹:

Պարտիական, արհմիութենական և կոմերիտական կազմակերպության ուշադրության կենտրոնում են հղել ժողովուրդների բարեկամության, ինտերնացիոնալ դատարարականության հարցերը: Ինչպես կոմբինատի ղործարանների ցեխերի շինարարության ժամանակաշրջանում, այնպես էլ ներկայումս կոմբինատում աշխատում են հայեր, ռուսներ, ուկրաինացիներ, վրացիներ, ադրբեջանցիներ, հուլներ, հրեաներ, թաթարներ, մոլդավացիներ: Նրանք բոլորն էլ մի նպատակ տենեն՝ բարձրացնել իրենց աշխատած տեղամասերի արտադրական կարողությունը՝ մեր երկրին ավելի շատ արտադրանք տալու համար: Այսօր էլ այդ ինտերնացիոնալ կուլեկտիվում իրար հետ են աշխատում ցիանամիդի ցեխի պետ Զ. Իսախանյանը, աշխատանքի վերահսկողության բաժնի պետ՝ ռուս Ն. Կիսելցովը, պրեկտորի տեղակալ՝ բելուսս Ռ. Բուլավկոն, ցեխի լաբորատորիայի վարիչ, ուկրաինացի Դ. Նիկոլինը, № 3 ցեխի պետ թաթար Ա. Կուրմաշովը, տրանսպորտի ցեխում կռավար մոլդավացի Ա. Դուդկինը, տարեկավար հուլն Լ. Ֆեոֆանովան, կրի ցեխի բրիգադիր՝ ադրբեջանցի Բ. Նովրոզովը, ինժեներ-ֆիմիկոս վրացի Մ. Ալխաղաշվիլին, կարբիդագործ լիտվացի Ա. Վոդզասը, աշխատանքի և աշխատավարձի բաժնի վարիչ հրեուհի Ա. Ռենդոլդը և շատ ուրիշները: Սրանք հղբայրական համագործակցությամբ հերոսական պայքար են ծավալում պլանների կատարման, տեխնիկական պրոգրեսի և կոմբինատի հետագա ընդարձակման, մեր ժողովրդին, մեր փառապանծ հայրենիքին էլ ավելի շատ արտադրանք տալու համար:

Տնտեսական և կուլտուրական շինարարության ղեկավարման ղործում միութենական ռեսպուբլիկաների ղերն ու

¹ «Կիրովականի Քիմիագործ», № 38, 28 դեկտեմբերի, 1957:

Վիճակագրմանը մասնակցող ընտանիքները

նախաձեռնությունն ուժեղացնելու, երկրում ունեցած սեփական-
ները ռազմական օգտագործելու նպատակով Սովետական կա-
ռավարությունը տնտեսական կառավարման նոր կարգ սահ-
մանից: ՍՄԿՊ Կենտկոմը և Սովետական կառավարությունը,
1956 թ. միութենական ռեսպուբլիկաների տնօրինությանը
հանձնեցին ՍՍՌՄ ժողովրդական տնտեսության մի շարք
ճյուղերի ձեռնարկությունները և այդ կտալիցություններ: մի
շարք միանադրություններ վերակառուցվեցին միութենական-
ռեսպուբլիկական և ռեսպուբլիկական միանադրությունների:

ՍՄԿՊ Կենտկոմի 1957 թ. փետրվարյան պլենումի որոշ-
ման համաձայն ՍՍՌՄ Գերագույն Սովետի 7-րդ սեսիան
որոշում է ընդունել արդյունաբերության և շինարարության
կառավարման կազմակերպումն էլ ավելի կատարելագործե-
լու մասին: Օրենքը սահմանել արդյունաբերությանն ու շինա-
րարությունը տեղի տրիալ սկզբունքով կառավարելու նոր
կարգ՝ տնտեսական վարչական շրջանների ժողովրդական
տնտեսության խորհուրդների միջոցով, որոնք ենթակա են
միութենական ռեսպուբլիկաների միանադրության սովետներին:

Միութենական ռեսպուբլիկաների դերն ուժեղացնելու
ուղղությամբ պարտիայի և սովետական կառավարության
կողմից իրականացվող միջոցառումը լիովին բխում էր ՍՄԿՊ
ազգային քաղաքականության լենինյան սկզբունքներից:

Այդ միջոցառումների իրականացումը բարձրացրեց կադ-
րերի ստեղծագործական ակտիվությունը, միութենական ռես-
պուբլիկաների դերն ու նախաձեռնությունը տնտեսության
զեկավարման գործում, նպաստեց ռեսպուբլիկաներում ժո-
ղովրդական տնտեսության հետագա զարգացմանը, երկրում
արտադրական ուժերի տեղաբաշխմանը, ռեզերվների ռազմա-
նալ օգտագործմանը, սովետական բազմազգ պետության
հզորացմանը:

Ժողովրդական տնտեսությանն զեկավարման նոր կարգը
պայմաններ ստեղծեց պարտիայի ու կառավարության կողմից
նոր առաջադրվելիք վիթխարի խնդիրների կենսագործման
համար:

ՍՄԿՊ Կենտկոմի 1958 թ. Մայիսյան պլենումը լսեց և քննարկեց ընկ. Ն. Ս. Խրուշչովի զեկուցումը՝ «Բնակչության պահանջմունքները և ժողովրդական տնտեսության կարիքները բավարարելու համար քիմիական արդյունաբերության և առանձնապես սինթետիկ նյութերի ու դրանցից պատրաստված առարկաների արտադրության զարգացումն արագացնելու մասին»:

Կենտկոմի պլենումն իր ընդունած որոշման մեջ նշեց, որ «Պարտիան և Սովետական կառավարությունը մեծ ուշադրություն են նվիրել քիմիական արդյունաբերության զարգացմանը: Ներկայումս Սովետական Միությունը քիմիական արտադրանքի արտադրության ծավալով աշխարհում գրավում է երկրորդ տեղը: Սակայն քիմիական արդյունաբերության, առանձնապես սինթետիկ նյութերի արտադրության գոյություն ունեցող մակարդակը և զարգացման տեմպերը չեն բավարարում ժողովրդական տնտեսության աճած պահանջները: Անբավարար ծավալով են արտադրվում պլաստմասսան, սինթետիկ կաուչուկը, արհեստական և սինթետիկ թելը, հանքային պարարտանյութերը և քիմիական արտադրանքի որոշ այլ տեսակներ¹:

Քիմիական արդյունաբերության, և ամենից առաջ սինթետիկ նյութերի արտադրության ավելի արագ զարգացումը կլինի ամբողջ ժողովրդական տնտեսության տեխնիկական առաջադիմության, ծանր արդյունաբերության հետագա վերելքի կարևորագույն գործոն և ժողովրդական սպառման ապրանքների արտադրության համար հումքի նոր վիթխարի աղբյուր: Այդ խմատառվել Կենտկոմի պլենումը որոշեց 1959—1965 թթ. քիմիական կարևորագույն նյութերի արտադրությունը մեծացնել առնվազն 2—3 անգամ, իսկ արհեստական սինթետիկ թելի և պլաստմասսայի արտադրությունը 4¹/₂—8 անգամ², որպեսզի արագ բավարարվեն բնակչության հագուստի, կոշիկի, գործվածքների, տնային և տնտեսական

¹ «Սովետական Հայաստան», № 108, 9 մայիսի, 1958:

² Նույն տեղում:

գործածության առարկաների սլահանջմունքները, ինչպես նաև արդյունաբերության, դյուղատնտեսության և շինարարության կարիքները: Այդ նյութերից պատրաստվող առարկաներն իրենց որակով, ամրությամբ, դիմացկունությամբ, գեղեցկությամբ ոչ միայն չեն զիջում, այլև հաճախ զգալիորեն գերազանցում են բնական հումքից պատրաստվող առարկաներին: Քիմիական արդյունաբերության, որպես ծանր ինդուստրիայի վճռական ճյուղերից մեկի, արագ զարգացման անհրաժեշտությունը բխում է երկրի էկոնոմիկայի հետագա վերելքի, ժողովրդական սպառման ապրանքների արտադրությունն ավելացնելու պահանջներից:

Մեր երկրում ծանր արդյունաբերության հարաճուն վերելքի, պիտության և տեխնիկայի բնագավառներում ձևափոխված խոշորագույն նվաճումների հիման վրա ՍՄԿՊ Կենտկոմի Մաշինայան պլենումը խնդիր դրեց ամենաարագ տեմպերով զարգացնել քիմիական արդյունաբերությունը, որը նոր և լայն նախադրություններ կստեղծի ժողովրդական տնտեսության բազմաթիվ ճյուղերի զարգացման, ինչպես նաև քնակչության պահանջմունքները բավարարելու համար: Ներկայումս չկա մի բնագավառ՝ լինի ծանր ինդուստրիա, դյուղատնտեսություն, արանսպորտ, շինարարություն կամ կենցաղ, որ չօգտագործվի քիմիական արդյունաբերության արտադրանք: Այդ իմաստով էլ ՍՄԿՊ Կենտկոմի Մաշինայան պլենումը մշակեց ՍՍՌՄ Քիմիական արդյունաբերության զարգացման խոշոր ծրագիր, որի իրականացումը համաժողովրդական պորձ է դառնալու Ըստ այդ որոշման քիմիական արդյունաբերությանը արագ կերպով զարգանալու է նաև ազգային ռեսպուբլիկաներում, այդ թվում Հայկական ՍՍՌ-ում:

Հայկական ՍՍՌ-ի քիմիական արդյունաբերությունը երկրին տալիս է աչնպիսի արժեքավոր նյութեր, ինչպիսիք են սինթետիկ կաուչուկը, կարբիդը, կաուստիկ սոդան, ամոնիակը, ալտոդոլերը, ծծմբական թթուն, քացախաթթուն, ադաթթուն, ազոտական թթուն, հանքային պարարտանյութերը, ներկեր, վինիլացիալատներ, պլաստմասսան, ռետինա-տեխնիկական իրերը և այլ քիմիկատներ:

Ելնելով ՍՄԿՊ Կենտկոմի Մայիսյան պլենումի պատմա-
 կան որոշումներից, 1959—1965 թթ. ռեսպուբլիկայի քիմիա-
 կան արդյունաբերության համար ոչ միայն ամենաարագ զար-
 գացման նոր հնարավորություններ են ստեղծվում, այլև կա-
 տարվելու են որակական, արմատական փոփոխություններ,
 ինչպես ելակետային հումքի, այնպես էլ թողարկվող արտա-
 դրանքի հետ։ Ռեսպուբլիկայի քիմիական արտադրության ար-
 տադրանքի ծավալն ավելանում է մոտ 4 անգամ, սինթետիկ
 կաուչուկի արտադրությունը՝ 2 անգամ, ամոնիակային
 պարարտանյութերինը՝ 2,5, վինիլացետատինը՝ 3, ավտո-
 դոլերինը՝ 2 անգամ և այլն։ Կազմակերպվի արտադրանքի
 նոր տեսակների, մասնավորապես պոլիբյուրվինիլային խե-
 ժի, կապրոնային կորգի ու մետաքսի, մեթանոլի արտադրու-
 թյուն։ Պարտիայի ու կառավարության առաջադրած սըն-
 տեսական ու քաղաքական նշանակություն ունեցող աչդ
 խնդիրները լուծելու նպատակով ՀԿՊ Կենտկոմի 1958 թ. մա-
 լիսի 28-ին կայացած պլենումը մշակեց միջոցառումներ՝ ռես-
 պուբլիկայի բնական հարստությունների բազայի վրա հաս-
 տանում քիմիական արդյունաբերությունն է՛լ ավելի զարգա-
 ցնելու մասին։ 1959—1965 թթ. ռեսպուբլիկայի քիմիական
 արդյունաբերության զարգացմանը հատկացվելու է 1,2 միլի-
 արդ ռուբլի, այսինքն նախորդ յոթնամյակում ներդրված գու-
 մարից մոտ 6 անգամ ավելի։ Կառուցվելու են նոր գործարան-
 ներ ու ֆարքերիկաներ, ընդլայնվելու և տեխնիկապես կատարե-
 լագործվելու են գործող ձեռնարկությունները։ Այսպիսով ռես-
 պուբլիկայի քիմիական արդյունաբերության արտադրանքը
 1965 թ. 1955 թ. համեմատությամբ կաճի մոտ 4 անգամ։
 Ռեսպուբլիկայում արագ կերպով կզարգանա պլաստմասսա-
 ների և արհեստական ու սինթետիկ թելերի արտադրությունը։
 Ղարազադից կստացվի բնական գազ, որը քիմիական նյութեր
 ստանալու համար առավել էժան հումք կլինի։

Ռեսպուբլիկայում քիմիական արդյունաբերությունն է՛լ
 ավելի արագ զարգացնելու նպատակով Ախտայում կկառուց-
 վի կապրոնային կորգի և կապրոնային մանվածքի խոշոր

Կոմպիլեյտի բազմաթիվ թվեր

1000 - 1000
1000 - 1000
1000 - 1000

ձեռնարկություն, Երևանում խեղճից պատրաստվող զանազան իրերի գործարան, որը կարտագրի լինողնում, արհեստական կաշի, սլաստիկատ, թթվուտակայուն խողովակներ և այլն:

Ախտայի նեֆելինային սինեաների վերամշակման լեռնաքիմիական կոմբինատի կառուցումով պայմաններ կըստեղծվեն թողարկելու մեծ քանակությամբ արժեքավոր քիմիական նյութեր՝ նատրիումի և կալցիումի մետասիլիկատներ «սպիտակ մուր» պոտաշ և ալյն:

Ռեսպուբլիկայում կկառուցվեն քիմիական նոր օբյեկտներ քիմիա-դեղագործական պրեպարատների, վիտամինների մի շարք գործարաններ: Հայկական ՍՍՌ-ում դարդուցող սարքաշինության և էլեկտրատեխնիկական արդյունաբերության պահանջները բավարարելու նպատակով Սևանի շրջանի Ծաղկունք ավանում կկառուցվի էլեկտրատեխնիկական ապակե մանվածքի գործարան: Արագոսեն զարգանալու է փայտամշակման արդյունաբերությունը: Սինթետիկ նյութերի արտադրության մնացուկների հիման վրա կազմակերպվելու է փայտաթելից պատրաստվող սալերի արտադրությունը:

Բացի այդ նոր կառուցվելիք գործարաններից, կընդարձակվի եղած ձեռնարկությունների արտադրական կարողությունը, կարագացվեն աշխատատար պրոցեսների մեքենայացումն ու ավտոմատացումը, ցեխերի տեխնոլոգիական պրոցեսների կատարելագործումը, մի շարք ձեռնարկությունների ավտոմատացման անցումը:

Գաղի ստացման և տեխնոլոգիական նոր պրոցեսների արմատավորման շնորհիվ 1961 թ. Կիրովականի կոմբինատում ացետիլեն կստանան ոչ թե կարբիդից, այլ բնական գազի մեթանի պիրոլիզի միջոցով, որը հնարավորություն կտա չանգամ ընդլայնելու հաիրիտի և համապատասխանաբար քլորային խմբի նյութերի արտադրությունը:

Երևանի պոլիվինիլալկատ գործարանում կկառուցվեն մի շարք նոր ցեխեր, որոնք կարտադրեն քաղախաթթու, պոլիվինիլքլոտիրալ, պոլիվինիլալկին սպիրտ և այլ նյութեր:

Նոր ցեխերով ընդլայնվելու է նաև Երևանի ավտոգոգ-
րի գործարանը և հիմնովին վերակառուցվելու է Ալավերդու
պղնձաքիմիական կոմբինատը: Զգալիորեն կավելացնեն իրենց
արտադրանքը Երևանի ռետինատեխնիկական և քրոմպիկի
գործարանները, ռեսպուբլիկայում 3 անգամ կավելացվի ներ-
կերի արտադրությունը:

Մեծ են Կիրովականի քիմիական կոմբինատի հեռանկար-
ները: ՍՍՌՄ ժողովրդական տնտեսության զարգացման վեցե-
րորդ հնգամյա պլանով նախատեսված է կոմբինատին կից
կառուցել արտադրական երեք խոշոր ձեռնարկություն: Առաջի-
նը՝ արհեստական մետաքսի հումք ստանալու համար ալցետիլ-
ցելլուլոզի գործարանն է, որի նախագծային աշխատանքներն
արդեն ավարտված են և 1959 թ. սկսվելու են շինարարական
աշխատանքները: Ապա կառուցվելու են մեկամիլի և դիցիտե-
դիամիդի ցեխեր, որոնք արտադրելու են քիմիկատներ տեքս-
տիլ արդյունաբերության համար: Այդ գործարաններում
աշխատելու են մի քանի հարյուր բանվորներ և ինժեներա-
տեխնիկական աշխատողներ:

1957 թ. սեպտեմբերից արդեն սկսված են կորունդի, ար-
հեստական թանկագին քարերի գործարանի շինարարական
աշխատանքները: Այդ գործարանի առաջին հերթի աշխատանք-
ը պետք է ավարտվեն 1958 թ., իսկ 1959 թ. վերջերին պետք
է ստացվի առաջին արտադրանքը: Արհեստական թանկագին
քարերի արտադրությունը մեծ նշանակություն ունի ոչ միայն
Հայաստանի, այլև ողջ Մովսատական Միության համար: Գոր-
ծարանը երկրի գործիքաշինության արդյունաբերությունը,
ժամացույցի գործարանները և ռսկերչական արհեստանոց-
ները պետք է ապահովի արհեստական զանազան տեսա-
կի թանկագին պինդ քարերով՝ ռուբինով, կորունդով, աստ-
ֆերով և այլն, և սկսած 1960 թ. երկրին պետք է տա տարե-
կան 2 և կես միլիոն ռուբլու արտադրանք:

Այդ կառուցվող ձեռնարկությունների կապակցությամբ
կոմբինատին կից կառուցվելու է հատուկ կայան, որը կոմ-
բինատի ցեխերին մատակարարելու է գոյորջի և էլեկտրաէ-
ներգիա:

Բացի նոր ձեռնարկությունների կառուցումից, ընդարձակվելու է գոյություն ունեցող կարքիդի ցեխը: 1958 թ. այն վերակառուցվելու է այն հաշվով, որ ներդրվի նորագույն տեխնիկա, ավելացվի կարքիդի արտադրանքը և ապահովվի նրա բարձր որակը: Կառուցվում են նաև կրի երկու նոր վառարաններ: Այդ կապակցությամբ վերակառուցվելու և լայնանալու են կոմբինատի հում նյութերի, կրաքարի, անտրացիտի և կոքսի պահեստները:

Մեծ է նաև նախագծվող ացետիլ-ցելյուլոզային արտադրության նշանակութունը. այն բազա է հանդիսանալու Կիրովականի մետաքսաթելի գործարանի համար, իսկ վերջինս արտադրելու է այնքան մետաքսաթել, որքան շեն կարող արտադրել մեր ռեսպուբլիկայի բոլոր ձեռնարկությունները միասին վերցրած:

Կապրոնային թելի բազայի վրա հնարավորություն կստեղծվի մի քանի անգամ ընդլայնել կորդի արտադրությունը. անընդմեջ աշխատանքի է անցնելու տրիկոտաժի ֆաբրիկան:

Կոմբինատն արդեն ունի 1959—1965 թթ. բալանաշափ հատակ ուրվագծեր: Ռեսպուբլիկայում եղած հումուլթների և նյութերի բազայի վրա կկազմակերպվի մի շարք նոր, լրացուցիչ նյութերի արտադրություն, ինչպես օրինակ՝ ամոնիակ. սիլիտրա, մեկամին, կորունդ, դիցիանդիամիդ և այլն:

Մեր երկրի ժողովուրդները ՍՄԿՊ Կենտկոմի 1958 թ. Մայիսյան պլենումի որոշումները կենսագործելու նպատակով քիմիական արդյունաբերության զարգացումը կդարձնեն համաժողովրդական գործ. կկառուցեն նոր գործարաններ ու ֆաբրիկաներ, կընդարձակեն գոյություն ունեցող ձեռնարկությունների արտադրական կարողությունը, ցեխերում ու գործարաններում տեխնիկայի նորանոր ներդրումներ կկատարեն, որպեսզի բնակչության մեկ շնչին ընկնող արտադրանքի արտադրությամբ ամենակարճ ժամկետում հասնենք և անցնենք սոսալիլ զարգացած կապիտալիստական երկրներից:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ց Ո Փ Ե Ր Ո Ր Ք

ԲԱՆՎՈՐ-ԾԱՌԱՅՈՂՆԵՐԻ ԲՍՐԵԿԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ, ԿՈՒԼ-
ՏՈՒՐԱԿԱՆ ՄԱԿԱՐԴԱԿԻ ԲՍՐՁՐԱՅՈՒՄՆ ՈՒ ԱՎԱՆԻ
ԲԱՐԳԱՎԱՃՈՒՄԸ

(1928—1958)

Հոկտեմբերյան սոցիալիստական Մեծ ռեուլյուցիան ար-
մատապես փոխեց մեզ երկրի քաղաքների ու գյուղերի կյանքը
և պայմաններ ստեղծեց նրանց վերականգնման, վերակառուց-
ման, հետագա զարգացման, ինչպես նաև սոցիալիստական
նոր քաղաքների ու քաղաքատիպ ավանների առաջացման
համար:

Սովետական իշխանության տարիներին, ինչպես ար-
տադրության միջոցները, այնպես էլ քաղաքային տնտեսու-
թյունը դարձան համաժողովրդական սեփականություն, որը
օրենսդրական ձևակերպում ստացավ ՍՍՌՄ կոնստիտուցիա-
յում, ուր ասված է. — «կոմունալ ձևն արկությունները և
բնակարանային հիմնական ֆոնդը քաղաքներում և արդյունա-
բերական վայրերում պետական սեփականություն են, այ-
սինքն՝ համաժողովրդական ունեցվածք են»¹:

Մեր երկրում ժողովրդական տնտեսության զարգացման
հետ քաղաքային բնակչության մեջ փոխվեց բանվոր-ծառու-

¹ Սովետական Սոցիալիստական Ռեպուբլիկաների Միության
կոնստիտուցիան (հիմնական օրենքը), Հայպետհրատ, 1953, հոդված 6,
էջ 4:

ւուղների տեսակարար կշիռը, զարգացավ քաղաքային տնտեսությունը, մասնավորապես լայն ծավալ ստացավ ինչպես պետական-հասարակական, այնպես էլ պետական վարկի օգնությամբ կառուցվող անհատական բնակարանային շինասարույթները:

Սոցիալիստական շինարարության տարիներին ձեռք բերված խոշոր հաջողությունները մեծ չափերով բարձրացրին քաղաքային բնակչության նյութական—կուլտուրական մակարդակը: Այդ իր արտահայտությունը գտավ ազդային եկամտի աճը, որի հետ աճի, մասնավորապես սպառման ապրանքների առատությունն առողջեցրեց, գների սիստեմատիկ իջեցման, բանվոր-ծառայողների ուսուցումը աշխատավարձի բարձրացման, պետական բյուջեով քաղաքների ու քաղաքատիպ ավանների կոմունալ ու բնակարանային շինարարության, ժողկրթության, առողջապահության, գիտության, արվեստի և կուլտուրայի զարգացման համար կատարվող շարունակ աճող ֆինանսական հատկացումների մեջ:

Մեր երկրի աշխատավորների նյութական բարեկեցությունն էլ ավելի բարելավելու նպատակով ՍՄԿՊ Կենտկոմը և կառավարությունը վերջին տարիներին մի շարք միջոցառումներ իրականացրին: Ընդունվեց օրենք պետական կենսաթոշակների մասին, բարձրացվեց ցածր վարձատրվող կատեգորիաների բանվորների ու ծառայողների աշխատավարձը, հատկատրական և նախահանգստյան օրերին կրճատվեցին աշխատանքային ժամերը: Կենսագործվում է պաշտիայի ու հաշվարարության որոշումը յոթամյա աշխատանքային օրվան անցնելու, իսկ ժողովրդական տնտեսության որոշ ճյուղերում՝ վեց ժամյա աշխատանքային օրվան անցնելու մասին: Տարեց տարի աճում են սոցիալիստական ապահովագրության, ձրի ուսման, բժշկական սպորտակման և աշխատավորների մշակութային համար կատարվող հատկացումները: Վերջին յոթ տարիներին խոշոր չափով աճել է ու էլ ավելի է աճելու ժողովրդական սպառման ապրանքների թողարկումը: Դրանց հետևելով էլ սովետական քաղաքացիների հոգեբուր կյանքի բնութագիրը

ԿժԵՐՐԸ ՂԱՐԺԱՆ ՂԻՏԱԿԵՂԱԿԱՆ ԿԱՐԿԱՍՅԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ, աղքիվ վե-
րաբերմունքը դեպի աշխատանքը, ինտերնացիոնալիզմը և
կենսատու սովետական հայրենասիրությունը:

Քիմիական կոմբինատի շինարար բանվորները, արտադր-
ական առաջին օբյեկտների շինարարական աշխատանքների
գուզընթաց, ամալի դաշտում կառուցեցին առաջին խճուղինե-
րը, պահեստային առաջին շենքերը, ինչպես նաև մի շարք
փայտյա բարակներ, ուր տեղավորված էին բանվոր-ծառա-
յողների հանրակացարանները, պրատինյակը առողջապահու-
կան կայանը, ակումբն ու բանվորական ճաշարանը: Անցնում
էին տարիներ, բարձրանում էին կոմբինատի արտադրական
շենքերը, իրար հետևից գործի էին պցվում նորանոր ցեխեր:
Գրանց հետ միասին կառուցվում էին պետական-հասարակա-
կան բազմահարկ և մասնավոր տուֆաշեն պեղեցիկ բնակա-
թաններ, քանդվում էին պահեստային և բանվոր-ծառայողնե-
րի համար կառուցված ժամանակավոր բարակները: Այժմ
նրանց հետքն անգամ չի նշմարվում:

Բազմիցս Կիրովական են ժամանել ՀԿ(Բ)Պ Կենտկոմի ա-
ռաջին բարտուղար Ա. Խանջյանը և Ժողկոմսովետի նախագահ
Մ. Տևր-Գաբրիելյանը: Նրանք պործարանի արտադրական
օբյեկտները դիտելուց, շինարարության ընթացքի և պլանների
կատարման հետ ծանոթանալուց հետո, այցելում էին կոմբի-
նատի բանվորական ավանը, լինում բանվորական հանրակա-
ցարաններում և առանձին բնակարաններում և ծանոթանալով
նրանց բնակարանային ու կենցաղային պայմաններին, անում
էին մի շարք դիտողություններ ինչպես պործարանի ալն-
պես էլ ավանի դրուծյառն, փողոցների անբարեկարգ վիճա-
կի, հանրակացարանների վատ կահավորված լինելու և
կոմունալ ձևոնարկությունների ցանցի վիճակի մասին:
Այդ դիտողություններն օգնեցին կոմբինատի դիրեկցիային,
պարտիական և արհմիութենական կազմակերպություններին՝

մշակելու հատուկ միջոցառումներ եղած թերությունները վերացնելու համար: Քիմիագործների ավանդ բարեկարգելու նպատակով կազմակերպվեցին բազմաթիվ շաբաթօրյակներ, որոնց մասնակիցները բարեկարգում և կանաչադարդում էին փողոցներն ու կոմբինատի ցեխերի բակերը:

Բանվոր-ծառայողների կենցաղային պայմանները բարելավելու նպատակով քիմիական կոմբինատի դիրեկցիան բնակարանային շինարարության խոշոր տեմպեր վերցրեց, թե՛ նախապատերազմյան, և թե հատկապես հետապատերազմյան հնգամյակների տարիներին:

Կոմբինատի գոյություն տարիներին (մինչև 1957 թ. դեկտեմբերը) կառուցվել է 126 շենք 37539 քառակուսի մետր քնակելի տարածություն¹, 32 ֆիճենական, 32 սեմզաբլոկից, և 62-ը՝ 3—4 հարկանի քարակերտ գեղեցիկ շենքեր: Դրանցից մեկը հանրակացարան է, ուր տեղավորված են 250 բանվոր-ծառայողներ: Պետական այդ բնակելի շենքերի կառուցման համար մինչև 1957 թ. դեկտեմբերը ներդրվել է 51,780 հազար ռուբլի: 1956 թ. բնակարանային շինարարության մեջ ներդրվել է 3 միլիոն. 1957 թ.² 4 և կես միլիոն, 1958 թ.³ հինգ և կես միլիոն ռուբլի²:

Կիրովի հրապարակի վրա է գտնվում ճարտարապետ Հ. Մարգարյանի նախագծով կառուցված 45 բնակարանանոց շենքը: Այս շենքի համար ճարտարապետական վարչությունից առաջին կարգի մրցանակ են ստացել աշխղեկ Ս. Ննոբյանը, վարչության պետ Լ. Նաչատրյանը, պատվիրատուներ Ա. Էնֆիաջյանն ու Հ. Հակոբյանը:

Ճարտարապետներ Հ. Մարգարյանի, Մ. Ալավերդյանի, Շ. Աղասյանի նախագծերով կառուցվեց և 1957 թ. օգոստոսին շահագործման հանձնվեց կոմբինատի բանվոր-ծառայողների կուլտուրայի պալատը, որի վրա ծախսվել է հինգ և կես միլիոն³ ռուբլի: Պալատը եռահարկ է, տնի 3 դահլիճ, գրադարան, ընթերցարան, մի քանի տասնյակ սենյակներ ինքնագործ խմբ-

¹ Այ. Մյաննիկյանի անվան Քիմկոմբինատի արխիվ, դ. 36 քերթ 11:

² Նույն տեղում:

րերի համար: Կուլտուրայի պալատը ներկայացված է Հայկական ՍՍՌի ճարտարապետական վարչությանը՝ 1-ին կարգի մրցանակի:

Վերջերս Հայքիմարդշին տրեստը վերակառուցվեց և դարձավ համաշինարարական № 7 տրեստի № 1 շինարարական տեղամասը, որը կատարում է կոմբինատի ինչպես արտադրական, այնպես էլ քաղաքացիական շինարարությունը: Այդ շինարարությունում աչքի են ընկնում հնագույն վարպետ քարտաշ-տրմնադիր Հ. Սարգսյանը, որը պարզեցատրվել է Աշխատանքային Կարմիր Դրոշի շքանշանով, վարպետներ Կ. Կուլբի-լովը, Ս. Հովհաննիսյանը, որմնագիրների բրիգադիր Ա. Առաքելյանը, Լ. Թորոսյանը, Ռ. Ասլանյանը, Ս. Մկրտչյանը, Հ. Խոջարաշյանը, քարտաշ Հ. Ավետիսյանը, բետոնագործ Կ. Գինոսյանը և շատ ուրիշները: Սրանց մեծ մասը երկար տարիներ անբասիր աշխատանք է կատարում շինարարության մեջ:

1953 թ. շինարարության պլանները դերականացվելու համար Հայքիմարդշինի Կիրովականի շինտրեստը պարզեցատրվեց 100 հազար ռուբլով: Այդ շինարարների կուլեկտիվն իր լավագույն աշխատանքի համար բազմիցս շտհել է փոխանցիկ կարմիր դրոշը:

Կոմբինատը վերջին 4 տարում շահագործման է հանձնել 12 շենք 11.300 քառակուսի մետր բնակելի տարածությամբ, որ տեղավորվել են մոտ 500 ընտանիք: Պետական կոտեջներում (տնամերձ հողամասով) ապրում են բազմաթիվ տեխնոլոգներ, կարրիդագործներ, էլեկտրիկներ, մեխանիկներ և ինժեներա-տեխնիկական աշխատողներ:

Ստալինյան պողոտայի ձախ կողմում, մինչև Կիրովի հրապարակը, քիմ-կոմբինատի շենքերն են: Կոմբինատին պատկանող բոլոր շենքերն ունեն կենտրոնական ջեռուցման սիստեմ, որը սնվում է կոմբինատի ջեռուցման քնդհանուր կաթսայից:

Այժմ շատ եռանդուն աշխատանքներ են կատարվում նոր աեղծված թաղամասերում և փողոցներում բարեկարգման, էլեկտրաֆիկացման և ջրմուղ-կոյուղու ցանց անցկացնելու ուղղությամբ:

Կոմբինատում խոշոր թափ է ստացել անհատական բնակարանային շինարարությունը: Այդ աշխատանքներն ավելի մեծ թափ ստացան բնակարանային շինարարության մասին պարտիայի և Սովետական կառավարության 1957 թ. ընդունած որոշումներից հետո:

Անհատական բնակարանային շինարարությանն օգնելու, կառուցողական աշխատանքներում տեխնիկական ցուցումներ տալու նպատակով կոմբինատում ստեղծված է հատուկ մշտական հանձնաժողով՝ կոմբինատի կապիտալ շինարարության պետ Ա. Էնֆիաշյանի ղեկավարությամբ: Վերջին մի քանի տարվա ընթացքում մոտ 600 բանվոր-ծառայողներ կառուցել են անհատական բնակարաններ: Քիմիագործների ավանի նոր բացված Կալինինի, Պոռչյանի, Տիգրանյանի և Մարգարյանի (կոմբինատի նախկին դիրեկտոր) անվան փողոցների վրա անհատական բնակարաններ են կառուցել կարբիդագործ Վ. Զյւրանյանը, փականագործ Ս. Մեհրաբյանը, բանվորներ Զ. Հարությունյանը, Ս. Գրիգորյանը, Ի. Վանեսյանը, Վ. Սահակյանը, վարպետ Վ. Հովհանիսյանը: Հովհանիսյանի բնակարանը բաղկացած է 4 մեծ ու լուսավոր սենյակներից, ընդարձակ պատշգամբից, ներքնահարկից. բակում կա պտղատու այգի. որը ղեղեցիկ ցանկապատված է: Միայն վերջին երկու տարում կոմբինատի բանվորներից և ինժեներա-տեխնիկական աշխատողներից բնակարան կառուցողներին տրված է մոտ երկու միլիոն ռուբլի պետական վարկ, իսկ կոմբինատի դիրեկցիան այդ նույն ժամանակաշրջանում տվել է 1000 խորանարդ մետր շինամիջոց, տաս հազար ադրոշիֆեր, հինգ հազար քառակուսի մետր տուֆ քար, հիսուն տոննա թիթեղ, մեծ քանակությամբ ցեմենտ, կիր, էթերնիտ և այլ շինանյութեր¹:

1955 թ. իրենց նորակառույց բնակարաններում են մեխանիկական ցեխի բրիգադիր Ա. Ղազարյանը, կարբիդի ցեխի մեխանիկի օլնական Ա. Նաչատրյանը, գործընկեր ցեխի վարպետ Ե. Դավթյանը, հյուսն Փ. Ղուկասյանը, տեխնիկ Յ. Քոչարյանը, և շատ ուրիշները:

¹ Ա. Մ. Մյասնիկյանի անվան Քիմկոմբինատի արխիվ, գ. 36, թ. 9:

Կոմբինատում տեղավորված հայրենազարձ 155 բանվոր-
ների ընտանիքներն էլ բավարարված են բնակարաններով:
Նրանց մի մասն իրենց համար կառուցել է սեփական բնա-
կարաններ, մի մասն էլ կառուցում է:

Գործարանի հիմնադիր բանվոր Ա. Առաքելյանը կարբիդի
ցեխում աշխատում է իբրև մեխանիկ, ունի 4 երեխա, որոնցից
Արմիկը սովորում է բժշկական ինստիտուտի վերջին կուրսում,
Լիլիկը՝ Պետական համալսարանի քիմիական, ֆակուլտետի
2-րդ կուրսում, Լևոնը՝ Կիրովականի նոր բացված «Ավտոմա-
տիկա» տեխնիկումում, իսկ էմման՝ տասնամյա դպրոցում:
Չնայած կոմբինատից նրանք ստացել են բնակարան իր հար-
մարություններով, բայց կառուցում են երկհարկանի սեփական
բնակարան:

Կոմբինատի ամենահնազույն բանվոր Շ. Խոչեցյանն ունի
5 երեխա. նրանցից Լևոնը սովորում է Պետական համալ-
սարանի տնտեսագիտական ֆակուլտետում, Զուլիկտան՝ Կի-
րովականի «ավտոմատիկա» տեխնիկումում, ժենյան և Ռաֆի-
կը՝ տասնամյա դպրոցում, իսկ Լուսիկը, ավարտելով տաս-
նամյակը, աշխատում է իբրև հաշվետար: Նրանք ունեն բնա-
կարան իր բոլոր հարմարություններով:

Խաչատուր Մինասյանը գործարանում աշխատում էր նրա
հիմնադրման օրերից՝ իբրև պատ շարող: Գործարանի գոր-
ծարկման օրերին նա անցել է արտադրության մեջ, աշխատել է
կարբիդի ցեխում, ապա № 27 ցեխում՝ որպես ապարատա-
վար, ֆաբրիկա-գործարանային ուսումնարանում՝ իբրև վար-
պետ: Այժմ նա թոշակառու է, ունի 8 երեխաներ, որոնցից
ժենյան ու Զեմման ամուսնացել և ընտանիք են կազմել.
տղան՝ Մուրադը սովորում է Նրեանի գեղարվեստական տեխ-
նիկումի վերջին կուրսում, իսկ Սեդան, Օֆիկը, Արարսիան և
Մամիկոնը սովորում են Կիրովականի տասնամյա դպրոցում.
տանը մնացել է միայն երկու տարեկան Կարինեն: Ռեհ մի-
նասյանի բնակարանն ունի անհրաժեշտ հարմարությունները,
բայց նա կառուցում է սեփական բնակարան քիմիագործների
նոր թաղամասում:

Կոմբինատի հնազույն բանվոր, այժմ տրամսպորտի պե-

տի տեղակալ Հ. Պողոսյանի ընտանիքը բաղկացած է հինգ հոգուց: Նրա անդրանիկ զավակ Սուրենը, ավարտելով Նրեանի Պոլիտեխնիկական ինստիտուտի էլեկտրա ֆակուլտետը, աշխատում է Կիրովականի «Ալտումատիկա» կոնստրուկտորական բյուրոյում իբրև կոնստրուկտոր: Մյուս որդին՝ Սերժը սովորում է Պոլիտեխնիկական ինստիտուտի վերջին կուրսում: Փոքրը՝ Վովան սովորում է Կիրովականի № 3 հոսսական դպրոցի 5-րդ դասարանում:

Կենսագործելով ՍՄԿՊ Կենտկոմի և ՍՍՌՄ Մինիստրների Սովետի ինչպես նաև ՀԿՊ Կենտկոմի և Հայկական ՍՍՌ մինիստրների սովետի որոշումները 1957 թ. ընդունած բնակարանային շինարարության մասին, կոմբինատի դիրեկցիան, պարտիական ու արհմիութենական կազմակերպությունները նշանաբան են ընդունել մինչև 1960 թ. կառուցել այնքան շենք, ինչպես պետական, այնպես էլ անձնական սեփականություն կազմող բնակելի տարածություն, որ կոմբինատի բոլոր աշխատողներն ապահովված լինեն լուսավոր, արևոտ, հարմար բնակարաններով: Կոմբինատի աշխատողների 75% արդեն ապրում է լավ բնակարաններում:

*   *

Քիմիադործների ավանում բնակարանային շինարարության աճման հետ ստեղծվել է կոմունալ ձեռնարկությունների լայն ցանց: Ամբողջ բանվորական ավանի տերիտորիան ցանցապատված է ջրմուղ-կոյուղու և ջեռուցման սիստեմով: Ջրմուղի ցանցը կազմում է 29591 դժայիճ մետր, կոյուղունը՝ 21,673 մետր, ջեռուցմանը՝ 30,533 մետր¹:

Կոմբինատի տերիտորիայում կա էլեկտրական 4 ենթակայան. բոլոր շենքերը էլեկտրոֆիկացիայի և ռադիոֆիկացիայի են ենթարկված: Հարցադրվոր ընտանիքներ ունեն ռադիոընդունիչներ:

Կոմբինատի տերիտորիայում կան հյուրանոց, բաղնիք, (լողարաններ կան նաև կոմբինատի յուրաքանչյուր ցեխում)

¹ Տվյալները վերցված են Քիմիոմբինատի կոմունալ բաժնի հաշվառահաշվարկներից:

երկու ճաշարան, լվացքատուն, բուֆետ, ինչպես նաև ուղի-
հանդուլց, հեռախոսային երկու կոմուտատորներ և բազմաթիվ
խանութներ:

Կիրովական քաղաքի և մասնավորապես քիմկոմբինատի
ավանի բնակչությանը ջրով բավարարելու նպատակով Մակա-
ռաշեն (նախկին Հաջի-Ղարա) գյուղի մոտ գտնվող Կարա-
Չոբան ձորակի աղբյուրներից ջուր բերելու համար կառուցվում
է 15 կիլոմետր երկարությամբ ջրմուղի նոր ցանց:

Կոմբինատի 3-րդ մասի, ինչպես նաև առաջին և երկրորդ
մասերի բնակչությանը քաղաքի հետ կապելու նպատակով
Փամբակ դետի վրա կառուցվում է մի մեծ կամուրջ: Սահման-
ված է ավտոբուսային երթևեկություն, որը քաղաքի ծայրա-
մասերը կապում է քիմիադործների ավանի հետ:

Ստալինյան սպորտայից մինչև Նալբանդյան փողոցը,
սպա Շահումյան, Ֆրունզեի, Մարքսի, 11-ի փողոցները բո-
լորն էլ ասֆալտապատված, ծառատնկված ու բարեկարգված
են: Բոլոր փողոցներում էլ կա էլեկտրական լուսավորություն:

Կոմբինատի բոլոր շենքերի բակերն ու փողոցներն անխը-
տիր ծառատնկված ու կանաչապատված են: Առանձնապես
գեղեցիկ են ակումբի, մանկապարտեզի, մսուրի, բուժմիավո-
րումների և բնակելի մի շարք տների, ինչպես նաև գործարան
տանող և գործարանի մեջ առանձին ցեխերի բակերում դաճե-
լող ծաղկանոցներն ու ծառուղիները:

Կոմբինատի շուրջը հինգ հեկտար տարածության վրա ըս-
տեղծված է ծառերի դոտի, հինգ հեկտար տանձենու և խնձորե-
նու այգի, 4 և կես հեկտար զրոսայգի: Կոմբինատի ներսում
հղած կանաչապատված տարածությունն զբաղեցնում է 3 հեկ-
տար: Շահումյան փողոցի վերջավորության կոմբինատ տա-
նող գեղեցիկ ծառուղու շուրջն են ծաղկանոցները, տնկարանը
և ամերիկյան թխկի, ակացու, հացենի, տեղական թխկենու ծա-
ռերը: Չափազանց գեղեցիկ է Ֆրունզեի փողոցը, որն սկսվում
է Մարքսի փողոցից և բարձրանում մինչև անտառը: Ծաղկա-
նոցներն սպասարկելու նպատակով կոմբինատի ջեռուցման
սիստեմի վրա ստեղծված է հատուկ ջերմոց: Տնկարանում կան
մի քանի տեսակի վարդենիներ, հազար տեսակի զանազան

Ֆիզիկեր և 120 հազար ծառ, որոնց խնամքը ղեկավարում է 25 տարի նույն տեղում աշխատող այգեգործ Ա. Կուսյանը:

Ինչպես կոմբինատի ունեցած արտադրական յուրաքանչյուր հաջողության մեջ, այնպես էլ պետական-հասարակական և անհատական բնակարանային շինարարության ու քաղաքի բարգավաճման մեջ իր լուծման ունի կոմբինատի գիրեկտոր Սարգիս Բևոսյանը: 1934 թվականին ավարտելով հրեվանի պոլիտեխնիկական ինստիտուտի քիմիական ֆակուլտետը, ընկեր Բևոսյանն աշխատանքի է անցնում Ս. Մ. Կիրովի անվան գործարանում, ուր աշխատում է մինչև 1951 թվականի վերջերը: 1952 թվականի սկզբին տեղափոխվում է Կիրովական որպես Ալ. Մյասնիկյանի անվան քիմիական կոմբինատի գիրեկտոր: Ընկ. Բևոսյանն իր երկարամյա և անբասիր աշխատանքով ռեսպուբլիկայի քիմիական արդյունաբերության զարգացմանն զգալի ծառայություն է մատուցել, որի համար էլ 1955 թ. նա ընտրվեց Հայկական ՍՍՌ, իսկ 1958 թ. մարտին՝ ՍՍՌՄ Գերագույն Սովետի դոկտորատ: Նա իր աշխատանքային փորձով և գիտելիքներով դարձել է կոմբինատի հայ, ռուս, ուկրաինացի և այլ ազգի յուրաքանչյուր բանվորի, ինժեների, շինարարի և ավանի յուրաքանչյուր բնակչի խորհրդատուն:

* * *

Հայրենական պատերազմի առաջին տարում կոմբինատում կազմակերպվեց բանվորների մատակարարման բաժին, որի նպատակն էր կոմբինատի բանվոր-ծառայողներին մատակարարել մթերային և արդյունաբերական ապրանքներ և կազմակերպել բանվորների հասարակական սնունդը: Լճոր նպատակով բանվորների մատակարարման բաժինը կոմբինատի տերիտորիայում բացել է 13 խանութ՝ 6-ը արդյունաբերական ապրանքների, 7-ը՝ մթերային, հրկու ճաշարան, 3 կուֆե-խորտկարան, 7 բուֆետ և երկու կրպակ:

Այս առևտրական օբյեկտների, այդ թվում նաև հասարակական սննդի, շրջանառությունը 1944 թ. կազմում էր 3 և կես

միլիտն ռուբլի, 1950 թ.՝ 11,2 միլիոն, իսկ 1957 թ. այն անցավ քսան միլիոն ռուբլուց:

Կոմբինատի բոլոր հերթափոխությունների բանվորների համար ճաշվա ընդմիջման ժամին կազմակերպված է սնունդ: Գործարանի ճաշարանը, որը զոյալթյուն ունի 1929 թ. տարեց-տարի ընդարձակվել է: Ճաշարանում սահմանված է 24 ժամյա աշխատանք: Կարբիդի, ցիանամիդի, № 27 և մի շարք ցեխերի բանվորները սնվում են պետութայն հաշվին:

Կոմբինատի ճաշարանն արդեն չի բավարարում եղած պահանջները, ուստի կառուցվում է նոր ճաշարան, որն ունենալու է սառցարան, դիետային բաժին, բնդհանուր ճաշարահներ, սպասարկելու է միաժամանակ 300 հոգու, նորակառույց ճաշարանի վրա ծախսվելու է ավելի քան երկու միլիոն ռուբլի:

Առանձին հոգատարությամբ են շրջապատված հազարից ավելի աշխատանքի վետերաններ, որոնք երկար տարիներ աշխատել են Կոմբինատի ցեխերում: Կոմբինատի բժշկական անձնակազմը հաճախակի այցելում է նրանց բնակարանները. սիստեմատիկաբար բժշկական քննությունն ենթարկում նրանց. կոնսուլտացիաներ կազմակերպում: Տարեց-տարի լավանում են նաև նրանց բնակարանային սլավյանները. նրանց մի զգալի մասը կառուցել է սեփական բնակարան, սրտնց խոշոր օգնություն է ցույց տվել Կոմբինատի դիրեկցիան: Արհմիության գործարկումն ամեն տարի նրանց ապահովում է վառելիքով, նրանց տրվում են հանգստյան տան և սանատորիաների ուղեգրեր: Նորակառույց կուլտուրայի պալատի սենյակներից մեկը հատկացված է թոշակառուների և ծեփերի ժամանցի համար:

Աշխատանքի 11 վետերաններ թոշակի անցնելուց հետո Ա. Գրիգորյանի ղեկավարությամբ որոշեցին զբաղվել հանրագում աշխատանքով: Նրանք ստանձնեցին Կոմբինատի 5 հեկտարանոց այգու խնամքը: Նրանց ջանասիրության շնորհիվ ընդարձակվեց ու ցանկապատվեց այգին, խնամքով մշակվեցին ծառերը և բանջարանոցային կուլտուրաները: Ստացված

րերքը գերազանցապես տրամադրվում է գործարանի ճաշարանին:

Արհմիութեան գործարանային կոմիտեն, բանվոր-ծառայողների հանդիսան ու զվարճալիքը, կուլտուրական ու տեխնիկական մակարդակի բարձրացումը, առաջավորների փորձի սլոտագանդան կազմակերպում էր բանվորական ախումբում, իսկ ներկայումս կուլտուրայի պալատում և ցեխային 15 կարծիր անկյուններում:

Բանվոր-ծառայողների և նրանց ընտանիքի անդամների համար տարեկան կազմակերպվում է հարյուրից ավելի դասախոսություններ վաճառական թեմաների շուրջը. կինոդահլիճում սիստեմատիկաբար ցուցադրվում են կինոնկարներ. կուլտուրայի պալատի դրադարանն սպասարկում է քիմիագործներին և նրանց ընտանիքի անդամներին:

Կուլտուրայի պալատն ունի մոտ 50 սենյակ, որոնք հատկացված են գործող ինքնագործ խմբերին:

Կուլտուրայի պալատին կից երգի-սպարի անսամբլը, էստրադային և փողային նվադախմբերը սիստեմատիկաբար ելույթներ են ունենում բանվոր-ծառայողների համար:

Կուլտուրայի պալատում ելույթներ են ունենում նաև ռեսպուբլիկայի և ալլ վայրերից Կիրովական ժամանած խմբերը:

Քիմիագործների 300 երեխաներ ընդգրկված են երաժշտական, նկարչական, ֆուտո, երգի և սպարի խմբակներում: Պալատին կից կան հայկական և ռուսական ինքնագործ թատերախմբեր և 70 հոգուց բաղկացած երգեցիկ խումբ:

Տնային տնտեսուհիներին կար ու ձև սովորեցնելու նպատակով գործում են հայկական և ռուսական երկու խմբեր:

Կոմբինատի բանվորների և ինժեներա-տեխնիկական աշխատողների հետ հանդիպումներ են ունեցել Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի պրեզիդենտ, ակադեմիկոս Վ. Համբարձումյանը, Հայկական ՍՍՌ Ժողովրդական նկարիչ Մ. Սարյանը, գրողներ Դ. Դեմիրճյանը, Արազին և շատ ուրիշները:

Քիմիագործներն իրենց նորակառույց կուլտուրայի պալատում լսել են ՍՍՌԽ Ժողովրդական արտիստներ Վ. Փափազյան-

նին, Գ. Գասպարյանին և Տ. Սաղանդարյանին, Հայկական ՍՍՌ վաստակավոր արտիստ Ա. Այդինյանին և շատ ուրիշներին:

1958 թ. հուլիսի 15-ից մինչև օգոստոսի 15-ը Ալ. Սպենդիարյանի անվան Լենինի շքանշանակիր օպերայի և բալետի թատրոնի կոլեկտիվն այցելեց Կիրովական՝ գաստրոլներով: Քաղաքի աշխատավորների հետ միասին քիմիագործներն իրենց կուլտուրայի պալատում դիտեցին-լսեցին բազմաթիվ ներկայացումներ՝ այդ թվում Ա. Տիգրանյանի «Անուշ»-ը և Գ. Նվիրադարյանի «Սևան» բալետը: Նրանք մեծ դոհումակությամբ լսեցին ՍՍՌ ժողովրդական արտիստուհի Գ. Գասպարյանին, Հայկական ՍՍՌ ժողովրդական արտիստներ Ն. Հովհաննիսյանին, Գ. Գաբրիելյանին, Ս. Շախիջանյանին, Ա. Պետրոսյանին, Ա. Թովթունյանին և ուրիշներին:

Կուլտուրայի պալատում սիստեմատիկաբար ելույթներ է ունենում նաև կոմբինատի երգեցիկ խումբը: Հայաստանի Արհմիությունների ղեկավարիկական խորհրդի Նախագահության պատվոգրով պարզևատրեց Կիրովականի Ալ. Մյասնիկյանի անվան քիմիական կոմբինատի երգեցիկ խմբին՝ ստեղծագործական հաջողությունների համար, որը զբաղվեց 1955 թ. նոյեմբերին, բանվոր-ծառայողների գեղարվեստական ինքնագործունեության ղեկավարիկական ստուգատեսի ժամանակ¹:

1955 թ. Գոսկլայում կայացած արհմիութենական գեղարվեստական ինքնագործունեության Համամիութենական ստուգատեսի ելրափակման համերգներին մասնակցելու, գեղարվեստական ինքնագործունեության ասպարեզում հասած հաջողությունների համար կոմբինատի երգի ու պարի անսամբլը քիմիական արդյունաբերության բանվորների արհմիութենական կենտկոմի նախագահության կողմից պարգևատրվեց հատուկ պատվոգրով:

1957 թ. մայիսի 23—28-ին տեղի ունեցավ Հայկական ՍՍՌ երիտասարդության առաջին ֆեստիվալը: Երևանում էին

¹ Տե՛ս Արհմիության կենտկոմի նախագահության 1956 թ. դեկտեմբերի 15-ի № 69 արձանագրության քաղվածքը:

Վիմադրողների երգի-պարի կնքնապարտ խումբը

հավաքվել Ղափանի և Ալավերդու պղնձագործ, Ալագյալի, Ստեփանավանի և Ղուկասյանի անասնապահ, Արարատյան դաշտավայրի խաղողագործ, Լենինականի տեքստիլագործ ու երկաթուղային, Կիրովականի քիմիագործ, Նրեանի բարձրագույն գյուղատնտեսական կրթամասարդները, որոնք մայրաքաղաքի աշխատավորության առաջ բազմաթիվ հեղուկներ ունեցան: Ֆեոտիվալին մասնակցում էին 60 քիմիագործ բանվոր-ծառայողներ: Մայիսի 23-ին հաջողությամբ մասնակցելով կոնկուրսային համերգին, նրանք իրավունք ստացան մասնակցելու ռեսուրսիկական Ֆեոտիվալին: Մասնակցելով նաև ֆեոտիվալի հզորակիչ համերգին, անսամբլը կատարեց «Ներտասարդական սյուիտան»: Ռեսուրսիկայի երգի-պարի անսամբլների մեջ Կիրովականի քիմիագործների խումբը դրավեց երկրորդ տեղը, որի համար պարգևատրվեց ֆեոտիվալի արձաթե մեդալով:

Քիմկոմբինատի բանվորներից 180 հոգի սովորում են քաղաքի № 3 հերթափոխային բաներիտ միջնակարգ դըպրոցում: Այդ դպրոցը տեղավորված է կոմբինատի հատկացրած շենքում, ունի հարուստ ուսումնա-նյութական բազա, ֆիզիկայի և քիմիայի կահավորված կարինետներ: Կոմբինատի դիրեկցիայի օգնությամբ դպրոցի դիրեկտոր Լ. Արդուշյանը տարեց տարի ջանասիրությամբ բարելավում է դպրոցի պայմանները: Իր գոյության շուրս տարիների ընթացքում դպրոցը տվել է հարյուրից ավելի շրջանավարտ, որանցից շատերը արտագրության առաջավորներ են, հերթափոխության պետեր, վարպետներ և այլն:

1956/57 ուսումնական տարում հասունության քննություններ տվեցին 29 հոգի. դրանցից են՝ բանվորներ Ծ. Արզա-րյանը, Լավրենտի և Ռազմիկ հղթայրները, № 1 ցեխի ապարատավար Վ. Ասատրյանը, չափող գործիքների ցեխից Ռ. Այվազյանը և ուրիշները. սրանք առանց արտագրությանից կտրվելու ստացան միջնակարգ կրթություն:

¹ Կիրովականի «Քիմիագործ» № 6, 8 հունիսի 1957:

Քիմիական կոմբինատի բանվոր-ծառայողների բժշկական սպասարկումն ապահովելու նպատակով 1932 թ. կազմակերպվեց առողջապահական կայան, որը տեղավորված էր բնակելի շենքերից մեկի առաջին հարկում: Կայանի վարիչ Լր նշանակված փորձված բժիշկ Լևոն Գրիգորյանը:

Կոմբինատի ցեխերը տարեց-տարի շահագործման հանձնելու հետ միասին ավելացավ ավանի բնակչությանը: 1937 թ. բուժարանը տեղափոխվեց ավանի մեջ՝ 2-րդ մասը, իր տեղում՝ թողնելով հերթապահ կայան: Բուժարանն աճեց և 1940 թ. դարձավ պոլիկլինիկա՝ փրարուժական, ներվա-պաթոլոգիական, ֆիզիոթերապևտիկ, ատամնարուժական, մանկական, բիթ-կոկորդի և կանանց կոնսուլտացիայի բաժիններով, ուր արդեն աշխատում էին տասնյակ բուժաշխատողներ: Պոլիկլինիկայի գլխավոր բժիշկն էր Սուրեն Անդրեսյանը, նա 1941 թ., Հայրենական պատերազմի առաջին օրերին, մեկնեց ռազմաճակատ:

Կոմբինատի տերիտորիայում գտնվող պոլիկլինիկան 1951 թ. դարձավ քաղաքային 4-րդ բուժմիավորումը, որը տեղավորված էր քարաշեն երեք հարկանի շենքում, շրջապատված ծաղկոտոց-բակով: Այստեղ արդեն ոչ միայն բուժօգնություն են ցույց տալիս հիվանդներին, այլև ստացիոնար բուժում են կազմակերպում: Բուժմիավորումում աշխատում են 15—20 բժիշկներ և 55—60 միջին արակի բուժաշխատողներ:

1941 թ. կազմակերպվեց ցեխային առաջին առողջապահական կայանը, որի բժիշկն էր Հ. Չերեպյանը: Կոմբինատի ցեխերում բուժօգնություն կազմակերպելու նպատակով 1956 թ. կոմբինատի ներսում կազմակերպվեց բուժկայան, որտեղ բժիշկներ Վ. Թադևոսյանը, Ն. Սարգսյանը և Յ. Նիկողոսյանը զբաղվում են իրենց կցված ցեխերում սանիտարապրոֆիլակտիկ աշխատանքով, պրոֆեսիոնալ հիվանդությունների հայանաբերմամբ և ուսումնասիրմամբ, նրանց կանխման հարցերով: Բուժկայանը բոլոր բանվորներին հաճախակի ենթարկում է բժշկական ֆնուկցյան:

Բժշկուհի Ա. Կեկեճյանը 1935 թ. պոլիկլինիկայի մի փոքրիկ սենյակում հիմք դրեց մանկական կոնսուլտացիան-

չանցած մի քանի տարի, ընդարձակվեցին նրա հնարավորու-
թյունները, ավելացավ սպասարկող բժշկական անձնակազմը.
բացի բժշկուհի Կեկեչյանից, այնտեղ աշխատում էին նաև
բժշկուհիներ Ա. Խաչատրյանը, Յու. Գրիգորյանը:

Զորքորդ բուժֆիավորման մանկական բաժինը 1955 թ.
փոխանցեց զարձավ մանկական երկրորդ բուժֆիավորում,
որն ունի տիպային նախագծով կառուցված իր դեղեցիկ երկ-
հարկանի շենքը, բաղկացած մոտ 20 սենյակից: Ինչպես շենքը,
այնպես էլ նրա սարքավորումն ու փուլքը պատկանում են Քիմ-
կոմբինատին: Երեխաների բուժսպասարկման համար սահղծ-
ված են բոլոր անհրաժեշտ պայմանները: Բուժֆիավորումն ու-
նի մանկական, ֆիզիոթերապևտիկ, ատամնաբուժական և այլ
բաժիններ, ուր աշխատում են մի քանի տարրեր մասնագիտու-
թյան բժիշկներ և միջին որակի 40 բուժաշխատողներ: Ստա-
ցիոնար բուժման բաժնում աշխատում են մանկական բժշկու-
հիներ, առողջապահության գերազանցիկ կրճքանշանով
պարգևատրված Ա. Կեկեչյանը, Հ. Պատվականյանը, Պ. Բա-
րանովսկայան: Բուժֆիավորմանը կից կա կաֆնախոհանոց
100 երեխայի համար:

Ավանի աշխատավորները երբեք չեն մոռանում հարգ-
ված ու սիրված բժիշկներ Լ. Գրիգորյանին, Ս. Անդրեասյանին,
ախնարուժ Զ. Եսենբին, վաստակավոր բժիշկ Ա. Մեկքումյա-
նին և ուրիշներին:

Բուժֆիավորումում առավել աչքի են բնկնում բժիշկներ
Մ. Չարխչյանը, Ա. Խաչատրյանը, Յ. Գրիգորյանը, Ա. Մանու-
կյանը, Թադամասի բժշկուհի Թ. Մարգարյանը, երիտասարդ
բժիշկներ Ա. Նիկողոսյանը, Ռ. Մելիք-Դավիդովան և ուրիշնե-
րը: Միջին որակի բուժ-աշխատողներից ավագ քույր Ա.
Եզանյանը, օպերացիոն քույր Լ. Մելիքսեթյանը, ռենտգենի-
ստներ Գ. Վեֆիկյանը և այլն, որոնք տարեցտարի փորձվելով
իրենց գործի մեջ, հոգատարությամբ են շրջապատում հի-
վանդներին:

1935 թ. կազմակերպված զեղատունը 1955 թ. տեղափոխ-
վեց Ստալինյան պողոտայի վրա՝ նորակառույց շենքը: Դեղա-

տան հիմնադրման օրվանից աճնտեղ աշխատում է զեղազործ Դ. Զարիսչանը:

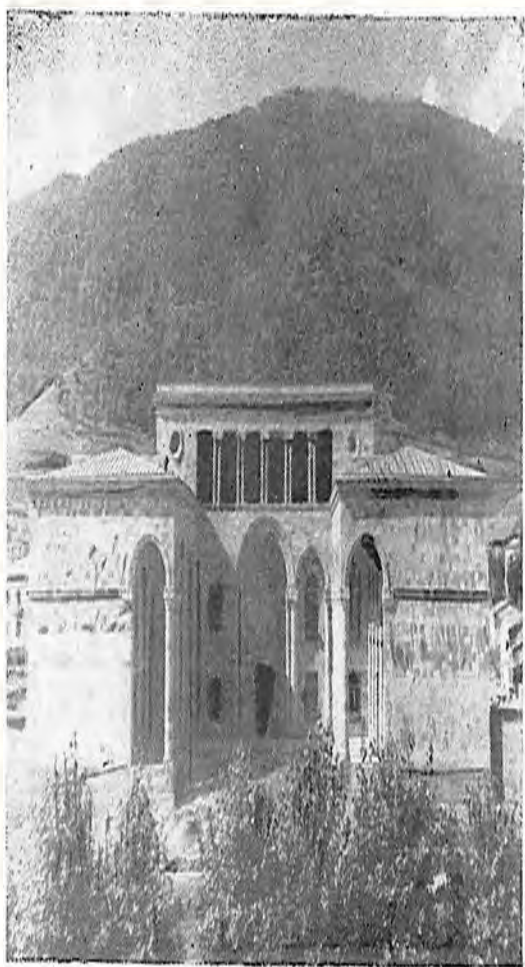
Ճարտարապետ Ռ. Ալավերդյանի նախագծով անտառում կառուցված է 100 մահճակալաճուղի հիվանդանոց, բաղկացած հինգ կորպուսից՝ ծծնդարան, ինֆեկցիոն բաժին, պոլիկլինիկա, գլխավոր կորպուս և լվացքատուն: Հիվանդանոցի շինարարության վրա ծախսվել է հինգ և կես միլիոն ռուբլի: Հիվանդանոցի գլխավոր բժիշկն է վաստակավոր բժշկուհի Հայկական ՍՍՌ Գերագույն Սովետի դեսպուտատ Մ. Կոռյանը:

Վանանց-ձորի անտառի բացատում 1958 թ. աշնանից սկսվել են պիոներական ճամբարի և քիմիագործ բանվորների միօրյա հանգստյան տան շենքերի շինարարական աշխատանքները, որոնց վրա ծախսվելու է 3 և կես միլիոն ռուբլի: Կիրովականի Դիմաց թաղամասում կառուցվելու է գիշերօթիկ դպրոց և ինտերնատ, ուր սովորելու են 500 երեխաներ: Նրանք դառնալու են կոմրինատի համար միջին որակի մասնագետներ:

Գործարանի շինարարության սկզբնական տարիներին՝ 1930—1931 թթ. աշխատող մաշերի համար կազմակերպվեց մանկական հրապարակ, որը 1932 թ. վերածվեց մանկապարտեզի: 1954 թ. մաշիսից շահագործման հանձնվեց 150 երեխայի համար տիպային նախագծով կառուցված մանկապարտեզի շենքը լուսավոր զեղեցիկ սենյակներով, ննջարաններով, խաղասենյակներով, դահլիճով, խոհանոցով, ճաշարանով, լոգաբանով և այլն: Ներկայումս մանկապարտեզն ունի վեց խումբ. մոտ 150 երեխաներով: Մանկապարտեզում երկար տարիներ որպես վարիչ աշխատում է Ա. Սարգսյանը, իսկ դաստիարակներ Դ. Մելիքսիսյանը, Բ. Սարգսյանը, Մ. Մելքոնյանը, որոնք սաներին սիրում ու դաստիարակում են ինչպես իրենց հարավատ երեխաներին:

Մանկապարտեզի աճեցրած ու դաստիարակած տասնյակ երեխաներ այժմ նույն գործարանում տռաջավոր բանվորներ և ինժեներատեխնիկական աշխատողներ են, իսկ շատերն էլ

Քիմիազործների կուլտուրայի պալատի շենքը

սովորում են բարձրագույն ուսումնական հաստատություններում:

Աշխատող մայրերի երեխաների համար 1934 թ. գործարանին կից կազմակերպվեց նաև մսուր՝ սւր առաջին ամիսներին կար միայն 10—15 երեխա, իսկ 1940 թ. երբ մսուրը տեղափոխվեց նոր շենքը, այնտեղ արդեն կար մոտ 50 երեխա: 1953 թ. շահագործման հանձնվեց տիպային նախադժով կառուցված մսուրի 100 տեղանոց նոր շենքը: Այդ շենքում ստեղծված էին երեխաների խնամքի համար պահանջվող բոլոր հարմարությունները: Մսուրը կահավորված է ամբողջովին նոր գույքով: Մսուրի հիմնադրման օրվանից որպես վարիչ աշխատում է Հ. Բաղդամյանը: Իրենց լավ աշխատանքի համար մսուրի աշխատակիցներն ինչպես ծնողների, այնպես էլ կազմակերպությունների կողմից բազմիցս արժանացել են խրախուսանքի:

Նրիտասարգության ֆիզիկական դաստիարակության համար կոմբինատում ստեղծված են բոլոր հարմարությունները. կազմակերպված են ֆիզկուլտուրայի բաղմաթիվ խմբակներ, որոնցում ընդգրկված են մի քանի հարյուր պատանիներ և երիտասարդներ: 1950 թ. կոմբինատի բանվոր-ծառայողների շրջանում ֆիզկուլտուրան և սպորտը դարձան էլ ավելի մասսայական: 1957 թ. կոմբինատում արդեն գործում են 28 սպորտային կոլեկտիվներ. 13 սեկցիաների մեջ ընդգրկված են սպորտ ընկերության 400-ից ավելի անդամներ: Բացի այդ սեկցիաներից, ցեխերում գործում են վալեյբոլի, բասկետբոլի, սեղանի թենիսի, շախմատի և այլ խմբեր: Ընթերցատնակայի, մարմնամարզության, բուժքրմարտի, հրաձգության և այլ սեկցիաներում մարզվում են մոտ 200 պատանիներ և երիտասարդներ:

Սպորտի տարրեր ձևերից առաջնություն շահելու համար Կիրովականի քիմիագործները վերջին 5 տարվա ընթացքում պարզեցրել են 25 պատվոգրերով և դիպլոմներով, վեց փմպելով և ֆիզկուլտուրայի կենտրոնական խորհրդի ղավաթով:

«Քիմիկ» սպորտ ընկերության ֆուտբոլի թիմը 1953—

1955 թվականների խաղաշրջանում գրավեց առաջին տեղը, շահելով մի անգամ ժողովումսովետին կից Ֆիզկուլտուրայի և սպորտի կոմիտեի փոխանցիկ գավաթը, իսկ երկրորդ անգամ՝ փոխանցիկ գրոշը:

1955 թ. Կիրովականի քաղաքային մրցություններում առաջնություն շահեցին կոմբինատի շախմատի, վալեյբոլի սեզանի թենիսի և բռնցքամարտության խմբերը և իրավունք ստացան մասնակցելու ռեսպուբլիկական մրցություններին:

1956 թ. Լենինգրադում տեղի ունեցած մրցություններում կոմբինատի բռնցքամարտի թիմը գրավեց առաջին տեղը և շահեց Կենտրոնական խորհրդի գավաթը: Անհատական մրցություններում առաջնություն շահեցին Ս. Հովհաննիսյանը և Վ. Ֆիլատովը: Հետագա տարիներին Մոսկվայում կայացած բռնցքամարտի մրցություններում բազմիցս առաջնություն են շահել թիմի մարզիչ Ս. Սողոյանը, Ն. Հակոբյանը, Ա. Բոշյանը և Լ. Գևորգյանը:

Ֆիզկուլտուրայի զարգացմանն ամեն տարի հսկայական միջոցներ են հատկացվում: Կոմբինատի տերիտորիայում գտնվող գեղեցիկ պարկի մեջ ստեղծված է հատուկ ֆիզկուլտուրայի տուն, որն ունի շախմատի, սեզանի թենիսի, ծանրություն բարձրացման և ըմբշամարտի հատուկ սենյակներ, ինչպես նաև ընդարձակ դահլիճ՝ մարմնամարզության և սպորտային խաղերի համար: Ինչպես խաղասենյակներն, այնպես էլ դահլիճը կահավորված են համապատասխան գործիքներով և պիտույքներով:

Մասսայական ֆիզկուլտուրայի զարգացման և սպորտային վարպետության բարձրացման համար, կոմբինատում ստեղծված է անհրաժեշտ նյութա-տեխնիկական բազա, կառուցվել են սպորտային բաղաներ, խաղերի հրապարակներ, գեղեցիկ ստադիոն, լողարան և այլն:

Քիմիադործների ֆիզկուլտուրայի կազմակերպություններից պահանջվում է կազմակերպարեն ամրապնդել ֆիզկուլտուրայի կուլեկտիվները, ուժեղացնել թեթև ատլետիկայի, մարմնամարզության, ջրային սպորտի, ձիասպորտի և այլ ձևերի հետագա զարգացումը ու սպորտ տեխնիկական ցուցանիշների

բարձրացումը, բարեկամել ֆիզիկոսությունը ու սպորտի աշխատանքները կամավոր սպորտ ընկերություններում: Լուրջ ուշադրություն դարձնել թեթև ատլետիկայի, սպորտային խաղերի, հատկապես ֆուտբոլի, ինչպես նաև չոլի, մոտո-հեծանվային սպորտի զահուկային արշավների կազմակերպման գործի վրա:

1932 թ. հունիսին լույս տեսավ գործարանային պարտիական և կոմերիտական կուրյուրոնների և գործարկումի օրգան «Բրմշեն» տառնօրյա բազմատիրաթ թերթի առաջին համարը 1934 թ., որը արդեն գործարկվել էին գործարանի որոշ ցեխերը, լույս տեսավ «Բրմիայի ֆրոնտում» անունով տպագիր թերթը. 1936 թ. վերջին թերթը ժամանակավորապես դադարեց լույս տեսնելուց:

«Բրմշեն» սպա «Բրմիայի ֆրոնտում» թերթն իր էջերում լուսաբանում էր շինարարական աշխատանքների ընթացքը, սոցիալիստական մրցության ծավալումը, առաջավորների փորձի փոխանակումը, տնտհաշվարկային բրիգադաների ունեցած հաջողությունները, ինչպես նաև տեխնիկայի տիրապետման, արտադրանքի որակի բարձրացման, հում նյութի, էլեկտրաէներգիայի խնայողության, ավանի քարեկարգման, պարտիական, արհմիութենական կազմակերպությունների աշխատանքները:

Երկար տարիների ընդմիջումից հետո 1957 թ. մայիսի 5-ին, որը զուգահեյակց մամուլի օրվան, կրկին չույս տեսավ Կիրովականի Ալ. Մյասնիկյանի անվան քիմիական կոմբինատի պարտկոմի, գործարկումի և զիրեկցիայի օրգան «Կիրովականի քիմիագործ» բազմատիրաթ շաբաթաթերթի առաջին համարը¹:

Թերթի առաջնորդողը նվիրված էր մամուլի օրվան, ուր ասված էր, որ «Կիրովականի քիմիագործ» թերթը, հետևելով սովետական մամուլի փառապանծ տրագիցիաներին, առաջին

¹ Թերթի խմբագիրներ են եղել Օ. Սեմերջյանը, Գ. Զուլհալյանը, Վ. Հակոբյանը, Պ. Վարդանյանը, Ս. Հարությունյանը, Պ. Պողոսյանը և Ալ. Մասուրյանը:

խսկ համարից պատվով կկատարի իր առջև դրված խնդիրները: «Կիրովականի քիմիագործ» թերթը կլինի կոմբինատի բանվորների և ինժեներա-տեխնիկական աշխատողների-կոլեկտիվի օգնականը, խորհրդատուն և մարտական ընկերը»¹:

Բացի գործարանային բազմատիրաժ թերթից, կոմբինատի ցեխերում լույս են տեսնում երկու տասնյակից ավելի պատի թերթեր, որոնք զարձեղ են առաջավոր փորձի փոխանակողը, ցեխերի կամ կոմբինատի թերությունների վերացման օգնողը: Այդ խմատով որպես օրինակ կարելի է բերել «Առաջավոր քիմիագործ», «Ամոնիակի համար», «Յիանիդչիկ», «Կարբիդագործ», «Կրասնի պոժարնիկ» «Բառարանչիկ», «Մետաղագործ» և այլ պատի թերթերը, որոնք իրենց էջերում տպագրել են հոդվածներ բանվորներին հուզող ամենատարբեր հարցերի շուրջը: Միաժամանակ նրանք քննադատում են ու մերկացնում անկարգապահներին, հանրային ունեցվածքը վատնողներին, հափշտակողներին, կենցաղում ու կյանքում իրենց վատ պահողներին:

Ինչպես պատի թերթերը, այնպես էլ «Կիրովականի քիմիագործ» թերթն իրենց շուրջը համախմբել են թղթակցական կոլեկտիվ, որն օգնում է լուսաբանելու աշխատամասերում տիրող վիճակը, արձագանքում քիմիագործներին հուզող հարցերին: Ակտիվ թղթակիցներ են օղի բաժանման № 1 բաժանմունքի մեքենավար Ս. Աբրահամյանը, կրի ցեխի հերթափոխության պետ Ա. Ազարյանը, № 27 ցեխի հերթափոխի պետ Վ. Բելչակսկին, կադրերի պատրաստման դժով ավագ ինժեներ Ս. Ասլանյանը, պահակային ծառայության պետ Վ. Վարդանյանը և շատ ուրիշները: Բազմատիրաժ թերթն իր թղթակիցների միջոցով ժամանակին արձագանքելով սոցիալիստական մրցույթյան, տեխնիկական առաջընթացի, սոցիոնալիզատորական շարժման, ինքնարժեքի իջեցման, հումքի և էլեկտրաէներգիայի խնայման և սլաքների կատարման հարցերին, պարտիական կազմակերպության ղեկավարության մոբիլիզացնում է կոլեկտիվի ուժերը կոմբինատի առաջ դրված խնդիրները հաջողությամբ կատարելու համար:

¹ Կիրովականի քիմիագործ № 1, 5 մայիսի, 1957:

«Կիրովականի Քիմիագործ» թերթը, բացի թղթակիցներից, իր շուրջն է համախմբել նաև ստեղծագործող բանվորներին: Թերթի գրական էջերում սիստեմատիկաբար լույս են ընծայվում նրանց բանաստեղծությունները: Դրանցից են մեխանիկական ցեխի տեխնոլոգ Ա. Խանյանը, էլեկտրացեխի փականագործ Ա. Գալստյանը, ապարատավար՝ Գ. Կիրակոսյանը, № 1 ցեխի օդի բաժանմունքի մեքենավար Ս. Արրահամյանը, բանվոր Գ. Ղազարյանը և ուրիշները: Մեջ ենք բերում բանվոր Ս. Գալստյանի ստեղծագործությունը նվիրված կոմբինատի 25-ամյակին:

Ա. ԳԱԼՍՏՅԱՆ

Էլեկտրացեխի փականագործ¹

Կ Ո Մ Բ Ի Ն Ա Տ Ի Ն

(25-ամյակի առթիվ)

Ճահճուտների տեղում ելար տւ մեծացար օրեցօր,
Մեջքիդ թավիշ գոտի կապեց մեր անտառը դարավոր,
Ծխնելուղներիդ հորդաբուխ շնչում են հար, անընդհատ,
Դու ջահել ես, սիրունատես, մեր սիրելի կոմբինատ:

Ով որ եկավ՝ դու գիրկդ առար, գուրգուրեցիր ջերմ
մոր պես

Ուժ ու կորով ներշնչեցիր, կյանք տվեցիր ժպտերես.
Եվ կերտում ես քո ապագան բաղմաբեղուն, անվհատ
Մեր քաղաքի գեղեցկուհի, մեր քիմիական կոմբինատ:

Զօր ու դիշեր լույսերի մեջ, կրծքիդ վրա ծաղիկ-վարդ,
Նորահարս ես ձյուն ամպերի քողը գլխիդ, պճնաղարդ,
Շոճուշ ես տալիս մեր դաշտերին՝ դառնան նրանք

բերքառատ

Դու կենսատու ու զթոտ մայր, մեր աննման կոմբինատ:

Փամբակի պետի դուլդ ափերին ավաններդ են բարձրացել,
Ու քեզ իրենց գիրկն են առել. սիրտդ խինդով ողողել.

¹ «Կիրովականի քիմիագործ», № 9, 29 հունիսի, 1957.

Գ Լ ՈՒՆ ՈՒԹԵՐՈՐԴ

ԿՈՄԻՏԵԱՏԻ 25-ԱՄՅԱ ՀՈՐԵԼՅԱՆԻ ՏՈՆԱԿԱՏԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

1957 թ. հուլիսի 27-ին Կիրովականի քիմիագործների հուրակառույց Կուլտուրայի պալատի շենքում բացվեց Ալ. Մյասնիկյանի անվան քիմիական կոմբինատի 25-ամյակի տոնակատարությանը նվիրված հանդիսավոր երեկոն¹:

Հանդիսավոր նիստն սկսվելուց առաջ զեղեցիկ շենքի տոնականորեն զարդարված հրապարակում տեղի ունեցավ միտինգ՝ պալատի բացման առթիվ: Ողջույնի խոսք առաց ՀԿՊ Կիրովականի քաղկոմի բարտուղար ընկ. Զ. Հովսեփյանը:

Մտնելով Կուլտուրայի պալատը, հանդիսատեսները որահենքում դիտեցին սովետական կերպարվեստագետների ստեղծագործությունների յուրահանդեսը, որը կազմված էր 1956 թ. սովետահայ զրականության և արվեստի տաճարցակի ժամանակ Մոսկվայում բացված յուրահանդեսի աշխատանքներից:

Բացվեց վարագույրը. բեմի խորքից, զեղեցիկ ֆոնի վրա, երևաց Վ. Ի. Լենինի դիմանկարը:

Կոմբինատի պարտիական կոմիտեի քարտուղար Խ. Թադևոսյանի բացման խոսքից հետո ընտրվեց հանդիսավոր նիստի պատվավոր նախագահություն՝ ՍՄԿՊ կենտկոմի նախագահության կազմը: Նախագահությունում էին ՀԿՊ Կենտկոմի քարտուղարներ ընկ. լենկ. Ս. Թովմասյանը, Յու. Զարույանը,

¹ Այդ օրը Կուլտուրայի պալատի բացման հետ միասին նշվեց կոմբինատի 25-ամյակը, որը լրացավ 1958 թ. մարտին:

Հայկական ՍՍՌ Գերագույն Սովետի նախագահության նախագահի տեղակալ Լ. Հովսեփյանը, Հայաստանի Ժողտնտխոռհի նախագահի տեղակալներ Ս. Թումանյանը, Լ. Նրդնկյանը, ՍՍՌՄ Քիմիական արդյունաբերության մինիստրության աղտալին արդյունաբերության գլխավոր վարչության պետ Լ. Կոստանդովը, Հայկական ՍՍՌ Ժողտնտխոռհի քիմիական արդյունաբերության վարչության պետ Կ. Ռուխիկյանը, ՍՍՌՄ քիմիական արդյունաբերության աշխատողների արհմիության կենտկոմի նախագահության անդամ Ս. Գայգարը, ՀՍՄՆ-ի նախագահ Հ. Ալվադյանը, Սովետական Միության Հերոս Բարանյուկը, կոմրինատի նախկին գիրեկտոր Ժավորոնկովը, Չեխոսլովակիայից ժամանած կոմրինատի նախկին աշխատող Վ. Կուլիշեր և այլ հյուրեր, ինչպես նաև կոմրինատի հնագույն բանվոր-ծառայողներ:

Ողջունելու համար նվագախմբի հնչյունների տակ դահլիճ են մտնում պատանի պիոներները:

Սիրելի քիմիագործներ

Թույլ տվե՛ք քաղաքի պիոներական կազմակերպության անունից ջերմորեն որջոնել Ձե՛զ, մեր քաղաքի պարծանք՝ Ալ. Մյասնիկյանի անվան քիմիական կոմրինատի 25-ամյակի կապակցությամբ:

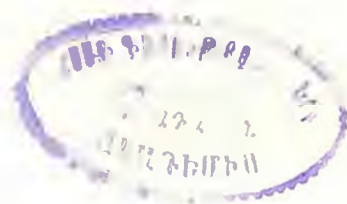
Սիրելի բանվորներ, մեր հայրեր ու մայրեր, եղբայրներ ու քույրեր. այսօր ձեզ հետ մեծ երջանկություը եմք ապրում և մենք, անհուն հրճվանքով եմ բարախում նաև մեր սրտերը: Մեր աչքերի առաջ օրը-օրին մեծանում է կոմրինատը. ծաղկում ու ընդարձակվում է մեր սիրելի քաղաքը: Այդ դուր էիք, մեր հայրերն ու պապերը, որ ձեր ուսերի վրա տարաք առաջին գծվարությունները և կառույցեցիք այս շեն ու լուսավոր քաղաքը: Մենք լավ ենք հասկանում, որ այն, ինչ տեսնում ենք այսօր, ինչով ուրախանում ու հրճվում ենք մենք, ձեռք է բերվի գծվարությամբ, ձեր ստեղծագործ աշխատանքով, ձեր զուլալ րբտինքով, ձեր կյանքի գնով:

Մեր սիրելի հարազատներ՝

Հավատարիմ մնալով ձեր լավագույն տրագիցիաներին,

մենք խոստանում ենք սովորել, աշխատել ու սիրել հայրենիքը ինչպես դուք:

Հաւատարմացնում ենք ձեզ, որ լեւինյան պիոներիայի փոքրիկ ջոկատը հանդիսացող մեր քաղաքի պիոներական կազմակերպւթյունը, ինչպես միշտ, այսուհետեւ ևս բարձր կ'ապահովատանի լեւինյանի մեծ ու պատվավոր անունը:

25-ամյակի կապակցութեամբ ղեկուցումով հանդես եկավ կոմբինատի գիրեկտոր Ս. Թևոսյանը:

Կիրովականի Քաղսովետի գործկոմի նախագահ Ալ. Շավ-դարովը, ՀԿՊ Կիրովականի քաղաքային կոմիտեի և աշխատա-վորների դեպուտատների քաղաքային Սովետի գործկոմի Փո-խանցիկ Կարմիր դրոշը հանձնեց քիմիագործների կոլեկտիվ-ին՝ 1957 թ. երկրորդ եռամսյակի պլանը բարձր ցուցանիշնե-րով կատարելու համար:

Ստանալով փոխանցիկ Կարմիր դրոշը, կոմբինատի գի-րեկտոր Ս. Թևոսյանը խոստացավ էլ ավելի լարել կոմբինատի յանվորների, և ինժեներա-տեխնիկական աշխատողների ու-նեքը 1957 թ. պլանները ժամկետից շուտ և բարձր որակով կատարելու համար:

Ողջույնի խոսքով հանդես եկավ ՀԿՊ Կենտկոմի առաջին քարտուղար ընկ. Ս. Թովմասյանը. նա հրապարակեց ՍՄԿՊ Կենտկոմի և ՍՍՌՄ Մինիստրների Սովետի ողջույնի հեռագի-րը, սւր ասված է՝ «Առաջին հնգամյակի տարիներին կառուց-ված Կիրովականի քիմիական կոմբինատի կոլեկտիվը մեծ ավանդ է մուծել Հայկական ՍՍՌ Քիմիական արդյունաբերու-թյան զարգացման գործում: Իր գոյության 25 տարեւոմ կոմբի-նատը դարձել է խոշոր ձեռնարկութեւն, որը թողարկում է եր-կրրի ժողովրդական տնտեսութեան համար կարևոր քիմիական արտադրանք: ՍՄԿՊ Կենտկոմը և ՍՍՌՄ Մինիստրների Սովե-տը վստահութեւն են հայտնում, որ Կիրովականի քիմիական կոմբինատի բանվորները, ինժեներա-տեխնիկական աշխա-տողները և ծառայողները այսուհետեւ ևս անդուլ կերպով կաշ-խատեն հօգուտ քիմիական արդյունաբերութեան հետազա-գարգացման»¹:

¹ «Սովետական Հայաստան» № 176, 27 հուլիսի 1957:

Ընկ. Ս. Թովմասյանն այնուհետև նշում է, որ սեպտեմբերի-կայի ամիսնախոշոր ձեռնարկություններից մեկի՝ կոմբինատի 25 ամյակը տոնելը, լենինյան ազգային քաղաքականության վառ վկայությունն է։ Հայաստանում չի եղել քիմիական արդյունաբերություն. այն ստեղծվել է միայն Սովետական իշխանության տարիներին, տեղում եղած հում նյութի և էներգետիկ բազայի վրա։ Ո՛չ ուսումնական ցարիզմը և ո՛չ էլ կապիտալիստները ոչ մի հետաքրքրություն չեն ցուցաբերել կառարելու հանքա-հետախուզային աշխատանքներ, երկրի հարուստ հումքի պաշարներն օգտագործելու, արդյունաբերությունը զարգացնելու համար։ Միայն Սովետական կարգերն ստեղծեցին ազգերի իրավահավասարություն, տալով բնական անսպառ հարստություններն օգտագործելու բոլոր հնարավորությունները։

25 տարի է անցել այն պատմական օրվանից, երբ աշխատեց Ձորագետի հիդրոէլեկտրակայանի առաջին ագրեգատը և աշխատացրեց կրի ու կարբիդի առաջին վառարանները։ Այսօր կոմբինատի բանվորների և ինժեներա-տեխնիկական աշխատողների փառապանծ կոլեկտիվն իր գործարանը դարձրել է քիմիական արդյունաբերության խոշոր ձեռնարկություն, որը երկրին տալիս է այնպիսի արժեքավոր քիմիկատներ, ինչպիսին են կալցիումի կարբիդը, ցիանամիդը, ցիանպլավը, ամոնիակը, ամոնիակային սելիտրան և այլն։ Կոմբինատի արտադրության մեջ ցիանամիդը կազմում է 70%, իսկ ցիանպլավը՝ 76%, կալցիումի կարբիդը՝ մոտ 19%։ Այնուհետև քնկ. Ս. Թովմասյանը նշեց, որ կոմբինատի արտադրանքը, ներառյալ նաև պարարտանյութերը, օգտագործվում է Սովետական Միության բոլոր ծաղկամասերում, արտադրական ձեռնարկություններում և գյուղատնտեսության մեջ։ Անցած 25 տարիների ընթացքում կոմբինատում աճել են հիանալի կադրեր, որոնք արտադրական աշխատանքի պրոցեսում կոմիվել և դարձել են առաջավոր վարպետներ, արտադրության կազմակերպիչներ, տնտեսական ղեկավարներ, գիտակամ, պարտիական, սովետական օրգանների ղեկավար աշխատողներ։ Նրանցից յուրա-

քանչյուրն իր աշխատամասում բարձր է պահում քիմիական կոմբինատի ինտերնացիոնալ կոլեկտիվի տրադիցիաները:

Քիմիական կոմբինատի հետ միասին աճել ու զարգացել և ամբողջովին կերպարանափոխվել է Կիրովականը, գործել ռեսպուբլիկայի արդյունաբերական կարևոր օջախներից մեկը, որի առաջ զարգացման շատ խոշոր հեռանկարներ են բացվում:

Վեցերորդ հնգամյակում նախատեսվում է ռեսպուբլիկայի քիմիական արդյունաբերության արտադրանքը կրկնապատկել: Այդ կապակցությամբ ոչ միայն տեխնիկական առաջավոր սարքավորումով հարստանալու են կոմբինատի որոշ ցեխեր, այլև ստեղծվելու են նոր ցեխեր, նոր գործարաններ, որոնք տալու են թանկարժեք քարեր, մեղամին, քացախաթթու, ցելյուլոզ և այլն:

Մենք վստահ ենք, առաջ ընկ. Ս. Թովմասյանը, որ ձեր կոլեկտիվն ի վիճակի կլինի պատվով կատարելու այդ խնդիրները:

Այնուհետև ընկ. Ս. Թովմասյանն ընթերցում է Կոմբինատի 25-ամյակի առթիվ ՀԿՊ Կենտկոմի և Հայկական ՍՍՌ Մինիստրների Սովետի ողջունի հեռագիրը, ուր ասված է՝ «Կիրովականի քիմիական կոմբինատը կարևոր դեր է խաղում երկրի ժողովրդական տնտեսության մեջ, նրան մատակարարելով գյուղատնտեսական պարարտանյութեր և քիմիական արժեքավոր այլ նյութեր: Ուրախալի է նշել, որ կոմբինատի մշտական աճն ու ընդլայնումը նպաստել են Կիրովականի կառուցմանը և բարելավմանը, որը այժմ գործել է ռեսպուբլիկայի գեղեցիկ քաղաքներից մեկը»¹:

Քիմիական արդյունաբերության աշխատողների արհմիության կենտկոմի կողմից ողջունի խոսքով հանդես եկավ քիմիական արդյունաբերության աշխատողների արհմիության կենտկոմի նախագահության անդամ ընկ. Գալգարը, որը ՀԱՄԿ-ի նախագահության հանձնարարությամբ ընթերցեց և ապա կոմբինատի ղերեկցիային հանձնեց ՀԱՄԿ-ի պատվոգիրը:

Ողջունելու համար հանդես եկան ՍՍՌՄ Քիմիական ար-

¹ «Կիրովականի քիմիագործ» № 14, 31 հուլիսի, 1987:

դշունաբերության միևնույնության ազդեցություն արդյունաբերության գլխավոր վարչության պետ ընկ. Լ. Կոստանդովը, ՀԿՊ Կիրովականի քաղաքային կոմիտեի քարտուղար ընկ. Յ. Բադալյանը, Հայկական ՍՍՌ Ժողտնտխորհի նախագահի տեղակալ ընկ. Ս. Ռումանյանը: Նա ժողտնտխորհի անունից ողջոճեց կոմբինատի 25-ամյա տարեկարծը, հրապարակեց կոմբինատի այն առաջավոր բանվորների և ինժեներա-տեխնիկական աշխատողների ցուցակը, որոնց ժողտնտխորհը պարգևատրել է թանկարժեք նվերներով:

Ողջուններին պատասխանի խոսքով հանդես եկան ցեխի պետ Գ. Պետրոսյանը և ազոտի ցեխից Ս. Աբրահամյանը: Նրանք իրենց ելույթներով վատահեղրին պարտիայի ու կառավարության ղեկավարներին, որ ինչպես միշտ, այնպես էլ այսուհետև, քիմիագործները կմոռլիվացնեն իրենց ողջ սովորը 6-րդ հնգամյակում նախատեսած խնդիրները պատվով կատարելու համար:

Կոմբինատի 25-ամյակը ողջոճեցին նաև եղրաչրական վրաստանի Ռուսթավիի ազոտի գործարանի ղիբեկտոր ընկ. Զիրաշվիլին և Բաթումիի Ի. Վ. Ստալինի անվան նավթաթորման գործարանի պարտկոմի քարտուղար ընկ. Պրիխոդկոն, Հայկական ՍՍՌ Ժողտնտխորհի քիմիական արդյունաբերության վարչության պետ ընկ. Կ. Ռուխիկյանը, Կիրովականի Շրջսովետի գործկոմի նախագահ ընկ. Շ. Վարդումյանը, ՀԼԿԵՄ Կենտկոմի քարտուղար ընկ. Գ. Հակոբյանը, որը նախ ողջունեց քիմիագործների 25-ամյակը և ապա ընթերցեց այդ տոնիվ ՀԼԿԵՄ կենտկոմի կողմից պարգևատրված առաջավոր երիտասարդ բանվորների ցուցակը

Նրևանի Կիրովի անվան գործարանի ղիբեկցիայի, պարտիական, արհմիութենական և կոմերիտական կազմակերպությունների կողմից ողջունեց Մ. Սալիբեկյանը, որը երկար տարիներ աշխատել է Կիրովականի քիմիական կոմբինատում և նրա հնագույն մասնագետներից մեկն է:

Հայէներգոյի վարչության գլխավոր ղիսպետչեր Վ. Մարտինովն իր ելույթում պատմեց թե ինչպիսի հերոսական ջան-

քեր էին թափում Ս. Տեր-Գաբրիելյանի անվան Ձորագետի հիդրոկայանի աշխատողները, որպեսզի ապահովեն Կիրովականի կոմբինատի՝ Անդրկովկասի քիմիական արդյունաբերության առաջնեկի գործարկումը:

Ողջունի խոսք ասացին նաև էներգետիկների տեխնիկական ընկերության կողմից ընկ. Ալիսանյանը, Կոմբինատի հնագույն աշխատող, այժմ Երևանի կարելի գործարանի գիրեկտոր ընկ. Մ. Տիգրանյանը, շինարարության № 7 տրեստի կողմից ընկ. Գ. Անդրեասյանը, բուժաշխատողների կողմից Մ. Չարխչյանը, Կիրովականի մեքենաշինական, կոորդի, հացի և կղմինդրի գործարանների, տպարանի, երկաթուղային բաժանմունքի, մորթու-մուշտակի և տրիկոտաժի ֆաբրիկաների, «Ալտոմատիկա» գիտա-հետազոտական ինստիտուտի, կոալի բաժանմունքի և № 1 շինվարչության կոլեկտիվների անդամացրինները:

Հանդիսավոր նիստում միաձայն որոշում ընդունվեց ողջունի հեռագրեր ուղարկել ՍՄԿՊ Կենտկոմին, ՍՍՌՄ Մինիստրներին Սովետին:

Մ Ո Ս Կ Վ Ա, Կ Ր Ե Մ Լ

ՍՄԿՊ Կենտկոմին

ՍՍՌՄ Մինիստրներին Սովետին

Կիրովականի Ալ. Մյասնիկյանի անվան քիմիական կոմբինատի բանվորները, ինժեներա-տեխնիկական աշխատողներն ու ծառայողներն անհուն բերկրանքով ա. մեծ երախտագիտությամբ ընդունեցին Ձեր շնորհավորանքը Կիրովականի քիմիական կոմբինատի քսանհինգամյա հորելյանի առթիվ:

Կոմբինատի կոլեկտիվը լի է վճռականությամբ ու ստեղծագործական նախաձեռնությամբ՝ կենսագործելու պարտիայի 20-րդ համագումարի պատմական որոշումները: Հավաստիացնում ենք Ձեզ, որ այսուհետև ևս անձնվեր կաշխատենք քիմիական արդյունաբերության հետագա զարգացման, մեր սիրելի հայրենիքի հետագա բարգավաճման համար:

ՀԱՄԽ-ի նախագահ ընկ. Հ. Ալվաղյանը, ողջունելով կոմ-

ԿԻՐՈՎԱԿԱՆՆԻ ԱՆ. ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ
ՔԻՄԻԱԿԱՆ ԿՈՄԲԻՆԱՏԻ 25-ԱՄՅԱԿԻ ԱՌԹԻՎ,
ՍՏԱՅՎԱԾ ՈՂՋՈՒՅՆԻ ՀԵՌԱԳՐԵՐԸ

ԿԻՐՈՎԱԿԱՆԻ ՔԻՄԻԱԿԱՆ ԿՈՄԲԻՆԱՏ

Կոմբինատի դիրեկտոր *ԸՆԿ. Ս. Խ. ԹԵՎՈՍՅԱՆԻՆ*
Կոմբինատի պարտիական կոմիտեի ֆարտուղար

ԸՆԿ. Խ. Վ. ԹԱԴԵՎՈՍՅԱՆԻՆ
Կոմբինատի արհմիության կոմիտեի նախագահ

ԸՆԿ. Ս. Լ. ՍԱՐԳՍՅԱՆԻՆ
Կոմբինատի Կոմերիտմիության կոմիտեի ֆարտուղար
ԸՆԿ. Ա. Ս. ՉԱՐՉՅԱՆԻՆ

ՄՄԿՊ Կենտրոնական Կոմիտեն և ՍՍՌՄ Մինիստրների Սովետը Կիրովականի քիմիական կոմբինատի բանվորներին, ինժեներա-տեխնիկական աշխատողներին և ծառայողներին շնորհավորում են կոմբինատի դործարկման 25-ամյակի առթիվ:

Առաջին հնգամյակի տարիներին կառուցված Կիրովականի քիմիական կոմբինատի կոլեկտիվը մեծ ավանդ է մուծել Հայկական ՍՍՌ Քիմիական արդյունաբերության զարգացման գործում: Իր գոյության 25 տարում կոմբինատը դարձել է խոշոր ձևնաբերություն, որը թողարկում է երկրի ժողովրդական տնտեսության համար կառուցող քիմիական արտադրանք:

ՄՄԿՊ Կենտկոմը և ՍՍՌՄ Մինիստրների Սովետը վստահություն են հայտնում, որ Կիրովականի քիմիական կոմբինատի բանվորները, ինժեներա-տեխնիկական աշխատողները և ծառայողները այսուհետև ևս անդուլ կերպով կաշխատեն հօգուտ քիմիական արդյունաբերության հետագա զարգացման:

ՄՄԿՊ Կենտկոմ

ՍՍՌՄ Մինիստրների Սովետ¹

¹ «Սովետական Հայաստան», № 176, 27 հուլիսի, 1957:

Հայաստանի Կոմիտեի ստական պարտիայի Կենտրոնական Կոմիտեն և Հայկական ՍՍՌ Մինիստրների Սովետը Կիրովականի Մյասնիկյանի անվան քիմիական կոմբինատի բանվորների, ինժեներա-տեխնիկական աշխատողների ու ծառայողների փառապանծ կոլեկտիվին շնորհավորում են կոմբինատի դորժարկման 25-ամյակի կապակցությամբ:

Կիրովականի քիմիական կոմբինատը, ծնունդ առնելով առաջին հնդամյակի տարիներին, իր գոյության ընթացքում աճել, դարձել է խոշոր քիմիական ձեռնարկություն, որը մեծ դեր է խաղացել ռեսպուբլիկայի քիմիական արդյունաբերության զարգացման ասպարեզում:

Կիրովականի քիմիական կոմբինատը կարևոր դեր է խաղում երկրի ժողովրդական տնտեսության մեջ, նրան մատակարարելով դյուղատնտեսական պարարտանյութեր և քիմիական արժեքավոր այլ նյութեր:

Ուրախալի է նշել, որ կոմբինատի մշտական աճն ու ընդլայնումը նպաստել են Կիրովականի կառուցմանը և բարեկարգմանը, որը այժմ դարձել է ռեսպուբլիկայի գեղեցիկ քաղաքներից մեկը:

Հայաստանի Կոմունիստական պարտիայի Կենտկոմը և Հայկական ՍՍՌ Մինիստրների Սովետը հաստատ վստահություն են հայանում, որ Կիրովականի քիմիական կոմբինատի բանվորները, ինժեներա-տեխնիկական աշխատողներն ու ծառայողները այսուհետև ևս հաջողությամբ կկատարեն իրենց ձրա դրված խնդիրները և արտադրական նոր, էլ ավելի մեծ հաջողությունների կհասնեն աշխատանքում և կապահովեն վեցերորդ հնդամյակի պետական պլանի ժամկետից շուտ կատարումը:

Հայաստանի Կոմունիստական
Պարտիայի Կենտկոմի քարտուղար
Ս. Թովմասյան

Հայկական ՍՍՌ Մինիստրների
Սովետի նախագահ
Ս. Քոչինյան

Քիմիական արդյունաբերության միևնույն ժամանակահատվածի կողմից շնորհավորում է Կիրովականի քիմիկատի լաբորատորիան, ինժեներա-տեխնիկական աշխատողներին և ծառայողներին 25-ամյա հոբելյանի առթիվ և ցանկանում նոր հաջողություններ արտադրության բարելավման, կոմբինատի հետագա զարգացման գործում:

Անցած 25 տարիներին քիմիագործների կոլեկտիվն իրագործեց մի շարք լուրջ միջոցառումներ կոմբինատի արտադրության ընդլայնման գործում, որի շնորհիվ կալցիումի կարբիդի թողարկումն ավելացավ 2 անգամ, ցիանամիդ-կալցիումինը՝ 5 անգամ: Կարճ ժամանակամիջոցում կառուցվեցին և շարք մտան ամոնիակի և ազոտային պարարտանյութերի ցիսերը: Կոմբինատում աճել են ինժեներա-տեխնիկական աշխատողների և բանվորների որակյալ կազմեր, որոնք ի վիճակի են կատարելագործելու և բարձրացնելու արտադրության տեխնիկական մակարդակը:

Քիմիական արդյունաբերության միևնույն ժամանակահատվածի կողմից համոզմունք է հայտնում, որ նոր պայմաններում Կիրովականի քիմիկատի կոլեկտիվը է՛լ ավելի մեծ եռանդով կաշխատի ներքին ռեզերվների օգտագործման ուղղությամբ, հաջողությամբ կկատարի իր առջև դրված խնդիրները գործող արտադրությունը կատարելագործելու ուղղությամբ:

ՍՍՌՄ Քիմիական արդյունաբերության միևնույն ժամանակահատվածի կողմից՝ Գ. Նուվիկով

Հայկական ՍՍՄԻ Ժողովրդական Տնտեսության Խորհուրդը շնորհավորում է Կիրովականի Ալ. Մյասնիկյանի անվան քիմիական կոմբինատի կոլեկտիվին՝ կոմբինատի գործարկման 25-ամյակի առթիվ։

Կիրովականի քիմիական կոմբինատը, հանդիսանալով առաջին հնդեմյակի առաջնեկներից մեկը, շնորհիվ մեր պարտիայի լենինյան ազդային քաղաքականության, անցյալ 25 տարիների ընթացքում աճել ու դարձել է երկրի ժողովրդական տնտեսության համար արժեքավոր արտադրանք թողարկող խոշոր ձեռնարկություններից մեկը։

Կոմբինատի կոլեկտիվը տարեգտարի կատարելագործել է արտադրական պրոցեսները, կրճատել է հումուլթի և ջրութներն ծախսի նորմաները, որը հնարավորություն է տվել ավելացնել արտադրանքի թողարկումը և բարելավել արտադրության տեխնիկա-տնտեսական ցուցանիշները։

Ուրախալին այն է, որ ձեռնարկության աճի հետ մեկտեղ կատարյալ են խոշոր աշխատանքն՝ բանվոր-ծառայողների կուլտուր-կենցաղային պայմանների և տնտեսական բարեկեցությունը բարձրացնելու ուղղությամբ։

Կոմբինատում աճել են բարձր և միջին որակի կադրեր, որոնք բնութեակ են լուծելու ՍՄԿՊ XՃ համագումարի որոշումներից բխող խնդիրները։

Ներկայումս մշակվում է արտադրության հետագա կատարելագործման և ժողովրդատնտեսական խոշոր նշանակություն ունեցող արտադրանքի նոր տեսակների թողարկման հարցը։ Կոմբինատի կոլեկտիվը մեր երկրի ողջ աշխատավորության հետ մեծ խանդավառությամբ կատարում է Հոկտեմբերյան Սոցիալիստական Մեծ ռեվոլյուցիայի 40-ամյակի պատվին

ծավալված մրցությունում իր վրա վերցրած պարտավորությունները:

Կրկին շնորհավորելով կոմբինատի 25-ամյա հոբելյանը, Հայկական ՍՍՌ Ժողովրդական Տնտեսության հորհուրդը համալրված է, որ կոմբինատի կոլեկտիվը կլարի իր ողջ ուժերը, կներդնի ամբողջ ջանքերը և պատվով նկատարի իր առաջ դրված խնդիրները:

Հայկական ՍՍՌ Ժողովրդական տնտեսության խորհուրդ

Հայկական ՍՍՌ Ժողտնտխորհրդի Քիմիական արդյունաբերության վարչությունը ջերմորեն ողջունում է Կիրովականի Ալ. Մյասնիկյանի անվան Քիմիական կոմբինատի կոլեկտիվին՝ կոմբինատի գործարկման 25-ամյա հոբելյանի առթիվ:

Կոմբինատի կոլեկտիվը դիրեկցիայի, պարտիական, արհմիութենական ու կոմերիտական կազմակերպությունների ղեկավարությամբ ծավալելով սոցիալիստական մրցությունը, անցած ժամանակամիջոցում ձեռք է բերել զգալի հաջողություններ պետական պլանների կատարման, արտադրանքի ավելացման, թողարկվող արտադրանքի որակի բարձրացման, խնայարժեքի իջեցման բնագավառում:

Այսպես օրինակ, 1956 թ. 1950 թ. համեմատությամբ կոմբինատը եռապատկել է արտադրանքի թողարկումը, կրկնապատկել է բանվորների աշխատանքի արտադրողականությունը:

Շնորհիվ կոլեկտիվի ռացիոնալիզատորների մեծ թվի է ստանում արտադրության վերազինումը, նոր տեխնիկայի ներդրումը, արտադրական պրոցեսների կատարելագործումը:

Հորելյանական օրերին ամփոփելով ձեռք բերված հաջողությունները, կոլեկտիվը միաժամանակ քաջ գիտակցում է այն հոյակապ խնդիրները, որոնք դրված են նրա առաջ Կոմունիստական փառապանծ պարտիայի 20-րդ պատմական համագումարի որոշումների համապատասխան՝ պետական պլանների, արտադրանքի ասորտիմենտի կատարման, ար-

տաղրանքի որակի հետագա բարձրացման ու ինքնարժեքի իջեցման գործում, ինչպես նաև բանվորների, ինժեներա-տեխնիկական աշխատողների և ծառայողների կուլտուր-կենցաղային պայմանների էլ ավելի բարելավման բնագավառում:

Քիմիական արդյունաբերության վարչությունը հաստատահամոզված է, որ Կիրովականի Քիմիական կոմբինատի կողեկովն անշեղորեն ընթանալով արտադրության տեխնիկական աճի ուղիով և ամրապնդելով ձեռք բերած հաջողությունները, պատվով կկատարի իր առաջ գրված խնդիրները և նորանոր հաջողություններով կգլխավորի Հոկտեմբերյան սոցիալիստական Մեծ Ռեվոլյուցիայի 40-ամյակը:

Հայկական ՍՍՖԽ Ժողովուրդների Քիմիական արդյունաբերության վարչություն

ՀԿՊ Կիրովականի քաղկոմն ու աշխատավորների ղեկու-տասների քաղաքային Սովետը սրտանց շնորհավորում են Կիրովականի Այ. Մյասնիկյանի անվան քիմիական կոմբինատի բանվորներին, ինժեներա-տեխնիկական աշխատողներին ու ծառայողներին՝ կոմբինատի գործարկման 25-ամյակի կապակցությամբ:

Իր գոյության 25 տարում կոմբինատը զգալիորեն աճել ու ընդարձակվել է: Տերմիկական խմբի մի քանի ցեխից գործարանը դարձավ հզոր, առաջավոր տեխնիկայով հագեցած կոմբինատ: Կոմբինատի հետ աճել ու կոփվել են նրանում աշխատող կադրերը, որոնք մեծ դեր են խաղացել ինչպես քիմիական արդյունաբերության մեջ, այնպես էլ ժողովրդական տնտեսության այլ ճյուղերում:

Քիմկոմբինատի շինարարությունը վճռական ազդեցություն է ունեցել քաղաքի սոցիալիստական կերպարանափոխման, բարեկարգման ու կուլտուրայի զարգացման, տասնյակ

բազմահարկ տներին, բնակելի թաղամասերի կառուցման վրա, որի շնորհիվ լրիվ վերափոխվել է մեր քաղաքի տեսքը:

ՀԿՊ Կիրովականի քաղաքային կոմիտեն և աշխատավորների գեպուտատների քաղաքային Սովետը համոզմունք են հայտնում, որ կոմբինատի բանվորները, ինժեներա-տեխնիկական աշխատողներն ու ծառայողները հետադաշում ևս իրենց ուժերը, ստեղծագործական էներգիան կուղղեն արտադրության կատարելագործմանը, ավելի լաճսորեն կկիրառեն իրենց առաջավոր փորձն ու գիտություն նվաճումները, կապահովեն արտադրության անընդհատ աճը և պատվով կկատարեն Կոմունիստական պարտիայի և Սովետական կառավարության կողմից կոմբինատի կոլեկտիվի առաջ դրված խնդիրները:

**Հայաստանի ԿՊ
Կիրովականի Վսուկում**

**Աշխատավորների գեպու-
տատների Վաղաքային
Մեկն**

Ձինաստանից

Մեր գործարանի կոլեկտիվը շնորհավորում է ձեզ՝ կոմբինատի գործարկման 25-րդ տարեդարձի առթիվ: Չկարողացանք մասնակցել տոնակատարությանը. շնորհակալությու՜ն հրավե-րի համար:

Ֆյոդոս-Ֆու-Խեն

Ձինաստան, Գիրինի կարբիդի-ցիանամիդի գործարան

Ռումինիայից

Շատ ուրախ եմ հրավերի համար, անսահման շնորհա-կալ: Հաճուքով կզայի, բայց արտագրական հարցերը հնարա-վորությու՜ն չեն սալիս: Մեր կոլեկտիվի կողմից շնորհավորում եմ կոմբինատի հիմնադրման 25-րդ տարեդարձը, ցանկանում

եմ նոր հաջողութիւններ հանուն ժողովուրդների միջև խաղաղության և բարեկամութեան ամրապնդման:

Կոնսադա Վասիլե

Ռումինիա, քաղ. Ստալին, Քիմիական դործարան

Երևանից

Թանկագին ընկերներ՝

Երևանի Ս. Մ. Կիրովի անվան դործարանի կոլեկտիվը շնորհավորում է Հայաստանի արդյունաբերութեան խոշոր ձեռնարկութիւնները մեկի՝ Կիրովականի Ալ. Մյասնիկյանի անվան քիմիական կոմբինատի պանծալի հորելյանը:

Կոմունիստական պարտիայի և Սովետական կառավարութեան հոգատարութեան, ձեր հերոսական և ստեղծագործական աշխատանքի շնորհիվ ձեր դործարանը աճեց ու դարձավ գիգանտ, որը մեր երկրի ժողովրդական տնտեսութեանը մատակարարում է կարևոր նյութեր:

Ձեր դործարանը՝ իբրև առաջնեկը քիմիական դործարանների մեջ, հանդիսացավ կադրերի դարբնոցը, որն իր շարքերում դաստիարակեց ինչպես բանվորների, այնպես էլ ինժեներա-տեխնիկական աշխատողներին:

Կիրովցիները շին կասկածում, որ ձեր կոլեկտիվը տիրապետելով արտադրութեան տեխնոլոգիային, կպայքարի բարձրորակ արտադրանքի նոր տեսակների թողարկման համար, մեր պանծալի Հայրենիքի ժողովրդական տնտեսութեան համար:

Երևանի Ս. Մ. Կիրովի անվան գործարանի գիրեկցիա, պարտկում և գործարկում

Հայկական ՍՍՌ Գիտութիւնների ակադեմիայի նախագահութեանը ջերմագին շնորհավորում է Ալ. Մյասնիկյանի անվան քիմիական կոմբինատի կոլեկտիվին՝ կոմբինատի գոր-

ժարկման 25-ամյա փառապանծ հորելյանի առթիվ, Յանկանում ենք հետագա արդյունավետ աշխատանք արտադրության տեխնիկայի կատարելագործման, արտադրանքի ավելացման գործում՝ ի բարօրություն մեր սոցիալիստական Հայրենիքի:

Վ. Համբարձումյան

Հայկական ՍՍՌ Գիտ. ակադեմիայի պրեզիդենտ

Հայաստանի գրողները ջերմորեն շնորհավորում են Կիրոլականի քիմիական կոմբինատի բանվորներին, ինժեներատեխնիկական աշխատողներին, Հայաստանի բանվոր դասակարգի մարտական ջոկատներից մեկի աշխատանքային սրբաբարձության փառապանծ 25-ամյակը, Յանկանում ենք աշխատանքային նոր հաջողություններ ի փառս մեր մեծ Հայրենիքի:

Հայաստանի գրողների միության վարչություն

Հայաստանի նկարիչները ջերմորեն շնորհավորում են քիմիական կոմբինատի ողջ կոլեկտիվին՝ նրա փառապանծ 25-ամյակի առթիվ, Յանկանում ենք աշխատանքային նորանոր հաջողություններ:

Հայաստանի նկարիչների միության վարչություն

Թանկագին ընկերներ. «Ալանգարդ» թերթի խմբագրության կոլեկտիվը ջերմորեն շնորհավորում է ձեզ կոմբինատի հիմնադրման 25-ամյակի առթիվ: Երիտասարդական սրտով

կոլեկտիվի ողջ անդամներին և հատկապես երիտասարդութ-
յանը նորանոր հաջողութուններ ենք ցանկանում ստեղծա-
գործական աշխատանքում ի բարօրություն մեր սոցիալիստա-
կան մեծ ու հիսաքանչ Հայրենիքի:

«Ավանգարդ»-ի խմբագրու քառն

Ամբողջ հոգով շնորհավորում եմ Կիրովականի քիմկոմբի-
նատի բանվորներին, ինժեներներին և բոլոր աշխատողներին
25-ամյա փառավոր ստեղծագործ աշխատանքի համար:

Ավետիք Խաչակյան

Բանաստեղծ, ՀՍՍՌ Գրողների Միության
վարչության նախագահ

Սրտանց ողջունում եմ սոցիալիստական Հայաստանի
ինդուստրիայի պարծանք Կիրովականի քիմկոմբինատի
ինժ հարազատ կոլեկտիվին պանծալի 25-ամյակի կապակ-
ցությամբ:

Մարտիրոս Սարյան

ՍՍՌՄ Ժողովրդական նկարիչ

Մոսկվայից

Ջերմորեն շնորհավորում եմ քիմկոմբինատի բանվորնե-
րի, ինժեներա-տեխնիկական աշխատողների և ծառայողների
պանծալի կոլեկտիվին՝ 25-ամյակի առթիվ: Ամբողջ հոգով
ցանկանում եմ արտադրական նշանակալից հաջողութուններ
մեր հորեկարին:

Ի. Բաղրամյան

Սովետական Միության Մարշալ

Ջերմորեն շնորհավորում եմ Կիրովականի բիմիական կոմբինատի բանվորներին, ինժեներա-տեխնիկական աշխատողներին ու ծառայողներին՝ կոմբինատի գործարկման 25-ամյակի կապակցությամբ:

Կոմբինատի բանվորներին ու ծառայողներին հաջողություններ եմ ցանկանում արտադրական նորմաների կատարման գործում ի փառս մեր սոցիալիստական Հայրենիքի:

Սովետական Միության Հերոս **Քարաճյուզկ**

Չինաստանի Գիրին Բալաֆից

Սրտանց ողջունում եմ հարազատ կուլեկաիվին, իմ մարտական ընկերներին՝ կոմբինատի փառապսնծ 25-ամյակի առթիվ: Ցանկանում եմ հետագա բարգավաճման փուլուն հաջողություններ ի բարօրություն մեր Հայրենիքի: Սրտանց ցավում եմ, որ չեմ կարող մասնակցել ձեր հանդիսավոր երեկոյին:

Էրենուտ Մալյաև

Պ Ա Ր Գ Ե Վ Ա Տ Ր Ո Ւ Մ Ն Ե Ր

ԿԻՐՈՎԱԿԱՆԻ Ա.Լ. ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ
ՔԻՄԻԱԿԱՆ ԿՈՄԲԻՆԱՏԻ 25-ԱՄ ՇԱԿԻ ԱՌԹԻՎ

Ո Ր Ո Շ Ո Ւ Մ

Համամիութենական Արհեստակցական Միությունների
Կենտրոնական Խորհրդի Նախագահության, որձանագրություն
№ 15 պ. 2,25 հունիսի 1957 թ.

Կիրովականի Բիմիական կոմբինատի կոլեկտիվին
ՀԱՄԿԽ-ի պատվոգրով պարգևատրելու մասին

ՀԱՄԿԽ-ի Նախագահությունը որոշում է —

Աշխատանքներում բարձր ցուցանիշների հասնելու և
25-ամյակի կապակցությամբ Կիրովականի քիմիական կոմ-
բինատի կոլեկտիվը պարգևատրել ՀԱՄԿԽ-ի պատվոգրով:

ՀԱՄԿԽ-ի Նախագահ՝ Վ. Պրիշին

25 հունիսի 1957 թ.

№ 180

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՌ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ՍՈՎԵՏԻ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅԱՆ

Հ Ր Ա Մ Ա Ն Ա Գ Ի Ր Ը

Կիրովականի Այ. Մյասնիկյանի անվան Բիվիական կոմ-
բինատի բանվորներին և ինժեներա-տեխնիկական աշխատող-
ներին Հայկական ՍՍՌ Գերագույն Սովետի ՊԱՏՎՈԳՐՈՎ
պարգևատրելու մ ա ս ի ն .

Կիրովականի Այ. Մյասնիկյանի անվան բիվիական կոմբինատում եր-
կարամյա և անբասիր աշխատանքի համար առավել աչքի ընկած բանվոր-
ներին և ինժեներա-տեխնիկական աշխատողներին պարգևատրել Հայկա-
կան ՍՍՌ Գերագույն Սովետի Պատվոգրով:

Ծրվանդ Մխիթարի Արզարյանին — էլեկտրանորոգման ցեխի պետ
Հայկազ Ալեքսանի Ավագյանին — ատաղձագործների բրիգադիր
Սարգիս Մովսեսի Ագալյանին — ատաղձագործ
Միրեկան Գալուստի Ամիրխանյանին — կարբիդագործների բրիգադիր
Արտավազ Աղասու Առաքելյանին — մեխանիկ
Ալեքսեյ Գերասիմովիչ Աֆոնենկոյին — բաժանմունքի պետ
Մանյա Ներսեսի Բարսյանին — ցեխի տեխնիկական ղեկավար
Իվան Անուֆրեևիչ Բուլավկոյին — զիրեկտորի տեղակալ
Համբարձում Մաֆարի Գալստյանին — ապարատավար, թռչակառու
Գևորգ Սմբատի Գևորգյանին — բանվոր
Մամիկոն Միլիտոսի Գևորգյանին — կարբիտագործների բրիգադիր
Գևորգ Հովհաննեսի Գրիգորյանին — ցեխի բրիգադիր
Սարգիս Խաչատուրի Թևոնյանին — զիրեկտոր
Արշալույս Գեղամի Խաթանյանին — Ցխանախիլի ցեխի տեխ. ղեկավար
Կարապետ Թովմասի Խանդիկյանին — հրշեջ
Շմայլոն Թովմասի Խոյեցյանին — կարբիդ. բրիգադիր, թռչակառու
Մարիա Ռոմանովնա Խորոբորուն — կարգավորող
Հայկազ Կարապետի Կիրակոսյանին — կրի ցեխի բրիգադիր, այժմ
թռչակառու

Կազմը Արտեմի Հախնազարովին — դիրափոր ինժեներ
 Հակոբ Դավթի Մաթևոսյանին — աղաքավար
 Արշակ Կիսրիանի Մալումյանին — ատաղձագործների բրիգադիր
 Թաթոս Հակոբի Մանուկյանին — կարրիդագործների բրիգադիր
 Ռուբեն Մկրաչի Մաքսիկյանին — դարբին
 Հմայակ Ռոստոմի Մելիք — Ալտմիրյանին — լար. վարիչ, թռչակառու
 Բագրատ Սերգոյի Մելիքջանյանին — ցեխի ավագ ապարատավար
 Սուրեն Ավագի Մելքումյանին — հախկին ղրեծկտոր
 Վաղարշակ Համբարձումի Միդոյանին — բետոնագործ, թռչակառու
 Նիկոլ Ղազարի Նիկոլոսյանին — կարրիդագործների բրիգադիր
 Բենեամի կուրբան Օղլինովրադովին — կրի ցեխի բրիգադիր
 Աղասի Մեխակի Պողոսյանին — կրի ցեխի տեխնիկական ղեկավար
 Միսակ Ավետիսի Պողոսյանին — տասնասկետ, թռչակառու
 Կոստանտին Իոսիֆովիչ Ռոյնաշվիլին — ցեխի պետ
 Սիմոն Հայկազի Սամարյանին — ցեխի տեխնիկական ղեկավար
 Համբարձում Ավետիսի Սարգսյանին — բանվոր
 Բենեամին Խոջարեկի Սարգսյանին — ավտոմոբիլային պարկի պետ
 Սամսոն Լևոնի Սարգսյանին — դարձ. տրանսպորտի կոմիտեի հախ.
 Խոսրով Վահանի Սուրիսայանին — բանվոր
 Վլադիմիր Նրեմի Վարդանյանին — պահակապետ
 Գալուստ Խաչատուրի Վարդանյանին — տպարատավար, թռչակառու
 Տրդատ Ավետիքի Վարդանյանին — չրմուղի աշխատող
 Մուրադ Պետրոսի Տեր-Գրիգորյանին — բրիգադիր, թռչակառու
 Ջսատուր Պողոսի Օհանյանին — կարբիդի ցեխի պետ
 Ռաֆայել Գևորգիելիչ Ֆեոֆանովին — կարրիդ. բրիգադիր, թռչակառու

Հայկական ՍՍՌ Գերագույն Սովետի նախագահության
 նախագահի տեղակալ **Լ. Հովսեփյան**
 Հայկական ՍՍՌ Գերագույն Սովետի նախագահության
 բարտուղար **Ս. Ղևոնդյան**

Հ Ր Ա Մ Ա Ն

ՄՍՈՒՄ ՔԻՄԻԱԿԱՆ ԱՐԿՅՈՒՆԱԲԵՐՈՒԹՅԱՆ ՄԻՆԻՍՏՐՈՒԹՅԱՆ

5 սեպտեմբերի 1957 թ. № 591

քաղ. Մոսկվա

Կիրովականի քիմիական կոմբինատի ընդարկման 25-ամյակի կապակցությամբ նշելով պլանի ժամկետից շուտ կատարման, հում նյութերի տրնսպորտման, ինչպես նաև աշխատանքի արտադրողականության բարձրացման գործում սոցիալիստական մրցության մեջ ձեռք բերած հաջողությունները, կոմբինատի առավել աչքի բնկած աշխատակիցներին պարգևատրել «Բիմիական արդյունաբերության սոցիալիստական մրցության» գերազանցիկ»-ի կրծքանշանով:

Սահակ Ասատուրի Ափրկյանին — հալոցավար
Սուրեն Մխիթարի Հակոբյանին — հալոցավար
Գրիգոր Պետրոսի Ալվազյանին — մեքենավար
Աննա Սերգեյի Ակիմենկովին — բանվորուհի
Վաչիկ Ջատիկի Ախոյանին — էլեկտրիկ
Վարդան Ասատուրի Ասատրյանին — կարգավորող
Գառնիկ Խաչատուրի Հարությունյանին — կարգավորող
Մովսես Մխնատի Բարսեղյանին — բրիգադիր
Առաքել Աղաբեկի Բադոյանին — տաղձագործ
Մելիքսեթ Արզարի Բադալյանին — բրիգադիր
Իսահակ Ալեքսանի Բարսեղյանին — տաղձագործ
Հովսեփ Ալեքսանյանի Բարսեղյանին — պահեստապետ
Արշակ Սահակի Բեդկոյանին — առաքող
Հակոբ Արշակի Վարդերեսյանին — խառատ
Ավետիք Սարգսի Ոսկանյանին — բանվոր
Լյուսյա Արշակի Գեորգյանին — կշռող
Գեորգ Հովհաննեսի Դեորգյանին — մեքենավար
Անատոլիա Ռիչարդովիչ Գաևսկուն — Ֆեյի պետի տեղակալ
Փաշո Արշակի Ղուկասյանին — հյուան
Վախթանգ Հայկի Դարչինյանին — բրիգադիր
Մուշեղ Հայկարամի Դերիկյանին — բրիգադիր
Եֆրոսինիա Վասիլենա Դերմասյուկին — կրանովշիցա
Ռուբեն Հակոբի Դսիուկյանին — աշխատակից

Հակոբ Դավթի Դավթյանին — Ավագ Լիկեւորիկ
 Կամսար Նրեմի Նղաւայանին — բրիգադիր
 Վահան Ավետիկի Նրեմյանին — հալոցավար
 Խոկանդար խաչատուրի Նրիցյանին — վարպետ
 Եղգրաֆ Խլանովիչ Զուկին — վառարանագործ
 Աղասի Կարապետի Լնֆիռաջյանին — տեխնիկոլոգիան բաժնի պետ
 Զահանգիր Իսմայիլ օւլլի Իսմայիլովին — հալոցավար
 Վարդան Արամի Կոստանյանին — Լիկեւորիկ
 Իվան Հարությունի Կոռյանին — բրիգադիր
 Վերա Նիկոլաեւա Կոլոսովային — լիտրամիցա
 Աշոտ Արտաշեսի Լեոնյանին — մեխանիկ
 Հովհաննէս Նգորի Մկրտչյանին — բրիգադիր
 Պետիկ Մարտիրոսի Մարտիրոսյանին — աղացող
 Հայկ Գրիգորի Միրաշկւյանին — ցեխի պետ
 Գեորգ Հակոբի Մկրտչյանին — բարտաշ
 Մուրադ Գարրիկի Մուրադյանին — բեռնող
 Մարտիրոս խաչատուրի Մարտիրոսյանին — ցեխի էլեկտրիկ
 Աղվան Բարսեղի Մովսիսյանին — բաժանմունքի պետ
 Նրվանդ Մարտիրոսի Նաոիրյանին — ցեխի պետ
 Վահան Ռաֆայելի Հովսեփյանին — բրիգադիր
 Վոլոդյա Սերգեյի Հովսաւփյանին — ցեխի պետ
 Գեորգ Արտուշի Պետրոսյանին — ցեխի պետ
 Դիմիտրի Ֆեոդորովիչ Պոմիդանին — ցեխի պետ
 Հարություն Փանոսի Փանոսյանին — ատաղձագործ
 Միրայել Գեորգի Սարգսյանին — բրիգադիր
 Գրիգոր Ասատուրի Սահակյանին — հալոցավար
 Մարիամ Հակոբի Սոֆյանին — հալոցավար
 Ազատ Ավագի Սարգսյանին — ասպարաւտավար
 Վահան Գեորգի Սարգսյանին — բեռնող
 Աթանէս Հովհաննէսի Ստեփանյանին — ատաղձագործ
 Սամսոն Լեոնի Սարգսյանին — գործարկումի նախագահ
 Մուշեղ Հարությունի Թադևոսյանին — հալոցավար
 Հովհաննէս Հայկի Թաիրյանին — ատաղձագործ
 Արարիկ Արղումանի Թովմասյանին — լաբորանտակա
 Ալեքսան Կիրակոսի խաչատրյանին — բրիգադիր
 Միրայել Մելքոնի Շահբաղյանին — ասպարաւտավար
 Աշոտ Ֆրիդոնի Ալավերդյանին — ասպարաւտավար

ՍՍՈՒՄ Բիմլակաճ արդյունաբերութեան
 Մինիստրի տեղակալ Գ. Նավիկով

**ԿԻՐՈՎԱԿԱՆԻ ԱՆ. ՄՅԱՄՆԻԿՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ՔԻՄԻԱԿԱՆ ԿՈՄԲԻՆԱՏԻ
ԱՌԱՋԱՎՈՐՆԵՐԻՆ ՊԱՐԳԵՎԱՏՐԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ**

Հայկական ՍՍՌ Ժողովրդական Տնտեսության Խորհուրդը նշում է, որ Կիրովականի ԱՆ. Մյանիկյանի տնվան քիմիական կոմբինատն իր հիմնադրման 25 տարիների ընթացքում անշեղորհն աճել է տեխնոլոգիայի կատարելագործման, կոմբինատը նորագույն տեխնիկայով հագեցնելու ուղիով և ներկայումս հանդիսանում է Սովետական Միության քիմիական արդյունաբերության խոշոր ձեռնարկություններից մեկը:

Օրեցօր ավելացնելով համախառն արտադրանքի թողարկումը և լայնացնելով ժողովրդական տնտեսության համար կարևորագույն արտադրանքի ասորտիմենտը, Կոմբինատը նշանակալից տեղ է գրավում բնագույրիկայի արդյունաբերության մեջ:

Ի նշանավորումն Կիրովականի ԱՆ. Մյանիկյանի տնվան քիմիական կոմբինատի 25-ամյակի, Ժողովրդական Տնտեսության Խորհուրդը **առաջում է.**

1. Պետական պլանները կատարելու և տեխնիկական պրոգրեսի գործում ձեռք բերած հաջողությունների համար շնորհակալություն հայտնել Քիմիական կոմբինատի ողջ կոլեկտիվին:

2. Պարգևատրել արտադրության առաջավորներին արժեքավոր նվերներով 30.000 ռուբլի գումարով, համաձայն հավելվածի:

Հայկական ՍՍՌ Ժողովրդական Տնտեսության Խորհուրդը հայտնում է իր խորին համոզմունքը, որ Կիրովականի քիմիական կոմբինատը չի բավականանա ձեռք բերված հաջողություններով, Հոկտեմբերյան Սոցիալիստական Մեծ ուժեղացիայի 40-ամյակը կգիմավորի աշխատանքային նորանոր հաջողություններով և, կենսագործելով Սովետական Միության Կոմունիստական պարտիայի որոշումները, կգործադրի բոլոր ջանքերը արտադրության հետագա լայնացման և ժողովրդական տնտեսության համար անհրաժեշտ նոր տեսակի արտադրանքներ թողարկելու գործում:

Հայկական ՍՍՌ Ժողովրդական տնտեսության խորհրդի

Նախագահ **Ս. ՄՈՎԻՆԵՅԱՆ**

Հայկական ՍՍՌ Ժողովրդական տնտեսության խորհրդի

գործերի կառավարիչ **Յ. ԱՂԽԱՐՈՒՄՈՎ**

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՌԻ ԺՈՂՈՎՐԻՒՄԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԽՈՐՀՐԴԻ
ԿՈՂՄԻՑ ՊԱՐԳԵՎԱՏՐԵՎ՝

Տղամարդու վերաբերման կտորով

Հովհաննես Ռոստոմի Ադամյանին — Կարբիդի ցեխի շխտավաճառ
Յուսուբ Ալի Օղլի Մաշահովին — Կրի ցեխի բանվոր
Գրիգոր Հովհաննեսի Մարգարյանին — № 1 ցեխի մեքենավար
Դևորգ Կարապետի Հովհաննիսյանին — Յինամիդի ցեխի կրանավար
Ռոբերտ Հովհաննեսի Մարտիրոսյանին — էլ. վերանորոգ. ցեխի էլեկտրիկ
Ազիզ Միսակի Միսակյանին — № 3 ցեխի պահեստի բանվոր
Ավագ Սարիբեկի Դանիելյանին — № 27 ցեխի շխտավաճառ
Մուկուշ Ստեփանի Սահյանին — Կարբիդի ցեխի նախկին բրդագործ
Իսլամ Աբաս Օղլի Իրաֆիմովին — կարբիդի ցեխի հերթադիր

Կանաչի բռնյա ճագուտով

Ջաբել Հարությունի Ավետիսյանին — մեխ. ցեխի բանվորուհի
Ղուֆա Արտեմի Արուստին — մանկապարտեզի հավաքարարուհի
Աշխեն Գարոյի Հարությունյանին — թմրուկի ցեխի բանվորուհի
Արաքսի Միրայիկի Բաղդասարյանին — Պահեստի բանվորուհի
Վարդիշադ Միսակի Մարկոսյանին — հավաքարարուհի
Արուսյակ Ղազարի Սարգսյանին — ՄՈՊ հավաքարարուհի
Մարիա Ֆեոդորովնա Պավլենկոյին — № 1 ցեխի բանվորուհի
Վարդուշ Դրիգարի Ղազարյանին — № 5 ցեխի բանվոր
Մարիամ Հակոբի Սոֆյանին — թմրուկի ցեխի շտամպավաճառ
Աստղիկ Սերգեյի Վիրաբյանին — կարբիդի ցեխի բանվորուհի
Լուսիկ Կարապետի Մարտիրոսյանին — հավաքարարուհի
Ռոզա Խաչատուրի Հովհաննիսյանին — ՕՐՄ-ի հավաքարարուհի
Վարսիկ Կիրակոսի Մկրտչյանին — կրի ցեխի բանվորուհի
Նվերիկա Պետրովնա Շապովալովային — № 3 ցեխի ապարատավար
Համասիյուռ Միսակի Գրիգորյանին — գարածի բանվորուհի
Ղուֆա Գեղամի Դավթյանին — կանաչապատման ցեխի ծաղկաբույծ
Աստղիկ Արշակի Նիյազյանին — կարբիդի ցեխի բանվորուհի
Նվերիկա Մատվենա Գարուզովային — իզոլիհովաճառ

Սեդա Արշակի Ոսկանյանին — կապի մոնայոր
Հովհաննես Կարապետի Թումանյանին — ցիանամիդի ցեխից

Կանացի ժամացույցով

Քնարիկ Համբարձումի Վարդանյանին — N 1 ցեխի հերթ, պես
Մարիամ Սողոմոնի Զոհրաբյանին — հավարարարուհի
Վարդան Մաթևոսի Հարությունյանին — կրի ցեխի բանվոր
Մարիա Ներսեսի Բաբայանին — N 27 ցեխի պետի տեղակալ
Լիսյարիտ Հայկի Մելոյանին — գլորշու ցեխի ատաղձագործ
Բյուզանդ Միհրանի Ալամյանին — դռնապան
Արարսի Մկրտչի Բաբայանին — կարբիդի ցեխի լիտրածավոր
Հմայակ Իվանի Հարությունյանին — » »

Սեղանի ժամացույցով

Միխայիլ Միխայելի Կարանին — N 5 ցեխի բանվոր

Գալուստ Հովհաննեսի Բաբայանին — » »

Ֆոտո-ապարատով

Աշոտ Գեղամի Առաքելյանին — N 22 ցեխի ասպարառավար
Վազգեն Մալախի Հարությունյանին — Յիանամիդի ցեխի ավագ բանվոր
Սարգիս Ոսկանի Կարապետյանին — » » Լեկտրիկ
Հարություն Սերոբի Ոսկանյանին — ասպարառավար
Մելիք Սամսոնի Սարգսյանին — նիկելի ցեխի ավագ ասպարառավար

Տղամարդու ժամացույցով

Միքայել Արշակի Ասլամաղյանին — գլորշու ցեխի ատաղձագործ
Արամ Միսակի Աղարյանին — կարբիդի ցեխ-նորիվչիկ
Սեդրակ Հակոբի Նիկողոսյանին — » » Բրիգատիր
Լյուդվիկ Հայկի Մխիթարյանին — N 3 ցեխի ասպարառավար
Վարդան Սեդրակի Կուրումյանին — պահեստի բանվոր
Վլադիմիր Նիկոլանիզ Բուսիդինին — կոմբինատի դիսպետչեր

Հագուստի կտորով

Արշակունի Կարապետի Թութունջյանին — բանվորուհի
Հովհաննես Գևորգի Գոգչակյանին — ատաղձագործ
Նորա Մկրտչի Մելիքսեթյանին — անցագրային չորսույի հերթավաճ
Լյուդվիկ Մնացականի Ալոյանին — Յիանամիդի ցեխի կռող
Բենիկ Նզարի Բարսեղյանին — ԼԼ վերանորոգման ցեխի ղոգոջ

Մահնակալով

Գարեգին հաշատուրի Մովսիսյանին — բազի դռնապան
հորեն հաշիկի Բուշախչյանին — » » »
Շողիկ Սողոմոնի Բաբելյանին — հավաքարարուհի
Ռոզա Լեոնի Սիմոնյանին — հավաքարարուհի
Անդրանիկ Նփրեմի Պալյանին — կարբիդի ցեխի բանվոր
Դևորգ Նիկողայի Հովհաննիսյանին — » »
Մերուժան Բախչիի Սաֆարյանին — էլեկտրո-ցեխի էլեկտրիկ

Տղամարդու գրպանի ժամացույցով

Մկրտիչ Դևորգի Դևուլյանին — դարածի աստղձաղործ
Յուրիկ Հրաչի Դավթյանին — № 27 ցեխի ազ բեռնող
Ռուրեն Սարգսի Տուֆուսյանին — № 1 ցեխի մեքենավար
Միշա Ստեփանի Մուրադյանին — թմբուկի ցեխից
Կամսար Դևորգի Չարչարյանին — № 1 ցեխի բանվոր
Ծղիազար Մկրաչի Վարդանյանին — կրի ցեխի լեռնողիկ
Մուշեղ Արզարի Դերիվզյանին — ցիանամիդի ցեխի բրիգադիւր
Հակոբ Պետրոսի Պետրոսյանին — » կարգավորող
Արտավազդ Մեսրոպի Հարությունյանին — » փաթաթող
Արտաշես Ավետիքի Տեր-Ղուկասյանին — № 27 ցեխի ապարատավար

Հայկական ՍՍՌ Ժողովրդական
Նախագահություն

Հայաստանի Արհեստակցական Միությունների Խորհրդի նախագահության 1957 թ. հուլիսի 26-ի նիստի արձանագրությունը

Կիրովականի Ալ. Մյասնիկյանի անվան ժամական կոմբինատի մի
խումբ պրոֆմիուքենական ակտիվիստների և արտադրության առաջավոր-
ների ՀԱՄՆ-ի Պատվոգրով պարգևատրելու մասին:

Զեկ. Հ. Ալվալյան

Կիրովականի ժամական կոմբինատի թողարկման 25-ամյակի կապակ-
ցությամբ անդամորդ և աչքի ընկնող աշխատանքի համար ՀԱՄՆ-ի Պատվո-
գրով պարգևատրել.

Տիգրան Ռոստոմի Ազաժյանին — Շողուծային ցեխի փականագործ
Ալեքսան Կարապետի Ավետիսյանին — 27-րդ ցեխի շիֆտա կազմող
Մարուք Աթանասի Աղամիրյանին — շողուծային ցեխի փականագործ
Գրիգոր Միքայելի Աղարարյանին — գլխավոր էներգետիկ
Սերգեյ Միքայելի Աղարարյանին — անվտանգ. տեխ. բաժնի Վարդ
Նիկոլայ Միրոշի Նիկոլայից — կրի ցեխի բանվոր
Տատյանա Իվանովնա Վոլոկովային — շողեչային տնտ. էլեկտրազոդող
Մամիկոն Գալուստի Ղուկասյանին — կարբիդի ցեխի բանվոր
Բաղդասար Բալուխի Գավթյանին — 27-րդ ցեխի հերթափոխության պետ
Ավագ Սարգիսի Դանիելյանին — 27-րդ ցեխի բանվոր
Նրանոս Սարգսի Դավթյանին — շողեչային ցեխի վարպետ
Բարսեղ Մինասի Ղազարյանին — կարբիդի ցեխի էլեկտրիկ
Յուլիա Բաբայանի Քոչարյանին — Կոմունալ բաժնի պարետ
Նիկոլայ Պավլովիչ Կիսկովին — տեխ. վերահսկողության բաժնի պետ
Ռսկան Դեդրյի Միքայելյանին — կարբիդի ցեխի բանվոր
Սարգիս Անդրեասի Մխոյանին — կարբիդի ցեխի բանվոր
Օրոշ Իսմայելի Մահմեդովին — կրի ցեխի բանվոր
Միշա Ստեփանի Մուրադյանին — թմրուկի ցեխի բանվոր
Շաքար Վասիլի Նասիրյանին — № 27 ցեխի ապարատավար
Հարություն Բաղրատի Փուլյանին — կիլո-ի արհեստանոցի վարիչ
Աշոտ Հովհաննեսի Սարգսյանին — շողեչային ցեխի պահեստապետ
Լիդա Թեդոսյանի Սարգսյանին — լաբորատորիայի վարիչ
Ռուբեն Սարգսի Տուֆանյանին — մեխցեխի ավագ վարպետ
Հմայակ Հակոբի Խաչատրյանին — ցիանամիդի ցեխի փականագործ
Վիգեն Սահակի Խանդավանին — № 27 ցեխի փականագործ
Տեխնիկ Միրոշի Ղազարյանին — № 27 ցեխի էլեկտրազոդող
Գեորգ Նիկոլայի Յարալովին — № 27 ցեխի մեխանիկ
Մուրադ Պետրոսի Տեր-Գրիգորյանին — բանվոր, աշխ. թողնակառու

Համբարձում Սաֆարի Գալստյանին — № 27 ցեխի ապարատավար
 Հմայակ Ռոստոմի Մելիք-Աղամիրջանին — կենտ. լար. վարիչ
 Իլյիշ Մնացականի Ասոյանին — կարրիդի ցեխի էլեկտրագող
 Արտաշես Ոսկանի Ավետյանին — կարրիդի ցեխի բրիգադիր
 Արտավազ Հարությունի Անտոնյանին — կրի ցեխի բրիգադիր
 Վաղարշակ Միքայելի Ափինյանին — շին-վերանորոգման ցեխի բանվոր
 Ֆեոդոր Նիկիֆորովիչ Ավերկյանին — կարրիդի ցեխի բանվոր
 Արամայիս Սարիբեկի Բարսեղյանին — կարրիդի ցեխի բանվոր
 Աղասի Ավետիսի Բարսեղյանին — կարրիդի ցեխի բանվոր
 Հրանտ Միրայելի Բարայանին — կարրիդի ցեխի բանվոր
 Մարտիրոս Սերոբի Գևորգյանին — շոգեջրային ցեխի նասոսավար
 Թորոս Մելիքի Կիրակոսյանին — պահակախմբի պահակ
 Գևորգ Արամի Կոստանյանին — № 27 ցեխի էլեկտրամոնտյոր
 Լիպարիս Նազարեթի Մանուկյանին — կարրիդի ցեխի բանվոր
 Արամ Մաջակի Մարտիրոսյանին — № 27 ցեխի բանվոր
 Պետրոս Սիրեկանի Մինասյանին — պահեստապետ
 Մարթա Գրիգորի Մոսյանին — լաբորատորիայի վարիչ
 Անդրանիկ Գրիգորի Պողոսյանին — կարրիդի ցեխի խոտանող
 Հարություն Մկրտչի Պողոսյանին — արանսպորտի ցեխի պետի տեղակալ
 Խոսրով Գալուստի Սահակյանին — կարրիդի ցեխի բանվոր, թոշակառու
 Դավիթ Կիմեսի Սոֆյանին — կրի ցեխի բանվոր, թոշակառու
 Թաֆիկ Գրիգորի Շահինյանին — № 1 ցեխի փականագործ
 Մուշեղ Հայկարամի Գերիկյանին — ցիանամիդի ցեխի բանվոր
 Հովհաննես Ռոստոմի Ադամյանին — կարրիդի ցեխի բանվոր
 Հարություն Ղազարի Նարոյանին — կարրիդի ցեխի բանվոր
 Շավարշ Խաչատուրի Աղաբյանին — կարրիդի ցեխի բանվոր
 Հարություն Մեսրոպի Օհանյանին — կարրիդի ցեխի բանվոր
 Պետրոս Սահակի Զրադապանյանին — արխիվի պետ
 Պավել Ալեքսանյուրի Անդրեևին — ապարատավար
 Արմենակ Սարգսի Գրիգորյանին — № 1 ցեխի հյուան
 Աննա Գևորգի Ոսկանյանին — կարրիդի ցեխի բանվոր
 Պետրոս Կարապետի Գևորգյանին — կարրիդագործ, թոշակառու
 Բարսեղ Խաչատուրի Դիրգորյանին — կարրիդի ցեխի բանվոր
 Մարտիրոս Արտեմի Մաղոսյանին — կարրիդի ցեխի բանվոր
 Երվանդ Մկրտչի Մանուկյանին — կրի ցեխի փականագործ —
 Երանոս Սահակի Մադոյանին — № 27 ցեխի բանվոր
 Երակչի Առաքելի Նավոյանին — սան. ցեխի բանվոր
 Կարապետ Ասատուրի Պողոսյանին — թմրուկի ցեխի բանվոր
 Մարիա Գևորգենա Իվանովային — № 27 ցեխի բանվոր
 Արփենիկ Այվազի Փահլեվանյանին — կարրիդի ցեխի բանվոր
 Տիգրան Սողոմոնի Մկրտչյանին — կարրիդի ցեխի բանվոր

Ա.Լ. ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ՔԻՄԻԱԿԱՆ ԿՈՄԲԻՆԱՏԻ 25-ԱՄՅԱԿԻ
ԿԱՊԱԿՅՈՒԹՅԱՄԲ ԼԱՎԱԿՈՒՅՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՀԱՄԱՐ ՀԼԿԵՄ
ԿԵՆՏԿՈՐԻ ՊԱՏՎՈՐՈՎ ՊԱՐԿԵՎԱՏՐԵԼ՝

Ռայխա Գրիգորյանա Պալովային — կոնստրուկտոր
Հրանտ Սիսակի Ղուկասյանին — կարբիդի ցեխի էլեկտրիկ
Ռադմիկ Ղազարի Հայրապետյանին — կարբիդի ցեխի բանվոր
Սարգիս Արիստակեսի Հովսեփյանին — կրի ցեխի բանվոր
Սուրեն Հմայակի Մեհրաբյանին — № 27 ցեխի փականագործ
Մարտուն Սարգսի Սարգսյանին — ցինամիդի ցեխի էլեկտրիկ
Հովհաննես Հարությունի Ավետիսյանին — ալաումարորդ
Միշա Արմենակի Ասատրյանին — կարբիդագործ
Ռաֆիկ Գուրգենի Պետրոսյանին — սպորտամեն
Ռիմա Գրիգորի Մալոյանին — լաբորանտուհի
Հրաչիկ Արամի Քոթանջյանին — փականագործ
Աղաբեկ Լևոնի Հարությունյանին — սպորտամեն
Սերյոժա Արմենակի Քոսյանին — Մեխ. ցեխի փականագործ
Վերա Անտոնի Բորոյազովային — № 3 ցեխի նորմավորող
Վլոդլադ Անդրեասի Պոստոլայանին — կարբիդագործ
Մարտուն Երվանդի Պապիկյանին — Հերթափոխության պետ
Վլադիմիր Իվանի Կլիմենկոյին — տաճեստի բանվոր
Մամիկոն Մանուկի Զորանյանին — ապարատավար
Վանիկ Սարգսի Մատինյանին — ցինամիդի ցեխի ալագ բանվոր
Սուրեն Սուրխաի Շահնազարյանին — հերթափոխության պետ

ՀԼԿԵՄ ԿԵՆՏՐՈՎԻ

ՔԱՐՏՈՒՂԱՐ Ս. Բաղդասարյան

26 հուլիսի 1957 թ.

Երևան.

**ՅԵՇԱՍՏԱՎՈՐՆԵՐԻ ԳԵՊՈՒՏԱՏՆԵՐԻ ԿԻՐՈՎԱԿԱՆՆԻ ՔԱՎԱՔԱՅԻՆ
ՍՈՎԵՏԻ ԳՈՐԾԿՈՄԻ ՊԱՏՎՈՒԹԵՐՈՎ ՊԱՐԳԵՎԱՏՐԵՆԻ՝**

Դարեգին Վարդանի Հակոբյանին — կարբիդագործ
Լյուսյովիկ Ստեփանի Ալոյանին — ցիանամիդի ցեխի կշռող
Համայակ Կարապետի Աշուղյանին — կրի ցեխի աշխատող
Զավեն Ավագի Հարությունյանին — տպարատավար
Ղազար Առաուրի Արաղյանին — հերթափոխության պետ
Գյուլի Խալիլի Ահմեդովյան — հավարարարուհի
Միրոյան Արմենակի Ասլամազյանին — գուլորշու ցեխի փականագործ
Սողոմոն Տիգրանի Աբովյանին — վարչության դանձապահ
Երևա Հարությունի Հարությունյանին — վարչության մեքենագրուհի
Ալեքսանդր Գրիգորի Ալբատովին — № 1 ցեխի աշխատակից
Հալի Վահանի Բաշրուկչյանին — ցիանամիդի ցեխի բրիգադիր
Կսենյա Իվանովնա Բեկաաշևին — դռնապան
Վլադիմիր Ալեքսանդրովիչ Վոլկովին — գուլորշու ցեխի պետ
Աբրահամ Վլադիմիրի Գորբուլովին — գլխավոր մեխանիկ
Սևդա Դանիելի Եփրեմյանին — վարչություն, ինժեներ
Արամ Էրեկլիի Զահրաբյանին — ինժեներ
Կոստանան Յակովլևիչ Իվանովին — № 1-ին ցեխի մեքենավար
Գումաիլ Ալեքսանդրի Կարապետյանին — ցիանամիդի ցեխի բանվոր
Արմենակ Վահակի Մարտիրոսյանին — № 3 ցեխի բանվոր
Արշալույս Լևոնի Հովհաննիսյանին — զոդող
Լևոն Մկրտչի Պասյանին — տրանսպորտի դիսպետչեր
Աննա Սողոմոնովնա Ռենգոլդին — աշխ. և աշխատավարձի բաժնավար
Վասիլի Գրիգորի Տատարենովին — № 5 ցեխի մեխանիկ
Ստեփան Պավլովիչ Խոնդեկին — պետի տեղակալ
Խաչիկ Ալեքսանյի Խաչատրյանին — հերթափոխ. պետ

Աշխատավորների ղեկուղաւորների կիրառական
քաղաքային սովետի գործկոմի նախագահ՝ **Ա. Շավգարյան**
Քարտուղար՝ **Ս. Գևորգյան**

ԱՇԽԱՏԱՎՈՐՆԵՐԻ ԴԵՊՈԾԱՏՆԵՐԻ ԿԻՐՈՎԱԿԱՆԻ ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ
ՍՈՎԵՏԻ ԴՈՐԾԿՈՄԻ «ՊԱՏԱՎՈՐԲՈՒՄ» ԿՐԱՆՑՆԷ

Թուման Ներսեսի Առաքելյանին — կրի ցեխի աշխատող
Սաթիկ Մկրտչի Ասլանյանին — ինժեներ
Իրինա Կոստանյանովնա Ալեքսեևային — ինժեներ
Սիրակ Միրայելի Այվազյանին — ցիանամիդի ցեխի տեխ. էլեկտրիկ
Սերգեյ Միսակի Բալդասարյանին — գլխավոր հովնապահի տեղակալ
Նվդենիա Ալեքսանդրովնա Բասարգինյանին — № 1 ցեխի տեխնոլոգ
Դիմիտրի Ալեքսանդրովիչ Վոլնովին — ցիանամիդի ցեխի սլաքավար
Հայրապետ Կարապետի Ոսկանյանին — տրանսպորտի ցեխի սլաքավար
Արամայիս Գրիգորի Գրիգորյանին — թմրուկի ցեխի վարպետ
Տիգրան Ադամի Գրիգորյանին — ինժեներ
Վասիլյի Դավթի Դուբրյանին — պահուկության պետ
Սաթիկ Հմայակի Դավթյանին — հաշվապահ
Վարազդատ Անդրեասի Երիցյանին — փաթաթող
Սուրեն Մացակի Զուրարյանին — Տրանսպորտի ցեխի բրիգադիր
Վերա Նիկոլաննա Կոլոսկովային — լիարաժնիցա
Դուրմիշ Տիգրանի Մաղաբյանին — էլեկտրիկ
Գոհար Եղիշեի Մեծատունյանին — արտ. տեխ. բաժնի պետի տեղակալ
Մկրտիչ Ստեփանի Օհանյանին — № 1 ցեխի աշխատող
Սեթ Իգնատի Բեգչյանին — № 5 ցեխի ասպրատավոր
Վարդուշ Գալուստի Սամվելյանին — № 5 ցեխի հերթափոխ. պետ
Նովանդ Տիգրանի Գևորգյանին — մատրաժնի պետի տեղակալ

Աշխատավորների դեպուտատների կիրովականի
քաղաքային սովետի գործկոմի նախագահ՝ **Ս. Շովգարյան**
Քարտուղար՝ **Ս. Գևորգյան**

15 հուլիսի 1957 թ.

Կիրովական

ԿՈՄԲԻՆԱՏԻ ՊԼԱՏՎՈՍԱՆՍԱԿԻՆ ԳՐԱՆՅԵԼ ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ
ՄԻՅՈՒԹՅԱՆ ՀԵՏԵՎՅԱԼ ԱՌԱՋԱԼՈՐՆԵՐԻՆ՝

Թաթուս Հանրի Մանուկյանին — կարրիդի ցեխի բրիգադիր
Վոլոդյա Հովհաննեսի Մկրտչյանին — հալոցավար
Խորեն Կիրակոսի Աղարյանին — ապարատավար
Սեթ Իգնատի Բեզյանին — ցեխի ապարատավար
Սիրակ Արշակի Շահինյանին — № 5 ցեխի ապարատավար
Վաչիկ Ավագի Քաջարյանին — փականագործ
Վարչամ Ստեփանի Ոսկանյանին — № 5 ցեխի մեքենավար
Արտավազ Հարությունի Անտոնյանին — կրի ցեխի բրիգադիր
Մանասար Բեթանի Մաթևոսյանին — փականագործ
Իվան Հարությունի Կոռյանին — տրանսպորտի ցեխի բրիգադիր
Սուրեն Մացակի Զուրաբյանին — տրանսպորտի ցեխի բրիգադիր
Փաշո Արշակի Ղուկասյանին — վերանորոգ. շին. ցեխի տաղձագործ
Յուլիկ Ավագի Բեկչյանին — « » » »
Բենո Հարությունի Բաղդասարյանին — " » » հյուան
Ծվգրաֆ Իվանովիչ Զուևին — » » » վառարանագործ
Վարչամ Ալեքսանի Կորապետյանին — թմբուկի ցեխի բրիգադիր
Արշալույս Մակարի Մատուրյանին — ապարատավար
Ասյա Տրդատի Կորապետյանին — № 1 ցեխի ապարատավար
Մարիա Պետրովնա Նոդիկովային — № 1 ցեխի ապարատավար
Հովհաննես Գաբրիելի Հարությունյանին — № 1 ցեխի մեքենավար
Ալեքսանդր Իվանի Ասատրյանին — № 1 ցեխի ապարատավար
Ծվդուկիա Պետրովնա Շապավալովային — № 3 ցեխի ապարատավար
Մուկեյման Նասիբ օղլի Քյադիմովին — № 3 ցեխի փականագործ

Դիրեկտոր՝ Ս. Թևոսյան
Պարուկովի քարտուղար՝ Խ. Թադևոսյան
Դործարկովի նախագահ՝ Ս. Սարգսյան

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Գլուխ առաջին

Գործարանի հիմնադրումն ու շինարարությունը (1928—1932 թթ.) 5

Գլուխ երկրորդ

Գործարանի գործարկումը և հետագա ընդարձակումը (1933—1941 թթ.) 34

Գլուխ երրորդ

Գործարանի կազմակերպչը Հայրենական Մեծ պատերազմի տարիներին (1941—1945 թթ.) 67

Գլուխ չորրորդ

Արտադրական նոր ցեղերի շինարարությունն ու գործարանի վերածումը կոմբինատի (1946—1950 թթ.) 87

Գլուխ հինգերորդ

Այդատային խմբի ցեղերի գործարկումն ու արտադրանքի նոր տեսակների թողարկումը (1951—1955 թթ.) 100

Գլուխ վեցերորդ

Քիմիական կոմբինատը 1956—1965 թվականներին 133

Գլուխ յոթերորդ

Բանվոր ծառայողների բարեկեցությունը, կուլտուրական մակարդակի բարձրացումն ու ավանի բարդավաճումը (1928—1958 թթ.) 180

Գլուխ ութերորդ

Կոմբինատի 25-ամյա հորեյլայնի տոնակատարությունը 203

Շնորհավորական փաստաթղթեր 211

Պարգևատրման փաստաթղթեր 227

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Գլուխ առաջին	59
Գործարանի հիմնադրումն ու շինարարությունը (1928—1932 թթ.)	5
Գլուխ երկրորդ	
Գործարանի գործարկումը և հետագա ընդարձակումը (1933—1941 թթ.)	34
Գլուխ երրորդ	
Գործարանի կալեկտիվը Հայրենական Մեծ պատերազմի տարիներին (1941—1945 թթ.)	67
Գլուխ չորրորդ	
Արտադրական նոր ցեխերի շինարարությունն ու գործարանի վերածումը կոմբինատի (1946—1950 թթ.)	87
Գլուխ հինգերորդ	
Այդուսյին խմբի ցեխերի գործարկումն ու արտադրանքի նոր տեսակների թողարկումը (1951—1955 թթ.)	100
Գլուխ վեցերորդ	
Քիմիական կոմբինատը 1956—1965 թվականներին	133
Գլուխ յոթերորդ	
Բանվոր ծառայողների բարեկեցությունը, կուլտուրական մակարդակի բարձրացումն ու ավանի բարդավաճումը (1928—1958 թթ.)	180
Գլուխ ութերորդ	
Կոմբինատի 25-ամյա հորելյանի տոնակատարությունը	203
Շնորհավորական փաստաթղթեր	211
Պարգևատրման փաստաթղթեր	227

ԳԱՆ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0030762

A $\frac{11}{16}$